ويهم وساريج

ڊاڪٽر محمد سليمان شيخ

Sindhica
سنڌيڪا

ويهه ۾ وسارئج

سماجي جاڳرتا ۾ سرگرمين متعلق ايشيائي ملڪن جا مشاهدا
۽ سنڌ جي سماجي صورتحال جو منظر

ڊاڪٽر محمد سليمان شيخ

Sindhica
سنڌيڪا
عزيز ڪتاب گهر
شڪارپور روڊ سکر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪتاب نمبر

72

ليکڪ جا حق ۽ واسطا محفوظ

ڪتاب جو نالو: ويهه مَرِ وساريج
ليکڪ: ڊاڪٽر محمد سليمان شيخ
پهريون ڇاپو: مارچ 1998ع
ڇپيندڙ: آزاد ڪميونيڪيشنز ڪراچي
ڇپائيندڙ: سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچي

ملهه: 80 رپيا

"Waih'o ma Visaaraij"
(Personal observations on Social Phenomenon in Asian Countries)
By: Dr. Muhammad Suleman Shaikh
Published by: Sindhica Academy, Karachi-74400
Ph: 7737290

Price: Rs. . 80/=

هي ڪتاب سنڌيڪا ۽ سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جي گڏيل سهڪار سان ڇپيو.

لکپڙهه ۽ وي پيءَ ذريعي گهرائڻ لاءِ.
سنڌيڪا اڪيڊمي
B-24 نيشنل آٽو پلازه، مارسٽن روڊ
ڪراچي 74400

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ارپڻا

سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جي
پرخلوص، هڏ ڏوکي ۽ پاڻ ارپيندڙ ساٿين جي
نالي. جن ٿيندڙ ڀريل ٿيڪن، برتن ۾
سنڌي سماجهڙن جي بي لوث خدمت ڪئي
آهي.

(محمد سليمان شيخ)

ويهه ۾ وساريج متان مات ڪري ويهين
قول اهو پاڙيج هو جو ڪيڙئي هوت سين

شاهہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سٽاءَ

– نئين ٽهيءَ جو آواز — جناب الطاف شيخ — ۷
– سنڌ جي مٽيءَ جو نچوڙ — بخش علي لاکو — ۱۱
* مهاڳ .... جناب علي احمد بروهي — ۱٤
* پنهنجي پاران — ليکڪ — ۲۲
* متان مات ڪري ويهين — ليکڪ — ۲٤

*باب پهريون
بنگلاديش ۾ سماجي جاڳرتا. — ۳۳

* باب ٻيو
ٿائيلينڊ جي سماجي ترقياتي ادارن جو دورو — ٤۷
ٿائي – اين جي اوز سپورٽ پروگرام — ٦۰

* باب ٽيون
فلپائين جي غيرسرڪاري تنظيمن جو دورو — ٦٤
منيلا ۾ سماجي انتظام ڪاريءَ جي تربيت — ۸۸

* باب چوٿون
عالمي ڪانفرنسون
1) ڏکڻ ايشيا جي غيرسرڪاري تنظيمن جو
ساليانو ميڙ ۽ ميڙ ۾ پيش ڪيل مقالي جو متن — ۱۱۱
2) اقوام متحده جي معاشرتي ترقيءَ لاءِ عالمي
ڪانفرنس — ۱۲۲
3) سماجي ڀلائي ۽ پوليس جو ڪردار — ۱۲۹
4) اسين غريب ڇو آهيون — ۱۳۹
5) ايجنڊا 1995 — ۱٤۲

* باب پنجون
متفرق ليک
هن شهر جي ڪهڙي ڳالهه ڪجي — ۱٤٦
سنڌ جا مکيه ماحولياتي مسئلا — ۱٦۸
اندر جنين اڌ — ۱۷۵

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليکڪ

جنم : 4 جون، 1942ع هالا نون.
اسڪول جي رجسٽر مطابق 9 فيبروري 1942ع

تعليم :

مئٽرڪ، مخدوم غلام حيدر هاءِ اسڪول هالا 1959ع
انٽر سائنس گورنمنٽ ڪاليج ڪاري موري
حيدرآباد 1961ع
ايم بي بي ايس، لياقت ميڊيڪل ڪاليج ڄامشورو
1966ع
ڊپلوما بيهوشي (DA) ڪنگ ايڊ ورڊ ميڊيڪل
ڪاليج لاهور 1969ع
ايم ايس بيهوشي ڪراچي يونيورسٽي 1991ع

مهارتون :

بيهوشي، اڪوپنڪچر، سور جو علاج ۽ ترقياتي
ادارن جي انتظام ڪاري.

ڇپيل ڪتاب :

1- اڪڙيون اڃايون (ڪهاڻين جو گڏنڪو) 1964ع
2- سون ورني ڌرتي (لبيا جي ڊائري) 1974ع
3- انسان جا پراسرا دشمن (علم جيوڙا) 1974ع
4- گلن جهڙا ٻارڙا ڦلن جيئن پنجن
(ماءُ ٻار سنڀال) 1975ع
5- پيڪنگ پچارون (چين جو سفر نامو) 1991ع

ڪالم :

سرت جي ڊائري-روزانہ هلال پاڪستان 73-1972ع
تعليم ۽ معاشرو - روزانہ هلال پاڪستان 1985ع
منهن جي دنيا - روزانہ جاڳو 94-1991
سفر زندگي جو - روزانہ هلال پاڪستان 96-194ع

مستقل پتو :

احمد شاهہ گهٽي، مارڪيٽ روڊ هالا نوان، سنڌ.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ننڍپڻ ۽ جواني

ڊاڪٽر سليمان شيخ کي ننڍي هوندي کان فقط اهو شوق رهيو آهي تہ انسان ذات جي خدمت ڪجي، ڏکويل سان همدردي ڪجي ۽ رڳو پنهنجي لاءِ نہ پر ٻئي لاءِ بہ جيئجي.

سليمان منهنجو مائٽ آهي، منهنجو پاڙيسري آهي، دوست آهي ۽ ننڍپڻ کان وٺي اڄ تائين اٽڪل اڌ صدي هڪ ٻئي جي ويجهو رهيا آهيون. توهان جيڪڏهن هن جي ڪنهن عادت يا ڳالهہ مان متاثر آهيو ۽ ضرور هوندئو تڏهن تہ توهان پنهنجو خلوص ڏيکارڻ لاءِ هن جي شان ۾ هيءَ دعوت ڪئي آهي تہ پوءِ توهان لاءِ هي ڳالهيون دلچسپ رهنديون.

سليمان جي ننڍپڻ کان ئي جداگانا شخصيت هئي. گهٽيءَ جي وچ ۾ سندس گهر هوندو هو. سڄي گهٽيءَ جا ٻار صبح کان شام تائين ٻوڙ ٻڪ جون رانديون ۽ دانهون ڪندا هئا، پر هي پنهنجي گهر جي اڪيلي ڪمري ۾ ڪتاب ۽ اخبارون پڙهڻ ۾ مشغول رهندو هو. ڇهين ڪلاس تائين هي اسان لاءِ گمنام هو ۽ پوءِ ١٩٥٨ع ۾، ستين ڪلاس ۾ پهتاسين تہ هالا جي اسڪول طرفان ١٨٥٧ع واري آزاديءَ جي جدوجهد تي سئو سالہ ڏينهن ملهايو ويو جنهن ۾ سڀ کان سٺي تقرير سليمان ڪئي. جيڪو ان وقت ٻين ٻارن ۾ سڀ کان ننڍو هو. اسين باقي گهٽيءَ جا ٻار ان ڏينهن وائڙا ٿي وياسين تہ هي هيترن ماڻهن جي وچ ۾ اسٽيج تي چڙهي ڪيئن تقرير ڪري ويو.

بهرحال سليمان کي ننڍي هوندي کان راندين جو نہ پر پڙهڻ ۽ تقريرن ڪرڻ جو شوق هو. مون سندس هٿن ۾ ڪڏهن بہ گلي ڏڪر يا ٻئٽ بال نہ ڏٺو. مون ڪڏهن بہ کيس ٻوڙندي نہ ڏٺو. جيڪا ڪا سٺي ڳالهہ نہ آهي: All work & no play makes Jack a dull boy. پر سليمان dull ثابت نہ ٿيو اسڪول، توڙي ڪاليجي ڏينهن ۾ سٺين مارڪن سان نمبر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪٽندو رهيو.

ننڍپڻ جي ڏينهن ۾ ڪيترا دفعا پيچين جي ڪوٽ ڪري سليمان کي منٿون ڪندا هئاسين پر هن ونجهوٽي يا پتي راند ۾ ڪڏهن به ساٿ نه ڏنو. بلڪه اسان کي راندين ۽ وقت وڃائڻ کان نصيحتون ڪري ڪتاب پڙهڻ، اهم ماڻهن جا ڏينهن ملهائڻ ۽ تقريرون ڪرڻ لاءِ شوق ڏيارڻ لڳو.

اٺين ڪلاس ۾ پهتو ته پنج ڇهه هم خيالين کي گڏ ڪري هڪ انجمن فروغ ادب نالي ناهيائين. منهنجي گهٽيءَ جي لوفرن سان به دوستي هئي ته هن انجمن جي ميمبرن سان به جيڪي سليمان وانگر ادب ۽ شعر وشاعريءَ جا شوقين هئا. ننڍي هوندي کان گلستان ۽ گل ڦل جهڙا رسالا پڙهي مون کي ادب سان چاهه هو ۽ آئون به ان انجمن جو ميمبر ٿيس پر موڪل وارن ڏينهن تي جڏهن ادبي محفل جي گڏجاڻي ٿيندي هئي ته دل چوندي هئي ته هن بوريت مان اٺي گهٽيءَ ۾ وڃي اکر پوري جوا ڪيڏجي، پر پوءِ اسان جو هي ادبي ٽولو ايڏو زور وٺي ويو جو گهٽيءَ جون رانديون روندون ڇڏائجي ويون ۽ آهستي آهستي ادبي ڳالهين مان مزو اچڻ لڳو. اهي ڏينهن ياد اچن ٿا ته ان پهاڪي ۾ يقين وڌيم ٿو ته A man is known for his company اها اُها عمر ٿئي ٿي جو ٻار کي جنهن به ڳالهه ۾ رغبت ڏيارڻي ته هو ان ڏي مائل ٿيو وڃي. اڄ جيڪي آئون ڪجهه ڪتاب لکي اديب جي حيثيت سان ڄاتو سڃاتو وڃان ٿو اهو ڊاڪٽر سليمان شيخ جون مون تي ۽ مون جهڙن ٻين تي ٿورو آهي. سليمان اڄ به هر هڪ نوجوان کي اها نصيحت ڪندو رهي ٿو ته محنت ڪرڻ نه فقط سٺا ڊاڪٽر، انجنيئر ٿيو پر ان سان گڏ ان معاشري جي به خدمت ڪريو جنهن ۾ رهو ٿا. .

فقط هڪ ڊاڪٽر يا انجنيئر ٿيڻ ڪا وڏي ڳالهه ناهي. ان سان گڏ اسان کي ٻيا به ڪم سکڻ کپن. سليمان چوندو هو. نتيجي ۾ اسان ادبي انجمن ناهي، هرُ مهيني ڏيڍ گڏجاڻي ڪندا هئاسين. مضمون ۽ شعر لکي پڙهندا هئاسين. سال اڌ اهو سلسلو هليو ته سليمان هڪ ڏينهن سنجيدو ٿي چيو: "اسان کي سماجي ڪم به ڪرڻ کپن. پنهنجي کيسي مان چندا ڪيئي غريب شاگردن جي مدد ڪرڻ کپي. ڪڏهن وري چوندو هو ته پر واري ڳوٺ جي ماڻهن کي صحت صفائي بابت هلي ٻڌائڻ کپي ".

آئون انهن ڏينهن ۾ ڪئڊٽ ڪاليج پٽاڙو ۾ هوندو هوس. مهيني ڏيڍ بعد موڪل تي ڳوٺ ايندو هوس ته پنهنجي ان ٽولي سان گڏ گهمڻ ڦرڻ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

يا فلمون ڏسڻ بدران سليمان جي حڪم موجب ادبي محفلن ۾ حصو وٺڻو پوندو هو يا ڪو سماجي ڪم ڪرڻو پوندو هو. هڪ ڏينهن بيزار ٿي سليمان کي نمازن ۽ روزن وارو چرچو ٻڌايم ته ڪيئن هڪ ڳوٺ جا ماڻهو نمازون روزا ......

سو سليمان کي چيم ته رڳو اٿئي سورن جون ڳالهيون! ڪڏهن ته ڪنهن گهمڻ ڦرڻ ۽ عيش جي ڳالهه به ڪر پاڻ سان گڏ اسان جي به جواني تباهه ڪري ڇڏي اٿئي! پر لڳي ائين ٿو ته سليمان نه فقط جواني پر پيري به سماجي ڪمن ۾ ختم ڪري ڇڏي آهي. سليمان ڊاڪٽر ٿي جڏهن حيدرآباد ۾ نوڪري ڪرڻ لڳو ته اسان يارن جي ٽولي سک جو ساهه کنيو ته هاڻ سليمان جي انهن ادبي، تعليمي ۽ سماجي ڪمن مان به جان ڇٽي ته چندن ڏيڻ مان به.

پر نه، حيدرآباد پهچي هن اجا به وڏي پئماني تي هم خيال گڏ ڪري، پنهنجون سرگرميون قائم رکيون ۽ پوءِ ڪراچي پهچي لاڪي، روشن، اشفاق، شمشير، فهميده حسين، اڪرم سلطانا ۽ خبر ناهي ڪيترن سوين هزارين هم خيالن کي ڳولي ورتو ۽ سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن نالي ادارو سالن کان هلي رهيو آهي. هي هڪ اهڙو ادارو آهي جيڪو اڃا تائين حيات سلامت آهي ۽ ڏينهون ڏينهن وڃي وڌندو. هونءَ اسان جي ملڪ ۾ ڪيئن ادارا ٺهندا آهن ۽ جهٽ ڊهندا آهن پر هن تي غور ڪرڻ سان مونکي ان جي جياپي جو وڏو سبب ان ۾ لڳي ٿو هن ۾ سليمان جهڙا dedicated ماڻهو آهن ۽ ڏيتي ليتيءَ جي معاملي ۾ سليمان شروع کان حساب ڪتاب ايمانداري سان رکي ٿو ۽ چيئرمين يا سينئر ميمبر جي حيثيت ۾ حڪم هلائڻ بدران "چيني اسٽائيل ۾" سڀ کان گهڻو بار ۽ ڪم پاڻ ڪري ٿو.

جيتوڻيڪ پاڻ خود به بيمار رهي ٿو پر هڪ ڊاڪٽر جي حيثيت ۾ هو هر وقت دوستن، مائٽن ۽ ڳوٺاڻن جي مرڪنڊڙ منهن سان خدمت ڪري ٿو. هالا ۾ مشهور آهي ته جتي ڪو ياءُ پيڻ به مدد نٿو ڪري اتي سليمان ڏارين جي به پڇنديءَ سارو مدد ڪري ٿو. اهو ئي سبب آهي جو سليمان جي ڪراچي ڇڏڻ تي ڪيترا ڳوٺاڻا ڏکيا ٿي ويا آهن.

سليمان جون به چار دلچسپ ڳالهيون هن وقت ياد اچي رهيو آهن:

هڪ دفعي سليمان کي سخت پريشان ڏٺم.

"خير ته آهي؟" مون پڇيومانس. "يار مون غريب جي بيهوشيءَ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واري مشين گم ٿي ويئي آهي جنهن تي گذر سفر هلي رهيو هو"، هن ٻڌايو:

"ڪيئن گم ٿي ويئي ؟" "ڪو گاڏيءَ جي ڏڪيءَ مان چورائيَ ويو، گاڏي فلئٽ جي هيٺان ئي بيٺل هئي."

ڏاڍي پڇ ڳڇ ڪئيسين پر ڪو نه لڌي. ٽاٽي تي به ڪو ڪنگهي نه پيو. چيڙي ڪري ويهي رهياسين. هفتي کن کان پوءِ سليمان ٻڌايو ته ڪيس اها مشين ملي وئي.

"ڪيئن ملي ؟" پڇيومانس.

"ٽاٽي جي صوبيدر گهرائي مشين ڏني."

"پڇيس ڪو نه ته ڪنهن کنئي ؟"

" ها پڇيو مانس: چيائين ته توکي شيءِ سان ڪم سا ملي ويئي. دعا ڪر ته چور کي سمجهه ۾ نه آيو ته اها آهي ڇا ۽ ڪنهن کي وڪڻجي."

اهڙي طرح سندس ڪار Medicare ڪلينڪ وٽان کڄي ويئي. ٽاٽي تي وياسين. ڪار جي چوريءَ جو ٻڌي ٽاٽي جي انچارج ڪجهه دلچسپي ورتي، پر پراڻي ماڊل جي ڏٺل مهانڊي واري غير مشهور نالي واري ڪار جو ٻڌي شڪل بچڙي ڪري چيائين: "بابا ڪيون وقت ضايع ڪرتي هو. ايسي ڪار چوري تو نهين هوتي. گلي ڪا ڪوئي لوفر لي گيا هوگا. اگلي گلي ۾ ڇوڙ بهي گيا هوگا". اڳيئن ڪهتيءَ ۾ وياسين ته ڪار اتي بيٺي هئي. ريڊيو غائب هوس. سليمان کي ٻڌايم ته ڪار ملي ويئي آهي پر ريڊيو نه اٿس.

"اهو جائي جم ڪان ڪو نه هوس،" سليمان وراڻيو.

(نوٽ: ساموندي الطاف شيخ هي تقرير ڊاڪٽر سليمان شيخ جي مان ۾ جي پي ايم سي جي دوستن يارن هوٽل پرل ڪانٽينل ڪراچي ۾ ٿيل تقريب ۾ ڪئي جيڪا ٢٤ اپريل ١٩٩٤ جي هلال پاڪستان ۾ شايع ٿي.)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ جي مٽيءَ جو نچوڙ

محبتي ميهار جون، دل اندر دونهيون،
آٿيو وجهي آر ۾، لهاٽو لوهيون،
جي ساهڙ جون سونهيون، سير سراڙو تن کي؟ (شاهه)

اڄ مان پاڳ پليرا ٿو پانيان جو مونکي اهڙي مهان هستيءَ لاءِ ڳالهائڻ جو موقعو ڏنو ويو آهي جنهن پنهنجي زندگي سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن کي ارپي ڇڏي، جنهن پنهنجي عيش ۽ آرام تي جهانگيرن ۽ سانگيئڙن لاءِ جبل جهاڳڻ کي ترجيح ڏني، جنهن هيڏي وڏي سائنسي دور ۾ لذتن کي ڦٽو ڪري سنڌي سماج کي اڏڻ لاءِ جدوجهد جو رستو اختيار ڪيو، جنهن سڪن جي سيج ماڻڻ بدران ڏکويل انسانن جي خدمت کي پنهنجي منزل تصور ڪيو. شايد اهڙي ئي هستيءَ جي عمل لاءِ شاهه سائينءَ فرمايو آهي ته:

ڪنڍا مون پيرن ۾، توٽي لڪ لڳن،
اَگر اَگوئي نه مڙي، ڇپون پير ڇڃن،
ويندي ڏانهن پرين، جتي جات نه پائيان.

سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جي سرواڻ ڊاڪٽر سليمان شيخ سنڌ جي عوام کي سماجي شعور ۽ بيداري ڏني. جڏهن ته سنڌي قوم کي سياسي شعور ۽ زبان شهيد ذوالفقار علي ڀٽي ڏني. هونءَ ته سنڌ ڌرتيءَ اسان کي وڏا ڏاها ۽ مدبر عطا ڪيا آهن. ليڪن هي ٻه هستيون جيڪي هن ڌرتيءَ اسان کي ڏنيون تن جو نه ڪو مقابلو آهي ۽ نه ئي ڪو مٽ. اهي مائرون ڪيڏيون نه ڀاڳوند آهن، جن اهڙا املهه فرزند ڄڻيا.

ڪڏهن ڪڏهن هن زندگيءَ ۾ اهڙا عجيب موڙ ايندا آهن، جنهن سان انسانن جي نظرين ۽ عمل ۾ انقلابي لاڙا اچي ويندا آهن. اهڙو هڪ حادثو مون سان پڻ پيش آيو، جنهن مون کي هن معتبر شخصيت سان روشناس ڪرايو ۽ سندس ساٿ ۾ سلهاڙ جي ويس. ڊاڪٽر صاحب سان منهنجي دوستيءَ جي ابتدا اهڙي ئي موڙ تي ٿي. انهن املهه گهڙين کي اڃا وسارڻ لاءِ تيار نه آهيان. اهو زمانو ١٩٦٨ع جو هو. سنڌ ون يونٽ جي زنجيرن ۾ جڪڙيل هئي لاهور اولهه پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ هو. ڪيترائي سنڌي لاهور ۾ سرڪاري نوڪري ڪندا هيا ۽ آءٌ لاهور ۾ چارٽرڊ اڪائونٽنٽس جو ڪورس ڪرڻ لاءِ ترسيل هيس. اسان جون سماجي گڏجاڻيون ڪڏهن ڪائيو مرحوم جي جاءِ تي ٿينديون هيون ته

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪڏهن فضل الله قريشيءَ جي جاءِ تي ميڙاڪو ٿيندو هو. هڪ ڏينهن اهڙو آيو جنهن منهنجي ذهن ۾ عمل ۾ لاڙا پيدا ڪيا. فضل الله قريشيءَ جي جاءِ تي هڪ ميڙاڪي ۾ ڊاڪٽر سليمان شيخ سان نه وسرندڙ ملاقات ٿي جنهن ۾ سنڌ جي مسئلن جي حوالي سان بحث ڇڙي پيو. ٻئي جوانيءَ جي جوش ۾ تمتار، پنهنجن پنهنجن نظرين تي اٽل ۽ ضدي هئاسين. نيٺ پاڻ ۾ ڳنڍجي پياسين. قصو هتين پورو ڪان ٻچندي لفظن جي جنگ ۾ بدلجي ويو. دليل ڏيڻ ۾ ڳاڙها ٿي وياسين ۽ اها نظرين جي تضاد جي ڳاڙهاڻ دوستيءَ جي بنڌڻن ۾ بدلجي ويئي. ڊاڪٽر صاحب ۾ ته الائجي ڪهڙو جادو آهي، يا ڪٿي چئجي ته "بيهوشيءَ واري علم" جو ڪو زوردار اثر آهي جو اهو ڪهڙو ڪافر آهي، جيڪو سنڌس نظرين جو قائل نه ٿئي ۽ پاند جهڏائي وڃي! بس هر ڪنهن کي پنهنجو پوئلڳ بڻايو ڇڏي. اهو حقيقتاً انهيءَ ڪري جو ڊاڪٽر صاحب جو ڌرتيءَ ڏٺين سان ازل جو انگ اڙيل آهي ۽ سندس سوچ "سارو سچ" آهي.

جڏهن ون يونٽ جي زنجير ٽٽي ته سيئي يار اچي ڪراچيءَ ۾ سهڙياسين، جتي وري محفلن ۾ نئون رنگ پرجڻ لڳو. ڊاڪٽر صاحب کي سماج کي سڌارڻ جي تنوار ۽ اٿڻ لڳل هئي ۽ وڃي آخر "سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن" جو پايو وڌائين ۽ بنيادي ميمبرن ۾ مون کي به ڳهلي ڪٿي آيو.

سگا جي حوالي سان ڊاڪٽر صاحب جي حوصلي مند قيادت ساٿين ۾ اهڙو ته جوش ۽ ولولو پيدا ڪيو جنهن جو نه پهريان ئي مثال قائم آهي ۽ نه وري هاڻ ڪو نظر تو اچي. ڊاڪٽر صاحب اهڙي هڪ ڪم لاءِ پنهنجا هم خيال پيدا ڪيا ۽ سو به وڏي پئماني تي، جنهن ۾ نه ڪنهن کي ڪنهن قسم جي لالچ جو آسرو، نه دلاسو، پر اجا هڙان وڙان ڏيٺو پوي ڪنهن کي محنت ۽ وقت ڏيٺو تو پوي ته پئسو. ڇا قوم لاءِ "صرف ڏيڻ" وارو عمل سيڪارڻ ان عظيم شخصيت جو ڪمال نه آهي؟ جو اهڙي معاشري ۾ جتي ماٺهو ڇڙوڇڙ هجن، بي يقينيءَ جو ماحول هجي. معاشرو معاشي بدحاليءَ جو شڪار هجي. پر هن شخصيت جا ساٿي بنا ڪنهن لالچ جي هن جي ڏسيل ڪم کي جنبي وڃن! سو به انهن مقصدن کي حاصل ڪرڻ لاءِ جن جو لاڀ به يقيني نه هجي ۽ اهڙي بي يقينيءَ جي ڪيفيت ۾ به اهو سلسلو جاري رکيو وڃي! ها، ڊاڪٽر سليمان پنهنجن هزارين ميمبر ساٿين ۽ لکين همدردن جي حقن جي اڳواٽي ڪندي مقصدن ماڻڻ لاءِ سرخرو آهي. ڊاڪٽر صاحب تمام نفيس طبيعت هوندي به سخت جان آهي. هڪ طرف ڪنهن جو طعنو به نه سهي سگهي ۽ ٻئي طرف محنت ڪندي ٿڪجي ئي ڪونه! ڏينهن رات سندس هل هلان واري زندگي. سندس پيشانيءَ تي مون ڪڏهن به ڪو نفرت يا بيزاريءَ جو گهنج نه

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏٺو آهي. غريبن جو دوست ۽ همدرد، همٿائيندڙ ۽ ڏکوئي، مونکي ويجهي قربت هئڻ جي ناتي اهو مشاهدو آهي ته هر وقت مختلف قسمن جا ماڻهون انيڪ مسئلا کڻي هن وٽ ايندا آهن. پاڻ خنده پيشانيءَ سان هر ڏکويل جو حال ٻڌندو آهي ۽ وس آهر اهڙي نموني حل ڪندو هي جو ڪنهن بئي کي ڪل نه پوي.

هائو! ڊاڪٽر صاحب جي ڪاوڙ به مون ڏٺي آهي. سدائين " رمزن ۾ " هوندو آهي جا ڪابہ ماڻهو شايد سمجهي به نه سگهي سندن ڪاوڙ تنظيمي ڪمن جي رفتار ۾ گهٽتائي يا ڪمزوريءَ تي هوندي آهي ليڪن سندس انهيءَ ڪاوڙ ۾ رهنمائي جو درس هوندو آهي، پنهنجائپ هوندي آهي، پيار هوندو آهي ۽ اهو به "رمزن ۾"!

سِگا جيتوڻيڪ سنڌ.يا پاڪستان سطح تي ڪم ڪري ٿي پر انهيءَ سماجيَ سلسلي کي بين الاقوامي سطح تي ميڃتا ڏيارڻ، اهو ڊاڪٽر صاحب جي شخصيت جوئي ڪمال آهي. سنڌ جي ريگستانن ۽ ڪوهستانن، لاڙ، سري ۽ وچولي پنهنجي مٽيءَ جي نچوڙ مان هڪ هستي اسان کي عطاَ ڪئي، جنهن اسان کي ڏکويل انسانيت لاءِ پاڻ ارپڻ سيکاريو، غريب کي ڳلي لڳائڻ ۾ مان ۽ مرتبو تصور ڪرڻ سيکاريو، غرور نفرت ۽ بيزاريءَ کان باغي بڻجڻ سيکاريو. آءُ اهو چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نه ٿو سمجهان ته اها ڊاڪٽر صاحب جي شخصيت ئي آهي جنهن مٽيءَ هاڻن ماڻهن جي خدمت جو تصور ڏيندي "حقوق الناس" جا سبق پڙهايا. اڄ انهيءَ جي مرهون منت ڪشمور کان ڪراچيءَ تائين سنڌ جا گريجوئيٽس هڪ تسبيح ۾ مٽين وانگر پويل آهن ۽ بيا نوجوان انهيءَ عمل لاءِ تيارين ۾ آهن ۽ اهڙيءَ طرح پيار ۽ پريت جي منزل تي راهي آهن. ائين ڪٿي چئون ته سنڌ جي ماڻهن ۾ اڄ هڪبئي لاءِ سوچ ۽ پيار ڊاڪٽر صاحب جي ڪري ئي نظر اچي ٿو.

اهو ڏينهن پري نه.آهي، جو سندس رهنمائيءَ ۾ سنڌي سماج نفرتن کان پري پيار ۽ پابوهہ جي تاحَي پيتي ۾ سمائجي وڃي ۽ هڪ وڏو سماجي انقلاب اچي جنهن ۾ سنڌي ماڻهو سڪ ۽ سلامتيءَ جو ساهہ کڻن.

آخر ۾ آءُ ڊاڪٽر صاحب لاءِ هڪ انگريزي ۾ جملو چئي پنهنجي جاءِ وٺندس. Dr Suleman Sheikh is a living legend of Sindh!

(جناب بخش علي لاکو هيءَ تقرير ڊاڪٽر سليمان شيخ جي مان ۾ سندس " جي پي ايم سي " جي ساٿين جي ڏنل الوداعي دعوت ۾ ڪئي. جيڪا ٢٧ اپريل ١٩٩٤ع تي هلال پاڪستان ۾ شايع ٿي.)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهاڳ

”ويهه مَ وساريج“ نيڪ نصيحت آهي، منشور الوصيت آهي ۽ وري چتاءُ به آهي، انهن اڳڪٿت انسان دوستن لاءِ، جي سماجي ڀلائي واري ڪارج ۾ رات ڏينهن رڌل آهن يا وري تني ءُتڏي ءُ خلق خدمت خاطر پنهنجي زندگيءَ جي في سبيل الله سيڙپ ڪري ڇڏيا آهن، وري ساڳئي وقت سفر نامو پڻ آهي. جئن مصنف پاڻ ڄاڻائي ٿو ته ”رضاڪار سماجي تنظيمن جي جائزو وٺڻ ۽ عالمي ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ مونکي مختلف ملڪن جا دورا ڪرڻا پيا جنهن سلسلي ۾ خاصي خبرچار ۽ معلومات حاصل ڪيم جنهن ڪي ڪتابي ترتيب ڏيڻي ارادو ڪيم ته سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن ”سگا“ جي سلور جوبلي موقعي تي ساٿين ڪي سوکڙيءَ طور پيش ڪيان ته جئين هو به اجوڪي دنيا جي سماجي ميدان ۾ انساني ڪوشش ۽ تجربن کان سبق حاصل ڪن. ممڪن آهي ته هي ڪتاب سماجي ڪيتر جي سجڻن لاءِ رهنمائيءَ جو باعث بڻجي سگهي.“

پنهنجي پاران پچار ڪندي ڪتاب جو ليکڪ ڊاڪٽر محمد سليمان شيخ ڄاڻائي ٿو ته ”هيءَ حياتي مسلسل جدوجهد آهي. ٻالڪ اوستا ڪانوئي هن عمر تائين تنظيم سازي ۽ سماجي ڪارج لاءِ ڪم ڪار جورحجان رهيو اٿم، مون ڪي خبرنه آهي ته انسان پنهنجي زندگي ڪيئن ڪهڙي طرح رٿيندو آهي. ۵۵ ساله سفر پرکڻ ڪانپوءِ ائين محسوس ٿيندو آهي ته ڪنهن ٻئي منهنجو رستو جوڙيو آهي.“

مٿي ڄاڻايل انهن چئن مختصر جملن ۾ ڊاڪٽر موصوف نه فقط پنهنجي اڌ صديءَ واري زندگيءَ جي جستجو ۽ جدوجهد جو ذڪر ڪيو آهي پر اءُ سمجهان ٿو ته زندگيءَ جي حوالي سان پوري انسان ذات جي نمائندگي ۽ ترجماني ڪئي اٿس. هر هڪ انسان اڳي يا پوءِ اچيو انهيءَ نتيجي تي ٿو پهچي ته هر هڪ ڪٺ پتليءَ سمان "Puppet" ٻيوس ۽ ٻيجان بوتو آهي. جنهن جا سڳا ڌاڳا سورڻ وارو Puppet Master ڪائي ٻي هستي آهي. تڏهن ته شاه ڀٽائي فرمائي ٿو ته ”واڳ واليءَ جي وس، اءُ ڪا پاڻ وهيٺي.“ هن ۾ ڪو شڪ نه آهي ته زندگي ڪو گلن ڦلن جي سيج نه آهي پر سهٺي وارو سچ جو سفر آهي. مانڊي آهڙو مانڊاڻ پکيڙيو آهي جو هي فاني ۽ ٻي بقاءُ جياپو به ”ڳجهه ڳجهادڙ ڳالهڙي“ پئي لڳي.

زندگيءَ جي هن سفرنامي جو سيلاني، ڊاڪٽر سليمان شيخ سنڌ جي انهن محترم ۽ ممتاز هستين ۾ هڪ آهي جن پنهنجي سموري حياتي انسانيت جي خلق خدمت لاءِ وقف ۽ سيڙپ ڪئي آهي. بلڪه ڏئو وڃي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ صوبي سنڌ ۾ اولين شخص آهي جنهن سماجي خدمت ۽ انساني خيرخواهيءَ کي انفرادي حيثيت بجاءِ جماعتي تنظيم يا اداره جي عملي ترتيب ۾ منظم ڪيو. ڪائونس اِگهُ سنڌ جي تواريخ ۾ اهڙو مثال ملڻ مشڪل آهي جو سنڌي مسلمانن سماجي ڀلائي لاءِ ڪا رضاڪار تنظيم قائم ڪري سواءِ ڪنهن فرق ڦير جي عوامي خلق خدمت لاءِ سندرو ٻڌو هجي. اسان وٽ مدرسا مسجدون مسافرخانا اسڪول يا اسپتالون پبلڪ پئسي جي ٻل ٻوتي تي سرڪاري طور تعمير ڪيا ويا يا وري خيراتي طور همدرد هڏڏوکي ۽ سخي شخصيتن پنهنجي وڏڙن جي يادگار طور ٺهرايا. البت سنڌي هندو خيراتي ۽ پنچاتي ڪارناما ڪرڻ جا ڪوڏيا هوندا هئا. سنڌ جي شهرن ۾ جو اسپتالون اسڪول ۽ مسافرخانا ٺهيل آهن يا کوه ۽ کوهيون ڪوتايل آهن سي هندن پنهنجن لڏي ويل عزيزن قريبن جي ياد ۾ سرانجام ڏنا آهن. جانورن لاءِ ڳئو شالا، پاڻيءَ لاءِ حوض يا پکين لاءِ پاتڙا وڻن ۾ ٽنگڻ بہ سندن خدا ترسي ۽ رحمدلي جي علامت آهن. بلڪ، سنڌ جي هندن خير جي ڪمن ۾ مخفي طور چندو ڏيڻ جي روايت قائم ڪئي جنهن کي "گپت دان" چيو ويندو هيو.

ڊاڪٽر سليمان شيخ جي ڪوشش سان قائم ڪيل سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن "سگا" سنڌ جو پهريون سماجي اداره آهي، جنهن جي سهاري ۽ سرپرستيءَ هيٺ روشن تارا اسڪول، اسپتالون، اکين جي آپريشن لاءِ ڪئمپ، بيمارن لاءِ ائمبولنس ۽ پبلڪ خدمت لاءِ هر سطح تي قائم ڪيل سگا جون سوين شاخون ڪم ڪري رهيون آهن. اڄ خدا جي فضل سانَ "سگا" بين القوامي سطح تي تسليم ڪيل رضاڪار تنظيم آهي ۽ سندس سهسين تربيت يافتہ سماجي فدائي ۽ شيدائي سنڌي ماڻهن جي تعليم صحت روزگار ثقافت ۽ معاشري جي ترقي ۽ بهتريءَ لاءِ پاڻ پتوڙي رهيا آهن. پنهنجي انهي اعليٰ نصب العين کي پايہ تڪميل تي پهچائڻ لاءِ روزبروز نيون راهون تلاش ڪري رهيا آهن.

"متان مات ڪري ويهين" جي عنوان هيٺ "سگا" جي تاريخ ۽ اداره جي تنظيمي ۽ ترقياتي رٿائن واري صورتحالَ کي ورجائيندي ڊاڪٽر سليمان شيخ جاڻائي ٿو تہ "دوستو منهنجي ڏيئي جو تيل ڪٿڻ تي آهي تہ اوهان جون جوانيون ڪامراني ماڻينديون ۽ اوهان جا جذبا اسان جي پياري سنڌ جي سڳنڌ ٻٽبا ۽ آن جو واس منهنجي روح کي فرحت بخشيدو رهندو." مهاتما ٻڌ کان جڏهن سوال ڪيو ويو هيو تہ روشنيءَ جي عام ڦهلاءُ لاءِ ڪهڙو سولو طريقو اختيار ڪيو وڃي؟ چيائين تہ ڏيئي کان ڏيئو جلائيندي اوهان لکين ڏيئا ٻاري ڏياري ملهايو پر اوهان واري ڏيئي جو نہ تيل ختم ٿيندو ۽ نہ وٽ ئي سڙندي. ڊاڪٽر ڪي الله عمر خضري عطا ڪري سندس جلايل جوت جيسين دنيا قائم آهي، امر ۽ اجاگر رهندي.

انسانيت جي آئندي ۽ عروج ۾ اعتماد ڪندي جاڻائي ٿو تہ "دنيا اڪويهين صدي طرف قدم وڌائي رهي آهي. جتي هر سماج پاڻ پرو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هوندو ۽ عام ماڻهوءَ کي سڀ بنيادي سهولتون ميسر هونديون. هي زمانو هڪ جيترن موقعن تي مشتمل هوندو جتي ڪوبہ غريب بکيو نہ هوندو. جتي ڪوبہ بيمار دوا لاءِ محتاج نہ هوندو. انسان خانہ بدوش ۽ بي گهر نہ هوندا. هر ٻار لاءِ تعليم جون سهولتون سندس گهر جي ويجهو موجود هونديون. ڪابہ ماءُ جنم جي سور وگهي نہ مرندي. ڪنهن بہ ماڻهوءَ سان انياءُ نہ ٿيندو. هر گهر خوشين جي خوشبو ۽ سان واسيل هوندو. هر ڳاٽ اوچو هوندو. انسان هڪ ٻاهمي اعتماد عزت ۽ محبت جي ماحول ۾ساهہ کڻندو. ساٿيو اهو دور ضرور ايندو ۽ اسان ان دور لاءِ حياتين جا ڏيئا روشن ڪيا آهن. هيءَ ڌرتي جنت ٿيندي. دوستو اڃو تہ ان جنت لاءِ پاڻ پتوڙيون ......"

"ويهہ مَ وسارج" هڪ لحاظ کان سنڌ ۽ جي ڌرتي ۽ سنڌي ماڻهن سان ناتي رشتي ۽ مجازي عشق جي ڪهاڻي آهي. بلڪ صوفي عقيدي "جو دم غافل سو دم ڪافر" مثل مجازي مام جي معراج پڻ محسوس ٿئي ٿي. انسان جي پنهنجي بي بقا زندگي تہ آهي اک ڇنڀ ۽ اک ڀوت جيتري، پر جڏهن ماڳ ۽ ماڻهن سان سندس پنارو پيل آهي تنجي سار سنڀار سنوار ۽ خير سلامتيءَ لاءِ دائمي خواهشون ۽ خوشفهمي تہ رکي. هي برابر آهي تہ سچڻ ۽ ساٿيهہ ڪنهن اٿاسيءَ وسري. پر اڄ ڪلهہ واري نفسانفسيءَ واري وٽ پڪڙ جي دور ۾ جڏهن هر ماڻهو پنهنجا ڳوڙها پنهنجي پيٽ ڏانهن تو ورائي تہ اهڙي قحط الرجال جي زماني ۾ انسان دوست ۽ محب وطن ڊاڪٽر سليمان شيخ جو دم ديس لاءِ غنيمت آهي. ٻارهوئي ٻيجل جيان سِنڌڙيءَ جي سُکر سٽائيءَ وارو سُرندو چورينڊو تو رهي. عام رواجي گفتگوءَ ۾ بہ، مونکي ياد نہ آهي تہ هن درويش پلجي بہ ڪڏهن اهڙو ٻول ٻوليو هجي جنهن جو واسطو سنڌ جي ماڻهن يا مسئلن سان نہ هجي.

شاهہ لطيف پتائي سسئيءَ جي پنهون سان پيار ۽ پرين جي پچار ڪندي جاڻائي ٿو تہ جڏهن "اچي عزرائيل ستي جاڳائي سسئي – تي ٻوڙائي دليل تہ پنهونءَ ماڻهو موڪليو." وري جڏهن سندس نظر منڪر نڪير تي ٿي پوي تہ وتن وجي پڇاڻو ٿي ڪري تہ "ادا اتاهون ڪو لنگهيو سات پنهونءَ جو." ساڳئي ڪيفيت آهي ڊاڪٽر سليمان شيخ جي سئرسياحت واري دوره جي. جڏهن بہ ڪنهن ترقياتي ۽ تنظيمي اداره جو دوره ڪندي سماجي ڪارج جو جائزو تو وٺي يا وري غير ملڪي انجمن جي پروگرام کان متاثر تو ٿئي تہ پوءِ مارئي جيان سنڌن دل پيئي پنهنجي ماروئڙن ۽ سانگيئڙن سانگي تانگهي تہ جيڪر اڏري وڃي پنهنجي پنوهارن کي ڏاهہ ۽ ڏس ڏيان، تہ هوبہ حيلا وسيلا ڪري پتڻ پار اُڪارين. "مارئيءَ" تہ عمر کي ائين ٿي جاڻايو تہ "سنهي سئيءَ سبيو مون مارن سين ساهہ" پر آءُ ڊاڪٽر لاءِ آئين تو سمجهان تہ سندس ساهہ سنڌ ۽ سنڌين سان ائين پيوند ٿيل آهي جئن الف ليلا جي قصن ۾ جاڻايل هوندو هيو تہ ڪن ديون ۽ پريزادن جا پساهہ ڪن خاص پکين ۾ جکڙيل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئا. چند مثال پيش ڪجن ٿا. ملاحظ ٿين :

" ڏکڻ ايشائي ملڪن جي غيرسرڪاري تنظيمن جي هيءَ ڪانفرنس هڪ پاڪستاني اداره " ايس بي پي آئي " پاران اسلام آباد ۾ سڏائي هئي جنهن لاءِ پاڪستان جي مختلف ادارن کي دعوت موڪلي ويئي. ڪوشش اها ڪئي ويئي تہ سنڌمان ڪاب سنڌي تنظيم هن سٽ ۾ شامل ٿي نہ سگهي. اها ہ هڪ عجيب روش آهي. آءُ جتي ہ ويندو آهيان تہ مون کان " سگا " متعلق سوال ڪيا ويندا آهن. سگا جي ساراهہ ڪئي ويندي آهي. اسان جي هن پرت جي پورهئي جي مڃتا ٿيندي آهي. پر سگا کي قومي ۽ بين القوامي ميڙن ۾ بلڪل نظرانداز ڪيوويندو آهي. انَ جا ڪهڙا ہ سبب هجن. پر اها ڳالهہ بنان ڪنهن هبڪ جي چئي سگهجي ٿي تہ سگا جو تجربو گهٽ ۾ گهٽ ڏکڻ ايشيا جي ملڪ ۾ بلڪل منفرد آهي."

" ايشائي ملڪن ۾ غربت وڏو مسئلو آهي جو ٻين مسئلن کي جنم ڏئي ٿو. سيئي ملڪ ٻاهرين مالياتي ادارن جي قرض ۽ شرطن جي دٻاءُ ۾ جڪڙيل آهن. سيني ملڪن اندر مذهبي لساني ۽ قبائلي جهڳڙا موجود آهي. بيروزگاري، نشي جو واهپو، هٿيار ۽ ڏوهہ عوام لاءِ مٿي جو سور بڻيل آهن. آدمشماريءَ جي واڌ ۽ جهالت ايندڙ صديءَ لاءِ هڪ وڏو ڏڪو آهي."

" انهيءَ پس منظر ۾ ٻہ وڏا ملڪ ڀارت ۽ پاڪستان ائٽمي زور آزمائي ۾ رڌل آهن. جتي انسانن کيٽ ہ وقت پيٽ ڀري ماني ڪائڻ لاءِ ڪانهي. لکين ٻار اگهاڙي جسم ۽ بکئي پيٽ گهٽين ۾ رلن پيا. ڪيئي عورتون غلاميءَ واري زندگي گهارين پيون ۽ مرد قرض عيوض بيگار ڪئمپن ۾ ڪمائڻ لاءِ مجبور آهن. انهيءَ وايومنڊل ۾ اسان فوجي ساز سامان جي تيارين ۽ هڪ ٻئي کي مات ڪرڻ لاءِ لکها معصوم ماڻهن جو ٻليدان ڏيڻ لاءِ تياريون پيا ڪريون!"

" هي صورتحال سياستدانن لاءِ پرڪشش آهي جو هو نفرت انگيز نعرن سان سنڌن ڪرسي سلامت رهي ٿي. پر عام ماڻهو جو سموري ڪيل ۾ الڳ آهي تنهن کي پڇڻ ڪانسواءِ ڪيس نفرتن جي ٻنيءَ ۾ اڇليو پيو وڃي. ٻنهي ملڪن جي نمائندن ۽ غير سرڪاري تنظيمن جا عيوضي گڏيل مسئلن تي سوچ ويچار لاءِ پاڻ ۾ گڏجن ٿا تہ ڪنهن نہ ڪنهن جذباتي مسئلي تي جهڳڙا ڪري بنان ڪنهن نتيجي تي پهچڻ جي گڏجاڻي ٻانوابول ڪري ڪڙا ٿا ٿين. ضرورت ان ڳالهہ جي آهي تہ سياست کي پاسي پر رکي مسئلن تي ٿڌي سيني ويچار ڪيو وڃي، جنهن ڪالا باغ ڊئم جو مسئلو جو ماحوليات حوالي سان نهايت اهم آهي، جنهن تي غيرجذباتي نموني سوچ ويچار ۽ تحقيق ڪري قدم کڻيو وڃي جئين اهڙين ماحول دشمن رٿائن کي ختم ڪيو وڃي.."

" محنت کان سواءِ اڳتي وڌڻ ممڪن ڪونهي. هيءَ اها وٿ آهي جنهن تي ٻئي جو اختيار نہ آهي. هن کي استعمال ڪري انسان عظمت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حاصل ڪري ٿو سگهي. هوٽلن تي ويهي وقت گذارڻ غريب ماڻهن ڪي نٿو سونهين تہ ائين وقت زيان ڪري غربت ۾ اضافو ڪن."

"اسلام آباد جي هڪ سيمينار ۾ قومي اسيمبليءَ جي ميمبر ملڪ محمد قاسم هڪ انڪشاف ڪيو تہ جڏهن گڊوبراج جڙي راس ٿي تہ وقت جي ون يونٽ حڪومت نئين زمين جي نيڪال لاءِ 12 لک ايڪڙ زمين سنڌي هارين ۾ ورهائڻ لاءِ تجويز منظور ڪئي جنهن تجويز جي سنڌي وڏيرن سخت مخالفت ڪئي. حڪومت اها تجويز واپس وٺي ساڳي زمين آفيسرن فوجين ۽ درٻارين ۾ ورهائڻ جو فيصلو ڪيو. هيءَ خبر اسان لاءِ بيحد جهنجهوڙيندڙ حقيقت آهي تہ سنڌي جاگيردار ۽ سياستدان هميشہ غريب ماڻهن جي واڌاري جي راه ۾ وڏي رڪاوٽ پئي رهيا آهن. اسان ڪي ائين ٿو لڳي تہ سنڌ جا عام ماڻهو رڃ جا راهي آهيون. ٻنل عوام جا لالچي رهنما هميشہ مصلحتن جي جار ۾ قاتل رهندا. ان سڄي طلسمي چڪر ۾ اسان جون حياتيون ڳرنديون رهنديون، ٿي سگهي ٿو تہ اهي ويچار غلط ثابت ٿين ۽ پاڳيا جاڳي پون. هي اونده جي آخري رات هجي ۽ صبح صادق شايد جلد اُڀري اچي......"

"سنڌي ماڻهن جي ٻڌي اڪويهين صديءَ جي ايجنڊا ٿي سگهي ٿي. اسان جي مخالفت برائي مخالفت واري ريت ۽ هڪ ٻئي ڪي ناپسند ڪرڻ واري عادت سنڌي قوم لاءِ وڏا مسئلا ڪڙا ڪيا آهن. ٻاهرين ماڻهن جي لوڙ سنڌ جي روزگارن تي مسلط ٿي چڪي آهي. مڇي مارڻ، ڪوئلن جي کاڻين ۾ ڪم ڪرڻ، رستا پليون جوڙيندڙ مزدوريءَ تي سڀ ڌاريا قابض آهن. گهٽو ڏوه اسان جي سنڌي صاحب اختيار عملدارن ۽ سياستدانن جو آهي. هيءَ عجيب ڳالهہ آهي تہ جنهن شاخ تي ويٺل آهيون ان کي وڍڻا ٽا ڪپيون. اَجا الله اسان کي شايد وڌيڪ ڏکيا ڏينهن ڏيکارڻ گهري ٿو." "اسان سنڌي اجتماعي طور ڪڏهن بہ سوچي نہ سگهيا آهيون. اسان بنيادي طور هڪ ٻئي جا ترا ڪيندڙ حاسد لالچي ۽ خودپسند ٻڌجي پيا آهيون. اهي بيماريون غلاميءَ جي جيوڙن سبب پيدا ٿينديون آهن. غريبي اسان جو مقدر نہ آهي، نہ وري ڪا غلامي اسان جي ميراث آهي، تہ پوءِ سنڌ جي سڄي سڀاجهڙي ڳوٺاڻي ماڻهوءَ کي ترقيءَ جي تحريڪ ۾ ڪئين سلهاڙجي.....؟"

"جمعي جي شام، ڪورس ۾ شريڪ استادن جي گڏجاڻي ٿيڻي هئي. تربياتي ڪورس ۾ 11 ملڪن جا نمائندا شامل آهن. اجوڪي مجلس جو پروگرام هي هيو تہ هر هڪ ملڪ جو نمائندو پنهنجي قومي ثقافت حوالي سان راڳ يا ناچ پيش ڪري. هر هڪ ملڪ پنهنجي ثقافت جي نمائندگي ڪئي. بنگالين ٻيڙين وارن جا گيت ڳايا. فلپائين واري قومي ترانو ۽ مرحبائي گيت پيش ڪيو. جڏهن منهنجو وارو آيو تہ مون سنڌ جي ٿرن برن ۾ نچندڙ اداس ۽ اُجايل مورن جو گيت پنهنجي ٻي سري آلاپ ۾ بلند ڪيو "مور ٿو ٽلي....."

"ڇنڇر ڏينهن فلپائين جي ملٽري ايڪيڊمي ۾ اسان کي ملٽري

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪورس جي معلومات بابت ڄاڻ ڏني ويئي. تقرير ڪان پوءِ سوال پڇڻ لاءِ موقعو ڏنو ويو. اسان جي بنگالي ڪلاسيءَ اهڙو سوال ڪيو جو ايڪيڊميءَ وارو جنرل منجهي پيو. سوال هي هيو ته ڇا اوهان جي ائڪيڊميءَ ڪڏهن هي سوچيو آهي ته مختلف قومن وچم هي ڪهڙو جهيڙوآ هي جنهن سبب عام انسانن جي زندگي عذاب تي چڪي آهي؟ ڇا اوهان ڪڏهن اهڙو قدم کنيو آهي جڻين دنيا ۾ وڌندڙ تڪراءُ ۽ غير يقيني حفاظتي خطرن کي گهٽائي سگهجي؟ يقين آهي ته ان جو جواب کنهن به جنرل وٽ موجود نه ٿو ٿي سگهي، پر شايد ڪنهن اهل دل دانشور جي ذهن ڪان نڪري اچي. هن پنهنجي وضاحت ۾ چيو ته اسين ترقي پسند قومون پنهنجي آمدنيءَ جو وڏو حصو فوجن پٺيان خرچ ڪريون ٿا ۽ ان ريت پنهنجي پنتي پيل ماڻهن جي ترقيءَ لاءِ اسان وٽ ڪجهہ به نہ ٿو بچي......"

" اصل مسئلو غربت جو آهي. غريب گهٽو ڪري ڳوٺاڻو هاري آهي. ملڪ جي گهڻن حصن ۾ وڏيون زميندارين آهن ۽ هاري گروي ٿيل ملڪيت وانگر سڄي حياتي ڳيي جي پورائي ۾ گهاٽي جي ڍڳي جيان اکين تي کوپا چاڙهي پيٽ تي پٽر ٻڌي حياتي گذاريو ڇڏي. ان صورت ۾ حال کي بدلائڻ لاءِ بنيادي تبديلين جي ضرورت آهي. سنڌ جي گهوٽڪي ضلعي جي هڪ ڳوٺ ۾ اسان هڪ ورڪشاپ منعقد ڪئي جنهن جو عنوان هيو ته "اسين غريب ڇو آهيون؟" ان ورڪشاپ ۾ حصو وٺندڙ اڪثر غريب ماڻهو هئا. اتي اها عجيب ڳالهہ سامهون آئي ته هي غريب هاري جيڪا پاجي پُتي به پوکين ٿا ته اها به ڪمدار ڪٺي شهر ٿو وڃي ۽ هنن کي پنهنجن ٻارن ٻچن لاءِ پاجي پئسن تي بازار مان وٺڻي ٿي پوي. ڪميونسٽ چين جي ڪميون (Commune) ۾ به ائين ڪونہ ٿيندو هيو. اتي به هاريءَ کي هڪ ٻارو پنهنجي ضرورت جي پاجين پوکڻ لاءِ ڏنو ويندو هيو ۽ جانورن پالڻ ۽ ڪڪڙيون رکڻ جي به اجازت هئي جي سندس املاڪ هئا. اسان وٽ ته بدتر حالت آهي. عام طور هاريءَ کي پنهنجي پوکيءَ لاءِ سرمايو کپي، اهو ڪٿان اچي؟ جنهن ڪان قرض ٿو وٺي ته اهو هن جي سڄي فصل جو مالڪ ٿيو وڃي ۽ ان فصل جو اگهہ بہ هو پنهنجي مرضيءَ مطابق لڳائي ٿو....."

" هڪ ڳالهہ جيڪا عام طور محسوس ڪئي ويئي ته مختلف سرڪاري وفدن، غيرسرڪاري تنظيمن پاران پيش ڪيل ٺهرائن جي مخالفت پئي ڪئي. موجوده پاليسيءَ مطابق سرڪاري راءِ کي وڌيڪ وزن ڏنو ٿي ويو. ڪجهہ ٺهراءُ اهڙا به هئا جيڪي حڪومت جي زوربار تي رد ڪيا ويا. مثال طور هڪ ٺهراءُ ۾ نائجيريا جي حڪومت جي مذمت ڪيل هئي. جتي ٻيلائي ماڻهن سندن ٻيلن ۾ ايندڙ شڪارين ۽ ڪاٺ وڍيندڙن کي روڪڻ لاءِ تشدد جو رستو اختيار ڪيو هيو. نائجيريا جي فوجي حڪومت ٻيلائي ماڻهن جي قبيلي جي مهندار کي ڦاسي ڏني هئي. ٺهراءُ ۾ ان جي مذمت ڪندي ڪهر ڪئي ويئي هئي ته ٻيلائي ماڻهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي سندن ڳوٺن ۽ زندگيءَ جي حفاظت جو اختيار ڏنو وڃي ۽ هنن جي اهڙي حق تي حڪومتي بنياد تي پئيرائي ڪئي وڃي، تہ انهيءَ ٺهراءُ خلاف سڀ کان پهريون آمريڪي حڪومت جي نمائندي آواز اٿاريو. هن جي چواڻي تہ ”اها نائجيريا جي اندروني معاملات ۾ هٿ چراند ٿيندي.“ آمريڪا جو دنيا جي انساني بنيادي حقن جو سڀ کان وڏو چئمپئن سڏجي ٿو ان جي سرڪاري پاليسيءَ جو پڌي مون کي بيحد حيرت ٿي. آمريڪا جي پئيرائي ڪندي سيني ملڪن مخالفت ۾ ووٽ ڏنو. ساڳئي نموني اطلاع جي حق واري ٺهراءُ جي مخالفت سڀ کان اول پاڪستان جي نمائنده ڪئي. هن صورتحال سبب ڏاڍي بددلي پيدا ٿي. مون کي ائين لڳو جڻ اسان غريبن جي جوش ۽ جذبي جو مذاق اڏائڻ لاءِ ئي ميلو متل آهي......“

”مغرب ۾ مختلف مذاهب موجود آهن پر اسلام تي خصوصي تنقيد اتي جي فيشن ۾ شامل آهي. ان قسم جي ليڪچرن ۾ اهڙو تاثر ڏنو ويندو آهي. جڏهن اسلام ۾ عورت هڪ جانور واري حيثيت رکي ٿي. روشن خيال دنيا ۾ اسلام متعلق فرسودا عقيدا ۽ ڳهت جاڻ ڏسي عجيب احساس ٿئي ٿو. بهرحال هڪ خاتون پاڪستان جي عورت تي ڳالهائڻ وقت صرف سنڌ جي عورت جي مسئلي تي ڳالهايو ۽ ”ڪارو ڪاريءَ“ کي بنياد بڻائي اهو تاثر ڏنو تہ سنڌ ۾ حيواني معاشرو قائم آهي. مون کان رهيو نہ ٿيو ۽ سوالن واري وقفي ۾ مون پنهنجو حق استعمال ڪندي معزز خاتون جي ليڪچر تي تنقيد ڪئي. مون کي افسوس ان ڳالهہ جو ٿيو تہ مغربي معاشري ۾ جتي عورت وڏي سماجي ۽ اخلاقي دٻاءُ هيٺ آهي ۽ جتي هن دور ۾ بہ عورتن تي مارڪيٽ ۽ قتل ڪرڻ جا واقعا روز اخبارن جي زينت بڻيل آهن. انهن جو تقابلي جائزو نٿو ورتو وڃي پر اسان جهڙي پٺتي پيل غلام قوم جي غلطين کي وڏي آب تاب سان بين الاقوامي پليٽ فارم تي اڇلايو ٿو وڃي. ”ڪارو ڪاري“ نہ اسلامي روايت آهي ۽ نہ وري سنڌي تهذيب ۽ روايتن جو حصو آهي، پر اهو جاگيردارانہ روايتن جو هڪ دهشت گرد مثال آهي. اهڙا مثال سڄي دنيا جي اڻ سڌريل دور جي سماجي تاريخ جو حصو آهن. هن تنقيد ڪرڻ ۾ منهنجو هي مقصد هرگز نہ هيو تہ هن وحشت انگيز رسم جي پئيرائي ڪريان. پر صرف هي ظاهر ڪرڻو هيو تہ سڄي دنيا ۾ صرف سنڌين کي نشانو بڻائي انهن کي وحشي سڏڻ انصاف ڪونهي.“

”هتي هن بحث لاءِ ڪاگنجائش نہ آهي تہ انسان پنهنجي سوچ فڪر ۽ پورهئي سان پنهنجي زندگيءَ جي مقصد ۽ منزل جي راهہ ۽ رستو ڳولي ٿو ڪيئي، يا وري سندس خالق اهڙي ڏڳ جو ڏس ۽ ڏاهہ ٿو ڏئي جنهن وات تي هو قدم ڏري رهيو آهي. ليڪ جي پنهنجي زباني هي آهي تہ ”منهنجو رستو ڪنهن ٻئي جوڙيو ٿو ڏسجي“ جنهن نتيجي تي هر انسان اڳي يا پوءِ ضرور ٿو پهچي. بلڪ گهڻن جو تہ هي گمان بہ آهي تہ جڳ جو چرخو هڪ پتلين جو تماشو آهي جنهن جا سڳا ڏاڳا ڪا غئبي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

طاقت تي سوري ۽ آدمي ڪٺ پتليءَ Puppet جيان پيو تو اشاري تي ٺينگ ٽپا ڏئي جئن صوفيائي ڪرام فرمائين ٿا تہ ”واڳ واليءَ جي وس آءٌ ڪا پاڻ وهيٺي.“ مذهب جي نقط نگاه انسان کي ”فعل المختيار“ سڏيو ويو آهي. ساڳئي وقت هي پڻ فرمايو ويو آهي تہ ذات ربيءَ جي اَمر بنان وڻ جو پن پتو بہ چري پري نہ ٿو سگهي. ممڪن آهي تہ اها ڳالهہ اسان جي سمجهہ کان مٿي هجي.....

”پنهنجي پاران“ تعارف ۾، پنهنجي ايڪونجاه سالہ پهاڙ جهڙي سخت جاکوڙ جي زندگيءَ جو نچوڙ هڪ نماڻي جملي ۾ نباه ڪندي ڄاڻائي ٿو تہ ”ٻال اوستا کان وٺي هن عمر تائين تنظيم سازي ۽ سماجي ڪارج لاءِ ڪم ڪرڻ جو رجحان رهيو اٿم.“ دراصل ليکڪ جنهن ڪارج کي فقط طبع جو رجحان يا لاڙو سڏي درگذر ٿو ڪري سو حقيقت ۾ هڪ عظيم انساني اعزاز ۽ صحيح معنيٰ ۾ بنان غرض جي خلق خدمت ۽ الله پاڪ جي عبادت آهي. انساني خدمت جو جذبو ڏاتر جي ڏنل ڏات آهي. اسان کي پليءَ پٽ ڄاڻ آهي، تہ عام ماڻهن جي سماجي ڀلائيءَ، مسڪين ۽ مفلس ٻارڙن جي پڙهائي، غريب ۽ نادار بيمارن جي دوا درمل ۽ انگ اُگهاڙي ۽ بکئي پيٽ عوام کي اٽو لٽو ۽ اجهو ميسر ڪرڻ خاطر پاڻ پتوڙڻ لاءِ دردمند دل گهرجي ۽ نہ تجربو يا تربيت.

صوفي سڳورا فنافي الله هوندا آهن، پر ڊاڪٽر سليمان شيخ فنافي السنڌ آهي. هو سڌڙين صوفين جيان فقط نعره بازي تي يقين ۽ ڀروسو رکندڙ نہ آهي، پر هو عملي طور سنڌ ۽ سنڌين جي ڀلائي ۽ بهبودگيءَ لاءِ جماعتي عمل ۽ پروگرام جو قائل آهي. ”سگا“ جو وجود ۽ ”سگا“ جي لڳاتار جدوجهد، سنڌس ڪوشش ۽ ڪاوش جو جيئرو جاڳندو ثبوت آهي. هي سفر نامون سنڌس سڪ ۽ سچائي جو آئينو آهي. اميد آهي تہ سنڌ جا سڄڻ ۽ سرواڻ سيئي سنڌس سوچ ۽ لوچ کان لاڀ پرائي پنهنجي اميدن جا ڏيئا روشن ڪندا. آمين

علي احمد بروهي
ڪراچي.
11 مارچ 1998ع

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي پاران

سيءَ حياتي جهدِ مسلسل آهي. ٻالڪ اوستا کان وٺي هن عمر تائين تنظيم سازي ۽ سماجي ڪارج لاءِ ڪم ڪرڻ جو رحجان رهيو اٿم. مون کي خبر ڪانهي ته انسان پنهنجي زندگي ڪهڙي طرح رٿيندو آهي. ٥٥ سالن جي سفر کي پرکڻ ڪانپوءِ ائين محسوس ٿيندو اٿم ته ڪنهن ٻئي منهنجي رستو جوڙيو آهي مون پنهنجي طرفان ڪئين اُتسٽا جوڙيا هوندا رٿائون ٺهيون هونديون، سڪي زندگي گهارڻ لاءِ ڪيئن جتن ڪيا هوندا پر "لکيو منجهه نراڙ قلم ڪياڙي نه وهي" ڪڏهن موقعو مليو ته زندگي جي سفر تي لکڻ جي ڪوشش ڪندس. هن ڪتاب ۾ منهنجي حياتي جي هاٺوڪي دور جي جهلڪ آهي. هن وقت آئون هڪ سماجي ترقيءَ جي مددگار اداري "اداره استحڪام شرڪتي ترقي" ۾ نوڪري ٿو ڪريان. هن اداري جي ڪم ڪار ۾ رضاڪار سماجي انجمن جي تربيت ۽ سهائتا جي جوابداري شامل آهي. ان سلسلي ۾ مون ١٩٩٣ع کان وٺي مختلف ملڪن ۽ پاڪستان جي مختلف علائقن ۾ سماجي ڪيتر ۾ ٿيندڙ رضاڪار تنظيمن جي ڪوششن جو جائزو ورتو آهي. مون پنهنجي تجربن ۽ هنن ادارن جي جاچ کي ڊائريءَ جي صورت ۾ سنڌيءَ ۾ لکيو آهي. ان کان سواءِ مون کي ڪجهه عالمي ڪانفرنسن ۾ شرڪت جو موقعو به مليو ان جو احوال پڻ لکڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم. هن ڊائريءَ جا ڪجهه حصا اخبار هلال پاڪستان ڪراچيءَ ۾ "سفر زندگيءَ جو" جي سري هيٺ ۽ ڪجهه مضمون اخبار "جاڳو" ۾ "منهنجي دنيا" ڪالم ۾ ڇپجي چڪا آهن. هن ڪتاب ۾ ١٩٩٣ع کان ١٩٩٦ع تائين جي لکيل مضمونن کي شامل ڪيو ويو آهي.

سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جي مرڪزي ڪاروباري ڪميٽيءَ جي فيصلن جي روشنيءَ ۾ مون کي سماجي ترقيءَ جي موضوع تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪتاب لکڻ لاءِ حڪم ڪيو ويو هو. منهنجي سامهون هي عالمگير تجربو اهڙو هو جيڪو مون چاهيو تہ ترتيب ڏئي سگهان جي سلور جوبليءَ جي موقعي تي سماجي ڪيتر ۾ ڪم ڪندڙ هزارين ساٿين کي پيتا طور پيش ڪريان. جيئن اڄ جي دنيا ۾ سماجي ميدان ۾ ٿيندڙ ڪوشش کان هنن کي آگاهہ ڪري سگهان.

منهنجي نماڻي راءِ ۾ سنڌ جي سماجي ڪيتر ۾ گهڻو ڪجهہ ڪرڻ جي ضرورت آهي. ٿي سگهي ٿو تہ منهنجو هي ننڍڙو ڪتاب سماجي ڪارڪنن لاءِ رهنمائيءَ جو ڪارڻ بنجي.

آئون محترم بخش علي لاکي چيئرمن سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن ۽ مرڪزي ڪاروباري ڪميٽيءَ جي ميمبرن جو بيحد شڪر گذار آهيان جو مون کي هن ڪتاب لکڻ لاءِ همٿايائون. محترم شير محمد کهاوڙ ۽ ماستر حيدر بخش هڪڙو جن جو ٿو رائتو آهيان جن مواد جي سهيڙڻ ۾ منهنجي مدد ڪئي ۽ مون کي منهنجو فرض ياد ڏياريندا رهيا.

زندگيءَ تي ناهہ ڪوئي پروسو
سنڌ کي ٺاهي وٺو ٺاهي وٺو
(استاد بخاري)

اسلام آباد ١٨ مئي ١٩٩٧ع

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مـتـان مـاٺ ڪري ويـهين !

ڊسمبر ١٩٦٨ع ۾ اگرين تي ڳچ جيترن دوستن سان گڏ پنهنجي ڳوٺ هالا ۾ هالا گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جو پايو وڌو هيوسين. ان وقت هڪ وچن ڪيو هوسين ته اسان پنهنجي پرائمري اسڪول کي نه وساريندا سين. اسان جي تعليمي ۽ روزگار جي اهليت جو بنيادي پٿر پرائمري اسڪول آهي. ان اداري طرف توجهه ڪرڻ ۽ ان جي واڌاري، سڌاري جو فرض انهن شاگردن تي آهي جيڪي ان اداري ۾ زندگيءَ جي پهرئين ڏاڪي تي پير رکڻ سکن ٿا. وڏا تي وڏيون منزلون ماٿي هو ان پهرئين ڏاڪي ڪي وساري ٿا ويهن ۽ پاڻ کي "ڄمندي ئي ڄام" تصور ٿا ڪن. يا وري ائين ڪٿي چئجي ته اسان تي اسان جي پرائمري اسڪول ۽ ڳوٺ جو قرض آهي، جيڪو پيرين پر ٿيڻ کان پوءِ ساري حياتي قسط وار ادا ڪرڻو آ هي.

انهن خيالن سان ڪجهه رنڊا روڙڻ شروع ڪياسين ١٩٧٠ع ۾ ون يونٽ ٽُٽي ويئي ۽ سنڌ صوبو قائم ٿيو. جولاءِ جي مهيني ۾ سيڪريٽريٽ وجود ۾ آئي ۽ ان ۾ ڪيئي نوجوان سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان اچي روزگار سان لڳا، ان کان سواءِ لاهور مان سنڌي عملو پڻ اچڻ لڳو. ان وقت آفيسن جي کوٽ، رهائش جا مسئلا، سنڌي ٻارن لاءِ تعليم جا مسئلا ۽ ڪيئي ٻيا سماجي مسئلا سامهون آيا. ان وقت ساٿين ۾ ون يونٽ جو ڪوٽ ڪيرائڻ واري فتح جا خوشگوار جذبا هئا ۽ سنڌ صوبي جي بهتري، ڀلائي ۽ واڌاري جا منصوبا هئا. هر هڪ ائين پئي چاهيو ته هو انفرادي طور به هن ڪم ۾ ڀاڱي ڀائيوار ٿئي. اهڙي فضا ۾ سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جو خيال سنگت آڏو رکيو ويو. صلاح مشورا گڏجاڻيون، ملاقاتون، دعوتون ٿينديون رهيون. ١٩٧٠ع جي عام چونڊن ۾ سنڌ مان عوامي نمائندا چونڊجي آيا ۽ اسان سڀ وڏين اميدن ۽ اتساهه سان سياسي منظر کي ڏسندا رهياسين. چونڊن کان هڪدم پوءِ ملڪ ۾ سياسي ڇڪتاڻ وڌي ويئي.

١٣ فيبروري ١٩٧١ع تي اسان ٽن دوستن (مون، شمشيرالحيدري ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سائين بخش عباسي) گڏجي سنڌ گريجوئيٽس ٺاهڻ جو فيصلو ڪيو. پر حالتون ناهموار هيون ان ڪري اسان خاموشيءَ سان اداري جي آئين ۽ رٿابنديءَ تي غور ڪندا رهياسين. هن ڪم ۾ اسان سان ٻيا وڏيڪ ساٿي محبوب شيخ، مراد علي جوڻيجو، عبدالڪريم بلوچ، بخش علي لاڪو، فضل الله قريشي، مختيار احمد مغل، علي انور شيخ، محمد بلال سيال، محمد بخش شاهاڻي، محمد صالح شيخ، بشيراحمد قريشي، ۽ عبدالرحمان شورو پڻ شامل ٿي ويا ۽ اسان پنهنجي گشتي آفيس سان ڪڏهن ڪيفي نيويارڪ، لائرس چيمبرس ۽ صالح شيخ جي فليٽ جي ڇت تي ملندا رهياسين. آخر ٤ جون ١٩٧٢ع تي مختيار احمد مغل جي گهر ۾ پهرين جنرل باڊي جي گڏجاڻي ٿي، پهريون چونڊون ٿيون، جن مطابق محمد بلال سيال پهريون صدر چونڊيو ۽ مون کي جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو. ان وقت اسان جي سامهون سنڌي نوجوانن لاءِ رهائش ۽ روزگار جا مسئلا حل ڪرڻ، ٻارڙن جي تعليم لاءِ جوڳو انتظام ڪرڻ ۽ سنڌي ڪتبن جون گڏجاڻيون ڪرائڻ هو.

هي سڀ ڳالهيون ورجائڻ ان ڪري ضروري پيو سمجهان جو اڄ اوهان جي سامهون هن اهم (سگا جي چيئرمين جي) حيثيت ۾ منهنجو آخري ڏينهن آهي ۽ آئون تاريخ جي واقعن کي صاف طور پيش ڪرڻ ٿو گهران ته جيئن ايندڙ مورخ کي ڪا غلط فهمي نه ٿئي ۽ نه وري اسان جي بنيادي خيالن کي غلط رنگ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. منهنجو اهو به مقصد آهي ته اسان جا نوان ميمبر ساٿي جيڪي هن وقت اسان سان گڏ آهن ۽ جيڪي هن کان پوءِ اسان جي ساٿ ۾ ايندا رهندا انهن لاءِ هي دستاويز هڪ بنيادي پٿر جي حيثيت رکي.

اسان جي سامهون سنڌي ماڻهن جي تعليم، صحت، سماج، روزگار، ثقافت، معاشري ۽ ڀائيچاري جي ترقيءَ ۽ بهتريءَ جا حدف هئا، آهن ۽ قائم رهندا. اهو مقصد ان وقت ڪيترن دوستن لاءِ چيڙائيندڙ ۽ پريشان ڪندڙ هو. پر هاڻي سڄي دنيا ان موقف کي مڃي ٿي ته هر جاتيءَ کي اهو حق حاصل آهي ته اهي پاڻ ۾ گڏجي پنهنجي مستقبل کي بهتر بنائڻ لاءِ رٿابندي ڪن ۽ پنهنجي مدد پاڻ جي اصول هيٺ اڳيرو ٿيڻ لاءِ هٿ پير هڻن. ان ڪري اڄ به اسان اهو چئون ٿا ته:

"ويهه مَ وساريج، متان مٺ ڪري وهين،
قول اهو پاريج، هو جو ڪيڙئي هوت سين."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان گذريل ٢٢ سالن ۾ ڇا حاصل ڪيو؟ اهو هڪ اهڙو سوال آهي، جنهن جو مختصر جواب ضرور ڏيڻ کپي. اسان جون ساليانيون رپورٽون اسان جي عملي ڪم جون آرسيون آهن. انهن انگن اکرن جي روشنيءَ ۾ ته اسان ڪا وڏي هام هڻي نه ٿا سگهون ته سنڌ جي معاشري ۾ ڪي تبديلين جا اهڃاڻ نمايان ٿيا آهن.

ورهاڱي کانپوءِ سنڌ ۾ سماجي ترقياتي رضاڪار ادارن جي اڻ هوند هئي. وڏن شهرن ۾ ڪي ادارا شهري ماڻهن جي ضرورت مطابق ضرور جڙيا پر ٻهراڙين جي مدد، سهائتا، رهنمائي ۽ ترقيءَ لاءِ ان قسم جي ادارن جي شديد کوٽ هئي. اڄ جي سنڌ ۾ ايئن نٿو چئي سگهجي. پاڪستان جي غير سرڪاري ترقياتي ادارن جي غيرجانبدار ڪوجيندڙن جو اهو تاثر آهي ته سنڌ جي ٻهراڙين ۾ هن وقت ملڪ جي ٻين پاڳن جي مقابلي ۾ ترقياتي رضاڪار سماجي ڀلائي جي ادارن جو وڏو انگ مصروف عمل آهي.

ان چوڻ مان منهنجو اهو مقصد هرگز ڪونهي ته ان سڄي عمل جو سهرو سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن تي آهي پر ايترو چوڻ ۾ مون کي هٻڪ ڪانهي ته سڳا جي تجربن جي روشنيءَ مان ڪيترن ساٿين نئين راهه ڳولي آهي ۽ پنهنجا ادارا ٺاهيا آهن. اسان کي اوهان روايت نه مڃيو پر روايت جو بنياد وجهندڙ طور ضرور ياد ڪندا.

ڳوٺ سڌار سنگتن جي تحريڪ، مهراڻ ايجوڪيشنل فائونڊيشن جي اعليٰ تعليمي ادارن جو قيام، هڪ ٻئي جي مدد وسيلي گهرن جوڙڻ ۽ ننڍن ڪارخانن واري سڳا ملٽي پرپز سوسائٽيءَ جي رٿا سڀ اسان جي بنيادي فلسفي جي توثيق ڪن ٿا. ملڪ جي مکيه ادارن ۾سنڌي نوجوانن جي پراعمتاد محنت، لگن ۽ خلوص ڪي ڏسي مون کي هڪ سياويڪ خوشي ۽ فخر محسوس ٿيندو آهي. جيتوڻيڪ هن جي ڪاميابيءَ ۾ اسان جو ڪو گهٽو عمل دخل ڪونهي پر ماحول کي سازگار بنائڻ لاءِ ڪي بنيادي ڪم اسان اڻ ڄاڻائيءَ ۾ ضرور ڪيا آهن.

آئون هميشه ايئن محسوس ڪندو آهيان ۽ تنوير جي زباني چوندو آهيان ته:

ٻرياسون ته پل پر اجهامڻ کان اڳ ۾،
هزارين چراغن کي ٻاري ڇڏيوسين.

دوستو، منهنجي ڏيئي جو تيل کٽڻ تي آهي، پر اهو يقين اٿم ته

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اوهان جون جوانيون ڪامرانيون ماڻينديون. اوهان جا جذبا اسان جي پياري سنڌ جي سگنڌ بڻيا ۽ ان جو واس منهنجي روح کي فرحت بخشيندو رهندو.

هاڻي آئون ترقي ۽ گهڻ-اٿي ترقيءَ جي حوالي سان ڪجھ گنڀير مسئلن تي پنهنجا خيال اوهان آڏو رکڻ گهران ٿو.

ٻي مهاڀاري لڙائيءَ کانپوءِ، دنيا جي نقشي تي ڪيترائي ملڪ زور وارن کان آزادي حاصل ڪري نروار ٿيا، انهن ملڪن کي ٽين دنيا جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. جهيڙي ۾ وڙهندڙن مان ٻه وڏيون طاقتون ابريون جن مان هڪ زر جي آزاد ڦهلاءَ ۽ خانگي ملڪيت گيريءَ کي چيڪ جڙڻ جي پاليسي بنائي ۽ ٻي طاقت سماجوادي نظام وسيلي ملڪي ۽ قومي وسيلن کي مملڪت وٽ رکي عام خلق ۾ هڪ جيترا فائدا ورهائڻ جي ڪوشش ڪئي. اسان جهڙا غريب پنتي پيل غلاميءَ مان آزاد ٿيل ملڪ وري هنن ٻن وڏن جي وچ ۾ مال غنيمت وانگر لُتڪندا رهيا.

وڏين طاقتن جواهو جتن رهيو تہ هي ٽين دنيا وارا سائنسي ۽ فني ڄاڻ ۽ مهارت کان پري رهن. پنهنجي معدني ۽ قدرتي وسيلن کي استعمال ڪرڻ کان پرهيز ڪن يا وري پنهنجي ڪچي مال کي هنن طاقتن جي قيمتن ۽ شرطن تي وڪڻن.

ان ريت اسان جا ملڪ آزاد هوندي بہ هڪ معاشي غلاميءَ ۾ جڪڙجي پيا ۽ اڄا تائين جڪڙيل آهن، ان کان سواءِ جهڙي ريت غريب کي بيماريون، جهيڙا جهٽا ۽ جهالت گهيرو ڪنديون آهن، ان ساڳئي نموني غريب قومن ۾ جهالت ۽ بيماري کانسواءِ جهيڙا ۽ فساد پيدا ڪيا ويا تہ جيئن هنن ننڍين قومن جو سڄو ڌيان هڪ ٻئي خلاف بارود ڪٺو ڪرڻ ۽ هٿياربند پيدا ڪرڻ تي هجي ۽ هو ملڪي ترقي ۽ واڌاري لاءِ ڪجھ بہ نہ ڪري سگهن. انهن پاليسين جا دنيا تي تمام گهڻا هاڃيڪار اثر پيا آهن. منشيات، تشدد، رشوت جو ڪاروبار، انساني حقن جي لتاڙ، نت نيون بيماريون، بيروزگارن جا لشڪر، ناٽي جي ٻي طاقتي ۽ وڏي ڳالهہ تہ ناقص امن امان جو ماحول، افراتفري ۽ بي اعتباري اڄ جي انسان کي هڪ گنڀير صورتحال آڏو آڻي بيهاريو آهي. سڌريل قومن جو خيال هو تہ اهي سڀ ٿول هو اسان غريبن ڏي موڪلي پاڻ آنند ڪندا رهندا پر ائين ڪونهي.

اڄ اهو نظريون طاقتور بڻيو آهي تہ "انسان اڪيلو ٻيٽ ڪونهي"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان ريت دنيا ۾ ڪوبہ ملڪ يا معاشرو الڳ الڳ رهي ڪا منزل ماڻي نٿو سگهي. دنيا جي ترقي غريب ۽ امير ملڪن جي گڏيل ڪوشش کان سواءِ ناممڪن آهي دنيا جي منظر نامي تي خوشگوار گلن جي وچ ۾ وڏا گند جا ڍُبا انهن گلن جي خوشبوءِ کي بدبوءِ ۾ بدلايو ڇڏين. ان ڪري هاڻي انساني دنيا جا مسئلا لاڳاپيل ۽ هڪ جهڙا آهن. ان ڪري ترقي جي فلسفي جي ڦهلاءُ ۾ ماحول جي گدلاڻ جوانت، عورتن جي هڪ جيتري شراڪت، غريبن جي ڀاڻ ڀرائي، طاقتور ٿيڻ ۽ ڀاڻ تي ڀروسو ڪرڻ اهم ڏاڪا ۽ بنياد بنيا آهن. انهن بنيادن کي حاصل ڪرڻ لاءِ اسريل قومون ۽ اسرندڙ قومون متفق آهن تہ اهو سڀ ڪجهہ عام ماڻهن جي اشتراڪ ۽ سرگرمي ڪانسواءِ حاصل نٿو ڪري سگهجي. ان ڪري اڄ جي دنيا ۾ ڪنهن بہ ملڪ جي ترقي جاتي وار سماجي ترقياتي رضاڪار ادارن جي عمل دخل ڪانسواءِ ممڪن ڪانهي. جنهن ڪري سڀ پرڏيهي مالياتي ادارا ۽ قرض ڏيندڙ دوست ملڪ پنهنجي شرطن ۾ اهڙن ادارن جي موجودگي ۽ انهن وسيلي ترقي جي رٿابندي ڪرڻ جا شرط لاڳو ڪن ٿا. هن وقت پاڪستان ۾ ان صورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ هي ادارا موجود آهن.

1- نيشنل رورل سپورٽ پروگرام (NRSP)، 2- ٽرسٽ فار والنٽيئري آرگنائيزيشن (TVO)، 3- ايس پي او (SPO) ۽ 4- سائوٿ ايشين پارٽنرشپ پاڪ SAP(PAK)

اهي سڀ ادارا حڪومت پاڪستان جي سڌي يا اڻ سڌي سهڪار ۽ رهنمائي ۾ ڪم ڪن ٿا. هن ڪان سواءِ ڪجهہ ادارا صوبائي حڪومتن بہ قائم ڪيا آهن. جهڙوڪ، سرحد رورل سپورٽ ڪارپوريشن (SRSC) بلوچستان رورل سپورٽ پروگرام (BRSP) پنجاب سوشل سروسز بورڊ (PSSB) وغيره.

اهي سڀئي ادارا ڪل وقتي فني ماهرن جي رهنمائي ۾ هلي رهيا آهن ۽ اهي عام ماڻهن تائين پهچڻ لاءِ جاتيءَ وار ترقياتي انجمن سان اشتراڪ ڪن ٿا يا وري پنهنجي پروگرام هيٺ ڳوٺاڻيون تنظيمون جوڙين ٿا.

سنڌ صوبي ۾ اڃا تائين ان قسم جي ترقياتي انجمن قائم نہ ٿي آهي. پر ان خال کي سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن پنهنجي رضاڪار دستي وسيلي پر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. جيتوڻيڪ اسان وٽ ڪل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وقتي فني مهارت رکندڙ عملو ڪونهي، رتابندي ۽ تربيت جا ادارا ڪونهن. سنڌ سرڪار جي مدد ۽ همت افزائي ڪانهي. ان هوندي بہ اوهان سيني ساٿين پنهنجون جوانيون، پنهنجو وقت، ذات ۽ پورهي جي ڪمائي هن اداري کي ڏيئي عالمي شهرت بخشي آهي، اسان کي ان تي خوش ٿي ويهڻ جي ضرورت ڪونهي پر اسان کي اڃا بہ وڌيڪ محنت جي ضرورت آهي. اسان کي پنهجي شاخن کي وڌيڪ مستحڪم ۽ منظم ڪرڻ جي ضرورت آهي ۽ هر شاخ کي پنهنجي ڳوٺ، شهر يا واهڻ ۾ هڪ ترقياتي اداري جو روپ اختيار ڪرڻو آهي.

هر شهر ۾ ايندڙ پنجن سالن لاءِ ترقياتي رٿا سِگا کي جوڙڻ کپي، مون کي اوهان جي خلوص ۾ پڪو پختو ويساهہ آهي تہ اوهان اهي جوابداريون احسن طريقي سان بجا آڻيندا. ڪنهن بہ ملڪ وٽ سڀ کان قيمتي سرمايو ماڻهو هوندا آهن. آئون ان چوڻ ۾ حق بجانب آهيان تہ سِگا سنڌ جي واحد ترقياتي رضاڪار انجمن آهي جنهن وٽ تعليم يافتہ هڏ ڏوکي ايماندار ڪارڪن جو تمام وڏو تعداد موجود آهي. اسان سان بدقسمتي اها آهي جو سنڌ ۾ خانگي واپاري ۽ صنعتي ادارا سنڌ جي سماجي ڀلائي ۾ حصو ڪونہ ٿا وٺن. هتي جا ادارا پاڻ کي هڪ مفتوحہ يا غلام علائقي ۾ محسوس ڪن ٿا. جيئن سندن آقا پنجاهہ سال اڳ ڪندا هئا. ان ڪري هنن واپاري صنعتي ادارن جي نفسيات اها آهي تہ هو پنهنجي ڪاروباري مان گهٽي ۾ گهٽو لاڀ وٺن ۽ پوءِ ڪراچي، لاهور، اسلام آباد ۾ پنهنجا محل ٺاهين يا وري ڏيساور ۾ وڏيون ڪوٺيون ڪولين.

فلپائين ۾ واپاري ادارن پنهنجي ڪمائي جو هڪ سيڪڙو هڪ فنڊ ۾ جمع ڪرائڻ شروع ڪيوآ هي جنهن مان هڪ وڏي ترقياتي انجمن PBSP (فلپائين بزنيس فار سوشل پروگريس) قائم ٿي آهي. اسان اڃا منزل کان گهڻو پري آهيون، جڏهن اسان جا واپاري سنڌ جي غريب ۽ ڀهراڙين جي ماڻهن کي بہ ماڻهو سمجهن.

فلپائين جي مٿي جاٿايل اداري جو هڪ مٽو آهي:

The Ultimate objective of private enterprise is to help create and maintain a home worthy of dignity of a man.

"خانگي ڪاروبارين جو آدرش هئڻ گهرجي تہ اهڙو گهر تخليق ڪن ۽ ان کي قائم رکن جيڪو انسان جي عظمت جي رهڻ لائق هجي."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اها هڪ خوش آئينده ڳالهہ آهي تہ هن وقت سنڌ ۾ TVO, NRSP, OXFAM, SPO جا دفتر قائم ٿيا آهن. هنن ادارن مختلف ضلعن ۾ پنهنجو ڪم شروع ڪيو آهي. ان ڪان سواءِ آغا خان فائونڊيشن پاران خيرپور ضلعي ۾ رضاڪار ترقياتي انجمن جي تربيت جو ڪم شروع ڪيو ويو آهي، "ٻانهن ٻيلي" تہ ۾ تعليم ۽ صحت لاءِ ڪم ڪري ٿي ۽ السٽيءَ پاران ٺٽي ۾ ڇوڪرين جا اسڪول يونيسيف جي مدد سان کوليا پيا وڃن. ان ڪان سواءِ SAP پڻ ڪجهہ رتائون سڪر جي علائقي ۾ شروع ڪيون آهن. هنن سيني ادارن جي موجودگي ۾ سِگا جو ڪم اجا بہ وڌيڪ اجاگر ٿيندو. ان لاءِ اسان جي آڏو پنهنجي علائقي ۾ موجود وڏن غير سرڪاري ترقياتي ادارن متعلق وڌيڪ ڄاڻ حاصل ڪرڻ جو هدف هئڻ گهرجي ۽ انهن ادارن سان لاڳاپو رکڻ گهرجي.

TVO سِگا جي تمام گهڻي مدد ڪئي آهي ۽ SPO پڻ اسان جي ڪجهہ رتائن ۾ مددگار ٿي آهي. OXFAM ٻوڏ جي وقت اسان جي مختلف شاخن جي مدد ڪري چڪي آهي. ان ڪري مون کي يقين آهي تہ اوهان جي محنت، لگن ۽ خلوص هنن وڏن ادارن کي اوهان جي وڌيڪ ويجهو آڻيندو.

وهہ م منڌ پنيور ۾، ڪر ڪو واڪو وس
ليڙن جو لطيف چئي، ڏونگر ڏيندءِ ڏس
پنهون اُتي پس، سرير هلي سسئي.

هاڻي آئون سِگا جي تنظيمي ڪمن ڪارين تي ڪجهہ روشني وجهڻ گهران ٿو. هي تنظيم هڪ مسلسل عمل آهي جنهن وسيلي ساٿين سان ڪل وقتي-لاڳاپو هڪ اهم عنصر آهي، اسان ان ڪم ۾ پٺتي رهيا آهيون. اسان کي ايسوسيئيشن جي هر عمل جي ڄاڻ عام ميمبر تائين پهچائڻ لاءِ پنهنجا وسيلا استعمال ڪرڻا پوندا. سِگا سرڪيولر باقاعدي جاري نہ ٿي سگهيو آهي، ان وسيلي اسان پنهنجي رتائن، آدرشن ۽ احساسن کي هڪ ٻئي تائين پهچائڻ گهرون ٿا. وسيلن جي کوٽ اسان کي ان ڪم ۾ پٺتي رکيو آهي ان ڪري گهڻا ساٿي بي خبر رهجي ويا آهن. مون کي اميد آهي تہ ايندڙ وقت ۾ ان طرف وڌيڪ ڌيان ڏنو ويندو. عورتن جي شموليت تمام گهٽ رهي آهي ان ڪري اسان جاڳرتا جي لهر پنهنجي گهرن ۾ پهچائي نہ سگهيا آهيون. جيستائين اسان جا گهر روشن نہ ٿيندا، تيستائين اسان سنڌ کي روشن بنائي نہ سگهنداسين. هن سال

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان عورتن جي ترقيءَ جو هڪ جدا شعبو قائم ڪيو ويو آهي، مون کي اميد آهي تہ اسان جون ڀينرون ان ڪم ۾ اڳتي وڌنديون.

ڏونگر نہ ڏوري، سڪڻ سڏون ڪري،
ويني گهر گهوري، مٿان پرينءَ جنڊڙو

سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن جي گذريل ٢٢ سالن جي دور ۾ ڪيترائي خوشگوار تجربا بہ ٿيا آهن جهڙوڪ : سنڌ جي عام ماڻهوءَ هن سات کي وڏي عزت، احترام ۽ محبت ڏني آهي، جيتوڻيڪ سرڪاري ذريعن جي مخالفت ۽ نفرت پڻ پلئہ پئي آهي. قومي اخبارن شڪن ۽ بهتانن جا ڪوٽ جوڙيا آهن. پر ان هوندي بہ سچاڻ، غريب ۽ مسڪن ماڻهن اسان کي دل ۾ جايون ڏنيون آهن. ساڳئي وقت گهڻا سڏڙيا بہ پيدا ٿيا آهن جن اوهان جي پورهئي کي نظر انداز ڪري هن اداري کي صرف ذاتي پذيرائي ۽ مشهوريءَ جو ذريعو تصور ڪيو آهي. سياسي جماعتن مان ناراض ۽ نااميد ڪارڪنن هن اداري کي پنهنجي پناهہ سمجهيو آهي ۽ ان کي بہ سياسي حڪمت عملين جي تجربيگاهہ بنائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر وقت اسان کي لالچ ۽ خود پسنديءَ کان محفوظ رکيو آهي. مون کي اميد آهي تہ هن ڪان پوءِ بہ اسان لالچ، باهمي حسد، خود پسندي ۽ سازشي عمل کان پري رهي پنهنجي خوابن جي جنت طرف بي لوث پورهئي جو عمل جاري رکنداسين. اسان کي پنهنجي من مان چاٿت ڪيي سچائي ۽ سڪ کي جٺابر ڪرڻو پوندو. تڏهن ئي اسان پنهنجي سماج کي عزت پريوپرسڪون ۽ ترقي يافتہ بڻائي سگهنداسين.

دنيا ايڪويهين صديءَ طرف قدم وڌائي رهي آهي جتي هر سماج پاڻ پرو هوندو ۽ عام ماڻهوءَ کي سڀ بنيادي سهوليتون موجود هونديون. هي زمانو هڪ جيترن موقعن تي مشتمل هوندو جتي ڪوبہ غريب بکيو نہ هوندو. جتي ڪوبہ بيمار دوا لاءِ محتاج نہ هوندو. انسان خانہ بدوش ۽ بي گهر نہ هوندا. هر ٻار لاءِ تعليم جون سهوليتون سندس گهر جي ويجهو ميسر هونديون، ڪابہ ماءُ جنم جي سور وگهي نہ مرندي. ڪنهن بہ ماڻهوءَ سان انياءُ نہ ٿيندو. هر گهر خوشين جي خوشبوءِ سان واسيل هوندو. هر ڳوٺ اوچو هوندو. ڪوبہ پرمار نہ هوندو ۽ انسان هڪ باهمي اعتماد، عزت ۽ محبت جي ماحول ۾ ساهہ کڻندو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساٿيو! اهو دور ضرور ايندو اسان ان دور لاءِ حياتين جا ڏيئا روشن ڪيا آهن. هيءَ ڌرتي جنت ٿيندي.

دوستو ! اچو تہ ان جنت لاءِ پاڻ پتوڙيون. پنهنجي ايندڙ نسل لاءِ پنهنجا ننڍڙا فائدا، لالچون، حسد ۽ ذاتي خواهشون قربان ڪريون. اچو تہ گڏجي هن نئين ريت کي جنم ڏيون.

ساٿيو! يقين اٿم تہ اوهان پنهنجي هن عظيم جاکوڙ کي قائم رکندا هن ساٿ کي مضبوط کان مضبوط تر ڪندا.

آخر ۾ آئون اوهان سڀني جو بيحد شڪر گذار آهيان جو اوهان مونکي پنهنجون محبتون بخشيون، اعتماد ڏنو اوهان جي ساٿ ئي مون کي پنهنجا فرض پورو ڪرڻ لاءِ همٿايو.

مونکي ڄاڻ آهي تہ آئون اهو سڀ ڪجهہ ڪري نہ سگهيو آهيان جيتڪي مون کي ڪرڻ گهربو هو. ان ڪانسواءِ هن اعليٰ منصب جي دوران مونکان ڪيئي غلطيون پڻ ٿيون آهن، مون کي اميد آهي تہ اوهان مون کي منهجي ڪچاين لاءِ معاف ڪندا ۽ دعائن ۾ ياد رکندا.

منهن جي مداين جي، ڪل پريان پيئي،
ڪڏهن ڪوسا نہ ٿيا، ڏوراپا ڏيئي،
ساجن سيئي، ڍڪين ڍول ڍلائيون.

موڪلاڻي ڪانهي، جيسين ساهہ جي تند چرندي پئي آئون اوهان جي ساٿ جو هڪ ادنيٰ خادم ٿي ڪم ڪندو رهندس.

(سگا جي چيئرمين جي عهدي تان سبڪدوش ٿيڻ وقت گمبٽ ڪنويشن ۾ ٢٢ مارچ ١٩٩٤ تي ڪيل تقرير. جيڪا هلال پاڪستان ۾ ٢٧ ۽ ٢٨ مارچ ١٩٩٤ تي شايع ٿي.)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باب پهريون

بنگلاديش ۾ سماجي جاڳرتا

زندگيءَ جو هيءُ سفر ڪيترن ئي چرڪائيندڙ ۽ همتائيندڙ تجربن سان روان آهي. ڪيترن ئي ملڪن جي ياترا جو موقعو مليو آهي. گهڻو ڪري گهمڻ يا وري مطالعاتي دورن جو بهانو بنيو آهي. سڀ کان پهرين ۱۹۷۰ع جي نومبر ۾ آيل دنيا جي موتمار طوفان جي ستايل مشرقي پاڪستان (بنگلہ ديش) وڃڻ جو موقعو ميلو اهو پهريون پيرو هو جو هوائي سفر جو موقعو مليو هو. ان وقت بنگال ۾ طوفان ۽ ٻوڏ جي تباهين سان گڏوگڏ سياسي هلچل جو دور هو. ڊسمبر ۾ ملڪ ۾ عام چونڊون ٿيڻ واريون هيون، هزارين غير ملڪي اطلاعاتي ذريعن جا ڪارڪن ٻوڏ ۽ تباهي کي منهن ڏيڻ لاءِ آمريڪي فوجي عالمي ريڊڪراس جا رضاڪار ۽ ٻين ڪيترن ملڪن جا ڪارڪن ڪم ۾ لڳل هئا. اسان -15 ڪن ڊاڪٽرن جو جٿو پڻ ان جمِ غفير ۾ سمنڊ ۾ ٻوند مثل هو. ان وقت جا تاثر ماهوار نئين زندگي ۾ محترم شمشير الحيدري ”پاڻي مٿي جهوپڙا مورک اڄ مرن جي عنوان سان مضمون شايع ڪيو هو. ان کان سنت پوءِ ۱۹۷۲ع ۾ روزگار سانگي لبيا ويو هوس، جتي سوا سال کن رهڻ جو موقعو مليو ۽ ان دوران مون پنهنجي خيالن ۽ تاثرات کي ”سرت جي ڊائري“ جي سري هيٺ لکڻ شروع ڪيو. هي سلسلو -73 ۷۲ دوران روزانہ هلال پاڪستان ۾ ڇپبو رهيو ۽ پوءِ ۱۹۷۵ع ڌاري ”سون ورتي ڌرتيءَ“ جي نالي سان ڪتابي صورت ۾ شايع ٿيو.

۱۹۷۵ع ۾ چين ۾ تربيت لاءِ وڃڻ جو موقعو مليو جتي ٽن مهينن جي قيام دوران پيڪنگ پچارون ترتيب ڏنم جيڪو ۱۹۹۱ع ۾ ڇپيو. هن ڪتاب جي ڇپجڻ ۾ جيڪي ٻراسايون ۽ ڪدورتون نصيب ٿيون انهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏيڪ لکڻ جو اتساهه ئي ختم ڪري ڇڏيو.

١٩٧٥ع کان وٺي ١٩٩٥ع تائين ويهارو کن ملڪن جي ياترا نصيب ٿي آهي ۽ ان دوران ڪيترائي عجيب واقعا به پيش آيا. ڪاهي به ڪاهي اهي قلمبند ڪندو رهيو آهيان پر انهن ڪڇن ٿڪن خيالن ڪي ۽ احساسن کي ترتيب ڏيڻ جو خيال ڪونه آيم.

هاڻي ميلي جي موت آهي، ان ڪري سوچيان ٿو ته هي ڪچا ڦڪا خيال ترتيب ڏيان. في الحال جيڪا ڊائري هٿ لڳي آهي ان ۾ ڪيل داخلائن جي بنياد تي بنگلاديش جي مطالعاتي سفر (٨ جولاءِ کان ١٨ جولاءِ ١٩٩٣ع) جي ڊائري پيش خدمت آهي:

هڪ لک تيتاليهه هزار نو سو نوانوي چورس ڪلو ميٽرن تي پکڙيل بنگلاديش ١٧ ڊسمبر ١٩٧١ع تي لکين ماڻهن جي رت جي نذراني جي نتيجي ۾ وجود ۾ آيو. ٿن پاسن کان ڀارت جي علائقي ۾ گهيريل هيءُ ملڪ بنگالي ڪاريءَ جي منهن ۾ آهي، هندستان جي وڏين ندين گنگا، برهمپترا ۽ ميگهنا جي پوڇڙيءَ ۾ قائم آهي.

اٽڪل ٢٣ سالن کان پوءِ ڍاڪا آيو آهيان. اڳ حيدر آباد جيڏو ننڍو هوائي اڏو هو، هاڻ ان جاءِ تي وڏو ۽ بهتر قسم جو هوائي اڏو آهي، جيڪو هاڻي ضياءُ انٽرنيشنل ايئرپورٽ سڏجي ٿو. اميگريشن ۽ ڪسٽم ۾ ڪو گهڻو وقت ڪونه لڳو. ٻاهر بنگلاديش رورل ايڊوانسمنٽ ڪميٽي (BRAC) جا دوست موجود هئا. "آئون تنوير آهيان ۽ هيءُ مطيع الرحمان اسان برئڪ کان آيا آهيون خوش آمديد. اوهان ڍاڪا ۾ پهريون ڀيرو آيا آهيو؟" ان رسمي ڳالهه ٻولهه کان پوءِ اسان گاڏيءَ طرف وڌياسين.

اڳ جڏهين آيو هوس ته ايئرپورٽ بلڊنگ جي ٻاهران سوين فقيرن جا ميڙا هئا جيڪي مکين وانگر اسان کي ورائي وَيا هئا. اڄ به چند اڌ اگهاڙا ٻار اسان جي پرسان اچن ٿا، پر اڳي جهڙي صورتحال ڪانهي. اڳي ايئرپورٽ کان هوٽل ويندي رستي تي ٽين جي هزارين جهوپڙين جون قطارون ڏٺيون هيم. هينئر ان جي جاءِ تي فليٽ ٺهي ويا آهن. ايئرپورٽ وارو رستو چڱو آهي ۽ ٻنو تي ويو آهي. گل بوٽا ۽ چوڌاري ساوڪ هڪ سهڻو منظر ڇٽي ٿي. موسم جهڙالي آهي. ڪڏهين ڪڏهين بوندا باندي يا وري وڏ ڦڙو پئجيو وڃي. ٻڍي گنگا جي ڪناري تي وسندڙ ڍاڪا بنگلاديش جو دارالحڪومت آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پراڻو شهر سوڙهن رستن ۽ گهٽيل بازارن تي مشتمل آهي. باقي شهر هڪ ماڊرن شهر جي صورت اختيار ڪندو پيو وڃي. فليٽ پڻ نظر اچن ٿا. سائيڪل رڪشا اڃان تائين هتي عام سواريءَ جو وسيلو آهي. آٽورڪشا کي "بي بي ٽيڪسي" چون، ڪارون صرف "رينٽ ڪار" وٽان ملي سگهن.

عام ماڻهو جيڪي آزاديءَ کان اڳ گنجي ۽ گوڏ ۾ نظر ايندا هئا اُهي هاڻي قميص ۽ گوڏ ۾ ملبوس آهن. ڍاڪا انٽرڪانٽينينٽل هوٽل هاڻي ڍاڪا شيرٽن بنجي ويئي آهي. عام ماڻهو صرف بنگلا ٻولي ڳالهائي ٿو. ڪو پراڻو ماڻهو اردو جا چند اکر ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. هوٽل شيرٽن جي سامهون رستي جي ٻئي پاسي قومي عجائب گهر آهي. هيءَ هڪ ٣ منزلہ عمارت آهي، جنهن ۾ هڪ ملڪ جي مختلف روپن کي محفوظ ڪيو ويو آهي، زندگيءَ جي هر روپ جي جاڻ ڏنل آهي. جانور، پکي، جيت، سامونڊي جيوت، رهڻي ڪهڻي، ٿانءَ ٿپا، سڪا، زيور، ڪپڙا سڀ ڪجهہ تہ رکيل آهي. ان کان سواءِ آزاديءَ جي جنگ سان لاڳاپيل مواد پڻ هن عجائب گهر ۾ خاص طور جاگير ڪيو ويو آهي. بنگالي رهنمائن جون تصويرون، آزاديءَ لاءِ جان ڏيندڙ جوڌن جون ذاتي شيون، تصويرون ۽ احوال سڀ محفوظ ڪيا ويا آهن. جنگ آزاديءَ جي آندل تباهيءَ جا منظر پڻ سانڍيا ويا آهن. "شهيد مُناري" جو ٿنڀو بم لڳڻ سبب ڊهي پيو هو. اهو ٿنڀ بہ محفوظ ڪيل آهي. عجائب گهر جو هڪ حصو مصوري ۽ مجسمہ سازيءَ تي مشتمل آهي. هن ۾ دنيا جي اهم ماڻهن جون تصويرون آهن جن ۾ عالم، اديب، سياستدان ۽ دانشور اچي وڃن ٿا. انهن تصويرن ۾ ننڍي کنڊ مان مهاتما گانڌي ۽ علامہ اقبال جون تصويرون آهن. مجسمن جي حصي ۾ جنگ کان پوءِ اڌ اگهاڙن ٽڪرا ٽڪرا ٿيل لاشن تي مشتمل Sculpture ۽ هڪ هٿ پير اکيون ڀڃل سيني ۾ گولي لڳل مجسمو رقت آميز آهي.

جمعي جي ڏينهن سبب سوين ماڻهو هن عجائب گهر ۾ ڪٺا آهن. ٻار، عورتون، نوجوان، پوڙها سڀ ميوزيم جي شين ۽ هنن عبرتناڪ منظرن کي غور سان ڏسن ٿا. سندن ٻولي سمجهہ ۾ نٿي اچي.

ٻڍي گنگا جي پتڻ تي سوين اڌ اگهاڙا ماڻهو ٻينچن تي ويٺا آهن. ننڍا جهاز ماڻهن ۽ سامان سان پرجن پيا، شايد هي باڙيسال پيا وڃن.

١٩٧٠ع ۾ جڏهن ڍاڪا آيو هوس تہ هن ئي پتڻ تان باڙيسال روانو ٿيو هوس. سڄو منظر ساڳيو آهي پر ان وقت هي سڀ ڪجهہ ڏاڍو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پراسرار لڳو هو. طوفان جي تباهہ ڪاريءَ ملڪ جي صورتحال بدلائي ڇڏي هئي. ٻئي طرف سياسي ڪشمڪش جو دور هو. هر طرف "امار ديش تمار ديش بنگلاديش" جا نعرا ۽ پوسٽر هئا. ساڳئي ملڪ جو شهري هوندي بہ خوف ۽ غير يقينيءَ جو عالم هو. اڄ آئون غير ملڪي هوندي بہ بنا خوف جي گهمان پيو.

مشهور "پلٽڻ ميدان" (جتي ۷ مارچ ۱۹۷۱ع تي شيخ مجيب الرحمان تاريخي خطاب ڪيو هو) هاڻي هڪ وڏي خوبصورت پارڪ جي صورت اختيار ڪئي آهي. ان کي هاڻي "پسپائي پارڪ "Surrender-Park" چون ٿا، جو هن ئي جاءِ تي هٿيار ڦٽا ڪرڻ واري رسم ٿي هئي. اها ميز، جنهن تي ويهي اهو عهدنامو صحيح ڪيو ويو هو، پڻ قومي عجائب گهر ۾ محفوظ آهي.

هن ئي ميدان جو هڪ پاسو ٻارڙن لاءِ مخصوص آهي، جتي تفريحي پينگها ۽ ٻين راندين جو سامان نصب آهي. پراڻي شهر ۾ لال باغ قلعو آهي جيڪو اعظم خان (جهانگير جي پٽ) جوڙائڻ شروع ڪيو. شائستہ خان جي ڏينهن ۾ هن قلعي جي تعمير رڪجي ويئي. هن قلعي ۾ هڪ مسجد بي بي پريءَ جو مقبرو، دربار هال ۽ هڪ حمام موجود آهن. هن عمارت جي هڪ دروازي جي تصوير ڏهن ٽڪن جي نوٽ تي ڇپيل آهي. هتي هڪ ڪتبي جو پٿر پيل آهي جنهن ۾ فارسيءَ ۾ عبارت لکيل آهي، ان جو انگريزي ترجمو پڻ موجود آهي، جنهن ۾ الله سائينءَ جي تعريف هن ريت شروع ڪيل آهي: "اهو جيڪو سنڌ هند ۽ چين جهڙن وڏن ملڪن جو مالڪ آهي." لڳي ٿو تہ ان دور (مغلن جي دور) ۾ هتي جي ماڻهن لاءِ اهي ئي ٽي وڏا پرڳڻا هئا.

بنگلاديش جو پارليمينٽ هائوس ڏسڻ جهڙي عمارت آهي. فضا مان ڏسجي تہ ائين لڳندو تہ سيمنٽ جا وڏي گهيري وارا پائيپ پاڻيءَ ۾ اُڀا بيٺا آهن. هن عمارت جي تعمير ايوب خان شروع ڪرائي هئي. هيءَ عمارت ڍاڪا ۾ متبادل دارالحڪومت جو حصو هئي. هيءَ هڪ وڏي ايراضيءَ تي مشتمل آهي. عمارت جي چوگرد هڪ وڏي ڍنڍ آهي. هڪ پاسي پارليامينٽ جي ميمبرن لاءِ ڳاڙهين سرن سان ٺهيل هاسٽل جي خوبصورت عمارت آهي ۽ ٻئي پاسي اسٽاف ڪوارٽر آهن. حد نگاهہ وڏا پارڪ آهن جيڪي هتي جي برساتي موسم سبب بيحد سهڻا ۽ ڇهچ ساوا لڳا پيا آهن.

رابندر ناٿ ٽيگور ۽ قاضي نذرالاسلام جي ديس بنگلاديش ۾ پهرئين ڏينهن ائين لڳو تہ قومون آزادي لاءِ ڪيڏي ڀيانڪ تجربي مان گذرن ٿيون.

(هلال پاڪستان ۸ مارچ ۱۹۹۶ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

برئڪ جو مطالعو

بنگلاديش ۾ برئڪ جي مطالعي تي آيو آهيان. برئڪ Bangladesh Rural Advancement Committee بنگلاديش جي ٻهراڙين جي ترقي ۽ واڌاري جو ادارو آهي.

فبروري 1972ع ۾ سلا (سلهٽ ضلع) ۾ جنگ ۽ طوفان جي ستايل غريب ماڻهن جي آبادڪاريءَ لاءِ تڪڙا اپاءَ وٺڻ لاءِ هيءَ جماعت قائم ڪئي وئي. محترم فضل حسين عابد ان وقت شيل (هڪ آمريڪي تيل ڪمپني) ۾ چارٽرڊ اڪائونٽنٽ جي حيثيت ۾ ڪم ڪندو هو. جنگ ۽ آسماني آفتن جي ستايل ماڻهن جي مصيبت، هن کي پنهنجي سُکئي ستابي نوڪري ڇڏي، پنهنجي ڳوٺ جي ماڻهن جي مدد ڪرڻ تي آماده ڪيو. هن پنهنجي دوستن جي مدد سان آبادڪاري ۽ سهائتا جا ڪم شروع ڪيا.

سنت ئي هن محسوس ڪيو ته بنگلاديش جي غريب ماڻهن جي مصيبت متائڻ جو اهو طريقو ڪونهي پر سهائتا ۽ خيرات بدران ڪجهه ڪرڻو پوندو جيڪو هن کي پنهنجي پيرن تي بيهڻ ۾ مدد ڪري. ان ريت جڳ مشهور اداري برئڪ جو بنياد پيو.

اڄ هيءَ ادارو دنيا ۾ ترقي ۽ غريبن جي جاڳرتا جو هڪ اهم ادارو سمجهيو وڃي ٿو. هن اداري جون شاخون بنگلاديش جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ آهن. برئڪ جو مرڪزي دفتر ڍاڪا جي موهاکالي علائقي ۾ هڪ پنج منزلہ عمارت ۾ آهي. پر اها عمارت هاڻي هن جي ضرورتن کان ننڍي ٿي پئي آهي. ان ڪري هڪ ويهه منزلہ عمارت تعمير هيٺ آهي (هن وقت برئڪ پنهنجي نئين عمارت ۾ منتقل ٿي چڪي آهي).

فضل عابد جي گهر واريءَ عائشہ پڻ عورتن ۾ ڪم شروع ڪيو ۽ هٿ جي هنرن جا مرڪز کوليا. عائشہ عابد کي بنگالي محبت مان "بهار" جي نالي سڏين ٿا. افسوس جو هوءَ ١١ جولاءِ ١٩٨١ع تي وفات ڪري وئي.

عورتن جي هٿ جي هنرن واري مرڪز ۾ تيار ٿيل شيون ڍاڪا ۾ وڪڻڻ لاءِ شاندار دوڪان کوليا ويا آهن. هن دوڪانن کي "آرونگ" سڏجي ٿو. هن دوڪانن جو هيڊ ڪوارٽر هڪ چار منزلہ عمارت ۾ آهي جتي غريب عورتن پاران هٿ سان جوڙيل هزارين شيون وڪري لاءِ موجود آهن.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عورتن جا مرڪز عائشہ عابد فائونڊيشن جي نگراني ۾ هلن ٿا، هن فائونڊيشن جو هڪ مرڪز ڏسڻ جو موقعو مليو. هي مرڪز ماٽڪ گنج شهر ۾ آهي جتي ريشم جي ڪينئن جي ڪوپن کي گرم ڪري ريشم جا ڌاڳا جوڙيا وڃن ٿا. جيڪي اوبي انهن جا نڙا پرين ٿا. انهن مان هٿ جي آڏاڻن وسيلي ريشم جو ڪپڙو اڻيو وڃي ٿو. رنگ پڻ روايتي طريقي سان ڏنو وڃي ٿو. پوشاڪ جوڙڻ، ان تي پرت يا ڇَر جو ڪم سڀ عورتون ڪن ٿيون. هَن هڪ اداري ۾ پنج سو کن عورتون ڪم ڪن ٿيون، جن کي پنهنجي پورهئي جو ثمر تہ ملي ٿو پر هنن شين جي وڪري مان ڪمايل نفعي جو خصو پڻ ملي ٿو. هن قسم جا ٤٩ ننڍا وڏا مرڪز سڄي بنگلاديش ۾ ڪم ڪري رهيا آهن جن وسيلي ٢٣٣٤ عورتون ڪم سان لڳل آهن. هنن ڪارڪنن کي نفعي وارن فائدن ڪانسواءِ هر سال فائونڊيشن پاران اکين جو مفت معائنو ۽ علاج ڪرايو وڃي ٿو.

برئڪ جي منزل :

غربت جو خاتمو، غريب ۽ ڏتڙيل ماڻهن کي بااختيار ڪرڻ

منزل حاصل ڪرڻ لاءِ جتن :

١: تنظيمون جوڙڻ.

٢: عملي ۽ بنيادي تعليم ڏيڻ.

٣: روزگار پيدا ڪرڻ.

٤: هنر ۽ انساني اهليت جي تربيت ڪرڻ.

برئڪ جو بنياد ڳوٺاڻي انجمن ڪان شروع ٿئي ٿو. 50-55 ڳوٺاڻا گڏجي ڳوٺاڻي تنظيم جوڙين ٿا. هو پنهنجا ٥ نمائندا چونڊين ٿا. اهي پنج ڳوٺاڻا تربيت جي مختلف مرحلن مان گذرن ٿا. اها تربيت وٺڻ ڪانپوءِ ڳوٺ ۾ پنهنجي ساٿين سا اها دهرائين ٿا. ڳوٺاڻي تنظيم جي هر ميمبر کي هفتي ۾ گهٽ ۾ ٻہ ٽڪا (ٻہ رپيا) بچائڻا آهن، جيڪي برئڪ جي پروگرام اسسٽنٽ وٽ جمع ڪرائڻا آهن. هر هڪ ميمبر وٽ پنهنجو سيونگ بوڪ آهي. جنهن ۾ سندس گڏ ڪيل رقم ڄاڻايل آهي.

تربيت جو پهريون مرحلو سماجي ڄاڳرتا جو آهي ٻئي مرحلي ۾ ڪمائي وڌائڻ جي طريقن متعلق ڄاڻ آهي.

ان ڪانپوءِ ٽئين مرحلي ۾ پنهنجي پسند جي ڌنڌي ۾ تربيت وٺي سگهجي ٿي.

هنن ڳوٺاڻين تنظيمن ۾ عورتن جون جماعتون جوڙڻ تي وڌيڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيان ڏنو وڃي ٿو. هنن گروپ ميمبرن کي پٽ ڪينئان پالڻ، ڪڪڙيون پالڻ، مڇيون پالڻ، جانور پالڻ جهڙن ڌنڌن ۾ تربيت ڏني وڃي ٿي. مردن کي وري آب پاشي ۽ ٽيوب ويل جي نظام جي تربيت ڏني وڃي ٿي ته جيئن هو ٽيوب ويل سنڀالي سگهن. ان ڪانسواءِ زراعت جا جديد طريقا، جانورن جي بيمارين وغيره متعلق ڄاڻ پڻ ڏني وڃي ٿي. تربيت ڪانپوءِ ننڍن قرضن جي اسڪيم شروع ٿئي ٿي. قرض انفرادي يا وري گروهي بنيادن تي ڏنا وڃن ٿا. اهي قرض بريڪ بئنڪ ڏيئي ٿي ۽ انهن جي واپسي هفتيوار ٿئي ٿي ۽ ڪن حالتن ۾ فصل لهڻ ڪانپوءِ ٿئي ٿي. قرض لاءِ شرط هن ريت آهن :

-1 قرض وٺندڙ ڳوٺاڻي تنظيم جو ميمبر هجي.

-2 هن جي بچت قرض جو گهٽ ۾ گهٽ ڏهون حصو هجي.

-3 اڳي ورتل قرض مڪمل ڏنل هجيس.

پهريون ڀيرو هڪ ميمبر کي وڌ ۾ وڌ ٣٥٠٠ ٽڪا قرض ملي ٿو. ٻئي ڀيري ٥٠٠٠ ۽ ٽيون ڀيرو ٧٠٠٠ ٽڪا تائين قرض ملي سگهي ٿو. ڪيترائي ميمبر گڏجي وڏو قرض به وٺي سگهن ٿا. جيئن ٽيوب ويل لاءِ سئو سوا ميمبر گڏجي قرض ڪٺي سگهن ٿا. ٽيوب ويل بنگلاديش سرڪار هڪ لک ٧٥ هزار ٽڪن ۾ ڏئي ٿي. برئڪ اهو ٽيوب ويل لڳائي ڏئي ٿي ۽ گروپ کي هلائڻ لاءِ قرض پڻ ڏئي ٿي. گروپ وارا پاڻي هارين کي وڪڻن ٿا ۽ ان جي عيوض فصل جو ٽيون حصو وصول ڪن ٿا.

هنن ڳوٺاڻين قرض جي اسڪيمن وسيلي هزارين عورتون ۽ مرد پنهنجي ڪمائي وڌائڻ ۾ ڪامياب ٿيا آهن. هر ميمبر ڳوٺ ۾ هڪ غير رسمي تعليمي ادارو قائم ڪيو ويو آهي. هنن ادارن ۾ ڇهن ڪان ڏهن سالن جون ڇوڪريون ٣ سالن لاءِ پڙهائن ٿا. انهن ٽن سالن ۾ پرائمري جا ٥ ڪلاس مڪمل ڪيا وڃن ٿا. هنن اسڪولن ۾ روز ٣ ڪلاڪ پڙهائي ٿئي ٿي. جمع ڪانسواءِ موڪل ڪانهي، هر اسڪول ۾ ٣٠ ٻار ٿين. ٻارن جو تعداد وڌڻ جي صورت ۾ هڪ ڳوٺ ۾ هڪ ڪان وڌيڪ اهڙا ادارا پڻ قائم ڪري سگهجن ٿا. هن وقت برئڪ پاران ١٤ هزار اهڙا اسڪول هلي رهيا آهن. 3-4 اسڪول ڏسڻ جو موقعو مليو جن ۾ ٻار ڪافي توانا ۽ چست لڳاتي ٻارن کي ڳائڻ ۽ نچڻ جو گهڻو شوق هو ۽ اصرار ڪري راڳ ٻڌائڻ لاءِ پئي چيائون.

ڳوٺاڻين تنظيمن جي ميمبرن لاءِ اهو ضروري آهي ته پنهنجي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گڏجاڻين جي شروعات هڪ عهدنامي سان ڪن. هن عهدنامي کي برئڪ جا ١٧ واعدا چون ٿا. اهي هن ريت آهن :

-1- اسان ٻچڙا ۽ غير قانوني طريقا استعمال نہ ڪنداسين.

-2 - اسان سخت محنت ڪري پنهنجي رهڻي ڪهڻي بدلائينداسين.

-3- اسان پنهنجي ٻارن کي تعليم ڏيارينداسين.

4- اسان خانداني منصوبہ بنديءَ تي عمل ڪري ننڍا خاندان پالينداسين.

5- اسان پنهنجي پاڻ کي، پنهنجي گهرن کي ۽ پاڙن کي صاف رکنداسين.

-6 اسان هميشہ صاف پاڻي پيئنداسين.

-7 اسان هميشہ پنهنجو ڪاڌو ڍڪي رکنداسين ۽ ڪاڌي کائڻ کان اڳ هٿ ڌوئينداسين.

-8 اسان صحت جي اصولن هيٺ ڪاڪوس جوڙينداسين ۽ جنهنگ ۾ ڪاڪوس ڪرڻ جي عادت ترڪ ڪنداسين.

-9 اسان پنهنجي گهرن جي ڀر پاسي ۾ ڀاڄيون پوکينداسين ۽ ڳوٺ ۾ وڻ پوکينداسين.

-10 اسان هميشہ ٻين جي مدد ڪنداسين.

-11 اسان هڪ ڪان وڌيڪ شادين جي رواج خلاف تحريڪ هلائينداسين ۽ عورتن تي ٿيندڙ ظلم خلاف آواز اٿارينداسين.

-12 اسان پنهنجي ڳوٺاڻي تنظيم جا وفادار رهنداسين ۽ ان جي قانونن جو احترام ڪنداسين.

-13 اسان ڪنهن بہ دستاويز تي ٽيستائين صحيح نہ ڪنداسين جيستائين ان جو مطلب نہ سمجهون.

-14 اسان تنظيم جي هفتيوار ۽ ماهوار گڏجاڻين ۾ باقاعدي شريڪ ٿينداسين.

-15 اسان پنهنجي ڳوٺاڻي تنظيم جا فيصلا مڃينداسين.

-16 اسان هفتيوار بچت باقاعدگيءَ سان جمع ڪرائينداسين.

-17 اسان سڀ قرض وقت اندر ادا ڪنداسين.

(هي واعدا هر هفتيوار گڏجاڻيءَ ۾ سڀني ميمبرن کي دهرائڻا آهن تہ جيئن هنن کي ياد ٿي وڃن).

برئڪ جي پروگرام ۾ ڳوٺاڻي صحت جي ذميواري خاتون ڪارڪن "شاستو شابيڪا" (صحت ڪارڪن) جي آهي. هيءَ خاتون مائرن جون ڪلبون ترتيب ڏئي ٿي ۽ سندن گڏجاڻيون ڪوٺائي کين صحت سکيا ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بنيادي صحت جي تعليم ڏئي ٿي. هيءَ خاتون ويم ڪان اڳ واري عرصي ۾ گرپ ونديءَ جي سنيال ڪري ٿي. ہن سالن تائين ہار جي واڌاري ۾ نشونما جو جائزو وٺي ٿي. مائرن کي ہارن جي خطرناڪ بيمارين خلاف ٽڪا ڏيارڻ جي ترغيب پڻ ڏئي ٿي. ان ڪانسواءِ ڳوٺاڻي تنظيمن جي ڪارڪنن کي ملڪي قانونن ۾ قانوني حقن جي تربيت ڏيڻ جو انتظام پڻ برئڪ ڪري ٿي. هنن ۾ شهرين جا بنيادي حق، ڪتنبي قانون، وراثت جو قانون ۾ زمين جي حقن جو قانون سيڪاريو وڃي ٿو.

هن سڄي نظام کي هلائڻ لاءِ برئڪ وٽ ڪل وقتي ڪارڪن آهن جن جو تعداد ١٩٩٣ع ۾ نو هزار هو. ان ڪانسواءِ رضاڪار ڪارڪن جيڪي جز وقتي (PART-TIME) آهن (ڪين پنج سو ٽڪا گذارو الائونس ملي ٿو) اهي هزارن ۾ آهن. انهن ۾ ماسترياڻيون 12-11 هزار کن آهن. صحت جا ڪارڪن ۾ قانوني مددگار پڻ هن صف جا ڪارڪن آهن.

هنن ڪل وقتي ۾ جزوقتي ڪارڪنن لاءِ ويهہ تربيتي ادارا ملڪ جي مختلف حصن ۾ قائم ڪيا ويا آهن. جتي اقامتي تربيت ڏني وڃي ٿي. هنن ادارن کي ٽريننگ ۾ ريسورس سينٽر TARC چئجي ٿو. هنن مرڪزن ۾ گروپ ليڊر رضاڪار (تعليم، صحت ۾ قانون) تربيت ڏيندڙ آرگنائيزر سڀ تربيت حاصل ڪن ٿا. هي مرڪز سڄو سال مصروف رهن ٿا.

سينٽر مئنيجر يعني ايريا مئنيجر، ريجنل مئنيجر، زونل مئنيجر وغيره جي تربيت لاءِ ترقياتي انتظام ڪاريءَ جو تربيتي مرڪز يعني Centre For Development Management (CDM) قائم ڪيو ويو آهي. هي شاندار ادارو ٢١ ايڪڙن تي مشتمل هڪ بيحد خوبصورت عمارت ۾ قائم آهي جيڪا غازي پور ۾ آهي (ڍاڪا کان ٥٠ کن ڪلوميٽر ٻاهر آهي) هي اقامتي اداروآ هي ۾ ان کي بين الاقوامي تربيتي اداري جي حيثيت ڏيارڻ جي ڪوشش جاري آهي. في الحال هن اداري ۾ ٻاهران ايندڙ سماجي رهنمائن لاءِ تعارفي ڪورس ١٥ ڏينهن جا ترتيب ڏنا وڃن ٿا جن جي في ١٩٩٣ع ۾ هڪ هزار ٽيهہ آمريڪي ڊالر ورتي وڃي ٿي جنهن ۾ رهائش ۾ کاڌي جو خرچ پڻ شامل آهي.

١٦ جولاءِ ١٩٩٣ع تي انگريز حڪومت ڪان اڳ واري بنگال جي راڄ ڌاني ڏسڻ لاءِ شونارگائون وڃڻ جو موقعو مليو. بنگال جي بادشاهہ جي دربار وارو محل اڃا بہ چڱيءَ حالت ۾ موجود آهي جنهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي اترئين دروازي سامهون ٻہ گهوڙي سوار مجسما آهن ۽ ان جي سامهون هڪ تلاءُ آهي. الهندي دروازي جي سامهون مشهور چترڪار / مجسمہ ساز زين العابدين جو ٺاهيل هڪ وڏو مجسمو آهي، جنهن ۾ هڪ ڍڳي گاڏي ڪاٺ سان پريل آهي ۽ ان جي ڦيٿن کي غريب انگ اگهاڙا ڪڙمي ڌڪين پيا.

دربار واري عمارت ۾ عجائب گهر قائم ڪيل آهي جنهن ۾ هن وقت گهرو سامان ۽ عام استعمال جون شيون رکيل آهن. هنن شين کي سٺي نموني نہ رکيو ويو آهي. عمارت بيحد ڪمزور ٿي نظر اچي. ان ڪري هڪ نئين عمارت جوڙي پيئي وڃي تہ جيئن عجائب گهر جو سامان ان ۾ منتقل ٿي سگهي. هتي هڪ لائبريري جي عمارت پڻ جوڙي ويئي آهي. هنن عمارتن ڪانسواءِ ان وقت جي شونار گائون جي هڪ گهٽي پڻ محفوظ ڪئي ويئي آهي. جنهن ۾ وڏيون ڳاڙهين سرن واريون عمارتون آهن جيڪي هن وقت خالي آهن. هنن جي حفاظت لاءِ ڪي خاص انتظام ڪيل نٿا ڏسجن. موسم جي بي رحم ڇقڙن سان هي عمارتون ڳري رهيون آهن. لڳي ٿو تہ چند سالن ۾ عمارت سازيءَ جي هنن نادر نمونن جو ڪوبہ وجود ڪونہ هوندو.

١٧ جولاءِ ١٩٩٣ع : برئڪ جي اعليٰ انتظامي ٽيم سان سڄي تحريڪ تي منهنجي تاثرات جي حوالي سان بحث ٿيو. منهنجي خيال ۾ سماجي جاڳرتا واري تعليم سماجي ڪارڪنن ۽ سماجي انجمنن جي ميمبرن لاءِ بيحد لازمي ۽ ضروري آهي. هنن اهو ڪم ڳوٺائين تنظيمن جي ڪارڪنن کان وٺي مٿين سطح تائين جي ڪارڪنن لاءِ سٺي نموني منظم ڪيو آهي.

هر ڳڻجاڻيءَ ۾ ١٧ واعدا دهرائڻ واري ڳالهہ عجيب لڳيم. اهو ائين لڳو جيئن چين ۾ ثقافتي انقلاب دوران ماٺهو ڪم شروع ڪرڻ کان اڳ مائوءَ جو ڳاڙهو ڪتاب پڙهندا هئا. ان قسم جي مشق مان Regimentation جو اثر اپري ٿو. منهنجي ان سوال جو جواب هنن هيئن ڏنو تہ اهي ١٧ واعدا ڪنهن شخص جا چيل نڪتا ڪونہ آهن پر اهي ماڻهن پاڻ ڳڻجي ٺاهيا آهن ۽ هنن کي دهرائڻ جو مقصد هڪ اخلاقي نظام Ethicla Discipline جوڙڻو آهي. اهو چين جي روايت کان بلڪل مختلف آهي. هي واعدا سڀ اهڙا آهن جيڪي آسانيءَ سان پورا ڪري سگهجن ٿا ۽ انهن جو تعلق روزمره جي زندگيءَ سان آهي. ان ڪري ماٺهو انهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واعدن کي خوشيءَ سان قبول ڪن ٿا. مون اها صلاح ڏني ته جيو نه انهن واعدن کي گيت جي صورت ۾ آندو وڃي. شايد گيت وسيلي اهو دستاويز وڌيڪ قبوليو وڃي.

بي ڳالهه جيڪا دلچسپ هئي سا هئي ماڻهن کي بنيادي حقن جي حوالي سان تربيت ڏيڻ. منهنجو سوال اهو هو ته ان قسم جي تربيت سان مقامي وڏا ماڻهو، سياستدان ۽ سرڪار ٻڇي ته نه ٿي وڃي يا وري هو اهو تصور ته نٿا ڪن ته ڪا بي تحريڪ شروع ٿي رهي آهي؟ برئڪ وارن کي اسان جهڙا تلخ تجربا ڪونه ٿيا آهن. اسان وٽ ڪو وقت اهڙو به هو جو سنڌي نالي سان تنظيم ڪاري ڏوهه سمان هئي. ضياءَ الحق ۽ سنڌس ساٿارين کي سِگا ڪان اهوبپ لڳو هو ته هي ماڻهن جي خدمت ڪندي ڪندي ڪٿي تخت جي وارثيءَ جا دعويدار نه بنجي پون.

بنگلاديش ۾ وڏا زميندار ڪونه آهن بيو ته برئڪ آزاديءَ کان اڳ شروع ٿي هئي ۽ هن ان وقت ڏتڙيل، زخميل ۽ رنجايل ماڻهن جي دل و جان سان مدد ڪئي، ان ڪري برئڪ جي انسان دوستيءَ تي شڪ جي گنجائش گهٽ آهي. هن تنظيم کي حڪومت، مخالف ڌر ۽ بين مختلف ڌرين ۾ هڪجهڙي عزت ۽ اهميت حاصل آهي. اهو ئي سبب آهي ته ٻاهرين امداد جو وڏو حصو برئڪ ڏي وڃي ٿو ۽ برئڪ هڪ تمام وڏي اداري جي حيثيت ۾ قائم آهي. غير رسمي تعليم متعلق سوال تي هنن ٻڌايو ته هاڻي ان کي ڏهن ڪلاسن تائين وڌايو پيو وڃي.

هن وقت پاڪستان ۾ علامه اقبال اوپن يونيورسٽي ئي غير رسمي تعليم جي معيار کي پرکڻ ۽ درجه بنديءَ تي ڪم ڪري رهي آهي ۽ تجرباتي طور تي پرائمري، مڊل ۽ سيڪنڊري نصاب جوڙي انهن تي تجربا ڪرڻ واري عمل مان گذري پئي پر اها غير رسمي تعليم جي سڄي تحريڪ صرف اردوءَ ۾ آهي، ان ڪري مختلف علائقن ۾ شايد اهو تجربو گهڻو ڪامياب نه ٿي سگهي.

برئڪ جي ملازمن جي پگهار متعلق سوال جي جواب ۾ هنن ٻڌايو ته انهن کي ڪم مطابق حڪومت جي قائم ڪيل پگهارن وارا اسڪيل ملن ٿا پر ناڻي جي اٿل پٿل سبب ايندڙ تبديليءَ Inflation مطابق پگهار پڻ وڌايا وڃن ٿا. برئڪ جي ملازمن جي ڀلائيءَ لاءِ ڪين راءِ ڏنم ته انهن لاءِ ڪوآپريٽو بنيادن تي انهن جا محلا الڳ ٺهرايو. ان ريت هي سماجي ڪارڪن هن ڪارج ۾ پنهنجو مستقبل محفوظ سمجهندا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر صلاح الدين احمد انتظامي علمن ۾ ڊاڪٽوريٽ ڪرڻ ڪانپوءِ ١٩٧٢ع ۾ جيئن بنگلاديش آيو ته جناب فضل عابد جي هٿ چڙهي ويو ۽ ان وقت کان وٺي اڃا تائين مٿيءَ سان نينهن نڀايو اچي. مون ڪانئس پڇيو ته اوهان کي ته ١٩٧٢ع ۾ گهڻا موقعا ميسر هئا پوءِ اوهان ان وقت هن اداري ۾ تمام گهٽ پگهار سان چو نوڪري ڪرڻ جو فيصلو ڪيو؟ هن جو جواب بيحد مختصر هو ته اسان سوچي سمجهي پنهنجي مرضيءَ سان هيءَ ڏکئي راهہ چونڊي، ڇاڪاڻ ته اها راهہ ئي بنگلاديش کي ترقيءَ ڏي وٺي ويندي ۽ اسان جي غريب ماڻهن لاءِ محفوظ مستقبل جوڙيندي ان ڪري اسان جو وچن تاحيات آهي.

برئڪ جي انتظامي ٽيم کان موڪلائي جيئن ٻاهر نڪتس ته اوچتو هڪ ننڍي قد جي اڇي ڪاري مٽي واري هڪ بيحد قوت شخص تي نظر پيم جيڪو ڪنهن مهمان خاتون کي الوداع ڪرڻ لاءِ ڪمري کان ٻاهر نڪتو هو. مون تي نظر پوڻ سان ئي هن مون کان پڇيو ته آئون ڪير آهيان مون پنهنجو نالو ٻڌايو ۽ هتي اچڻ جو مقصد ٻڌايم، هن هڪ هٿ وڌائي چيو. "فضل عابد".

مون کي تيرس گاڏڙ خوشي ٿي. جو برئڪ جي اسٽاف مون کي ٻڌايو هو ته عابد صاحب سان ملاقات ممڪن ڪانهي. مون کي سڄو وقت اها اداسي من تي هئي ته هن عظيم ماڻهوءَ سان ملاقات نه ٿي سگهندي. پر جڏهن ڪين اوچتو پنهنجي سامهون ڏٺم ته هڪدم ڪانئن وقت وٺڻ لاءِ چيم ٻانهن کان وٺي پنهنجي ڪمري ۾ وٺي ويو. سندن ڪم تي ڪجهہ ڳالهائڻ ڪانپوءِ مون ايس پي او جي ڳالهہ ڪئي جنهن مون کي هن مطالعاتي دوري تي موڪليو هو. ان ڪانپوءِ سِگا جو ذڪر ڪرڻ اهم هو ڇاڪاڻ جو سگائي منهنجي اصل سڃاڻپ آهي ۽ ان ئي وسيلي اچ ايس پي او ۾ پهتو آهيان، سنڌ جو ذڪر ٻڌنديئي عابد صاحب پڇيو. "اوهان حميده حسين کي سڃاڻو؟" آئون منجهي پيس ته هن هڪدم تعارف ڪرايو. مسز ڊاڪٽر ڪمال حسين، مون کي ياد آيو ته هيءَ سنڌي خاتون آهي ۽ محترمہ رشيده اخلاق حسين جي ڀيڻ آهي. مون ڪيس ٻڌايو ته آئون ان خاندان جي رفيق آخوند ۽ اقبال آخوند کي سڃاڻان ۽ محترمہ حميده انهن جي ڀيڻ آهي جيڪا شيخ مجيب الرحمان جي ويجهي ساٿي ڊاڪٽر ڪمال حسين جي گهر واري آهي.

عابد صاحب فوراً ٽيليفون گهمايو ۽ بي ساخته خوشيءَ مان چيو

sindhsalamat.com . books.sindhsalamat.com

"حميده تنهنجي ديس جو هڪ سنڌي مون وٽ ويٺو آهي ڳالهائيندا ؟"
ائين محترمہ حميده حسين سان فون تي حال احوال ٿيو ساڻن تعارف ٿيو سِگا جي حوالي سان، سڃاڻائين. هن صرف سِگا کي سڃاتو ٿي. اهو وڏو اعزاز هو. افسوس جو ساڻن وقت نہ هجڻ سبب ملاقات نہ ٿي سگهي. فضل عابد صاحب جن سان اڌ ڪلاڪ ڪن ملاقات ٿي. تصويرون ورتيوسين پر افسوس جو اهي تصويرون نہ آيون.

پاهر آيس تہ برئڪ جي دوستن مبارڪ ڏني جو مونکي فضل عابد صاحب سان اڌ ڪلاڪ نويڪالائيءَ ۾ ملي ويو نہ تہ هو ايڏو مصروف آهي جو ملي نہ سگهندو آهي.

اڄ منجهند جي مانيءَ جو انتظام برئڪ جي دوستن ڊاڪٽر صمداني، شبير چوڌري، مسٽر راءِ ۽ شهادت حسين پاران ڪيل هو. گلشن جي علائقي ۾ غازي گيسٽ هائوس جنهن ۾ آئون ٽڪيل هوس ان جي سامهون هڪ مهانگي چيني ريسٽورنٽ ۾ بيحد لذيذ کاڌو مليو.

بنگلاديش اڄا بہ ڏاڍو غريب آهي پر ڏوهہ گهٽا ڪونہ ٿا ٿين. نوان ڌنڌا ۽ ڪارخانا نڪرن پيا. ڍاڪا ۾ گهڻ ماڙ عمارتون جڙن پيون.

غلام اعظم جماعت اسلامي جو رهنما ڪالهہ ١٦ مهينن جي نظربنديءَ کانپوءِ آزاد ٿيو آهي. "نرمل" ٿالي هڪ جماعت جيڪا ١٩٧١ع جي جنگ دوران دشمن جي ساٿين خلاف تحريڪ هلائي پئي، ان جو مطالبو آهي تہ غلام اعظم تي خاص ٽربيونل ۾ مقدمون هلائي غداريءَ جي الزام ۾ ڪيس موت جي سزا ڏني وڃي.

فرخا بيراج بنگلاديش لاءِ سياري جي موسم ۾ وڏا مسئلا پيدا ڪري پئي. فرخا بئراج هندوستان ۾ جوڙي بنگلاديش جو پاڻي روڪي ورتو آهي. ان ناهہ مطابق هندوستان کي بنگلاديش جي آبپاشي نظام لاءِ جيڪا مدد ڏيڻي هئي ان تان هو ڦري ويا آهن. ڪن ماڻهن جو خيال آهي تہ پارت کانئن آزاديءَ جو حساب پيو وٺي جي پاڪستان هجي ها تہ شايد فرخا بئراج نہ ٺهي سگهي ها. اهو هڪڙو پاسو آهي. ٻيو پاسو محسوس ڪري ٿو تہ جنگ آزادي ئي هڪ نقطو آهي جنهن تي سڀ بنگالي متحد آهن. بنگلابنڌوءَ تي بہ سڀ بنگالي متفق نہ آهن.

پر هن جنگ بنگالي ماڻهن کي امرتا بخشي آهي. هڪ جذبو ۽ ولولو عطا ڪيو آهي. جنهن وسيلي هو هن ڏڪويل ۽ ڏتڙيل قوم کي جلد ئي ترقي يافتہ ملڪ ۾ تبديل ڪري سگهندا. بنگلاديش جي ترقياتي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ادارن جي ڪيل تجربن ڪي سڄي دنيا ۾ پذيرائي ملي آهي ۽ سڄي دنيا ۾ انهن ادارن کي وڏي عزت سان ڏٺو وڃي ٿو.

شهادت حسين برٺڪ پاران منهنجو ميزبان هو ۽ ساٿي رهيو. هي دوست ايشين انسٽيٽيوٽ آف مئنيجمنٽ منيلا مان ڊيولپمنٽ مئنيجمنٽ (ترقياتي انتظام ڪاري) ۾ ماسٽرس ڪئي آهي ۽ ان ۾ گولڊ ميڊل حاصل ڪيو اٿس. هي بيحد ذهين ترقياتي ورڪر آهي. ٻن ڌيئرن جو پيءُ آهي، چار پائرن ۽ ٽن ڀينرن ۾ سڀني کان وڏو آهي. هڪ رٽائرڊ اسٽيشن ماستر جو هي ڪتنب پڙهيل آهي. شهادت ڀائي بيحد سادو سچو ۽ سباجهو ماڻهو آهي هڪ ننڍڙي ٻن ڪمرن واري گهر ۾ ميرپور واري علائقي ۾ رهي ٿو اجا تائين پنهنجو گهر ڪونه اٿس.

بهارين جي خالي ڪيل سرڪاري گهر ۾ پنهنجي پاءُ جي نالي ۾ رهي ٿو. هاڻي سرڪار هي گهر هنن کي مالڪاڻي حق تي ڏيڻ جو اعلان ڪيو آهي. هن جي گهر جي قيمت ٣ لک ٽڪا لڳي آهي، جنهن لاءِ هو پريشان آهي. هنجي ننڍي پاءُ بي اي آنرس ڪئي آهي ۽ فارين سروس ۾ وڃڻ لاءِ تياري پيو ڪري. بنگلاديش آبادي گهٽائڻ جي مد ۾ چڱي ڪاميابي حاصل ڪئي آهي ۽ هن وقت سندن آباديءَ جي واڌ جو تناسب ٢ء٥ سيڪڙو آهي جڏهن ته پاڪستان جو تناسب ٣ء٦ آهي، جنهن عزم ۽ همت سان بنگالي ماڻهو اڳتي وڌن پيا شايد هنن جي حڪومت ايتري باهمت ۽ سچي ڪانهي.

(هلال پاڪستان ١٥، ٢٢ ۽ ٢٩ مارچ ١٩٩٣ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باب ٻيو

ٿائيلنڊ جي سماجي ترقياتي ادارن جو دورو

١٨ جولاءِ شام جو ٿائي ٽائيم مطابق ڇهين وڳي ڍاڪا کان بئنڪاڪ پهتس. ايئرپورٽ تي ڪا گهڻي دير نہ وڳي ايئرپورٽ ڪافي وڏو آهي پر ڪراچيءَ جهڙو خوبصورت ڪونهي البت سهوليتن ۾ وڌيڪ آهي هتي هوائي اڏي تي ٽيڪسيءَ وارن جا دفتر آهن. انهن وسيلي گاڏي ڀاڙي ڪري منزل طرف روانا ٿياسين.

اڄ جي شام بئنڪاڪ جا رستا ڏاڍا مصروف، ٽريفڪ تمام آهستي پئي رڙهي، اٽڪل ڏيڍ ڪلاڪ ڪانپوءِ سيلام روڊ جي ڪانوينيٽ گهٽي ۾ سوئس اوٽيل پهتس. ڪائونٽر تي ايندڙ ڏهن ڏينهن جو پروگرام موجود هو.

ٻئي ڏينهن صبح جو ٿائي ڪئنيڊين فيسلٽي TCF جي دفتر ۾ پروگرام انچارج مس ايسابيل ٻين وڳي ملڻ جو وقت ڏنو. ڊپارٽمينٽل اسٽور جو چڪر لڳائيندي ئي منجهند ٿي وئي. ٿائيلنڊ ۾ منهنجي پروگرام جي مددگار Thal, canadian Facility آهي. ان جي انچارج ايسابيل ڪيليءَ سان ملاقات ۾ هتي ڏهن ڏينهن جو پروگرام ٺاهڻ لاءِ پهتس. هي دفتر پڻ سيلام روڊ تي آهي. پروگرام مطابق اڄ رات جو ريل وسيلي ٿائيلينڊ جي اتر-اوڀر واري صوبي سورين (Surin) وڃڻو آهي. هيءَ رات جي مسافري آهي. رات جو پوڻين ڏهين وڳي گاڏي وڃڻي آهي، پر تجسس سبب ساڍي اٺين وڳي ئي پهچي وڃان ٿو. هتي اسٽيشن تي هر بورڊ ٿائي ٻوليءَ ۾ آهي ريل جا اطلاع پڻ ٿائي ٻوليءَ ۾ ٻڌايا وڃن ٿا. ماٺهو انگريزي تمام ٿوري ۽ مختصر ڄاڻن ٿا. اسٽيشن جو نقشو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڪٽوريا (لنڊن) اسٽيشن وارو لڳي ٿو، پر صفائي ۽ انتظام اهڙو ڪونهي. اسان واري ريل پليٽ فارم نمبر ٧ تان وڃڻي آهي.

گاڏي پارلر ايئرڪنڊيشنڊ آهي. سيٽ تي پهچڻ ڪانپوءِ هڪ مهماندار خاتون ڪوڪا ڪولا پيش ڪري ٿي ۽ مٿان اوڍڻ لاءِ اوڇڻ پڻ ڏئي ٿي. سيٽون پٺتي مڙڻ واريون هيون.

اڻ ڄاتل منزلن جو سفر رات جو پهر، ساگر کي بہ سيٽ پوئتي ملي، ان ڪري ڳالهائڻ وارو بہ ڪير ڪونہ هو. ننڊ ڪرڻ جي گهڻي ڪوشش ڪريان ٿو پر ڪنهڪي ۾ ننڊ ٻنهہ ڪانہ آئي. سڄي رات ڏاڍي بي آرامي ۾ گذري ٿي. 2-3 وڳي ڌاري اٿي پيشاب جي خيال سان ويس. ڪاڪوس صاف ۽ پاڻيءَ جي انتظام سان هئا. الله الله ڪري سورين کي ويجها پهتاسين. گاڏيءَ جون بتيون روشن ٿيون. گارڊ اچي ماڻهن کي جاڳايو. پوڻين ڇهين ڌاري اسٽيشن تي پهتاسين. لهڻ شرط هڪ ڊگهو وڏين مڇن وارو انگريز نسل جو شخص اڳتي وڌي آيو. هي مسٽر ايلڪ بامفورڊ هو جيڪو هتي ڪئناڊين يونيورسٽي سروسز اوورسيز جو نمائندو آهي. هي بہ ڏينهن خاص منهنجي رهنمائيءَ لاءِ آيل آهي. هو برطانوي نسل جو آهي ۽ پيشي جي لحاظ کان استاد آهي. ١٧ سال کن اڳ يونيورسٽيءَ ۾ پڙهائيندو هو. ٿائي زبان نهايت روانيءَ سان ڳالهائي سگهي ٿو. ملڻ شرط ٻڌايائين تہ ساڍي ائين وڳي نيٽ فائونڊيشن سان ملاقات ڪرڻي آهي.

ڏاڍو ٿڪل هوس سوچيم پئي تہ منجهند ڪانپوءِ ڪو ڪم ڪار رکجي پر ائين ممڪن نہ هو جو هتي وقت سان بازي هئي. سورين ٿائيلينڊ جو اتر اوڀر صوبو آهي ۽ ڪمپوچيا جو پاڙيسري آهي، ڪمپوچيا جي سياسي جدوجهد دوران پناهہ گزين هن صوبي ۾ اچي آباد ٿيا هئا. هتي جي سرحدي علائقي ۾ ماڻهو "لائو" ٻولي ڳالهائين ٿا ان ڪري ڪمپوچيا ۽ لائوس سان ويجها آهن، شڪلين ۾ بہ گهڻو فرق نہ لڳندو.

سورين جيتوڻيڪ صوبي جو دارالحڪومت آهي پر ان جي آبادي سٺ هزارن کان وڌيڪ ڪانهي. پر هتي جي ٿارن Tarin هوٽل فائيو اسٽار هوٽل لڳي ٿي جنهن ۾ سڀ جديد سهوليتون موجود آهن. شهر جا رستا پڪا آهن دوڪان ۽ شاپنگ سينٽر سهڻا آهن. هڪ وڏو ڊپارٽمينٽل اسٽور پڻ آهي.

نيٽ فائونڊيشن North East Thailand Foundation جي دفتر ۾ مسٽر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنچت سان ملاقات هئي. فائونڊيشن جي انفارميشن آفيسر جو نالو مس "وچترا" هو. مون ڪانئس پڇيو ته اهو نالو ڪٿان آيو آهي ته وراڻيائين ته اهو سنسڪرت جو نالو آهي. مونکي سائين مرنا ياد اچي ويو جيڪو پنهنجي عجيب غريب ساز کي وچٽروينا سڏيندو هو. يقيناً اهو به هندوستان جو ساز هوندو.

هتي ٩٥ سيڪڙو ماڻهو ٻڌ آهن. هر هڪ عمارت دوڪان ۾ گهر ۾ هڪ ننڍڙو مندر گوتم جي گيان جو نشان بنيو بيٺو آهي. ان تي گل چاڙهڻ ۽ اگربتيون ٻارڻ روز جو معمول آهي. هر ڪو اول عبادت ڪري پوءِ ڪم شروع ڪري. گهر يا آفيس ۾ گهڙڻ کان اڳ جتيون دروازي جي ٻاهران لاهيئون پونديون آهن. ملڻ جو انداز هٿ ٻڌي، ڪنڌ جهڪائي ڪيڪار ڪرڻ سان آهي. هٿ ملائڻ جو رواج عام طور ڪونهي.

نيت فائونڊيشن ١٩٧٩ع ۾ ڪمپوچيا جي پناهگيرن جي سهائتا لاءِ جوڙي ويئي هئي. ان وقت CIDA ان جي سڄي خرچ جو بار کنيو هو. ١٩٨٥ع ۾ سيبدا هٿ ڪييا پر ڪنچت ۽ ان جي ساٿين هن تحريڪ کي هلائڻ جو قصد ڪيو. هنن جو ڪم ڳوٺاڻن کي پاڻ پرو ڪرڻ لاءِ بچت ڪرڻ سيکارڻ آهي ۽ ان ڪانسواءِ زراعت، جانورن جي پالنا ۽ هنرن جي بحاليءَ جي سکيا پڻ ڏني وڃي ٿي. جن جي وسيلي ڳوٺاڻا اڳيرا ٿي سگهن ٿا. هن وقت هن فائونڊيشن جي نگرانيءَ ۾ ٣٩ قرض ڏيڻ جا يونٽ، ٢٢ ڪوآپريٽو اسٽور، ٤٠ جانورن جون بئنڪون، ٢٩ مينهن جون بئنڪون ۽ ٤٣ پاڻ جا يونٽ قائم ٿيا آهن. جانورن جي بئنڪن مان اها مراد آهي ته فصل لهڻ وقت جانور سستا ٿين ٿا هاري ناري پنهنجي ضرورت جا جانور به قرض لاهڻ لاءِ وڪٽيو ڇڏين. نيت جانور خريد ڪري هڪ قسم جي بئنڪ قائم ڪري ٿي. ٻج ۽ ضرورتن لاءِ هيءَ بئنڪ ٿوري نفعي تي هي جانور هارين کي مهيا ڪري ٿي. ان ريت هاري قرض جي گهاٽي مان نڪري وڃن ٿا.

مينهن جي بئنڪ وري هارين کي قسطن تي مينهن ڏئي ٿي ته جيئن هنن وٽ ٻارن لاءِ کير بچي پوي. هنن رٿائن جو مقصد اهو آهي ته:

١) هاريءَ کي قرض ڏيندڙن جي پرماريت کان بچائجي.
٢) کين زراعت مان وڌ کان وڌ پيداوار ڏيارجي.
٣) واڌو پيداوار جا ذريعي پيدا ڪجن.

جڏهن کان دنيا ۾ ڪارخانن جي گهڻائي ٿي آهي ته شهر آباد ٿيا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن ۽ ڳوٺ برباد ٿيا آهن. نه صرف ايترو پر زراعت جي وسيلي پيداوار گهٽجي آهي، ان ڪري زراعت پيشه ڪارڪن لاءِ روزگار جا ذريعا گهٽبا رهيا آهن. نتيجي ۾ شاهوڪار، شاهوڪار ترين بنجي رهيو آهي ۽ غريب، غريب ترين ٿيندو وڃي. وچئين درجي جو سفيد پوش مهانگائي جي مونجهارن سبب جيئڻ لاءِ غير رواجي طريقن تي پاڙڻ لڳو آهي. ان ڪري رشوت هڪ عالمي بيماريءَ وانگر وچئين طبقي ۾ ڦهلجي پئي. ان کي ڪاري ڏنڌي تمام گهڻي مدد ڪئي آهي. هي سڀ ڪجهه ايندڙ وقت لاءِ هڪ وڏي ڀونچال کان گهٽ ڪونهي.

اسان نيت فائونڊيشن جي دفتر ۾ ويٺا آهيون ۽ ڪنچٽ جي تمام جهيڻي ۽ نماڻي آواز ۾ سندن ڪم جو وچور ٻڌون پيا. هو ٿائي ۾ ڳالهائي سگهي ٿو. ايلڪ ترجمان طور روانيءَ سان ڳالهائي پيو. ايلڪ تمام دلچسپ ماڻهو آهي. هڪ ٿائي نينگر جي محبت ۾ آمريڪا ۾ تعليم واري عرصي ۾ گرفتار ٿيو ۽ ان جي پويان هتي اچي ويو ۽ هميشه لاءِ هتي جو ٿي ويو. ڪيس هڪ پنجن سالن جو پٽ آهي. پاڻ ڪرستان ۽ زال ٻڌ اٿس. ٿائيلينڊ جي تاريخ جي چڱي ڄاڻ اٿس. ٻولين جو ماهر آهي. پراڪرت، سنسڪرت ۽ پاليءَ جي بڻ بنياد مان واقف آهي ان ڪري چيني رياستن ۾ مروج ٻولين جي ارتقا ۽ هئيت جي واقفيت اٿس. ڪل مڪ ۽ ڪليل دل جو مالڪ آهي هڪ ئي ڏينهن ۾ لڳي ٿو ته اسان هڪ ٻئي کي سالن کان سڃاڻون.

منجهند جي ماني نيت جي دوستن سان گڏ ڪائي هتان کان ١٤ ڪلو ميٽر پري فائونڊيشن جي تربيت گاهه ڏسڻ وياسين. مسٽر پريچا سنگپيت مرڪز جو انچارج آهي، هي تمام وڏو مرڪز آهي جتي هڪ سئو ڪن ڪارڪن لاءِ هاسٽل جي سٺي سهوليت آهي. پڙهائڻ لاءِ سڀ سهوليتون آهن پر استاد صرف ٣ آهن. حڪومت ۽ ٻيا غيرسرڪاري ادارا هن اداري کي پنهنجي تربيتي ڪورسن لاءِ استعمال ڪن ٿا ۽ اهي پنهنجا استاد پڻ آڻين ٿا. هن اداري جا استاد تربيت يافته ڪونه آهن پر اهي ڪم ڪندي جيڪي سکيا آهن ان کي سيکارڻ کان نٿا ڪيٻائين.

هن اداري کي پنهنجو ڍڳين جو ڌڻ آهي، مڇين پالڻ جو يونٽ آهي. ان ڪانسواءِ ٻوٽن ۽ زراعت تي به تحقيق ڪن. ان يونٽ وسيلي انبن جي نين جنس جا ٻوٽا وڪري لاءِ تيار آهن. هن اداري ۾ سيمنٽ ۽ مٽيءَ کي ملائي هٿ جي ڪاربن وسيلي سرون جوڙڻ جو ننڍو ڪارخانو آهي. هي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سرون ڪوري ۾ ڪونہ پچائين، سرن کي ٺاهڻ ڪانپوءِ انهن تي پاٺي چڙڪايو ويندو آهي ۽ اُس ۾ سڪايون ونديون آهن. هنن جي چواٺي هي ڌاڳيون مضبوط ٿين ٿيون. هيءَ ادارو پڻ هنن ئي سرن جو جڙيل آهي هيءَ ايجاد هڪ قيدي جي آهي. هي تربيتي ادارو پنهنجو خرچ ڍڳين، مجين، سرن وڪڻڻ وسيلي پورو ڪري ٿو.

شهر ڪان ٻاهر هيءَ ادارو مهاتما ٻڌ جي گيان ۽ يڪسوئي (meditation) جو مرڪز لڳي پيو. هتي هڪ انگريز وڻ هيٺان ڪنهن بينچ تي ويهي استاد ڪان ٿائي ٻولي جو سبق پرائي رهيو آهي. اسان جي هن اداري سان واقفيت پڻ هڪ وڻ هيٺان سيمنٽ جي بينچ تي ٿي. استاد بيحد سادا ذهين ٿي لڳا. هنن کي بہ انگريزي ڪانہ ٿي آئي البتہ هڪ جوان استاد ڪجهہ انگريزي ڳالهائي سگهي پيو.

هن مرڪز ڏسڻ ڪانپوءِ هڪ ڪوآپريٽو اسٽور ڏسڻ وياسين جيڪو ڳوٺاڻن جي شيئر تي هلي ٿو. اسٽور سورين شهر ۾ آهي ۽ ان جا شيئر هولڊر پر وارن ڳوٺن جا ننڍا دوڪاندار آهن. ڪوآپريٽو اسٽو ر ٻڌي اڳهہ تي سامان خريد ڪري پنهنجي ريزڪي گراهڪن کي ڏي ٿو. سال تي نفعي جو حساب ملي. ان ريت هر ڳوٺ ۾ ضرورت جي هر شئي مناسب اگهہ تي موجود ہہ ٿئي.

نيت پاران هٿ جي هنرن جو پڻ هڪ دوڪان سورين شهر ۾ کوليو ويو آهي، جتي ڀرواري جي عورتن ۽ هنر مندن کان شيون خريد ڪري رکيون ونديون آهن. هي دوڪان انهن ڳوٺاڻين هنرمند ڌياڻين جي مارڪيٽ طور استعمال ٿئي ٿو. ان ريت دلال جي ڪميشن ڏيڻي نہ ٿي پوي ۽ هنرمند عورتن کي پنهنجي ڪم جو سٺو اجورو ملي ٿو. بنگلاديش جي آرونگ کي ڏسڻ ڪانپوءِ هيءَ دوڪان ڪجهہ بہ نہ ٿو لڳي، شام هن شهر جي نانءَ ڪئي سون.

هي ڪو وڏو شهر ڪونهين پر رستا ڪشادا گهر ۽ دوڪان سهٺا جڙيل آهن. هڪ تمام وڏو ٻہ پگوڊا هوٽل جي پرسان آهي جنهن ۾ ڪريا ڪرم جو انتظام پڻ ٿيل آهي. جديد قسم جو ڊپارٽمنٽل اسٽور، ريلوي اسٽيشن، هوٽلون ۽ سئنيما سڀ ڪجهہ آهي. ساگر کي هالا ياد اچي ويو آهي ۽ ان جي پيٽ ڪرڻ لڳي ويو آهي جتي اڃا سوڙهيون ۽ غليظ گهٽيون آهن. ڪوبہ ڊپارٽمينٽل اسٽور ڪونهي. ريلوي اسٽيشن بند ٿي چڪي آهي ڪابہ هوٽل يا سئنيما ڪانهي. جالانڪ ان جي آبادي بہ اتڪل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ست هزار ٿيندي.

لڳي ٿو ته ماڻهو اسان کان گهڻو اڳتي آهن ۽ پئسي ڏوڪڙ ۾ به سيرا آهن. بنگلاديشي وڌيڪ غريب آهن. سورين وارن پنهنجو شهر وڌيڪ ويڪرو ۽ صاف رکيو آهي. شهر ۾ ماڻهو چڪيندڙ سائيڪل رڪشا، تڪ تڪ (چون اهڙي آٽورڪشا کي جنهن جي پويان گاڏو لڳل آهي ۽ ان ۾ ڇهہ ماڻهو سواري ڪري سگهن ٿا) ۽ پڪ اپ گاڏيون استعمال ٿين

. ٽارن هوٽل ڏهہ منزلہ عمارت ۾ قائم آهي. هن ۾ ترڻ جو تلاءُ، ڊسڪو ڪلب، بار ۽ نائٽ ڪلب آهن. ان ڪانسواءِ مختلف قسم جا ريسٽورنٽ پڻ آهن. شهر جو رونق وارو حصو اڌ مني ڪلاڪ ۾ ڏسي سگهجي ٿو.

٢١ جولائي ١٩٩٣ع صبح جو اسان ڀهراڙيءَ جي دوستن جي انجمن Rural Friends Association جي فيلڊ ڊئريڪٽر مسٽر سخون جانگيو، سان موانگ ڳوٺ ۾ ملڻ وياسين. جيڪو سورين کان ويهہ ڪلو ميٽر ٻاهر آهي. هيءَ جماعت پڻ ڪيناڊا جي ترقياتي پروگرام ختم ٿيڻ کانپوءِ شروع ڪئي وئي، جيڪا موڙي بچي هئي ان کي بئنڪ ۾ رکي ١٩٨٤ع ڌاري هيءُ انجمن وجود ۾ آئي.

هن جماعت پاران ڳوٺن ۾ عورتن جا بچت گروپ جوڙيا ويا آهن جن کي سندن معاشي سرگرمين لاءِ ننڍا ننڍا قرض ڏنا وڃن ٿا. قرض هڪ هزار کان ساڍن ستن هزارن ڀات تائين ڏئي سگهجي ٿو. هن قرض لاءِ هر مهيني ٢ سيڪڙو وياج ڏيڻو پوندو آهي. سالانہ فائدي مان ١٨ سيڪڙو شيئر هولڊرن ۾ ورهايو وڃي ٿو ۽ ٦ سيڪڙو جماعت جي حصي ۾ اچي ٿو. جنهن مان ڪجهہ ڪميٽي ميمبرن جي پگهار لاءِ خرچ ٿئي ٿو ۽ باقي بچت جماعت وٽ رهي ٿي. سخون ڄاڻائي تہ سئو سيڪڙو قرض واپس ٿين ٿا. جيتوڻيڪ اها حيرت انگيز ڳالهہ آهي پر دنيا جي غريب ملڪن ۾ اها ڳالهہ ڪنهن بہ شڪ ڪانسواءِ ثابت ٿي چڪي آهي تہ غريب ماڻهو ۽ خاص طور عورتون قرض واپس ڪرڻ ۾ پابند آهن. گرامين بئنڪ جي پروفيسر يونس جي چواڻي "You can Bank on Poor" ڀهراڙيءَ جي دوستن جي هيءَ جماعت پنهنجي ميمبرن لاءِ فني مددگاري وارا تربيتي پروگرام پڻ هلائي ٿي. هيءَ جماعت ٽن اصولن جي تبليغ ڪري ٿي: ١)صاف ڄاڪوس استعمال ڪريو. ٢)ڪچي مڇي نہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪاٺو جو ان سان ڏنڊ (پيٽ جا ڪيڙا) ٽين ٽا. ۳)تماڪ نہ واپرايو.

منجهند جي ماني سورين جي هڪ عام ريسٽورنٽ ۾ وچترا ۽ اليڪ سان ڪاڏيسون. ان ڪانپوءِ وچترا موڪلائي ويئي اسان اين.جي او رابطا ڪائونسل (NGO-CORD) جي دفتر وياسين جتي مسٽر سنان چوساڪال اسان جو منتظر هو. هن وقت هن رابطي ۾ ستر جماعتن جي ميمبرشپ آهي جن ۾ سرڪاري ادارا پڻ اچي وڃن ٿا. هي رابطو ۱۹۸۵ع کان ڪم ڪري پيو. هن کي هڪ امدادي ادارو LDI مدد ڪري ٿو ۽ هي هڪ ذيلي تنظيم طور ڪم ڪن ٿا.

شام جو اليڪ سان ٿائيلينڊ جي تاريخ ۽ ٻوليءَ تي دلچسپ ڳالهہ ٻولهہ ٿي. ٿائي ٻوليءَ جي موجوده لپي سخومت خاندان جي هڪ بادشاهہ جوڙي، ويجهي چڪ ۾ ۱۹۳۰ع واري ڏهاڪي ۾ بادشاهہ حڪم ڪيو تہ ٿائي ماڻهو جتي پائين ۽ مٿي تي ٽوپلو اوڍين تہ جيئن ترقي يافتہ سڏجن موجوده پٽاپٽي ٿائي قومي جهنڊو پڻ ان بادشاهہ جي ايجاد آهي. هن کي موسيقيءَ جو ڏاڍو شوق هو هن اهو قانون جوڙيو تہ سيني سرڪاري آفيسن ۾ شام جو سڀ ڪارڪن گڏجي ناچ ڪندا تہ جيئن چست رهي سگهن. ٻين مهاياري لڙائي دوران پڻ دلچسپ واقعا ٿيا. بادشاهي تخت تي اتاليق (رينجٽ) هو ۽ اتحادين سان مليل هو. وزيراعظم جاپانين سان گڏ هو. ان ڪري جنگ هلندي ملڪ کي گهٽو نقصان ڪونہ پهتو، پر جنگ ڪانپوءِ هارايل ڌر طور ٿائيلينڊ کي تاوان طور هندوستان کي چانور ڏيڻا پيا ۽ ڪٽيل ڌر سان گڏ فتح جي جشن ۾ بہ شريڪ ٿيو. هن وقت بادشاهہ کي گهڻا اختيار ڪونہ آهن، ٿائي ٻولي سنسڪرت مان نڪتل آهي ۽ سندس چيني ٻولين سان گهرو لاڳاپو آهي. اترين علائقن ۾ ماڻهو لائو ٻولي ڳالهائين جيڪا لائوس ۽ ڪمپوچيا ۾ ڳالهائجي ٿي. اليڪ سان ڪچهريون ڪندا شهر کي پيادل گهمندا رهياسين ۽ اچي هاٿي چوڪ تي اسٽيشن وٽ پهتاسين.

هاٿيءَ کي هتي وڏي اهميت حاصل آهي. هڪ اندازي مطابق هن وقت ٿائيلينڊ ۾ پنج هزار هاٿي آهن جن مان ۱۸ سئو هاٿي آزاد آهن. ڊسمبر ۱۹۹۲ع جي اندازي مطابق ۲۹۵٤ هاٿي ماڻهن جي ملڪيت آهن. ٻيلائي ماڻهو هاٿي ان لاءِ رکندا آهن تہ جيئن هو وڏا ٻنڊ هنن کان ڇڪائي شهرن تائين پهچائين هيءُ سڀ کان سستو طريقو آهي. هنن هاٿين کان گهڻو ڪم وٺڻ لاءِ قوت وڌائڻ جون انجيڪشنون ايمفٽامين

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هٿن اهو هڪ ظالماڻو طريقو آهي ان سبب هاٿين کي گهڻو نقصان پهچي ٿو.

هاٿين تي ظلم جي خلاف تازو هتي هڪ جماعت ايشيائي هاٿين جي دوست "Friends of Asian Elephant's Club" قائم ڪئي وئي آهي. هن تحريڪ جو باني پتاياهام ڪريلاس آهي جنهن پنهنجي دوستن جي مدد سان هاٿين جي مفت علاج ۽ دوائن جي عادت مان نجات ڏيارڻ جو بندوبست ڪيو آهي.

ريل جو واپسي سفر سليپر ۾ هو. بسترا صاف چادرن ۽ وهاڻن سان هئا. اوڇڻ پلاسٽڪ جي ٿيلهين ۾ سيل مهر ٿيل هو. ٽڪيٽ تي نمبر لکيل هئا. ان وسيلي پنهنجي بستري تي پهتاسين تمام آرامده سفر گذريو، صبح جو ساڍي پنجين وڳي بئنڪاڪ اسٽيشن تي واپس پهتاسين.

(هلال پاڪستان ١٢ ۽ ١٩ اپريل ١٩٩٦ع)

ٿائيلينڊ جو ڏورانهون ڳوٺاڻو علائقو مينهن جي گهڻائيءَ ۽ گهڻين ندين سبب سرسبز آهي. چانور، ڪيلو، ناريل، اناس، ڪٽهل (Durin) هتي جا خاص فصل آهن. اجا به ماڻهو ٽين جيءَ جهوپڙين ۾ رهن ٿا. پر اسان جي ملڪ وانگر خانه بدوش نظر ڪونه آيا.

٢٢ جولاءِ تي لوڪل ڊيولپمينٽ انسٽيٽيوٽ جي ڊاڪٽر سانيهه چمارڪ سان سندس آفيس ۾ ملاقات ٿي. هن اداري جا پنج مکيه ڪم آهن:

١) **رابطو:** هي ادارو ٢١٥ ڳوٺاڻين تنظيمن سان ڪم ڪري ٿو، انهن سان رابطو رکڻ.

٢) **قرض:** ڪمائي وڌائڻ لاءِ غريب ماڻهن کي ٿورا ڪولڻ لاءِ قرض ڏنو وڃي ٿو، جنهن لاءِ هڪ خانگي ادارو "ڳوٺاڻو سرمائيڪاري سهڪار، "Rural capital partnership" بڻايو ويو آهي جيڪو ١٥ سيڪڙو وياج تي قرض ڏئي ٿو جنهن مان ست سيڪڙو ڪمپني پنهنجي خرچ لاءِ رکي ٿي ۽ ٨ سيڪڙو وياج انسٽيٽيوٽ کي ملي ٿو.

٣) **سنيال:** رٿائن جي سنيال ۽ انهن جي معاشي/معاشرتي اثرن جو جائزو وٺڻ.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٤) **تربيت:** مقامي ذريعن کي استعمال ۾ آڻڻ لاءِ mapping Local resource training جو انتظام ڪيو وڃي ٿو.

٥) **ڪوجنا ۽ تحقيق:** مختلف سماجي مسئلن متعلق ڪوجنا هڪ مسلسل عمل آهي جيڪو هر تنظيم کي سندس ڪم ڪار لاءِ مددگار ٿئي ٿو.

ڊاڪٽر سانيهه معاشيات جو ماهر آهي ۽ ساٿس ڳالهائيندي اها خبر پئي تہ ٿائيلينڊ ۾ سٺ کان ستر سيڪڙو ماڻهو ٻهراڙين ۾ رهن ٿا. تعليم جو تناسب ٩٥ سيڪڙو آهي. بيروزگاري ٥ سيڪڙو کان مٿي آهي. ان حساب سان لڳي ٿو تہ ٿائيلينڊ جي صورتحال اسان ۽ بنگلہ ديش کان گهڻو بهتر آهي. ٢٣ جولاءِ تي ڪنهن سان بہ ملاقات رکيل ڪانہ هئي، ان ڪري شهر گهمڻ جو فيصلو ٿيو. دنيا جي وڏن شهرن وانگر بئنڪاڪ ۾ پڻ وڏا وڏا شاپنگ سينٽر آهن، جتي هر شئي دستياب آهي. هوٽل جي پرواري رستي سيلام روڊ تي سينٽرل ۽ رابنسن Robinson بہ وڏا شاپنگ مرڪز آهن. رابنسن دنيا جي مشهور ڊپارٽمينٽل اسٽورن مان هڪ آهي. هن مرڪزن جو سٽاءُ هر ملڪ ۾ گهڻو ڪري ساڳيو آهي.

جيئن تہ ٻُهري Basement ۾ روزمره جي ضرورت جون شيون جهڙوڪ ڀاڄيون، ميوا، گوشت، مڇي وغيره ۽ غسل خاني کان وٺي بورچي خاني تائين استعمال جي هر ڪا شئي موجود هوندي آهي، ان ڪانسواءِ مختلف کاڌن جا دوڪان Food stalls هوندا آهن. باقي طبقن تي سينگار جي شين کان ڪپڙن لٽن تائين، فرنيچر کان اليڪٽرانڪس جي سامان تائين هر ڪا شئي موجود هوندي آهي.

هتي قيمتون ڪافي چڙهيل آهن ۽ اهي ڪنهن بہ صورت ۾ پاڪستان جي قيمتن کان گهٽ نہ آهن پر ڪجهہ وڌيڪ آهن. فوٽ پاٿن تي گهٽ معيار جون شيون ملن ٿيون جن لاءِ بہ گهڻي سودي بازي ڪرڻي پوي ٿي. ان سودي بازيءَ سبب شين جي اصل قيمت جي ڪابہ خبر نٿي پئجي سگهي.

سيلام روڊ جي ڀرسان ۽ آس پاس گهٽين ۾ نائيٽ ڪلب، شراب خانا ۽ مالش گهر آهن. هن شهر لاءِ تازو لانگ مئن Longman ڊڪشنري ۾ آيو آهي تہ "بئنڪاڪ اهو دارالحڪومت آهي جيڪو چڪلن کان مشهور آهي." ان وصف تي هتي جا ماڻهو سخت ڪاوڙيا آهن ۽ هتي جي اخبارن ۾ اڄڪلهہ تمام گهڻا مضمون ۽ خط شايع ٿيا آهن. حڪومت پڻ نوان قانون جوڙڻ تي سوچي رهي آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هتان جي هڪ دانشور ۽ سابق ڊائريڪٽر جنرل صحت جو هڪ مضمون اخبارن ۾ شايع ٿيو آهي. ان مطابق ٿائيلينڊ جي هڪ بادشاهہ اڍائي هزار سال اڳ ڪجهہ چونڊيل عورتن کي مهمان نوازي جي تربيت ڏياري تہ جيئن اهي هن ملڪ جي دوري تي ايندڙ ٻين ملڪن جي بادشاهن ۽ شهزادن جي خلوت ۾ سندن خدمتون سرانجام ڏئي سگهن. ان ريت هيءَ طريقو هڪ تهذيبي عنصر بڻجي پيو. پر هاڻي اها مهمان نوازي ٿائي ماڻهن جي گهڻيءَ ۾ پئجي ويئي آهي. هن وقت (1993) ۾ هن ملڪ ۾ اٽڪل ڇهہ لک ماڻهو ايڊس جا مريض بڻجڻ جي خطري هيٺ آهن. ان جو مطلب تہ اٺ ڪروڙ ماڻهن جي ملڪ ۾ ست سيڪڙو ماڻهن کي هن بيماريءَ جو خطرو آهي.

٢٤ جولاءِ تي ٽوئرسٽ گروپ سان هڪ ڏينهن جي تفريح لاءِ بئنڪاڪ کان ٻاهر وياسين. اسان جي هن گروپ ۾ ٣ ٿائي ڇوڪريون، هڪ نيگرو خاتون، هڪ انگريز جوڙو، هڪ آمريڪي نوجوان ۽ هڪ اطالوي گڏ هئا. گروپ جو گائيڊ هڪ ٿائي جوان هو جنهن کي انگريزي گهٽ ٿي آئي. ان هوندي بہ هو پنهنجي ٿائي گاڏڙ انگريزيءَ ۾ مختلف منظرن متعلق ٻڌائيندو رهيو. جيئن اڄ تائين مون کي "دائين بائين" سمجهہ ۾ نہ آيو آهي تيئن هن مسڪين کي بہ رائيٽ، ليفٽ ٻڌائڻ ۾ پل تي تي وئي. پر سندس انهن معصوم چُڪن ٽهڪن جا گل تيزي تي چڙهيا.
اسان جي قافلي جي منزل هڪ ٿائي ڳوٺ هو، سادو تين جي جهوپڙين تي مشتمل ڳوٺ عام ڳوٺن جهڙو ڪونہ هو، هن جي هڪ حصي کي سياحن جي لاءِ خاص طور ترتيب ڏنو ويو هو، هتي ناريل جا مختلف استعمال ڏيکاريا ويا هئا.

گاڏيءَ مان لهي جيئن بازار نما گهٽي ۾ گهڙياسين تہ سامهون هڪ دوڪان تي ناريل جي کوپي مان ٺهيل ڏويون ۽ چمچا وڪري لاءِ رکيل هئا. ٻيو منظر ناريل جي سنگ مان ڳڙ ٺاهڻ جو مظاهرو هو. هي طريقو ساڳو آهي جيڪو ڪمند مان ڳڙ ٺاهڻ لاءِ اسان جي ڳوٺن ۾ استعمال ٿيندو آهي، پر ناريل مان ڳڙ ٺهندي پهريون ڀيرو ڏسڻ جو موقعو مليو. ناريل جو ٿڌو پاڻي وڪري لاءِ هو. ناريل جي تيل جون شيشيون پڻ وڪري لاءِ هيون. ڳوٺ جي هن بازار جي پرسان ٿائي نمائشي گهر هئا. ٿائي انداز ۾ ڪکن ڪانن مان جوڙيل هي جهوپڙيون سياحن لاءِ وڏي دلچسپيءَ جو باعث هيون پر اسان جا ٽري چونرا هنن جي مقابلي ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏيڪ خوبصورت ۽ دلچسپ آهن. هتي ٿائي چِر ۽ هٿ جي هنرن جو ڪم پڻ وڪري لاءِ رکيل هو. هن قسم جا سياحن کي ڇڪڻ لاءِ ڪئين طريقا اسان وٽ به ٿي سگهن ٿا. هن ڳوٺ ڪانپوءِ اسان ٻيڙين جي هڪ پٽڻ تي پهتاسون، جتان هڪ لانچ ۾ ٿائيلينڊ جي مشهور Boat Bazzar ٻيڙين جي بازار ڏانهن روانا ٿياسين.

سنڌ ۾ منڇر جا مهاڻا پنهنجي سڄي زندگي ٻيڙيءَ تي گذاريو ڇڏين. ڄمڻ کان مرڻ تائين هُن جي پوري دنيا "دنگي" آهي. مون سمجهيو ته هتي پڻ اهڙو ڪو منظر هوندو، پر ائين ڪونهي، هن علائقي ۾ عام رستن وانگر پاڻيءَ جا گذر گاهہ يعني ننڍيون نديون جام آهن. ماڻهو انهن ندين يا واهن جي ڪناري تي سڪيءَ تي رهن پر مارڪيٽ ٻيڙين تي ٺاهي وئي آهي. هيءَ مارڪيٽ عالمي سياحن لاءِ پرڪشش آهي. مارڪيٽ جي پرسان ڪناري تي سوڪڙين جا سوين دوڪان قائم ڪيا ويا آهن ۽ ڪاٺي پيتي جون ننڍيون هوٽلون آهن. هڪڙو همراهہ هڪ وڏو ٿلهو نانگ ڪلهن ۾ وجهي بيٺو هو ۽ هر هڪ کي نانگ سان فوٽو ڪيائڻ لاءِ همٿائي رهيو هو. هن بازار ۾ ڪئين ٻيڙيون مختلف وکر وڪڻي رهيون هيون ۽ ماڻهو وري پنهنجي ننڍين ٻيڙين ۾ پنهنجو سودو خريدي رهيا هئا.

هي نظارا ڏسندا جڏهن واپس پنهنجي گاڏيءَ وٽ پهتاسون ته هڪ ٿائي ڇوڪري هڪ چينيءَ جي پليٽ کڻي آئي جنهن تي منهنجي ۽ ساگر جي تصوير ڇپيل هئي. حيران ٿي وياسين. اسان صرف ٤٥ منٽ هتي هئاسون ۽ ان ٿوري وقت ۾ فوٽو ڪڍي تيار ڪري اسان کي پيش ڪيو ويو، جيڪو ڦڙتيءَ جو ڪمال آهي. ان پليٽ کي نه وٺڻ جو سوال ئي ڪونه ٿي پيدا ٿيو. اسان جي اڳئين منزل "ڪوبرا شو" هئي. هڪ ڳوٺ ۾ نانگن پالڻ جو مرڪز آهي. اتي نانگن جو زهر ڪڍيو ويندو آهي. هيءَ طريقو حيرت انگيز ۽ خطرناڪ آهي. جيئرن نانگن کي ڳچيءَ مان پڪڙيو وڃي ٿو ۽ هُن کي ڏنگ هڻڻ تي مجبور ڪيو وڃي ٿو. ان وقت نانگ جي ڀوٽ کي هڪ گلاس جي برنيءَ ۾ وڌو ويندو آهي، جتي هو پنهنجو زهر اوڳا ڇيندو آهي. هن زهر مان نانگ جي ڏنگ خلاف ترياق جون انجيڪشنون جوڙيون وينديون آهن. ٿائيلينڊ ڏکڻ اوڀر ايشيا کي نانگ جي ڏنگ جي خلاف ترياق پهچائيندو آهي.

نانگ جي ڏنگ جي ان مظاهري ڏيکارڻ کي "ڪوبرا شو" چون ٿا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان کي هڪ آبيتوريم ۾ وٺي ويا جنهن جي وچ ۾ نانگ جا وڏا پڇرا رکيل هئا ۽ ٽن طرف ماڻهو ڏاڪڻ تي ويٺا هئا. ٻن ٽن ٿائي نوجوانن الڳ الڳ زهريلن ناڳن سان مقابلو ڏيکاريو جيڪو بيحد خطرناڪ ٿي لڳو، پر هي ننڍڙي قد جا ٿائي ماڻهو خطرن کي ڪيڏ سمجهي هيچ مان نانگن کي پڪڙڻ جو ادم ڪري رهيا هئا. جانور ڪيڏو به خطرناڪ هجي پر انسان پنهنجي عقل ۽ ڦرتيءَ سان ان تي حاوي ٿي وڃي ٿو.

ٻڌ ڌرم ٿائيلينڊ جو مذهب آهي. عام طور ماڻهو ٻڌ آهن، هتي جو وڏي ۾ وڏو پگوڊا ١٤٥ ميٽر (٤٣٥ فوٽ) اوچو آهي، مندر جون ڏاڪڻيون سو ڪن آهن، جن کي پار ڪرڻ ڪانپوءِ مهاتما گوتم ٻڌ جو ويهارو ڪن فوٽ بيٺل مجسمو آهي جنهن کي بيٺل ٻڌ Standing Buddha چون ٿا، جنهن جي پيرن ۾ ويهي ڪيئي ٻڌ پرارٿنا ۾ مصروف هئا. هن پگوڊا جي عمارت ۾ مذهبي تعليمي ادارو آهي، جتي دنيا جي مختلف ملڪن جا ٻڌ، ڌرم جي تعليم وٺڻ لاءِ ايندا آهن. پگوڊا جي حدن ۾ اڪيلائيءَ ۾ ويهي گوتم جو گيان ماڻيندا آهن. هن کي Monastary چون ٿا. هتي ٻڌ پر وهت هڪ خاندان وانگر رهندا آهن. پاڪستان ۾ مردان ضلعي ۾ تخت بائيءَ ۾ اهڙي هڪ وڏي مانيسٽريءَ جا آثار موجود آهن جن کي ڏورانهان سياح ڏسڻ ايندا آهن.

اسان جو ننڍو سياح قافلو پگوڊا کان باغ گلاب پهتو، جيڪو نهايت خوبصورت ۽ وسيع آهي، هر هنڌ ريسٽورنٽ آهن. جنهن ريسٽورنٽ ۾ اسان کي وهاريو ويو اها ڍنڍ جي ڪناري تي هئي ۽ ائين ٿي لڳو ته ريسٽورنٽ جي عمارت ڍنڍ ۾ ڪاهي پئي آهي، چين جي شهر ڪينٽان جي مشهور ريسٽورنٽ سنگ مرمر جي ٻيڙي Marble Boat جهڙو هو. چئن ماڻهن کي هڪ ٽيبل تي وهاريو ويو. اسان جي ٽيبل تي مسٽر جونو (اٽلي) ۽ مس لن (ٿائي) اسان جا ساٿي بڻيا. مسٽر جونو مزيدار ماڻهو آهي. اٽليءَ ۾ بار هلائي ٿو. سندس چواڻي هڪ سال خوب ڪمائي پوءِ گرمين ۾ گهمڻ نڪري ٿو، جڏهن ڏوڪڙ پورا ٿيس ته واپسيءَ جو رخ ڪندو.

يورپ، آمريڪا ۽ هاڻي جاپان ۾ اهڙو رجحان آهي. ماڻهون سخت محنت ڪن ٿا ۽ گهڻو ڪري سال کان پوءِ ڪنهن ٻئي ملڪ جي تفريح لاءِ نڪريو وڃن. ڪيترين واپاري، تحقيقي، ميڊيڪل ڪمپنيون ته پنهجي خرچ سان پنهنجي ملازمن کي تفريح لاءِ موڪلين. هنن جو اهو عقيدو آهي ته ان قسم جي دورن ڪانپوءِ ڪم ڪندڙن جي اهليت ۾ واڌارو اچي ٿو ۽ ڪمپنيءَ لاءِ سندن وفاداريءَ ۾ سڌارو اچي ٿو.

مس لن، بئنڪاڪ ۾ سياحت جي صلاحڪار طور ڪم ڪري ٿي. گراهڪن جي سارسنڀال لهڻ لاءِ اسان جي گروپ سان گڏ هئي. ڪاڏي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي معاملي ۾ رهنمائي ڪيائين. ان ڪانسواءِ هن جا بي ساختہ ٿهڪ ننڍڙا چرچا (جيڪي هن ٿائي انگريزيءَ ۾ پئي ٻڌايا) ماحول کي دلچسپ بنائي رهيا هئا. ساڳي وقت هوءَ جونوءَ جي رات جو پروگرام پڻ ترتيب ڏيڻ ۾ مددگاريءَ جي آڇ بہ ڪندي رهي.

منجهند جي مانيءَ کانپوءِ، هن ئي باغ جي هڪ حصي ۾ ڪکن ڪانن سان جوڙيل هڪ وڏي آڊيٽوريم ۾ اسان بہ ٻين هزار کن اسان جهڙن سياحن سان گڏ داخل ٿياسين. اسان کي اهڙي جاءِ ڳولهي ڏني هئي جتان هن ٿائي ثقافتي شو جي وڊيو ٺاهي سگهجي. وڏي ڪوشش سان هڪ پاسي اسان کي جاءِ ملي وئي. هڪ وڏي اسٽيج تي سازندا ٿائي روايتي سازن تي خوبصورت ڌنون وڄائي رهيا هئا.

سڀ کان اڳ ۾ پڪشو بنجڻ جي رسم جو مظاهرو ڪيو ويو. ٻڌ ڌرم ۾ (ٻين مذهبن وانگر) سچي حياتي ڌرم لاءِ وقف ڪرڻ سڀ کان وڏي نيڪي آهي. ان حياتي اختيار ڪرڻ لاءِ مٿو ڪوڙائي گيڙو لباس پائي باقاعدي ٻڌ مذهبي ادارن ۾ تربيت حاصل ڪرڻي پوي ٿي. ان تعليم جي پڄاڻيءَ تي هيءَ رسم بجا آندي ويندي آهي.

ڪو وڏو جلوس سازندن جي اڳواڻيءَ ۾ نڪري ٿو. پڪشو هاٿيءَ تي سوار ڪيل هو ۽ ان جي پويان نوجوان مذهبي شاگردن جا ٽولا هئا. هيءَ رسم بيحد متاثر ڪندڙ هئي. هن کانپوءِ ٿائي لوڪ موسيقي ۽ ناچ جا ڪئين دلچسپ منظر پيش ڪيا ويا. بانس جي ٻن ڏگهين ڇڙن جي وچ ۾ ناچ وڏي مهارت ۽ فنڪاريءَ جو ثبوت هو.

ٿائي جوانڙيون پنهنجي حسن ۽ ڪشش سبب ملڪان ملڪ مشهور آهن. ان جي مٿان ورڻي پيڪيدار پرڪشش لباس ۽ گهري ميڪ اپ ۽ خوشبو سڄي ماحول کي طلسمي بنائي ڇڏيو هو. ائين ٿي لڳو تہ پرين جي ديس ۾ وينا آهيون. ٿائي باڪسنگ بہ باڪسنگ جي هڪ الڳ شاخ آهي، ان جو مظاهرو پڻ هن جو جو حصو هو. ان ڪانسواءِ تلوار بازيءَ جو مقابلو ڏيکاريو ويو جيڪو ننڍي قد جي ٿائي ماڻهن جي چابڪدستيءَ جو مظاهرو هو. ٿائي شاديءَ جو منظر هن شو جو حصو هو. آخر ۾ هاٿين جو شو ٿيو. جيڪو هن آڊيٽوريم کان ٻاهر کليل ميدان ۾ ٿيو. هاٿين سرڪس وانگر ڪئين ڪرتب ڏيکاريا. هن شو مان نڪرڻ کانپوءِ اسان جو ننڍڙو قافلو پنهنجي ماڳ ڏي موٽڻ لڳو. مس لن جا خوبصورت ٽهڪڙا ۽ دعوتي جملا درگذر ڪندا، بئنڪاڪ جي ويڪ اينڊ (Week end) ٽرئفڪ جي پيهہ مان آهستي آهستي رڙهندا هلياسين. اسان جو نڪاٽو سيني کان آخر ۾ آيو ۽ هڪ خوبصورت يادگار ڏينهن پنهنجي يادگيرين جي ڌنڌ ۾ گم ٿي ويو.

(هلال پاڪستان ١٠ مئي ١٩٩٦ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ٿائي - اين جي اوز سپورٽ پروگرام"

٢٥ جولاءِ ١٩٩٣ع تي هن پروگرام جي سربراهه مسٽر توڪيٽ سان سندس آفيس ۾ ملاقات ٿي. خوش قسمتيءَ سان هن پروگرام جا مختلف علائقن جا ڪوآرڊينيٽر پڻ آيل هئا. ان ڪري هنن جي پروگرام کي سمجهڻ جو موقعو مليو.

هن پروگرام جا ٻه مکيه ڪم هي آهن:

١) رضاڪار ڪارڪنن جي تربيت.

٢) مختلف ڳوٺاڻين تنظيمن سان رابطو.

هيءَ پروگرام وڏين غير سرڪاري ترقياتي انجمنن سان پڻ اشتراڪ ڪري ٿو ۽ ڪين پڻ تربيتي سهوليتون مهيا ڪري ٿو. هن اداري وٽ ترقياتي علوم تي تربيت يافته عملو موجود آهي، جيڪو ٻين ادارن جي فني تربيت ۾ معاونت پڻ ڪري ٿو. هنن جو خيال آهي ته جڏهن ٻاهريان مددگار ادارا ٿائيلينڊ مان هليا ويندا ته هنن جو ادارو هڪ تربيتي اداري جي صورت ۾ قائم هوندو. تربيت ڪانسواءِ رابطي جي سلسلي ۾ هي هڪ خبرنامو پڻ شايع ڪن ٿا جنهن ۾ مختلف سماجي مسئلن جي ڇنڊڇاڻ ڪئي وڃي ٿي ۽ مختلف اهم مسئلن تي هڪ مشترڪه راءِ قائم ڪرڻ لاءِ پڻ ڪم ڪيو وڃي ٿو. هن خبرنامي ۾ ماحوليات، قدرتي وسيلن ۽ غير مرڪزيت جي اسمن تي بحث ڪيو وڃي ٿو.

هن پروگرام هڪ اين جي او ڪوآرڊينيشن پڻ جوڙيو (NGO Cord) آهي. مسٽر توڪيٽ ان جو سيڪريٽري جنرل آهي. هي رابطو ڳوٺاڻين تنظيمن تي مشتمل آهي. هن رابطي وسيلي ڳوٺاڻن مسئلن کي حل ڪرڻ لاءِ مشترڪه حڪمت عملي جوڙي وڃي ٿي. اتر جي علائقي ۾ حڪومت ٻيلن ۾ موجود ماڻهن کي اتان ڪڍڻ جي پاليسي جوڙي آهي ته جيئن ٻيلن جي حفاظت ٿي سگهي. پر ٻيلائي ماڻهو جيڪي صدين کان وڻن جي ڇانو ۾ پنهنجي لڄ لڪايو ويٺا آهن، هن ماحول کي ڇڏڻ لاءِ تيار نه آهن. اين جي او ڪارڊ ٻيلائي ماڻهن جي ٻيلي ۾ رهڻ جي بنيادي حق تسليم ڪرائڻ لاءِ هلچل هلائي رهي آهي. (١٩٩٥ ۾ اها خبر پيم ته حڪومت آخر اهو حق تسليم ڪري ورتو آهي).

هيءَ سپورٽ پروگرام ننڍين ڏنڌن، روزگارن لاءِ تنظيم ٺاهڻ ۾ پڻ مدد ڏيئي رهيو آهي، جن وسيلي بيروزگارن کي فني ڄاڻ ۽ ڏنڌي شروع

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪرڻ لاءِ قرض مهيا ڪرڻ لاءِ پڻ قدم کڻي رهي آهي.

ٿائيلينڊ جي ڏاکڻي علائقي ۾ سمنڊ آهي. هيءَ پروگرام اها ڪوشش پيو ڪري تہ ساموڊي ڪناري ۽ سمنڊ تي رهندڙن جي زندگي ڪيئن بهتر بڻائي سگهجي ٿي. هن پروگرام هيٺ عورتن، ٻارن ۽ ڳوٺاڻن تنظيمن جا رابطا جوڙيا ويا آهن. هن وقت هن پروگرام کي ٻاهرين امداد آهي. پر اها آهستي آهستي گهٽبي وڃي. هاڻي هنن کي پنهنجي پيرن تي بيهڻ لاءِ پنهنجا خرچ گهٽائڻ، پنهنجي جاڻ وسيلي تربيتي ادارا قائم ڪري انهيءَ وسيلي خرچ پورا ڪرڻ ۽ مقامي طور چندا گڏ ڪرڻ جي ضرورت پوندي.

رات جي ماني ٌ تي ٿائيلينڊ جي اهم سماجي ترقياتي شخصيت مسٽر پائبون سان ملاقات ٿي جيڪو هن وقت رورل ۽ سوشل مئنيجمنٽ انسٽيٽيوٽ جو صدر، اين جي او ڪوآرڊينيشن جو صدر ۽ اربن ڪميونٽي ڊيولپمينٽ جو ايگزيڪيوٽو ڊئريڪٽر آهي. هيءَ اصل ۾ هڪ بئنڪار هو پر ڪئين سالن کان ترقياتي جدوجهد ۾ سرگرم آهي. سندس اربن ڪميونٽي ڊيولپمنٽ جو ادارو نوجوانن کي ننڍا قرض ڏيئي روزگار سان لڳائي ٿو. هنن دوستن سان اٽڪل ٤ ڪلاڪ بيحد سودمند گذريا.

٢٦ جولاءِ تي ڪنهن سان بہ ملاقات جو وقت مقرر ٿيل ڪونہ هو. ان ڪري ٽورسٽ گائيڊ جي اشتهارن جي مدد سان هڪ ڏينهن ۾ ڪپڙا سبي ڏيندڙ ڪمپنيءَ جي ڳولا ۾ وياسين. سخووت جي علائقي ۾ هوٽل ايمبيسيڊر جي پاسي ۾ ڪافي دوڪان آهن جتي تڪڙا ڪپڙا سبي ڏيڻ جو انتظام آهي. مثال طور ٩٩ آمريڪي ڊالرن ۾ هڪ سوٽ بہ پتلونون بہ قميضون ۽ بہ ٽايون ڏنيون وڃن ٿيون. ان قسم جا ڪئين سودا دوڪان تي لکيل آهن. گهڻو ڪري هي دوڪان سکن جا آهن ۽ انهن جا درزي چيني آهن. هنن جا اشتهار اهڙا سچا بہ ڪونہ آهن پر دوڪان ۾ اندر لنگهڻ ڪانپوءِ هو گراهڪ کي ٻاهر نہ ڇڏيندا آهن. اشتهاري سودي موجب هڪ ردي ڪپڙو ڏيکاريندا ان کي رد ڪرڻ ڪانپوءِ هڪدم بهتر قسم جو ڪپڙو ڏيکاريندا ۽ وري نئون اگهہ ان ڪپڙي جي لباس جو ٻڌائيندا. اسان تہ اتي اچي اٽڪي پياسين. سڪ نوجوان اصل چرڻ ئي نہ ڏئي. جيستائين اسان پنهنجي اڻ هوند هوندي بہ ڪجهہ خريد نہ ڪيو تيستائين جان نہ ڇٽي. پر وعدي مطابق ڪپڙا ٢٤ ڪلاڪن بدران اٽڪل ٣٦ ڪلاڪن ڪانپوءِ هوٽل تي پهچائي ويا. ان ئي علائقي ۾ ڪيترين ئي هندوستاني (اتر هندستاني -ڏکڻ هندستاني) پاڪستاني ڪاڌي جون ريسٽورنٽ آهن. پر ڪاڌو ڏاڍو مهانگو آهي. پر پنهنجي ملڪ کان پري پنهنجي ذوق جو ڪاڌو ملي وڃي تہ ڄڻ صحرا ۾ پاڻي ملي ويو. هڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ريسٽورنٽ تي اردوءَ ۾ اڪبر هوٽل لکيل هو ۽ اهو چاتايل هو تہ حلال ڪاڌو موجود آهي! ١٨ ڏينهن تي ويا هئا جو پاڪستاني ڪاڌو نہ ڪاڌو هوسين ان ڪري ان هوٽل تي ماني کائڻ جو فيصلو ڪيوسين. هوٽل جو مالڪ ڪشميري هو اسان سان حال احوال ڪيائين ۽ ڏاڍي سستي ماني کائڻ لاءِ ملي جيڪا حساب مطابق ايتري مهانگي ڪانہ پئي.

٢٧ جولاءِ تي جڳ مشهور تنظيم Population and Community Development Association (PDA) آدم ۽ ڪٽنبن جي ترقياتي تنظيم" تنظيم جو صدر دفتر پڻ سخووت جي علائقي ۾ آهي جتي تنظيم جي رٿابندي ۽ تحقيق جي سربراهہ مسٽر خن پائرو جان سون جتي سان ملاقات ٿي. هن ايسوسيئيشن جو بنياد ١٩٧٤ع ۾ مسٽر مي چين (MR. MECHAIN) وڌو. هيءَ نالو هاڻي دنيا ۾ خانداني منصوبہ بنديءَ جي ڪيتر ۾ بيحد عزت سان ورتو ويندو آهي. مسٽر مي چين پاڻ ڳوٺ ڳوٺ وڃي جم روڪ ڦوڪڻا ماڻهن ۾ متعارف ڪيا. هن جي ئي اڻ ٿڪ محنت هن عالمي تنظيم جو بنياد وڌو ۽ اڄ ٿائيلينڊ ۾ جم جو تناسب ٢ء٣ سيڪڙي مان گهٽجي ١ء٥ تي وڃي بيٺو آهي. خانداني منصوبو بنديءَ جي ڪامياب تبليغ سان گڏ هن بنيادي صحت جي رٿائن تي بہ ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. هن وقت هيءَ تنظيم ٿائيلينڊ جي هڪ پاڱي تي حصي ۾ سرگرم آهي. هن ايسوسيئيشن جا ٦٠٠ ڪل وقت ملازم آهن ۽ ١٢ هزار رضاڪارن وسيلي اٽڪل ١٧ هزار ڳوٺن ۾ هي خانداني منصوبہ بندي ۽ بنيادي صحت تي ڪم ڪن ٿا. ان جا سياويڪ نتيجا نڪتا آهن. اجڪلهہ هي اسڪولن جي شاگردن ۽ ڪارخانن جي مزدورن جي صحت سکيا ۽ سهائتا پڻ ڪن ٿا. ان ڪانسواءِ ڳوٺاڻن کي ننڍن ڪاروبارن لاءِ قرض ذريعي سهائتا پڻ ڪئي وڃي ٿي. تازو هن ايسوسيئيشن جي مدد سان ٿائي واپارين هڪ دلچسپ گروپ جوڙيو آهي جنهن کي Thai Bussines in Rural Development (TBIRD) چئبو آهي. هي هڪ دلچسپ تجربو آهي. هن وڏن ڪارخانيدارن ۽ گهڻ قومي بين الاقوامي واپاري ڪمپنين کي ان لاءِ تيار ڪيو آهي تہ هو ڪنهن هڪ ڳوٺ کي پنهنجو ڪن "Owning a village" ۽ ان جي واڌاري ۾ حصو وٺن. ان پروگرام هيٺ باٽا ڪمپنيءَ وارن هڪ ننڍڙي ڳوٺ جي ماڻهن کي بوٽن جوڙڻ جو ڪم سيکاريو آهي ۽ هاڻي اتي هڪ ننڍي بوٽن جي فيڪٽري پڻ لڳائي آهي. ڳوٺاڻا پنهنجي پورهئي جي اجرت مان مشين جو قرض لاهين ٿا ۽ پڇاڙيءَ ۾ انهن جا مالڪ بنجيو وڃن. ساڳئي طرح سنگر سلائي مشين وارن گارمنيٽ فيڪٽري لڳائي آهي. آمريڪن ايڪسپريس وارن وري ٿائي سلڪ کي بهتر بنائڻ لاءِ ڳوٺاڻن جي رهنمائي ڪئي آهي، ان ريت ڳوٺاڻن کي نوان هنر سيکاري پاڻ پرو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪرڻ جو عمل شروع ٿيو آهي.

مسز سريڪانت ايسوسيئيشن جي مجموعي ڪارڪردگيءَ تي سلائيڊ شو Slide Show وسيلي تمام سٺي سمجهاڻي ڏني. ان ڪانپوءِ هن اداري ۾ قائم طعام خاني "ڦوڪڻو ۽ گوبي ريسٽورنٽ" Condome and Cabbage Restaurent ۾ منجهند جي ماني ڪاڌي سون.

ٿائيلينڊ، ٿائي سلڪ، ٿائي ڇوڪرين، ٿائي باڪسنگ، هيروئن عياشي جي اڏن ۽ شاپنگ ڪان مشهور آهي، هتي بادشاهت آهي جيڪا بہ بين بادشاهن وانگر نالي ماتر آهي. فوجي آمريت ڪان پوءِ هاڻي جمهوريت آهي. چند ڏينهن اڳ شاگردن جي ٻن ڌرين ۾ جهيڙو ٿي پيو جنهن ۾ ٻہ شاگرد مارجي ويا. ڏوهارين کي گرفتار ڪيو ويو پر انهن جو شڪليون فوٽو گرافرن ڪان لڪايون ويون. اخبارن سچو ڏوهہ پوليس تي هنيو جن هن جهيڙي کي ٽارڻ لاءِ ڪجهہ بہ نہ ڪيو ۽ آخر سڄي جوابداري پوليس تي اچي ويئي ۽ واسطيدارن ڪان استعيفائون ورتيون ويون ۽ انهن تي تحقيقات شروع ڪئي وئي آهي.

ڏوڏيءَ (Poppy) جي پيداوار احان ٿائين هتي ٿئي ٿي جنهن کي ختم ڪرڻ لاءِ اسان جي ملڪ جهڙا اُپاءَ ورتا پيا وڃن!

جنسي ڪاروبار Sex Industry روز بروز وڌندڙ آهي. ان کي ثقافتي ورثو سمجهيو وڃي ٿو. هاڻي تہ ڇوڪرن جا بہ اڏا آهن. جتي ١٥ سالن ڪان گهٽ عمر وارا بہ استعمال لاءِ موجود آهن. هن سبب ڪري هن وقت اٽڪل ڇهہ لک ماڻهو ايڊس ۾ مبتلا آهن. هتي جي اٺ ڪروڙ آباديءَ لاءِ هيءُ وڏو انگ آهي جيڪو ٿائي ماڻهن کي جلد ختم ڪري ڇڏيندو.

هتي جون فوٽ پاٿ هوٽلون عام جام آهن جتي ڪافي سستو ۽ سٺو کاڌو ملي ٿو. پر اسان لاءِ کائڻ ممڪن ڪونهي جو اهو گهڻو ڪري سوئر جي گوشت ۽ چربيءَ سان ٺاهيو ويندو آهي.

هتي جي ٻهراڙين ۾ بہ ايتري غربت ڪانهي جهڙي اسان وٽ آهي. البت بئنڪاڪ جي شاهراهن تي ڪجهہ اپاهج فقيرن کي بہ ڏسي سگهجي ٿو.

ان پس منظر ۾ بہ هتان جي سماجي واڌاري لاءِ ڪم ڪندڙ ڪارڪنن کي پڪ آهي تہ هو عنقريب ٿائيلينڊ کي گهڻو اڳتي وٺي ويندا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باب ٽيون

فلپائين جي غير سرڪاري تنظيمن جو دورو

۲۸ جولاءِ ۱۹۹۳ع : بئنڪاڪ کان ٿائي ايئرلائين جي ٦٢٠ فلائيٽ ۾ منيلا لاءِ روانگي معمول مطابق ٿي. ٽن ڪلاڪن جو هي سفر بيحد وڻندڙ هو. منجهند جا سواءِ ٻه وڳا هئا ته اسان منيلا جي ايئرپورٽ تي هئاسون. فلپائين ڊيولپمنٽ اسسٽنس پروگرام (PDAP) جو نمائندو اچڻو هو، پر هو موجود ڪونه هو. ڪافي دير هن کي ڳوليندو رهيس. فون به نه ملي سگهيو. منهنجو سڄو پروگرام هن جي حوالي هو. هوائي اڏي تي انٽرنيشنل آرگنائيزيشن لاءِ هڪ الڳ ڪائونٽر آهي. هنن سان رابطو ڪرڻ جي دير هئي هنن جلدي انتظام ڪري ڏنو ۽ ٤٥ منٽن ۾ مسٽر اوگي PDAP پاران پهچي ويو. هن وٽ وقت تي نه اچڻ لاءِ سبب هئا پر مون کي هو عام پاڪستانيءَ وانگر لڳو.

منهنجو ايندڙ ڏهن ڏينهن جو پروگرام مليو ۽ اسان هوٽل طرف روانا ٿياسين. رستن تي ٽريفڪ جي پيهه ڪراچيءَ وانگر بي ترتيب هئي، ان ڪري هوٽل تائين پهچڻ ۾ ڪلاڪ ڪن لڳي ويو. گرمي ۽ گهم واري گرمي ڪراچي ياد ڏياري ڇڏي. صلاحي انٽرنيشنل هوٽل ٢٠ منزله عمارت آهي. هن جي ڀين ماڙ تي هتان جو مشهور ڪاسينو فلپينوُ آهي. ١٩ منزل تي جاپاني ڪاٽي جو طعام گاهه ۽ زمين واري طبقي تي ٣ طعام گاهه آهن. هيءَ هوٽل سمنڊ جي ڪناري تي منيلا ڪاري (BAY) جي سامهون بيحد خوبصورت علائقي ۾ آهي. هوٽل جي ڪمري اتر اولهه واري دريءَ ۾ سمنڊ جو نظارو ڪئين ننڊن وڏن جهازن سان بيحد دلڪش ٿو لڳي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مارڪوس هن ملڪ تي ڪئين سال بادشاهت ڪئي. پر شاگردن، عام ماڻهن ۽ آخر ۾ فوجين جي هلچل وسيلي ويهين صديءَ جي هن ماڊرن ڊڪٽيٽر کي لاهي ڇڏيو ۽ مقتول مخالف ڌر جي رهنما جي گهر واري ڪوري اڪينو لڳ ڀڳ ساڳي وقت اقتدار سنڀاليو جڏهين پاڪستان ۾ بينظير ڀٽو وزيراعظم بڻي. هن ملڪ ۾ صدر جون ستيون چونڊون ٿينديون آهن. اڪينو جي دور ۾ فوج بغاوت ڪئي پر ڪامياب نه ٿي سگهي. هن وقت ملڪ جو صدر راموس آهي جيڪو مارڪوس جي فوج ۾ جنرل هو ۽ پوءِ هن عوامي مزاحمت جي مدد ڪئي، اڄڪلهه هو پنهنجي صدارت جو ٻيو سال گذاري رهيو آهي. منيلا دنيا جي وڏن شهرن ۾ شمار ٿئي ٿو. هن شهر ۾ ١١ ميونسپاليٽيون آهن جن کي ملائي ميٽرو منيلا چون ٿا. هتي وڏا شاپنگ سينٽر ۽ سٺا شاهراهه آهن. پر شهر جا پراڻا حصا ۽ غريب علائقا گندا ۽ ٻنتي پيل آهن اسان واري هوٽل پاسئي (PASAY) ميونسپالٽيءَ جي علائقي ۾ آهي. هي بندرگاهه جو علائقو آهي ۽ سمنڊ سان لاڳو شاهراه هتي جو مشهور روئڪس بليوارڊ (ROAX BOULEVARD) آهي. هن علائقي جي گهٽين ۾ نائيٽ ڪلب ۽ چڪلا آهن. جن کي تازو ميئر جي حڪم سان بند ڪيو ويو آهي ان ڪري هاڻي هي گهٽيون ويران نظر اچن ٿيون.

هن شهر جي ٽريفڪ بي ترتيب ۽ پيهه عام منظر آهن مختلف هنڌن تي پهچڻ ۾ ڪلاڪ لڳيو وڃن. فلپينو، چيني، ٿائي ۽ جاپاني قسم جي کاڌن جا طعامگاهه آهن. تڪڙو کاڌو (Fast Food) عام جام آهي سوئر جو گوشت شوق سان کائين، ٩٥ سيڪڙو آدمشماري ڪيٿولڪ ڪرستان عقيدي سان سلهاڙيل آهي. هن علائقي ۾ آدم جي واڌ جو تناسب ٢٫٤ آهي (پاڪستان ۾ ٣٫٦)، ان جي پيش نظر صدر راموس خانداني منصوبه بنديءَ تي زور ڏيڻ جي پاليسي جوڙي آهي. ڪيٿولڪ ڪليسا ان جي سخت مخالفت ڪري پئي. هتي گهٽين شادين جو رواج آهي. پاسئي (PASAY) جي ميئر کي ٢١ زالون ۽ ٤٩ ٻار آهن.

٢٩ جولاءِ تي PDAP جي ايسوسيئيٽ ڊئريڪٽر مس ٽيس بايوم بانگ سان ملاقات ٿي هي ادارو ڪيناڊا جي ڪيترن ئي ادارن جي مدد سان قائم ڪيو ويو آهي پر CIDA خاص مددگار آهي. هتي جا ڇهه وڏا غيرسرڪاري ادارا (NGO's) هن پروگرام جا ميمبر آهن. اهي ئي ادارا هن پروگرام جي رهنمائيءَ هيٺ ترقياتي ڪمن ۾ حصو وٺن ٿا. مون کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن جهن ئي ادارن سان الڳ الڳ ملاقات ڪري سندن ڪم جي واقفيت ورتي آهي.

• منجهند جي ماني مس تيس ۽ بسندس گهرواري،مسٽر بايوم بانڪ مدٽائون ريسٽورنٽ ۾ ڪارائي. هيءُ بيحد خوبصورت طعام گاهہ هو. مسٽر بايوم رياض سعودي عرب ۾ هڪ ڪمپنيءَ ۾ انجنيئر آهي ۽ اڄڪلهہ موڪلن تي هتي آيل آهي. طعام گاهہ ماڻهن سان ڀريل هو ۽ ڪيئن طعام ميزن تي سجايل هئا جن ۾ انگريزي ڪاڌي ڪان جاپانيءَ تائين هر قسم جو ڪاڌو موجود هو..بايوم جيئن تہ سعودي عرب ۾ ڪم ڪري ٿو ان ڪري هنو اسان کي ڪاڌي چونڊڻ ۾ مدد ڪندو رهيو.

شام جو فلپين بزنيس فار سوشل پروگرام (PBSP) جي واقفيت لاءِ شهر جي پراڻي حصي ۾ ويس جتي اجان تائين گهٽيون پٿرن سان اوساري ٿيل آهن. جولي هيرس هڪ جوان ڇوڪري مون کي هن اداري جي جاڻ ڏيڻ لاءِ موجود هئي. ١٩٧٠ع ۾ هي ادارو واپاري ڪمپنين جوڙيو. هن وقت هن اداري جا ١٥٣ ميمبر آهن جيڪي پنهنجي ڪمپنيءَ جي صافي نفعي جو هڪ سيڪڙو رقم ترقياتي ڪمن لاءِ وقف ڪن ٿا. ڪل جمع ٿيندڙ موڙيءَ جو صرف پنجون حصو PBSP جي حصي ۾ اچي ٿو باقي رقم هو سڌوسنئون وڏن ترقياتي رٿائن تي استعمال ڪن ٿا. هي ادارو پنج سئو ننڍين رضاڪار ترقياتي انجمن سان گڏجي ١٦ سئو رٿائن تي ڪم ڪري رهيو آهي. هن اداري کي ٻاهرين مددگار ادارن جي پرواهہ ناهي، ڏکڻ اوڀر ايشيا ۾ هيءُ پهريون مثال آهي جو واپاري طبقو پنهنجي نفعي جو ڪجهہ حصو عام ماڻهن جي ڀلائيءَ لاءِ استعمال ڪري ٿو. هن ئي مثال کي سامهون رکي ٿائيلينڊ وارن TBIRD جو بنياد وڌو آهي جنهن جو ذڪر اڳ تي چڪو آهي.

منيلا ۾ اٽڪل ٢٤ ڪلاڪ ٿي چڪا هئا. اصول مطابق ضروري هو تہ هوٽل جي پسگردائي جو چڪر ڏيئي معلومات حاصل ڪجي ان خيال سان سمنڊ جي ڪناري سان هلندا ٽورو اڳتي اچي وياسين. هن ڪناري سان مشهور پنج ستارا هوٽلون آهن. انهن آڏو ڪيئن رنگ لڳا پيا هئا. اوچتوئي اوچتو سخت طوفان لڳو ۽ شديد بارش شروع ٿي وئي ۽ اسان جڻ تہ حملي هيٺ اچي وياسين ٻن منٽن ۾ الوها ريسٽورنٽ ۾ پناهہ ورتيسون پر تيستائين پُجي پت ٿي وياسين. جولاءِ جو مهينو هتي جي چوماسي جي موسم جو مهينو آهي. فلپائين ۾ ٣ موسمون ٿين هڪ ٿڌي ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خشڪ نومبر کان فيبروري تائين ٿئي خشڪ ۽ گرم جيڪا مارچ کان مئي تائين آهي ۽ چوماسو جون کان آڪٽوبر تائين هلي جنهن ۾ سخت برساتون پون. ڇهہ ڪروڙ ٽيهہ لک ماڻهن جي هن ملڪ جا هڪ ڪروڙ ماڻهو ميٽرو منيلا ۾ رهن ٿا.

٣٠ جولاءِ تي مس گلوريا گونزالز Gloria Gonzalez سان ملاقات جو وقت هو هيءَ خاتون مون کي روايتي بيگمات وانگر لڳي بيحد فيشن ايبل غيرشادي شده وچ عمر جي خاتون ڳالهين ۾ پڙ ۽ سياسي طور حڪمران لڳي سان سلهاڙيل هئي. هيءَ خاتون ڪيساهانگ بوهائي فائونڊيشن (Kaisahang Buhay Foundation) جي صدر ۽ ايگز يڪيٽو ڊئريڪٽر آهي. ان ڪانسواءِ پاڻ نيشنل ڪائونسل آف سوشل ڊيولپمينٽ (NCSD) جي صدر آهي.

نيشنل ڪائونسل آف سوشل ڊيولپمينٽ ۾ ٽن قسمن جا ميمبر گروپ آهن.

(الف) گروپ ميمبرس = هڪ سئو ويهہ ننڍيون تنظيمون هن جون ميمبر آهن.

(ب) انفرادي ميمبر : ايسوسيئيٽ، لائيف ۽ اعزازي ميمبر.

(پ) مددگار ميمبر : فرد يا ڪمپني جيڪي امداد فراهم ڪري سگهن.

هن ڪائونسل جا ڪم هن ريت آهن :-

1- غريب ماڻهن جي حقن لاءِ آواز اٿارڻ Advocacy

2- مسئلن جي تحقيق. (Research)

3- رضاڪارن جي تربيت.(Human Resource Development)

4- خاص رٿائون. (Special Projects) جهڙوڪ :-

الف) رولو ٻارن جي سهائتا ۽ ترقي.

ب) ڇڏيل لاوارث ننڍڙن ٻارن جي سنڀال.

هن کي هنن مقصدن لاءِ يو ايس اي ڊي، يونيسيف، ڪرسچن چائلڊ فنڊ ۽ فلپائين جي صدر جي خاص فنڊن مان مدد ملي ٿي. ڪيساهانگ بوهائي فائونڊيشن جا پنج لاڳاپيل ڪم آهن. اهي غيرشادي شده مائرن، ننڍڙن ٻارن ۽ لڄالت جو شڪار ٿيل عورتن جي سهائتا ۽ نفسياتي مدد ڪن ٿا. هيءَ فائونڊيشن ٻارن ۽ مائرن جي سنڀال لاءِ هڪ ڪلينڪ ۽ هڪ ٻارن جي سنڀال جو مرڪز (Day - Care Centre) هلائي ٿي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مس گلوريا ڪليسا جي راهبہ طور پنهنجي جواني گذاري. تعليمي طور پاڻ سوشل ورڪ ۽ نفسيات ۾ ماسٽر آهي. هاڻي رهبانيت ترڪ ڪري ڪيترن سالن کان ڏکويل ۽ نڌڪن ماڻهن جي مدد لاءِ ڪل وقتي ڪارڪن طور ڪم ڪري ٿي. صدر راموس جي ڀيڻ سينيٽر شاهاڻي سان گلوريا جي دوستي آهي. سينيٽر شاهاڻي اصل ۾ ڊاڪٽر ٽيٽيشيا راموس آهي جنهن پيرس مان تقابلي ادب ۾ ڊاڪٽريٽ ڪئي آهي ۽ هوءَ ڪيترن سالن کان فلپائين جي پرڏيهي کاتي جي ملازم رهي چڪي آهي ۽ ان عرصي ۾ فلپائين جي سفير پڻ رهي آهي ۽ اقوام متحده جي نوڪري ۾ بہ رهي آهي. سندس گهر وارو انجي شاهاڻي هڪ هندوستاني ليکڪ ۽ پروفيسر هو (نالي مان اهو شخص سنڌي نسل جو لڳي ٿو) انجي هن دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويو آهي. ٽيٽيشيا نوڪري ڇڏي سياست ۾ آئي آهي ۽ هن وقت سينيٽر آهي.

سينيٽر شاهاڻيءَ فلپائين جي ماڻهن جو اخلاق سڌارڻ ۽ حوصلو بلند ڪرڻ لاءِ هڪ تحريڪ شروع ڪئي هي جنهن جو نالو ڪاباسگ عوامي تحريڪ (Kabasig Peoples Movement) آهي. هن جو مشن فلپينو ماڻهن جو حوصلو واپس ورائڻو آهي. هن تحريڪ کي سيپٽمبر ١٩٩٢ع ۾ صدر راموس پاران صدارتي حڪم هيٺ لاڳو ڪيو ويو آهي.

گلوريا، منجهند جي ماني هڪ جاپاني طعام گاهہ "شياسي" ۾ ڪارائيندي هن تحريڪ جي سموري ڄاڻ ڏيندي رهي. گلوريا وٽ پنهنجي ڪم جي حوالي سان ڪيئن خواب هئا، جيڪي هن جي ظاهري روپ کان مختلف هئا. سندس دلچسپ پرعزم ڳالهين کي اڌ ۾ روڪي اسان کي ٻئي منزل طرف وڃڻو پيو.

ادائي وڳي آسيسي ڊيولپمنٽ فائونڊيشن "Assisi Development Foundation" جي پروجيڪٽ ڊئريڪٽر مسٽر بيماردو ڪيٽا لونا "Mr. Bemardo Cataluna" سان سندس دفتر ۾ ملاقات ٿي. هيءَ فائونڊيشن سينٽ فرانس آف آساسي ڪيٿولڪ فائونڊيشن اٽليءَ جي شاخ آهي. هن فائونڊيشن جو بنيادي ڪم روحاني ترقي کي هٿي ڏيڻ آهي. ان کانپوءِ مادي ترقيءَ جي مختلف پهلوئن تي ڪم ڪن ٿا جهڙوڪ

1- زرعي پيداوار وڌائڻ لاءِ ٽيڪنالاجيءَ جي تربيت.

2- ننڍن ڪاروبارن لاءِ قرض مهيا ڪرڻ.

3- صحت ۽ علاج جي مسئلن ۾ مدد ڪرڻ.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

-4 تعليم ۽ اخلاقي تربيت ڪرڻ.

-5 هارين لاءِ ڳڏيل کيتي جو انتظام ڪرڻ.

-6 سماجي اڏاوت لاءِ ڪم ڪرڻ.

-7 روحاني تعليم ڏيڻ.

هنن ڪمن ڪرڻ لاءِ هنن ڪي ڪيتري ئي ماڻهن مذهبي ڪم ڪي زور وناٽڻ لاءِ رقمون ڏنيون آهن جيڪي هڪ فنڊ طور بئنڪ ۾ جمع آهن ۽ ان موڙي تي ملندڙ نفعي مان هي ادرو هلي ٿو. ان ڪانسواءِ PDAP پڻ هن اداري جي مدد ڪري ٿي.

مسٽر ڪاتولانا بيحد پرخلوص پاڻ ارپڻ جي جذبي سان پُرِ ۽ رلڻو ملڻو شخص هو ساڻس ملاقات ڏاڍي مزيدار رهي.

هن فائونڊيشن پاران هڪ چانورن ڇڙڻ جي مل قائم ڪئي وئي آهي. جيڪا هارين جي فيڊريشن هلائي ٿي. ان ڪانسواءِ مڇي پالڻ جا تلاءَ پڻ قائم ڪيا ويا آهن. هيءَ ادارو مڇي سٺيءَ طرح پرڏيهه اماڻي ٿو. ان ڪانسواءِ هي ادارو مختلف ڳوٺاڻن تنظيمن لاءِ تربيت جو انتظام پڻ ڪندو آهي. جيئن انهن ادارن کي ڏنڍي جي انتظام ڪاري ۽ مالي معاملات جي ڄاڻ ڏيئي سگهجي.

هن اداري کي اميد آهي ته هو پلاوٽن ۽ دلالن جي استحصال کان پاڪ واپاري نظام جوڙي وٺندا جيئن ٻهراڙيءَ جو غريب پنهنجي اپت کي سڌو سنئون شهري مارڪيٽ ۾ وڪڻي سگهي ۽ لاڀ حاصل ڪري. ان لاءِ اهو ضروري آهي ته هنن کي پنهنجي بئنڪ هجي. هن فائونڊيشن جو صدر رضاڪار آهي ۽ ويٽيڪن سٽي حڪومت جو سابق سفير آهي. هنن وٽ ٦ ڪل وقتي ملازم آهن.

٣١ جولاءِ ١٩٩٣ع

صبح جو سويرئي "توتو" اچي پهتو، هيءَ اسان جو گائيڊ آهي. ميزبان ايسوسيئيسن پي ڊي اي پي وارن پاران هيءَ اسان جي مدد ۽ رهنمائيءَ لاءِ مقرر ٿيل آهي. اسان جي منزل "بلاڪان" ڳوٺ هئي. هيءُ ڳوٺ ميٽرو منيلا کان ٩٠ ڪلو ميٽر پري آهي. ڏيڍ ڪلاڪ جي مسافري آهي. پر منيلا مان صبح جو نڪرڻ وڏي تڪليف ده ڳالهه آهي ٽريفڪ جا مونجهارا هتي جي عام ڳالهه آهي. رستن جي صورت حال به ڪا چڱي ڪانهي ڪجهه وڏن شاهراهن کي ڇڏي باقي سڀ رستا اهڙا سنا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪونہ آهن. شاهراهہ تي ٽول ٽيڪس جي پوسٽ ٺهيل هئي پر انهيءَ تي ڪوبہ عملدار نظر ڪونہ آيو. ٽوٽو کان پڇڻ تي پتو پيو تہ هڪ ماڻهوءَ ڪورٽ ۾ رٽ پٽيشن داخل ڪئي تہ جيئن تہ ٽول ٽيڪس رستي جي قيمت وصول ڪرڻ لاءِ لڳايو ويو هو. هاڻي جڏهن تہ اها رقم ادا ٿي وئي آهي ان ڪري ٽيڪس ختم ڪيو وڃي. ڪورٽ دعويدار جي حق ۾ فتويٰ ڏني ان ريت ٽول ٽيڪس ختم ٿي ويو. منيلا جي رستن ۽ ٽريفڪ جي ذڪر مان وڃي ڪورٽن جي قانوني جهيڙن تي پهتاسين.

"بالاڪان" پهچڻ ۾ بہ ڪلاڪ کن لڳي ويا. هيءَ ننڍڙو ڳوٺ آهي پر عام ماڻهن جا چڱا موچارا گهر آهن. اسان جي ميزبان مسز ٽيس بايونگ بام جو گهر پڻ هن ڳوٺ ۾ آهي. سياڻي آچر ڏينهن هن جي ڀڻ مهيني جي ڌيءَ جي باپٽسم (Baptism) جي رسم آهي. اسان هتي ڪنيين اپائڻ جو فارم ڏسڻ آيا آهيون. منهنجي لاءِ زندگيءَ ۾ هيءُ پهريون تجربو آهي. ننڍپڻ ۾ برسات ڪانپوءِ ڳوٺ جي ٻاهران منهن وساڙا ۽ ڪنييون ڪٽڻ ويندا هئاسين. هاڻي تہ سالن کان مون اهي شيون سنڌ جي ٻهراڙين ۾ ڪونہ ڏٺيون آهن. ڪڏهن ڪڏهن سپرهاءِ وي جي ڪناري تي برسات جي موسم ڪانپوءِ ڪوهستاني ماڻهو ڪنييون ڪٽي بيٺا هوندا آهن. منهنجي خيال ۾ هوتہ ڪنييون صرف برسات ڪانپوءِ قدرتي طور ٿينديون آهن. پر هترادو طريقن سان ڪنين اپائڻ جو فارم منهنجي لاءِ هڪ دلچسپ تجربو هو.

هن فارم ۾ پلاسٽڪ جي ٿيلهين ۾ ڪاٺ جو ٻورو ٧٨ سيڪڙو، سارين جا تهہ ٢٠ سيڪڙو، چڻ هڪ سيڪڙو ۽ ڪڻڪ هڪ سيڪڙو گڏي پرين تا ۽ ان جي مٿان پاڻي ڇڙڪيندا رهن ٿا. ان ڪانپوءِ انهن ٿيلهين کي آٽوڪليو (Autoclave) يعني جيوڙن کان پاڪ ڪندڙ مشين ۾ ٤ ڪلاڪن تائين ويهہ پائونڊ چورس انچ داب هيٺ رکيو ويندو آهي. ان ڪانپوءِ ڪنييءَ جي اک هنئين ويندي آهي جيڪا وري هترادو طريقن سان الڳ اپائي ويندي آهي. هيءَ اک اگار تي اپائي ويندي آهي.

ان اک لڳائڻ ڪانپوءِ ڏيڍ مهيني لاءِ نسرجڻ لاءِ رکيو ويندو آهي. اِتان ڪجي اپائي مهيني لاءِ اس ۾ رکيو ويندو آهي. ٿيلهيون ڪاٺ جي تختن تي هڪ ٻئي مٿان سٽي رکيون وينديون آهن. ڪمري جي ڇت بدران اتي هڪ جاري وڇائي ويندي آهي جنهن مٿان پاڻيءَ جا ڦوهارا وسڪارا ڪندا رهندا آهن. اپائي مهيڻ ڪانپوءِ هڻ پلاسٽڪ جي ٿيلهين

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان ڪنييون ڦٽي نڪرنديون آهن. هڪ ٿيلهي مان اٽڪل ٣ سئو گرام ڪنييون نڪرن ٿيون جن کي وري جديد طريقن سان هٿي جون عورتون پلاسٽڪ جي سنهڙين پنين ۾ سيل مهر ڪنديون آهن. هن ئي ڳوٺ مان هي ڪنييون سڌيون وڏن شاپنگ سينٽرن ۾ وڪري لاءِ موڪليون وڃن ٿيون.

هن رٿا لاءِ ٽيس جي اداري بنيادي موڙي ڏني هئي. هن فارم ۾ عورتن کي ڏهن کان پندرهن هزار پيسو ماهانه ڪمائي ٿئي ٿي. اسان هن فارم جي مڪمل معلومات حاصل ڪرڻ کانپوءِ مسٽر ٽيس جي خاندان سان ڪجهه وقت گذاريو ۽ پويان پير ڪيا.

منيلا ۾ ڪيترائي وڏا شاپنگ سينٽر آهن جن ۾ وڏي ۾ وڏو شومارٽ ميگا مال آهي. هيءُ پنهنجي جاءِ تي دوڪانن جو هڪ وڏو شهر آهي جنهن ۾ ڪيئن طعام گاهه، سينمائون، بارن جي راند جو جايون، سوين دوڪان ۽ سپرمارڪيٽ آهن. هن شاپنگ مال کي هڪ ڏينهن ۾ ته ڏسي نه ٿو سگهجي. هي مال منيلا جي بيحد خوبصورت علائقي مڪاتيءَ ۾ آهي. هن مال جي پرسان جڳ مشهور رابنسن بپارتمنتل اسٽور آهي، هن علائقي کي فلپائين جي وال اسٽريٽ پڻ چون ٿا. ڇاڪاڻ جو وڏا واپاري ادارا، سفارت خانا ۽ آفيس پلازا هن ئي علائقي ۾ آهن. سامونڊي ڪناري واري علائقي ۾ فلپائين جو ڪلچر سينٽر ۽ انٽرنيشنل ڪنوينشن سينٽر آهن. هتي ئي اسٽار سٽي، ڳوناڻن هنرن جي مارڪيٽ ۽ راندين لاءِ کليل ميدان آهن.

پهرين آگسٽ آچر جو ڏينهن عام موڪل جو ڏينهن آهي. مسٽر ٽوٽو صبح جو گاڏي ڪٺي آيو ۽ اسان کي گهمائڻ لاءِ وٺي نڪتو.

ننوائي اڪينو بين الاقوامي هوائي اڏي جي سامهون نايانگ فلپينو (Nayong Philpino) (فلپينو ڳوٺ) آهي. جنهن ۾ فلپائين جي ٽن مکيه ڀيٽن لوزان (Luzon)، وساياس (Visayvas) ۽ مندانائو (Mandinao) جي تهذيب ۽ رهڻي ڪهڻيءَ جا ماڊل آهن. هر علائقي جي روايتن مطابق ڪکن کانن جي جهوپڙي ٺهيل آهي ۽ ان ۾ اتي جي هٿ جي هنر جا نمونا رکيل آهن. هنن ٽن مکيه ٻيٽن کانسواءِ ٻيا به ڪيئن ننڍڙا ٻيٽ آهن ۽ مختلف قسمن جا ماڻهو هن ملڪ ۾ رهن ٿا.

حقيقت ۾ فلپائيني ماڻهو ملئي نسل سان تعلق رکن ٿا ۽ مندنائو وارن جي وري انڊونيشي ماڻهن سان نسلي مشابهت آهي. هتي اسلامي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تبليغ جو سلسلو انهن علائقن کان آيل ڏسجي ٿو ۽ ڪجهه قافلا هندوستان کان پڻ آيل آهن. تگالو ۾ ملئي زبان جا پڻ اکر آهن.

فلپائيني ڇهه سئو سال کن اسپين جي غلاميءَ ۾ رهيا آهن جن کان پوءِ هيءَ علائقو ٻي جنگ عظيم ۾ جاپانين قريو. جاپانين جنگ هارائي ته هيءَ علائقو آمريڪا جي تسلط هيٺ اچي ويو.

فلپائين ست هزار هڪ سئو ستن ٻيٽن تي مشتمل ٣ لک ڪلو ميٽر ايراضيءَ تي ڦهليل آهي. جنهن مان ٣٤ هزار ٥ سئو ٣٩ ڪلو ميٽر ساموندي ڪنارو آهي. هن کي پئسفڪ سمنڊ، فلپائين سمنڊ، ڏکڻ چيني سمنڊ، سولو سمنڊ ۽ ڪيليپس سمنڊ لڳن ٿا. هن ملڪ جي آدمشماري ٦٣ ملين آهي جن مان ڏهه ملين يعني هڪ ڪروڙ ماڻهو صرف منيلا شهر ۾ رهن ٿا. هن ملڪ ۾ ١١ ٻوليون ڳالهايون وڃن ٿيون. تگالو هتي جي عام زبان آهي ۽ ان کي فلپينو پڻ سڏين ٿا.

انگريزي سرڪاري ٻولي آهي ۽ عام طور ڳالهائي وڃي ٿي ۽ تعليم جي ٻولي آهي، اسلام هتي چوڏهين صدي عيسويءَ ۾ پهتو ۽ اڄان ڏکڻ واري علائقي مندنائو ۾ آهي جتي مورو لبريشن فرنٽ الڳ ملڪ لاءِ جدوجهد ڪندو رهي ٿو، تازو هتي بمن جا ڌماڪا پڻ ٿيا آهن. حڪومت جي چواڻي ته هاڻي مسلمانن سان هڪجهڙائيءَ وارو ورتاءُ ڪيو پيو وڃي ان ڪري ڪو مسئلو ڪونهي، پر اخبارن ۾ ڇڪتاڻ جون خبرون اچن پيون.

ڪيٿولڪ عيسائي مذهب هتي ١٥٦١ع ۾ آيو ۽ هن وقت ٩٥ سيڪڙو ماڻهو عيسائي آهن.

منيلا جي هن ثقافتي ڳوٺ ۾ اترين پهاڙي علائقي جي ماڻهن جي رهڻي ڪهڻيءَ واُرو علائقو پڻ ٺاهيو اٿن ۽ اتي پائين جا وڻ هنيا اٿن جيڪي ڪافي ڊگها آهن. هن ساموندي شهر ۾ هي پهاڙي وڻ ڪيئن قائم رهيو آهي اهو حيرت انگيز آهي. پهاڙي ماڻهن جي رهڻي ڪهڻي بيحد سادي ۽ غريباڻي آهي. ساڳئي طرح ڏکڻ جي علائقي ۾ رهندڙ مسلمان غريب مهاڻا آهن. انهن جي رهڻي ڪهڻيءَ ۾ اسلامي طرز موجود آهي. هتي هڪ نسلي عجائب گهر (Ethnology Museum) آهي جنهن ۾ مختلف نسلن جي ماڻهن جا لباس، زيور، هٿ جا هنر ۽ هٿيار ڏيکاريل آهن. مسلمانن جي سازن ۾ وڏا دهل ۽ نغارا آهن جيڪي آفريڪي ماڻهن جي سازن جهڙا لڳن ٿا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن ثقافتي ڳوٺ ۾ هڪ مسجد جو ماڊل پڻ ٺاهيو اٿن جنهن جي دروازي تي لکيل آهي ته "هي عبادت گاهه آهي جُتي لاهي اندر داخل ٿيو" پر اتي ڪوبه گارڊ يا گائيڊ ڪونهي ان ڪري هر سياح جوتي سوڌو اندر وڃي ٿو. في الحال منيلا ۾ اها واحد مسجد نظر آئي اٿم. پاسي ميونسپل جي علائقي ۾ هڪ هنڌ مسجد جو بورڊ ڏٺو اٿم پر ان جي آس پاس ۾ ڪابه اهڙي نشاني نظر ڪانه آئي. البت ان علائقي ۾ هڪ ٻن طعام گاهن تي عربيءَ ۾ عبارتون لکيل آهن. هن علائقي ۾ ڪشمير ريسٽورنٽ آهي جيڪا مسز سيتا آڏوائيءَ جي آهي. هي ٣ پينر آهن ۽ منيلا ۾ هنن جا ٻه طعام گاهه آهن. ٻيو طعام گاهه مڪاتيءَ جي فيشنبل علائقي ۾ آهي.

ثقافتي ڳوٺ ۾ سوين تحفن جون شيون آهن ۽ شهر جي مقابلي ۾ ڪافي سستيون اگهن تي ملن ٿيون. هن ڳوٺ ۾ داخلا في غير ملڪي ماڻهن لاءِ ٣ ڊالر آهي ۽ فليپنو لاءِ ٢٠ پيسو (اٽڪل ٣/٤ ڊالر آهي) ثقافتي ڳوٺ جي درشن ڪانپوءِ مڪاتي گهمڻ جو پروگرام ٺهيو. مڪاتي سينما اسڪوائر ۾ ٤سينمائون آهن ۽ وڏو شاپنگ سينٽر آهي. هن اسڪوائر جي نمبر ٢ سينما ۾ مشهور آمريڪي فلم جيوراسڪ پارڪ ڏسڻ وياسين. هتي فلم مسلسل هلندي رهندي آهي. ٽڪيٽ به ڪليو پيو هوندو آهي. سو اسان به ٽڪيٽ ڪٺائي وڃي سنيما پيڙا ٿياسين. اندر ڪابه ويهڻ جي جاءِ ڪانه هئي. ڪيئن ماڻهو آخري سيٽ جي پويان بيٺا هئا ۽ راهدارين تي ويٺا هئا. پاڪستان ۾ مون ائين ڪڏهن به ڪونه ڏٺو آهي. سچو ڪيل ٻيهي ڏسڻو پيو. فلم ڊائناسورس جي دنيا ۾ آمد متعلق آهي. اڄ جي سائنسي دنيا ۾ ان مخلوق تي تحقيق ۽ ان جي نسل کي بچائڻ لاءِ سائنسدانن جي جدوجهد ۽ وري همدرد سائنسدانن جو هن خطرناڪ جانور سان مقابلو عجيب و غريب منظر آهي. وڏي سئنيماسڪوپ پردي تي ڊائناسورس جڏهن ماڻهوءَ کي پنهنجي ڏاڙن ۾ نپوڙي ڪائي ٿو ته اهو منظر بيحد ڀيانڪ ٿو لڳي اهڙن منظرن تي سڄي هال مان رڙيون ۽ آهون بلند ٿينديون رهيون هر لحو تجسس ۽ ڊپ سان تمتار آهي.

فلم ختم ڪري اسان رزال پارڪ آياسين. هيءَ وڏو خوبصورت پارڪ روئڪس بليوارڊ جي هڪ ڇيڙي تي آهي. هن پارڪ ۾ هنڌين هنڌ سهڻا ڦوهارا لڳل آهن. شام جو خوبصورت سمون آهي ۽ سوين سياح مختلف رنگن ۽ نسلن جا هن سهڻي منظر مان لطف اندوز پياٿين. هن وڏي پارڪ جي هڪ ڪناري چيني پارڪ آهي جنهن ۾ چيني طرز جون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇتيون ۽ محراب نهيل آهن. هڪ طرف اوپن ايئر ٿيئٽر پڻ آهي. هن ئي پارڪ ۾ قومي ڏينهن جي فوجي پيريڊ ٿيندي آهي. جنهن لاءِ پڻ اسٽيڊيم ٺهيل آهي. منيلا جي ڳتيل شهر ۾ هيءُ هڪ بيحد توانائي بخشيندڙ علائقو آهي.

٢ آگسٽ ١٩٩٣ع

ايسوسيئيشن فائونڊيشن منيلا :

مس انگوڪيونان سان ايسوسيئيشن جي آفيس ۾ ملاقات ٿئي ٿي، اتي تعارف دوران مسٽر جيس بالگوس سان ڳالهه ٻولهه ٿئي ٿي هيءُ تازو پاڪستان ويو هو ۽ سنڌ ۾ گهڻو وقت رهيو. پاڪستان ۾ هيءُ سائوٿ ايشيا پارٽنرشپ لاهور جي اداري جو مهمان هو ۽ سنڌ ۾ سافڪو جي جناب سليمان ابڙي وٽ رهيل هو.

هن فائونڊيشن جا ١١٩ ميمبر آهن. جيئن نالي مان ظاهر آهي هن فائونڊيشن جا ميمبر صرف فائونڊيشن ۽ ايسوسيئيشن آهن. هيءُ اصل ۾ هڪ رابطا ڪائونسل وانگر ادارو آهي ۽ هتي جي مشهور اداري فلپائين ڊيولپمنٽ اسسٽنس پروگرام (PDAP) جو ميمبر آهي ۽ اقوام متحده جي ترقياتي اداري (UNDP) پاران ميزبان اين جي او طور ڪم ڪري رهيو آهي. هيءُ فائونڊيشن پنهنجي ميمبر ادارن وسيلي پيئڻ جي پاڻي، صحت، تعليم ۽ رولو ٻارن جي سهائتا جون رٿائون هلائي ٿي ان ڪانسواءِ ننڍن ڪاروبارن لاءِ قرض مهيا ڪري ٿي.

تازو (ڪوري حڪومت) لوڪل گورنمينٽ ڪوڊ ۾ ترميمون ڪري ان ۾ اها گنجائش پيدا ڪئي آهي ته مڪاني رٿابندي ۽ ترقياتي ڪميٽين تي گهٽ ۾ گهٽ ٢٥ سيڪڙو نمائندگي اين جي اوز کي ڏني ويندي. ان نظام کي هلائڻ لاءِ مڪاني حڪومت جي ڪارندن سرڪاري آفيسرن سوشل ڊيولپمنٽ آرگنائيزرس کي تربيت ڏيڻ لاءِ پڻ هيءُ ادارو چونڊيو ويو آهي. هن اداري کي ويهه هزار سرڪاري عملدارن کي غيرسرڪاري رضاڪار تنظيمن سان ڪم ڪرڻ لاءِ تيار ڪرڻو آهي.

ان ڪانسواءِ تازو حڪومت (Philippine Council on Strategic Development) جوڙي آهي. جنهن ۾ سرڪار جي مختلف کاتن جي نمائندن ڪانسواءِ نمائندا ڳوناٺين ۽ غيرسرڪاري تنظيمن مان ڪنيا ويا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن. هيءَ ادارو ماحول جي ترقيءَ متعلق ريو ڊي جنيرو ڊرتي ڪانفرنس جي حوالي سان رٿابندي ڪندو ۽ صدر مملڪت کي مشورا ڏيندو. هن ايسوسيئيشن جو صدر پڻ هن ڪائونسل جو ميمبر آهي.

ايسوسيئيشن فائونڊيشن رابطي ڪانسواءِ مختلف رضاڪار تنظيمن جي تربيت پڻ ڪري ٿي جنهن لاءِ CIDA فنڊ مهيا ڪيا آهن. هيءَ ادرو تنظيمن جي اهليت وڌائڻ لاءِ هيٺين اسمن لاءِ تربيت ڏئي ٿو.

-1 حڪومت سان ڪيئن ڳالهه ٻولهه ڪجي.

-2 قانوني مسئلن جي آگاهي.

-3 زرعي مسئلن جي ڄاڻ.

-4 مستحڪم ترقيءَ جا اصول.

-5 علائقائي ترقيءَ جي انتظام ڪاري.

-6 تنظيم ڪاري جي تربيت.

ان ڪانسواءِ ننڍن قرضن جو نظام پڻ فائونڊيشن هلائي ٿي. ان مطابق ٥ ڳوٺاڻن جو ننڍڙو گروپ چونڊيو وڃي ٿو ۽ سڀ کان وڌيڪ مستحق کي ننڍي ڪاروبار لاءِ قرض ڏنو وڃي ٿو باقي چار انتظار ۾ آهن. پهريون قرض واپس ڪندو تہ ٻئي جو وارو ايندو. ان ريت بنا ضامن ۽ گروپ جي ڳوٺاڻن جي مجموعي ۽ اخلاقي طاقت وسيلي هي قرض اڳاڙيا وڃن ٿا. تجربي مطابق هي نظام ڪامياب ٿيو آهي ۽ قرض جي واپسي ممڪن ٿي آهي.

Asian NGO Coaliation for Agarian Reform and Rural Development.

"زرعي سڌارن ۽ ڳوٺاڻي ترقيءَ جي غيرسرڪاري تنظيمن جي ايشيائي رابطہ ڪائونسل" هن ڪائونسل کي "اينگاڪ (ANGOC) پڻ چون ٿا.

هن اداري جي ڊپٽي ايگزيڪٽو ڊئريڪٽر مسٽر ڊيوڊ انگلس سان ملاقات ٿي هيءَ ڪائونسل ١٩٧٩ع ۾ قائم ٿي ۽ منيلا ان جو هيڊ ڪوارٽر آهي. هن ڪائونسل جا ٩ ملڪ ميمبر آهن جن ۾ فلپائين، ٿائلنڊ، بنگلاديش، هندوستان، پاڪستان، نيپال، سريلنڪا، انڊونيشيا ۽ ملائشيا شامل آهن. پاڪستان ۾ هن رابطي جو ميمبر رورل ڊيولپمنٽ فائونڊيشن آف پاڪستان آهي جنهنجو دفتر اسلام آباد ۾ آهي پر ان اداري جي خبر مون کي هتي اچي پئي آهي. سنڌ ۾ تہ شايد ان اداري جو ڪو ڪم ڪار ڪونهي هن اداري جا هيٺيان ڪم آهن.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

١) ١٩٧١ع ۾ منعقد ٿيل زرعي سڌارن ۽ ڳوٺاڻي ترقيءَ تي عالمي ڪانفرنس ۾ ٿيل فيصلن تي عمل درآمد ڪي جاچڻ.
٢) ان سلسلي ۾ علائقائي ڪانفرنسون ڪوٺائڻ.
٣) مختلف ملڪن ۾ ڳوٺاڻي ترقيءَ جا مضبوط ادارا جوڙڻ ۾ مدد ڏيڻ.
٤) مختلف ميمبر ملڪن جي وندن جي متاسنا ۾ تربيت.
٥) ڳوٺاڻي ترقيءَ متعلق مواد جي تياري.

هن اداري جي ساليانو جنرل اسيمبلي ٿئي ٿي.

٣ آگسٽ ١٩٩٣ع فلدرا(Phildrra)

هن اداري جي ايسوسيئيٽ ڊئريڪٽر مسٽر جوئل پاگسانگم سان ملاقات لاءِ سندن دفتر جيئن ئي پهتاسين تہ اچي سخت برسات پئي. هتي بہ لوڊشيڊنگ جو گهڻو رواج آهي ۽ بجلي ٤ کان ٦ ڪلاڪن تائين بند رهي ٿي. ان کي Brown out چون. منيلا ۾ بجليءَ جي تمام گهٽي ڪوت آهي. ايندڙ هفتي کان ٨ ڪلاڪن لاءِ براؤن آئوٽ ٿيندو. هن اداري پاڻ کي ڳوٺاڻي ترقيءَ لاءِ مخصوص ڪيو آهي هنن جي خيال ۾ فلپائين جي ستر سيڪڙو آبادي غربت جي لپيٽ ۾ آهي. هيءُ ادارو پڻ اين جي اوز جي رابطا ڪائونسل طور ڪم ڪري ٿو.

هن جا ٣ مکيہ ڪم آهن:

١) ڳوٺاڻي ترقي لاءِ منصوبہ بندي ڪرڻ.
٢) ترقيءَ لاءِ سازگار ماحول پيدا ڪرڻ.
٣) ادارن کي مستحڪم ڪرڻ.

هن دوستن سان سندن Project ٢٠٠١ (رٿا ٢٠٠١) متعلق دلچسپ ڳالهہ ٻولهہ ٿي.

هن رٿا هيٺ هي رضاڪار تنظيمن جي نمائندن جي سياسي تربيت ڪن ٿا ۽ ڪين لوڪل ڪائونسلن جي چونڊن ۾ لڙائين ٿا پر سندن NGO غير جانبدار رهي ٿي. هي نمائندا پاڻ کي پراجيڪٽ ٢٠٠١ جا ميمبر سڏائين ٿا. هڪ اين جي او جو اهڙو ساٿي هن وقت ليوزان جي ميونسپالٽيءَ جو ميئر آهي. هنن هن رٿا جو خاڪو جوڙيو آهي جنهن مطابق علائقي جي اين جي اوز پاران رٿائن جي نشاندهي ٿئي ٿي. اهي رٿائون مقامي ترقياتي ڪائونسل (Local Development Council) ۾ ويندڙون آهن جتي ٢٥ سيڪڙو ميمبر اين جي اوز جا هوندا آهن ۽ ٧٥

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سيڪڙو ميمبر سرڪاري ڪاتن جا عملدار هوندا آهن. هتي رٿائون منظور ڪري مقامي قانون ساز ڪائونسل Local Legislative Council ڏانهن امڻيندا آهن. هي ڪائونسلون ضلع سطح تي هونديون آهن. ان ڪائونسل جا سڀ ميمبر چونڊيل هوندا آهن. هتان منظور ٿيڻ ڪانپوءِ رٿا صوبائي يا قومي حڪومت ڏي موڪلي وڃي ٿي ان ريت رٿائون هيٺيان ڳوٺاڻي سطح کان تيار ٿي مٿي وڃن ٿيون ۽ سڀ طبقا رٿابنديءَ ۾ شامل ٿين ٿا. فلبرا ساليانا جنرل اسيمبلي ڪوٺائيندي آهي جنهن ۾ ميمبر تنظيمن جي رٿائن تي بحث ٿيندو آهي ۽ پاليسي جوڙي ويندي آهي.

فلپائين ۾ ١٣ علائقا آهن جيڪي ٧٥ صوبن ۾ ورهايل آهن. ملڪ ۾ ١٥ سئو ميونسپاليٽون آهن. ڳوٺاڻن علائقن جو يونٽ (ضلع ڪائونسل) کي بارانگئي سڏيو وڃي ٿو.

هر صوبي ۾ هڪ رٿابندي ڪائونسل آهي جنهن ۾ سرڪاري، غير سرڪاري تنظيمن ۽ خانگي تنظيمن جا نمائندا هوندا آهن. فلبرا جي هڪ مقصدي ڪميٽي آهي جنهن تي ميمبر تنظيمن جا ماهر ميمبر هوندا آهن هيءَ ڪميٽي، زرعي سڌارن، سياسي سجاڳي ۽ انساني وسائل جي تربيت ڪندي آهي. هيءُ ادارو هيٺين تربيت جي ڪمن ۾ ماهر آهي:

١) تنظيمي تشخيص، ٢) شراڪتي عمل لاءِ کوجنا، ٣) زرعي سڌارا، ٤) رٿابندي، ٥) غيرمراعاتي طبقن جو ترقيءَ ۾ حصو، ٦) تنظيم جي مقصد ۽ منزل.

معاشي ترقياتي فائونڊيشن

(Economic Development Foundation.)

٤ آگسٽ ١٩٩٣ع: صبح جو هن فائونڊيشن جي دفتر مڪاتي منيلا ۾ فائونڊيشن جي نائب صدر انتظام مسٽر روميو مسڪاردو سان ملاقات جو وقت هو. هن فائونڊيشن جو بنياد ١٩٦٤ع ۾ فلپائين جي ٣٠ واپاري ڪمپنين وڌو هو. هن فائونڊيشن جو ڪم پنهنجي ميمبر ڪمپنين لاءِ مارڪيٽ جي کوجنا ڪرڻ ۽ مختلف رٿائن جي عملي صورت ناهڻ ۾ رهنمائي ڪرڻ هو. هن فائونڊيشن لاءِ هر هڪ ميمبر ڪيمٽي پنهنجي صافي فائدي مان ٻه سيڪڙو رقم هر سال ڏيٺي ڪئي. آمريڪي امداد واري اداري شروعاتي طور هن کي تربيت ۽ پروفيشنل مهارت لاءِ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قرض ڏنو. هيءَ هنوقت واپاري ڪمپنين ڪانسواءِ حڪومتي ادارن ۽ غيرملڪي مددگار ادارن جهڙوڪ اقوام متحده جي ترقياتي اداري ۽ ڪئنابين ترقياتي اداري جي مقامي ڪارڪنن کي تربيت پڻ مهيا ڪن ٿا. هنن جي تربيتي مهارت هيٺين شعبن ۾ آهي:

١) پيداواري ۽ ڪارخانيدار ڪمپنين جي انتظام ڪاري.

٢) ڳوٺاڻي ترقي.

٣) ستڌ سماءَ جي جاڻ.

٤) تربيت.

٥) پاليسيءَ متعلق کوجنا خصوصاً حڪومت جي مختلف پاليسين تي تحقيق.

٦) ادارن جي انتظام ڪاري.

هن اداري جا ١٥ ميمبر بورڊ آف ٽرسٽيز تي آهن جيڪي چونڊيا ويندا آهن ۽ ميمبر ڪمپنيون چونڊينديون آهن. هن فائونڊيشن جو صدر جيڪو اداري جو سربراهه هوندو آهي اهو ڪل وقتي ملازم هوندو آهي. هن فائونڊيشن وٽ ٦٠ ڪل وقتي ملازم آهن ۽ هڪ سئو ماهرين جز وقتي خدمتن لاءِ موجود آهن. هن فائونڊيشن اڳتي هلي PBSP يعني فلپائين بزنس فار سوشل پروگرام نالي هڪ گهڻ مقصدي اين جي او جوڙي. هن جماعت لاءِ بنيادي رقم هن فائونڊيشن ڏني. هن وقت هيءَ اين جي او فلپائين جي ايتري مشهور تنظيم آهي جيتري اسان وٽ آغاخان فائونڊيشن آهي. ڏکڻ اوڀر ايشيا جي علائقي ۾ واپاري تنظيمن پاران سماجي ترقيءَ لاءِ مربوط ۽ بنيادي ڪم ڪرڻ لاءِ هن اداري اڳواڻي ڪئي آهي. هن کان اڳ ٿائي واپارين جي انجمن جو پڻ ذڪر ٿيو آهي. انهن پڻ هن تجربي کي سامهون رکي اهڙا ادارا کوليا آهن.

اسان جي پياري پاڪستان ۾ واپاري ڪمپنين پنهنجي دولت کي خيراتي ادارن تي خرچ ڪرڻ کي اوليت پئي ڏنيءَ آهي پر ترقياتي رٿابندي وسيلي گهڻن ماڻهن لاءِ روز گار، معاشيُ وسيلا پيدا ڪرڻ طرف گهٽ ڌيان نہ ڏنو آهي. اسان جي ملڪ ۾ پنهنجا مالي وسيلا بي انت آهن پر اهي عام پلائيءَ ۽ سماجي جاڳرتا بدران خيرات طور استعمال ٿين ٿا تہ جيئن معاشرو فقيرن، نادارن ۽ معاشي اپاهجن تي مشتمل هجي. مثال طور اسلام ۾ زڪوات جو عمل ناداري ختم ڪرڻ جو هڪ بيحد موثر طريقو آهي. زڪوات ڏيڻ جو مقصد مستحق کي صاحب نصاب بنجڻ ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مدد ڏيڻ آهي پر ان جي برعڪس اسان وٽ ننڍيون ۽ خسيس رقمون وڏي اشتهار بازيءَ سان وراهائڻ کي زڪوات سمجهيو وڃي ٿو. افسوس جو اهو سچ ڪونهي.

قصو ڪوتاهه، ايڪانامڪ فائونڊيشن جي انتظام ۽ ڪم ڪار سمجهڻ دوران منجهند جي مانيءَ جو وقفو ٿي ويو. فائونڊيشن جي صدر جناب وڪٽر ٽيلر ڦرب ڪري مڪاتيءَ جي هڪ خوبصورت جاپاني سامونڊي کاڌي واري طعام گاهه "ننڊو" ۾ مانجهاندي جي دعوت ڏني. پرڏيهه ۾ ڪوپاپوهه نسان سڏي ته جواب ڏيڻ يا انڪار جي گنجائش باقي نه ٿي رهي. جاپاني طعام گاهه جو خيال ايندي ئي سامونڊي مخلوق جا قسمين قسمين روپ سامهون اچي ويا. جاپانين ۾ "ڪچي مڇي" هڪ بيحد لذيذ کاڌي Delicacy طور مروج آهي. هن کان اڳ به هتي منيلا ۾ اهڙي هڪ طعام گاهه ۾ وڃي ڦاٿو هوس. پر هن طعام گاهه جو روپ ئي ٻيو هو. هتيءَ تمام شاندار ريسٽورنٽ هئي. طعام شروع ڪرڻ کان اڳ ننڍڙيون سنهيون مڇيون ۽ ڪميون تريل Starter طور پيش ڪيون ويون. انهن سان وري ڪچي مڇي سُرڪي جي لاڳ سان جا ڳالهه ڪجي! سچ پڇو ته اهو کاڌي جو عجيب تجربو هو. شروي (سوپ) ۾ ڳانگٽ ۽ مڇي هئي پر ڏاڍو مزيدار هو. منيلا جي يادگيرين ۾ هن منجهند جي مانيءَ جي يادگيري هميشه رهندي.

منجهند جي مانيءَ کان پوءِ ايشين انسٽيٽيوٽ آف مئنيجمنٽ Asian Institute of Management جي ڊپٽي ڊين مسٽر اليجاندرو فريرا سان ملاقات جو وقت هو. هيءَ جڳهه مشهور ادارو پڻ مڪاتيءَ جي علائقي ۾ آهي ۽ طعام گاهه کان سڌ پنڌ تي هو. پهچڻ ۾ ديرئي نه لڳي. هيءَ ادارو انتظام ڪاري جي علمن ۾ ايشيا جو مشهور ادارو آهي. هن اداري ۾ واپار ۽ معاشيات جي انتظام ڪاري کان سواءِ ترقي De-velopment جي انتظام ڪاريءَ جي مهارت لاءِ پڻ سکيا ڏني وڃي ٿي. هن اداري ۾ ترقي ۾ ماسترس (ايم ٻي ايم) پڻ ڏني وڃي ٿي. جنهن لاءِ هڪ سال جو اڪامتي ڪورس آهي. ان کانسواءِ هڪ مهيني جا ننڍا ڪورس Programme for Development Managers. پڻ منعقد ڪيا وڃن ٿا. ايشيا جي مختلف ملڪن ۾ پڻ اهڙا ڪورس منعقد ٿي سگهن ٿا. مسٽر فريرا سان مون پاڪستان ۾ اهڙن ڪورسن متعارف ڪرڻ جي امڪانن تي بحث ڪيو. هن اداري جا فارغ التحصيل ماهر مون کي ٿائيلينڊ ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بنگلاديش ۾ مليا هئا. ان ڪري مون اهو سمجهيو تہ هن اداري جي ڪورسن کي جيڪڏهن پاڪستان ۾ منعقد ڪجي تہ ان تي نسبتاً گهٽ خرچ ايندو. مسٽر فريرا سان ڳالهہ ٻولهہ کان پوءِ هن خوبصورت اداري جا مختلف حصا ڏٺم. هن ۾ فيڪلٽي جو دفتر، لائبريري، ڪلاس روم، رهائشي هاسٽل ۽ ڪيفي ٽيريا آهن.

۵ آگسٽ ۱۹۹۳ع :

اڄ هڪ پراجيڪٽ ڏسڻ لاءِ شهر کان ٻاهر وڃڻو هو. پر ان رٿا جي انچارج خاتون بيمار ٿي پئي ان ڪري پروگرام منسوخ ٿي ويو. اسان مسٽر ٽوٽ Apounar To To سان گڏ شهر گهمڻ جو پروگرام ٺاهيو. مسٽر ٽوٽو BSC Criminology (ڏوهن جي سڃاڻپ واري وگيان جو گريجوئيٽ) آهي. سندس پيءُ پوليس آفيسر آهي پر پاڻ پوليس ۾ وڃڻ نٿو گهري سندس خواب آهي تہ مشرق وسطيٰ جي ڪنهن ملڪ ۾ ٽرالر ڊرائيور بنجي. سندس ماءُ کيس اجازت ڪانہ ٿي ڏئي. دراصل سندس محبوبا اجڪلهہ ڪنهن عرب ملڪ ۾ نوڪري پئي ڪري ان ڪري ہہ هن کي ان طرف وڃڻ جو اتساهہ آهي. جيستائين هو مائٽن کي مڃائي "محب" پيڙو ٽئي ٽيسيتائين هتي P.DAP ۾ جزوقتي گائيڊ ۽ ڊرائيور جي حيثيت ۾ خدمتون سرانجام ڏئي ٿو.

پندرهين صدي عيسوي ڌاري فلپين ماڻهو پاسگ ندي (Pasig) جي ڪناري گهرڙا ٺاهي رهندا هئا. هن ماڻهن جو وڏيرو راجا سليمان هو. هي نديءَ ڪناري وارو ننڍڙو شهر ان وقت ہہ ايشيائي وکر جي واپار جو وڏو مرڪز هو. راجا سليمان پنهنجي لاءِ هڪ ڪوٽ (قلعو) جوڙايو هو. امڪان آهي تہ هي ماڻهو مسلمان هئا. هن سڪئي ستابي شهر جو امن ۽ سک اسپيني ماڻهن جي ڪاهن تباهہ ڪيو. اول مارٽن ڊي گوٽي (Martin De Goiti) ۽ ان ڪانپوءِ لوپيز ڊي ليگازپي طالع آزمائي ڪئي ۽ راجا سليمان جي ڪوٽ کي ہہ دفعا ساڙيو ويو هڪ دفعو مارٽن پاران ۽ ٻيو پيرو شڪست کائڻ ڪانپوءِ مقامي ماڻهن قلعو ساڙي پنهنجي سڪئي ستابي ماتر ڀوميءَ کي هميشہ لاءِ ڇڏي ڏنو ۽ اسپيني حملي آورن کي رک ٽيل وٺاڻ ڏنا. ۲۴ جون ۱۵۷۱ع تي ليگازپي منيلا جي شهر جو بنياد وڌو ۽ هيءُ شهر مشرق ۾ اسپيني رياست جو ايندڙ ۳ سئو سالن تائين دارالحڪومت بنيو. چورن مٿان مور جي مصداق چيني ۽ جاپاني بحري

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قزاقن جي حملن سبب دفاعي بند ٻڌا ويا جيڪي اوچين پٿر جي ديوارن تي مشتمل هئا. هيءَ ديوار ساڍن چئن ڪلو ميٽرن تي پکڙيل هئي ۽ ان جي گهيري ۾ اٽڪل ٦٤ هيڪٽر زمين آندي وئي. هن ايراضي ۾ رهائشي علائقو، ديول، محل، اسڪول ۽ سرڪاري عمارتون جوڙيون ويون. هن ديوار سبب هن شهر کي Intramuros يعني ڀتين اندر شهر سڏيو ويو. اسپين جي بادشاهه فلپ ٢ هن شهر کي معتبر ۽ سدائين فرمانبردار شهر جو لقب ڏنو. هن ئي شهر مان ايشيا جون سوکڙيون ۽ ٽن ڪئو ڪري ميڪسيڪو موڪليو ويندو هو.

اوچين ديوارن ۽ دفاعي بندن حملي آورن کي ڪونہ روڪيو. ٻچ قزاق ڪيئن ڀيرا حملي آور ٿيا پر هڪاليا ويا. ١٧٦٢ع ۾ انگريز بهادر حملي آور ٿيو ۽ هتن جو راڄ صرف ہہ سال رهيو. ان کانپوءِ وري اسپين وارا مالڪ بڻيا.

١٨٩٨ع ۾ اسپين ۽ آمريڪا جي جنگ لڳي ۽ هيءُ شهر آمريڪي سلطنت جو حصو بڻجي ويو. ديوارين جا گهڻ حصا ڊاهي جاپانين هن شهر تي قبضو ڪيو ۽ سڄي شهر ۾ قتل وغارتگري ۽ ٻڀ جو وايو منڊل قائم ڪيو. تاريخ جي سون سالن جي سفر ۾ زلزلن، ساموندي واچوڙن، باهين ۽ جنگين جي تباهيءَ کي ڀوڳي پار پون کانپوءِ ١٩٤٥ع ۾ هن شهر هڪ ڀيانڪ جنگ ڏٺي جنهن دوران آمريڪين هن شهر کي جاپانين کان ڇڏايو. پر توپن جي گولن هن شهر جي عالم پناهہ کي پوري واريءَ جو ڪوٽ ڪري ڇڏو. اسي ڏينهن جي لڙائيءَ ۾ هزارين ماڻهو مارجي ويا. جڏهن جنگ جا الا تڏا ٿيا تہ هي خوبصورت انتراميو راس شهر خموشان ۾ تبديل ٿي چڪو هو.

١٩٧٦ع ۾ آمريڪا فلپائين کي هڪ آزاد ملڪ طور تسليم ڪيو پر هيءُ شهر ڪنڊر رهيو جنهن ۾ پراڻا گدام، خانہ بدوش ماڻهن جون جهوپڙيون باقي وڃي رهيون. گند جون ڳاڏيون هن ماضيءَ جي شاندار شهر جي رونقن جو مذاق اڏائيندڙيون گهوگهٽ ڪنڌيون لنگهنديون رهيون.

١٠ اپريل ١٩٧٩ع تي صدارتي حڪم نمبر ١٦١٦ وسيلي انتراميوراس انتظاميہ مقرر ڪئي وئي تہ جيئن هن تاريخي ماڳ کي اصلي صورت ۾ آڻي محفوظ ڪيو وڃي تہ جيئن هيءُ ماڳ سياحن لاءِ پرڪشش بڻجي سگهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڄ اسان ان ماضيءَ جي ڪاڪ محل کي گهمڻ نڪتا آهيون. گاڏي هڪ هنڌ بيهاري فورٽ سنتياگو ڏسڻ وياسين. هيءُ قلعو راجا سليمان ١٦ صدي عيسويءَ ۾ جوڙايو هو. هن قلعي کي موجوده شڪل ۾ اسپين جي قبضي ڪندڙن آندو. هن وقت هن قلعي جو گهڻو حصو ڊٺل حالت ۾ آهي. ٻئي جنگ عظيم دوران جاپانين هن قلعي تي قبضو ڪيو ۽ ان جي تهه خانن ۾ فلپائين جي سياسي ڪارڪنن کي بند ڪيو جن مان ٤٥ ڪارڪن بک اڃ ۽ ساهه گهٽجڻ سبب مري ويا. انهن تهه خانن جي سامهون هنن نامعلوم ماڻهن جي يادگيريءَ ۾ "ڪراس" جونشان لڳل آهي. قلعي جي هڪ پاسي کان منيلا جي پاساءِ ندي وهي رهي آهي. جيڪا منيلا ڪاريءَ ۾ ڇوڙ ڪري ٿي. قلعي ۾ هڪ به ماڙ عمارت چڱي حالت ۾ محفوظ ڪيل آهي. هن عمارت جي هڪ حصي ۾ ڊاڪٽر جوس رزال کي قيد ڪيو ويو هو. اهو هن جو موت گهر (Death cell) هو، جتان کيس ٢٠ ڊسمبر ١٨٩٦ع صبح ٧:٠٣ وڳي تي بندوق باڙن آڏو آندو ويو. ان وقت ڊاڪٽر رزال جي عمر ٣٥ سال هئي. هن وقت هن عمارت ۾ هن قومي بهادر اڳواڻ جي زندگيءَ جا يادگار محفوظ آهن.

ڊاڪٽر رزال طب جي تعليم ورتي ۽ اکين جي بيمارين جو ماهر ڊاڪٽر هو. هن فلپائين جي اسپيني غلاميءَ کان متاثر ٿي به مشهور ناول لکيا. جنهن مان هڪ جو نالو Noli me Tangere (مون کي نه ڇهو) آهي. ڊاڪٽر رزال سٺو چترڪار ۽ شاعر هو. يورپ مان تعليم مڪمل ڪري هو منيلا آيو ۽ هن اسپيني آقائن خلاف هڪ مظاهري ۾ حصو ورتو سندس باغيانه خيالن سبب کيس ملڪ بدر ڪيو ويو. جلاوطنيءَ کان واپس ورڻ تي هن کي حڪمرانن خلاف هڪ خفيه جماعت ناهڻ جي ڏوهه ۾ موت جي سزا ڏني ويئي. هن پنهنجي زندگي جا آخري ڏينهن هن عمارت ۾ گذاريا. فلپائين جي عام ماڻهن کي هن عظيم قوم پرست اڳواڻ لاءِ وڏي عزت آهي.

هن عمارت مان نڪري اسان Catholic Cathedral of Manila وياسين جيڪا هتي جي وڏي ۾ وڏي ۽ پراڻي گرجا آهي ۽ ١٦ صديءَ ۾ جڙي راس ٿي. هن جي پرسان گورنر جنرل جي پراڻي آفيس آهي. جنهن ۾ هن وقت به سرڪاري دفتر آهن. گرجا جي پوئين گهٽيءَ کي "اصل گهٽي Real Street" چون ٿا جنهن کي ١٩ صدي عيسوي واري حالت ۾ محفوظ ڪيو ويو آهي. هن گهٽيءَ ۾ پٿر جي سرن سان فرش بندي ٿيل آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهرن ٻاهران شمعدان لڳل آهن ۽ عمارتن جو نمونو پڻ ساڳيو ئي آهي. ان گهٽيءَ ۾ هڪ اصل طعام گهر (Real Restaurent) ۾ مانجهاندو ڪيوسين.

هن ڪانپوءِ ڪجهه پنڌ ڪري قومي عجائب گهر ڏسڻ وياسين هن عجائب گهر جي پهرين منزل تي مصوريءَ جا خوبصورت نمونا رکيل آهنُ. جنهن ۾ هڪ تمام وڏي پينٽنگ (Painting) آهي جيڪا جوان ليونا "Juan Luna" جي آهي. هيءُ ١٩ صديءَ جو چترڪار هو ۽ ڊاڪٽر رزال جو هم خيال ۽ دوست هو. لڳي ٿو ته رزال کي چترڪاري جو شوق پڻ هن کان مليو. هن وڏي چتر ۾ اسپيني قابضن جا فلپني ماڻهن تي ظلم نقش ٿيل آهن. جنهن ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته اسپيني فوجي، فلپيني قيدين کي زنجيرن ۾ ٻڌي زمين تي گهلين پيا. هيءَ تصوير 30x20 فوٽ جي ٿيندي. عجائب گهر جي ٻين حصن ۾ آثار قديمه، عمارت سازي، ٻوٽن، جانورن متعلق معلومات ۽ ٻرندڙ جبلن متعلق جاڻ وارا حصا آهن. عجائب گهر جي سامهون ستي هال جو منارو نظر اچي ٿو. هتان نڪري ٻارڙن جي هڪ دلچسپ باغ ۾ وياسين جتي ڪيترن ئي اڻ لڀ جانورن جا مجسما ٺهيل آهن ۽ انهن جي وچ ۾ وڻ ٽِڻ ٻوٽا آبشار ۽ ڦوهارا ٺهيا ويا آهن.

٦آگسٽ ١٩٩٣ع :

اڄ گهمڻ ڦرڻ لاءِ هڪ سياحي گروپ سان گڏ روانا ٿياسين. اسان جي گروپ ۾ ڪل ڇهه ماڻهو هئاسين. جن مان ٤ برطانوي ٣ عورتون ۽ هڪ مرد. پر عام برطانوي وانگر پنهنجي ۾ پورا ۽ ڪنهن سان به ڳالهائڻ پسند نه ڪندا آهن. اسان جي منزل تاگا تئي Tagy Tay هئي. هيءُ هڪڙو ننڍڙو پهاڙي شهر آهي.سٺ ڪلو ميٽر منيلا کان پري آهي پر شهر جي خطرناڪ ٽريفڪ مان نڪرڻ ۾ وقت لڳي ويو. ايڪسپريس هاءِ وي تمام سٺا آهن. هن شهر جي ويجهو دنيا جو ننڍي ۾ ننڍو ٻرندڙ جبل آهي. هن جبل کي Taal Volcano چون ٿا. هن جبل جي چوٽيءَ تي به هڪڙي ڍنڍ آهي. هيءُ ١٩١١ع ۾ پهريون ڀيرو ڦاٽو هو ۽ آخر ڀيرو ١٩٧٦ع ۾ ڦاٽو هو. ڏاڍو خطرناڪ آهي.

هن جبل کان ٿورو پري هڪ هوٽل جي بالڪنيءَ مان ويهي هن جو نظارو ڪري سگهجي ٿو. جبل جي چوءَ طرف خوبصورت منظر آهي. چهچ گهاٽا وڻ ۽ سڄو سرسبز علائقو آهي. هي علائقو ٧٠٠ ميٽر سمنڊ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي سطح کان مٿي آهي. مانجهاندي کانپوءِ هن خوبصورت پراسرار واديءَ کي خدا حافظ چئي واپسيءَ جو سفر شروع ڪيوسين منيلا ۾ مسافرن جي عام استعمال جي سواري کي جيپني Jeepny چون ٿا هيءَ جيپ جي منهن سان اسٽيشن ويگن آهي جيڪا يڪيل آهي. ماڻهن جي چڙهڻ جو رستو پويان آهي. هي هتي سواريءَ جو سڀ کان سستو ذريعو آهي. هيءَ گاڏي پڻ فلپائين ۾ مقامي طور ٺاهي وڃي ٿي. هن گاڏيءَ جي باڊي جست جي پڙهن مان ٺاهين. انجن اسوزو جي ڊيزل لڳاين. هيءَ گاڏي لک کن رپين ۾ ٺهي وڃي ٿي.

واپسيءَ جي سفر ۾ اسان هڪ گاڏي ٺاهڻ جو هڪ ڪارخانو ڏٺو جنهن ۾ باڊي، بينچون ٺاهڻ رنگ روغن، سينگار جو سامان لڳايو وڃي ٿو. هن ڪارخاني ۾ وڃي ائين لڳو جڻ ته ڪراچيءَ جي شيرشاهه واري علائقي ۾ اچي ويا آهيون. هتي ننڍيون جيپون خانگي استعمال لاءِ پڻ ٺاهيون وڃن ٿيون جيڪي ٧٠ کان ٨٠ هزار رپين ۾ پون ٿيون. جيپن جي ڪارخاني کانپوءِ اسان جي ٻئي منزل لاس پيناس Las Pinas شهر هو. هي شهر منيلا جي ڀرواريءَ جو شهر هو. ننڍو سهڻو ۽ صاف شهر، جنهن ۾ اسڪول، ڪاليج آهن ۽ پرپور شهري زندگي نظر اچي ٿي. هتي هڪ پراڻو گرجا گهر آهي. هي عبادت گاهه زلزلي ۾ تباهه ٿي چڪو آهي ۽ ٻي مهاڀاري لڙائيءَ پڻ هن کي هاڃو رسايو آهي. هن گرجا ۾ هڪ سئو سال پراڻو واڃو (Organ) آهي جيڪو بانس مان جڙيل آهي. ان جا سڀ حصا بانس جا آهن. هن کي به ڪيئن پيرا زماني جي ڏولاون نقصان رسايو، ١٩٧٥ع ۾ جرمنيءَ مان هن جي مرمت ڪرائي هن کي پنهنجي جاءِ تي لڳايو ويو آهي.

٧ آگسٽ ١٩٩٣ع :

اڄ منيلا ۾ آخري ڏينهن آهي. سڀاڻي صبح جو وطن روانگي آهي. اڄ PDAP سان آخري گڏجاڻي رکيل هئي پر صبح سان ئي فون تي اطلاع مليو ته ايگزيڪٽو ڊئريڪٽر گڏجاڻي لاءِ اچي نه ٿو سگهي ان ڪري پروگرام منسوخ. هن گڏجاڻيءَ لاءِ مون ٣ ڏينهن انتظار ڪيو. هوٽل وارن کي بل ڏاهڻ جو چئي اسان منيلا جي وڏي ۾ وڏي شاپنگ سينٽر SM Mega Mall روانا ٿياسين. هيءَ هوٽل کان گهڻو پري آهي ۽ وسيع ترين شاپنگ سينٽر آهي جنهن ۾ سوين دوڪانن، ٦ سينما گهر ۽ اٽڪل هڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سئو نئيا وڏا طعام گاهه آهن. اسان کي اچوڪو ڏينهن گذارڻو هو ان ڪري هڪ فلم ڏسڻ هليا وياسين ۽ ڪلاڪ ات گذاري دوڪانن جي درين جو ديدار ڪندا رهياسين. ميڪڊونالڊ جي برگر لنچ ڪري، دوڪان ماپيندا خوابن ۾ ماڙيون اڏيندا وقت کي ماريندا رهياسين.

منيلا اڄ آخري رات آهي. هتي جي زندگيءَ ۾ سياحن لاءِ عورت، شراب ۽ عياشي آهي. باقي ڪا دلچسپي ڪانهي. ڪجهه سياحن جا مرڪز ڪافي پري آهن. جتي وڃڻ لاءِ هڪ ڪان وڌيڪ ڏينهن گهرجن پر اتي به ترڻ لاءِ ساموبڊي ڪنارو ۽ پاڻيءَ جي مختلف راندين جون دلچسپيون آهن جن سيني کان آئون ناواقف آهيان. ڪاسينو فلپينو هن ئي هوٽل ۾ آهي پر ان ۾ به وڃڻ نه ٿي سگهيو.

هتي هڪ شيڪي ريسٽورنٽ آهي. اتي شام جو چانهه پيئڻ وياسين بيرياڻيءَ کي چيوسين ته Hot tea with milk (چانهه گرم کير سان) جو هتي ٿڌي چانهه Iced Tea جو رواج آهي يا وري سليماني چانهه ليمي جي رس سان پيش ڪئي ويندي آهي. پر پاڻ واري دود پتي يا ڪتنڪ چانهن هتي ڪٿي. سومائي صاحبه چانهن جي ٻن ڪوپن سان گڏ به وڏا گلاس کير جا پري ڪٿي آئي. هاڻ جا ڪجهي کير جو ٿڌو گلاس پي مٿان سليماني چانهه پئي چانهه جي روايت پوري ڪئي سون.

هتي به سائيڪل رڪشا عام سواري آهي پر اها پراڻي شهر جي گهٽين ۾ نظر ايندي. آٽورڪشا جي ڊزائين مختلف آهي. موٽر سائيڪل جي پاسي کان ٻن ماڻهن جي ويهڻ لاءِ ڇڪو ڳنڍيل هوندو آهي.

شهر جي گهٽين ۾ غريب ماڻهن جون جهوپڙيون عام جام نظر اچن ٿيون. ڪجهه علائقا تمام ماڊرن آهن. جيئن ايالا اوينيو جنهن کي هتي جا ماڻهو نيو يارڪ سڏين.

هتي هوٽلن ٻاهران ننڍڙا بار پننڍي نظر اچن ٿا. اسان جي هوٽل پرسان هڪ مشهور طعام گاهه Aristocrat آهي جنهن ۾ جاپاني کاڌو ملي ٿو. ان جي ٻاهران ڪيڻن ٽيڪسين وارا بيٺا آهن. جيڪي عربي ۾ هميشه سلام دعا ڪندا هئا، رات جو گهمائڻ لاءِ دعوت ڏيندا رهندا آهن. هنن جي خيالن ۾ آئون ڪو عرب سڳورو هئس. بهرحال هنن جي تمنا پوري ٿي نه سگهي.

فلپائين ۾ هن وقت راموس صدر آهي. ٢١ آگسٽ ١٩٨٣ع تي جمهوري تحريڪ جو سرواڻ ننوئي اڪينو جيئن منيلا ايئرپورٽ تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهتو ته ماريو ويو هو. ان وقت مارڪوس راڄ ڏٺي هو. اڄڪلهه منيلا انٽرنيشنل ايئرپورٽ کي ننوئي اڪينو جي نالي منسوب ڪيو ويو آهي. هتي جي اخبارن ۾ هن اهم قومي اڳواڻ جي شخصيت تي روزانه مضمون شايع ٿين پيا. هن جي زال ڪوري اڪينو جمهوري تحريڪ جي سرواڻي ڪئي ۽ ڊڪٽيٽر مارڪوس جو خاتمو آيو. راموس ڪوريءَ جي ان وقت مدد ڪئي. راموس ان وقت فوجي جنرل هو.

هاڻي خبرون آهن ته راموس دراصل مارڪوس جو ويجهو عزيز آهي. مارڪوس جي پٽ کي تازو سفارتي پاسپورٽ جاري ڪيو ويو آهي ته جيئن آمريڪا مان پنهنجي پيءُ جو مڙهه ڪٺي اچي ته ان جي تدفين فلپائين ۾ ٿي سگهي.

ماڻهو ان خيال جا آهن ته ١٩٧٣ع تائين فلپائين ڏاڍي ترقي ڪئي ۽ جاپان جي مقابلي تي پهچي ويو هئو پر پوءِ مارڪوس خاندان جي لوٽ هن ملڪ کي ڦري فقير ڪري ڇڏيو.

هن وقت حڪومت خانداني منصوبه بنديءَ جي تحريڪ هلائي پئي هن جي آباديءَ وڌڻ جو تناسب ٢٫٤ سيڪڙو آهي (پاڪستان جو ٣٫٦ سيڪڙو آهي). جيتوڻيڪ ڪيٿولڪ عقيدي جا ماڻهو هن رٿابنديءَ جي خلاف آهن.

ٻي مهاڀاري لڙائيءَ دوران جاپانين، فلپينو، چينيءَ، انڊونيشي عورتن کي فوجين جي جنسي گهرجن لاءِ زوريءَ استعمال ڪيو هو. ان سلسلي ۾ تازو جاپاني وزيراعظم فلپيني ماڻهن کان معافي ورتي آهي، جيڪا فلپيني حڪومت قبول ڪري ورتي آهي. پر اهي متاثر پوڙهيون عورتون ان کي مڃڻ لاءِ تيار نه آهن. هنن جو مطالبو آهي ته ڪين ان ڏاڍائيءَ جو معاوضو ڏنو وڃي.

هتي جي اخبارن ۾ اڄڪلهه هڪ لڄالت ۽ قتل جو ڪيس وڏين سرخين سان شايع ٿئي پيو. يونيورسٽيءَ جي هڪ ڇوڪري ۽ ان جو دوست مارجي ويا آهن. هن ڪيس ۾ هڪ شهر جو ميئر ۽ هڪ صوبي جي پوليس جي سربراهه جو پٽ ملوث آهن. ميئر کي معطل ڪيو ويو آهي. پوليس جي سربراهه استعيفا ڏني آهي ته جيئن هو پنهنجي پٽ جو بچاءُ ڪري سگهي. صدر مملڪت حڪم ڏنو آهي ته ان ڪيس جي مڪمل جاچ ڪري اصل ڏوهارين کي سزا ڏني وڃي. ان ڪانسواءِ صدر صاحب بدعنوانين کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪميٽي جوڙي آهي جنهن جو سربراهه

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نائب صدر آهي. هن ڪميٽي ڪي مختلف شعبن جي سربراهن خلاف الزامن جي جاچ ڪرڻ جو ڪم ڏنو ويو آهي.

بجلي هتي جو ہہ هڪ وڏو مسئلو آهي جنهن ڪي منهن ڏيڻ لاءِ هي مختلف ملڪن ڪان مدد حاصل ڪري رهيا آهن. تعليم ٨٧ فيصد آهي (پاڪستان ۾ ٣١ فيصد) ماڻهو عام طور انگريزي ڳالهائي سگهن ٿا. ٽگالو عام ماڻهن جي ٻولي آهي.

هن سفر ۾ منهنجو ساٿ منهنجي نندي پٽ لطيف ساگر ڏنو هڪ مهيني جو سفر ڏاڍو مزيدار رهيو آهي. اسان مختلف موضوعن تي بحث ڪيا آهن. ساگر جون ڪجهہ تجويزون هتي لکڻ ضروري آهي.

١) سنڌي ٻوليءَ جي مڪمل ڊڪشنري ڪانهي جنهن ۾ سائنس ۽ ٻين جديد علمن متعلق نوان اکر ۽ معلومات هجڻ گهرجي.

٢) سنڌي ٻوليءَ جو نصاب جيڪو اسڪولن ۾ پڙهايو وڃي ٿو، اهو بلڪل ناڪافي آهي. سنڌي ٻوليءَ جي تعليم هڪ عام رواجي آهي، جنهن مان ٻوليٰ ثقافت ۽ قومي ورثي جي ڪابہ ڄاڻ ڪانہ ٿي ملي، ان کي بدلائڻ گهرجي. حڪومت اهو نٿي چاهي تہ پوءِ خانگي اسڪولن ڪي ائين ڪلاس تائين پنهنجو نصاب تيار ڪرڻ گهرجي جيڪو شاگردن جي طلب پوري ڪري سگهي.

٣) سنڌي ميڊيم اسڪولن ۾ سنڌي ٻوليءَ جي نيئن نصاب ڪانسواءِ سائنس جا سڀ مضمون انگريزيءَ ۾ پڙهايا وڃن. سماجي اڀياس ۾ سنڌ متعلق تفصيلي ڄاڻ هئڻ گهرجي.

٤) سنڌي ٻوليءَ ۾ مختلف سائنس جي علمن تيٰ ڪتاب هئڻ گهرجن جيئن عام ڳوٺاڻو ماڻهو جيڪو سنڌي پڙهي لکي سگهي ان کي جديد علمن جي ڄاڻ ملي.

٥) سنڌ ۾ نايانگ فلپينو جهڙو هڪ وڏو سياحي ڳوٺ جوڙڻ گهرجي جنهن ۾ مختلف علائقن جي ماڻهن جي رهڻي ڪهڻي، هنر تهذيب ۽ ثقافت جو عڪس هجي هيءُ علائقو سياحن لاءِ وڏي ڪشش رکي سگهي ٿو.

ساگر هن وقت نائين ڪلاس جو امتحان ڏئي مون سان سفر تي نڪتو آهي.

٨ آگسٽ: صبح سان سخت طوفاني برسات شروع ٿي وئي آهي. اڄ منجهند جو وطن واپسي آهي. فلائيٽ انفرميشن ٻڌايو تہ ان خراب موسم هوندي بہ جهاز وقت تي ويندو.

سخت برسات ۾ توتو اسان جو گائيڊ ١١:٠٠ وڳي اچي ويو ۽ اسان واپسيءَ جو سفر شروع ڪيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منيلا ۾ سماجي ترقياتي انتظام ڪاري جي تربيت

٣ نومبر ١٩٩٥ع

صبح جو ٽين وڳي ڪراچي هوائي اڏي تان ٿائي ايئرلائين جي پرواز ۾ روانو ٿيان ٿو. هن ڀيري هڪ مهيني لاءِ منيلا جي ايشيا انسٽيٽيوٽ آف مئينجمنٽ ۾ انتظام ڪاريءَ ۾ ڊپلوما ڪرڻ وڃي رهيو آهيان.

آڌي رات هئڻ سبب جهاز جون بتيون وسايون وڃن ٿيون ته جيئن ننڊ ڪري سگهجي. پر اڄڪلهه اسان واري ننڊ به ايڏي سستي ڪانهي جو ائين جلدي ۾ اچي سات ڏئي. پاڪستاني وقت مطابق ڇهين وڳي ناشتو پيش ڪيو وڃي ٿو. ان کان اڳ ننڊ اکرن جون ننڍيون ڦڙائڻ لاءِ جهاز جون بتيون ٻاريون ويون ۽ گرم ٽوال منهن ڌوئڻ لاءِ پيش ڪيا ويا.

پاڪستاني وقت مطابق صبح ساڍي ستين وڳي جهاز بئنڪاڪ پهتو. ان وقت اتي صبح جا ساڍا نو ٿيا هئا.

منهنجي منزل منيلا آهي ان ڪري ٿوري دير لاءِ هوائي اڏي جي انتظار گاهه ۾ ترسڻو آهي. موسم گرم آهي ٢٥ سينٽي گريڊ اڄ جو گرمي پد آهي. بس ۾ هڪ سنڌي نوجوان وڏي ڀاڀوهه سان مليو رات جي اوجاڳي ۽ ٿڪ سبب آئون هن کان ڪجهه به پڇي نه سگهيس ۽ سوچيم ته ايئرپورٽ لائونج ۾ هن سان ڳالهه ٻولهه ڪبي پر لائونج ۾ پهچڻ کان پوءِ هن کي ڳولي نه سگهيس شايد هن جي منزل بئنڪاڪ هئي. پرائي ڏيهه ۾ ڪو سنڌيءَ ۾ اچي مخاطب ٿئي ته ڪيڏو نه پيارو احساس آهي.

انتظار گاهه جي ڄاڻ ڏيڻ واري ڊيسڪ تي پتو پيو ته منيلا جي اڏام ڪي منسوخ ڪيو ويو آهي. ان ڪري هڪ ڏينهن بئنڪاڪ ۾ گذارڻو پوندو. لائونج ۾ بي بي سي تان ٻڌم ته منيلا ۾ اڄ هڪ وڏو سامونڊي طوفان اچڻ جو خطرو آهي ان کي Typhoon Angela چون ٿا. هن قسم جو طوفان ڏهن سالن ۾ هڪ ڀيرو ايندو آهي. هن ڀيري طوفان منيلا جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پرپاسي واري سمنڊ ۾ اچڻ جو خطرو آهي ۽ وڏي علائقي کي ٻوڙي سگهي ٿو. ان ڪري اڄ منيلا جون سڀئي دنيا مان ويندڙ اڏامون معطل ڪيون ويون آهن.

سامونڊي طوفان تمام خطرناڪ ٿين ٿا. ١٩٧٠ع ۾ اهڙو طوفان مشرقي پاڪستان ۾ آيو هو جنهن جو مرڪز ٻاڙ سيال ضلع جو ڀولا ٻيٽ هو ان ۾ اندازً ڏهه لک ماڻهو مارجي ويا هئا. ان طوفان جي مچايل تباهيءَ کي مون اکين سان ڏٺو هو جو ان وقت پاڪستان ميڊيڪل ايسوسيئيشن پاران هڪ طبي ڪارڪن جي حيثيت ۾ خدمت لاءِ اتي ويو هوس.

ٿائي ايئرلائين وارن منيلا جي مسافرن کي اماري ايئرپورٽ هوٽل ۾ رهايو. هيءَ هوٽل ايئرپورٽ سان هڪ وڏي Fly Over سان ڳنڍيل آهي. هيءَ هوٽل ڪيترين ايئر لائينن گڏجي جوڙائي آهي.

شام جو خبرن ۾ بي بي سي منيلا ۾ آيل طوفان جا ڪجهه تفصيل ڏيکاريا. اهو طوفان اڄ منجهند ڌاري ٢٥٠ ڪلو ميٽر في ڪلاڪ جي رفتار سان آيو ۽ ايڏو زور وارو هو جو پاڻي جا جهاز ۽ موٽر گاڏيون پڻ اڏامي وڃي ميل پري ڪريون. ان طوفان سان گڏ سخت برسات پڻ پئي آهي. هتي بئنڪاڪ ۾ پڻ برسات پوي پئي. هڪ اجنبي شهر ۾ هوٽل جو ڪمرو ئي وڏو سهارو آهي. عام طور ماڻهو ٿائي ڳالهائين ٿا ۽ بيرا تمام ٿوري انگريزيءَ جي ڄاڻ رکن ٿا.

هوٽل ۾ مختلف طعام گاهه مختلف قسم جا کاڌا پيش ڪن ٿا.

هڪ سوئس، هڪ جاپاني ۽ هڪ ٿائي طعام گاهه آهن. ان ڪانسواءِ هڪ گڏيل کاڌي جوطعام گاهه آهي. ڊسڪو ڪلب ۽ بال روم هن هوٽل جا حصا آهن.

ڪمري ۾ ٽي وي ڏسڻ جي به قيمت ادا ڪرڻي پوي ٿي. رڳو مقامي چينل (جن تي ٿائي پروگرام اچن ٿا) مفت ۾ ڏسي سگهجي ٿو. ان ڪري هوٽل ۾ پيل ايشيا مخزن ئي ورونهه جو سامان بڻيو آهي. هن مخزن ۾ فلپائين جي سيوبڪ ڪاري Subic Bay متعلق هڪ دلچسپ مضمون شايع ٿيو آهي.

هن ڪاريءَ ويجهو هڪ مهاڻن جي بستي اولنگاپو Olongapo ۾ نيويارڪ جي نيويءَ جي هڪ سپاهي جان گاربن ١٨٩٨ع ۾ قدم رکيو. قسمت جا عجيب رنگ آهن هن جي پوٽي بڪ گاربن ٢٤ نومبر ١٩٩٢ع

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي سيو بڪ ڪاريءَ جي بحري آرماڙ جي ايڊمرل ٿامس مرسر جي خالي ڪيل آفيس ۾ "سيو بڪ بي ميٽرو پوليٽن اٿارٽي" (SBMA) جي چيئرمين جي حيثيت ۾ قدم رکيو.

پنجاهہ سالن جو بڪ گارڊن سيوبڪ ڪاريءَ جي مسيحا طور ياد ڪيو وڃي ٿو. هن گذريل ٽن سالن ۾ هن بحري مرڪز کي هڪ خوبصورت ميٽروپوليٽن شهر جو روپ ڏنو. هن لاءِ صدر راموس جو چوڻ آهي تہ هيءُ هڪ "مثبت دانشور" (Positive Thinker) آهي. هن سان ڳالهائڻ طاقت جي دوا جو هڪ وزن پيئڻ آهي.

اپريل ۱۹۹۳ع ۾ عالمي بئنڪ ٤ ڪروڙ ڊالر جو قرض هن اٿارٽيءَ کي ڏنو جيئن هن بحري اڏي کي هڪ خوبصورت شهر ۾ بدلجڻ لاءِ ماسٽر پلان جوڙي سگهجي. هن وقت سيوبڪ ڪاري جي فري پورٽ ۽ خاص معاشي زون جي علائقي ۾ ۱٦٨ ڪمپنيون ڪم ڪن پيون. ٢٤ ڪلاڪ ڪم ڪندڙ هوائي اڏو ٢٧٤٤ ميٽر رن وي سان موجود آهي جتان بين الاقوامي اڏامون ٿي سگهن ٿيون. ڪاريءَ جي بندرگاهہ ۾ ڇهہ ست وڏن جهازن جي لنگر انداز ٿيڻ جو انتظام آهي. جتي سامونڊي طوفانن کان بچڻ جو انتظام پڻ ڪيل آهي. هتي هڪ ملائيشين ڪاسينو، ٣ وڏيون هوٽلون، لاتعداد طعام گاهہ، فيڊرل ايڪسپريس لاءِ ڪارگو هوائي اڏو، بجلي گهر (جيڪو واڏو بجلي منيلا کي وڪرو ڪري ٿو) گولف ڪورس (جيڪو تائيوان وارن جوڙيو آهي) گرانڊ پرڪس سرڪٽ ريس ڪورس انٽرنيشنل اسڪول ۽ ڪرسمس جي سينگار وارين شين کان وٺي ملٽري آرمرڊ ڪار تائين هر شيءِ تيار ڪرڻ جا ڪارخانا قائم ٿي چڪا آهن.

جاپان ۽ تائيوان هن علائقي ۾ تمام وڏا صنعتي علائقا قائم ڪرڻ وارا آهن. ان ڪانسواءِ گورڊن ڪمپنيءَ ڊزني لينڊ ۽ وينس جهڙو هڪ ڳوٺ ٺاهڻ جو ارادو رکي ٿي جنهن ۾ وينس جا روايتي هوڙها Gondolas پڻ موجود هوندا.

جڏهين آمريڪي فوجي اڏا هتان پٽيا ويا تہ ٤٢ هزار فلپينو ماڻهن نوڪريون وڃايون هيون. هيستائين انهن مان ٢١ هزار ماڻهو واپس نوڪرين تي لڳي ويا آهن ۽ باقي بيروزگارن مان پڻ گهٽا ٽٽا ٩٥ع سال جي آخر تائين نوڪرين کي لڳي ويندا.

سيوبڪ بي هاڻي صاف گهٽين ۽ ٽريفڪ جي سخت قانون جو پابند

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شهر بنجي ويو آهي. هتي جي حفاظتي نظام لاءِ آمريڪا جا تربيت يافتہ محافظ آهن.

ٻڪ گارٻن، جديد سينگاپور جي ابي لي ڪوان يي Lee Kuan Yew کان گهڻو متاثر آهي. ٻڪ چاهي ٿو تہ هي شهر هڪ نئون سنگاپورُ بنجي. انهيءَ خواب کي سنواري ٻڪ گارٻن ١٩٩٨ لاءِ فلپائين جي صدر لاءِ اميدوار آهي. هن جو خيال آهي تہ جيڪڏهين ماڻهن هن کي پسند ڪيو تہ ٢١ صديءَ ۾ هو فلپائين کي ترقيءَ جي معراج ڏانهن وٺي ويندو. اتارتيءَ جو چيئرمين بنجڻ کان اڳ هو اولنگاپو جو ميئر هو. ان جاءِ تي سندس گهرواري ڪيٽ ميئر آهي ۽ ڪيٽ جو سوٽ وائيس ميئر آهي. ٻڪ گورڊن جو ننڍو ڀاءُ جيمس هن تڪ مان ڪانگرس جو ميبر چونڊيو آهي. ان مان ظاهر آهي تہ هي خاندان سياست ۾ بيحد سرگرم آهي. ٻڪ گورڊن هڪ انٽرويو ۾ صاف طور چيو :

"of course people would say that the CIA would back some one surnamed GORDON, who has an American grandfather"

لاشڪ ماڻهو چوندا تہ سي آءِ اي اهڙي ماڻهوءَ جي پٺيرائي ڪندي جنهن جي ذات گورڊن آهي ۽ ڏاڏو آمريڪي.

فلپائين ۾ انساني حقن لاءِ آواز اتاريندڙ فادر شي ڪيولن "Father Shay Cullen" ۽ محتسب جي وڪيل ڊيلا لانا جو خيال آهي تہ ٻڪ گورڊن هڪ سياسي بادشاهت جو بنياد رکي رهيو آهي جيڪا ايندڙ نسلن تائين هلندي.

٤ نومبر ١٩٩٥ع: بئنڪاڪ آماري ايئر پورٽ هوٽل صبح جو ناشتي تي خبر پئي تہ منيلا لاءِ فلائيٽ منجهند جي ٣:١٥ وڳي رواني ٿيندي. ان ڪري ڪمري ۾ ئي ڏينهن گذارڻو هو. بي بي سي تان سري لنڪا جي گهرو ويڙهہ تي هڪ پروگرام ڏيکاريو ويو. جنهن مطابق جافنا سڄي ملڪ کان الڳ ٿي ويو آهي. جافنا ۾ رهندڙ سوين سنهالي ان علائقي کي ڇڏي پنڌ ئي پنڌ محفوظ علائقن ۾ پهتا آهن جو تامل ٽائيگرس پاران پنهنجي علائقي تي ڪڙو چاڙهيو ويوآهي. ڪجهہ ڏينهن کان تامل ٽائيگرس معصوم سنهالي ڳوٺاڻن کي مارڻ شروع ڪيو هو.

٢ نومبر تي جڏهين ڪراچيءَ ۾ هوس تہ اتي جي شام وارين اخبارن ۾ ١٥ مزدورن کي اکيون ٻڌي مارڻ جون خبرون ڇپيون هيون. هتي ٣ نومبر جي ٿائيلنڊ پوسٽ ۾ پڻ اها خبر وڏين سرخين سان شايع ٿي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي. خبر مطابق حڪومت ان جو ذوهہ ايم ڪيو ايم تي هنيو آهي جنهن تہ ايم ڪيو ايم پنهنجي حقن لاءِ جدوجهد جو عزم ڪيو آهي. هن دردناڪ دهشتگرديءَ ۾ ماريل ماڻهو عمارت سازيءَ جا مزدور هئا جيڪي روزگار خاطر پنجاب ڪان آيل هئا ۽ ان لاءِ مهاجر ٽائيگر فورس جوابداري ڪنئي آهي. تامل ٽائيگرس ۽ مهاجر ٽائيگرس جو بنياد هندوستان سان لاڳاپيل آهي. ٻئي گروهہ پنهنجي مستقبل اڏڻ لاءِ سري لنڪا ۽ پاڪستان آيا هئا ۽ ٻنهي گروهن ڌرتيءَ ڌڻين سان بغض ۽ نفرت جو اظهار بندوق جي ناليءَ سان ڪيو آهي. ٻنهي هنڌن تي ڌرتي ڌڻي مصيبتن ۾ آهن ۽ ملڪن جي ترقي هن تشدد پسند ڪارروائين سبب رڪيل آهي. سياست ۾ دهشتگردي جي هن رجحان دنيا جو مستقبل خطري ۾ وجهي ڇڏيو آ هي. ڪجهہ ان قسم جو ڏهڪاءُ سوڊان ۽ يوگنڊا جي سرحدي علائقن ۾ شروع ٿيو آهي جتي يوگنڊا جا رومن ڪيٿولڪ سوڊاني مسلمانن جي تبليغ ڪان بيزار آهن ۽ سرحدي ڳوٺن مان مسلمانن کي سوڊان طرف ڌڪين پيا ۽ بهتان تا هڻن تہ سوڊاني، ڪرستانن کي ڏوريءَ مسلمان پيا بنائين.

اها صورت حال انسان جي مشترڪ مستقبل لاءِ ڊيڇاريندڙ آهي ۽ انسانن کي وري قبائلي ۽ جهنگلي قانون ڏانهن ڌڪي پئي. هن سيني واقعن جي پويان هٿياربند گروهہ پنهنجي طاقت سان قانون ۽ حڪومتن جو مذاق پيا اڏائين. هي مسئلو صرف چند ملڪن جي پر امن. قانون جو احترام ڪندڙ ماڻهن جو ڪونهي پر اهو هاڻ بين الاقوامي مامرو بنجي ويو آهي، جنهن تي ڪيرسو ڇيندو؟

منجهند جي ماني ڪائي ايئرپورٽ پهتس، فلائيٽ لفتنسا جي هئي ۽ چئين وڳي رواني ٿي. جهاز اندران ڏاڍو خوبصورتي سان سجايل هو. جرمن ۽ انگريزي فلمون ڏيکاريائون. پوڻن ٽن ڪلاڪن ۾ منيلا جي هوائي اڏي تي پهتاسين. ان وقت منيلا ۾ رات جا پوڻا اٺ ٿيا هئا. هوائي اڏي جا ايئرڪنڊيشن بند هئا ۽ سخت گرمي هئي. سامان بہ هيٺ مٿي ٿي ويو. ان کي ڳولڻ ۾ چڱي دير لڳي. انسٽيٽيوٽ جو ڪوبہ نمائندو ڪونہ آيل هو. سنڌن ٻڌايل ٽيڪسي ڪمپنيءَ ٢٧٥ پيسو هوٽل تائين وڃڻ جا ورتا. هتي ڊالر جي قيمت ساڍا پنجويهہ پيسو آهي جيڪا حيرت انگيز آهي ١٩٩٣ع ۾ ٻڻ لک پڪ ساڳيو اگهہ هو!

ايئرپورٽ ٽيڪسي سسٽم تمام سٺو آهي. ٽيڪسي ڪمپنين جا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪائونٽر ايئرپورٽ تي آهن. اوهان هنن کي پنهنجو ڏس پتو ٻڌايو. هو ڪمپيوٽر ۾ داخلا ڪري اوهان کي رسيد ڏيندا ۽ هڪ ڪاپي ٽيڪسي ڊرائيور لاءِ الڳ ڏيندا. هر ٽيڪسي سنڊيڪيٽ جو الڳ اسٽان آهي جتي سنڊيڪيٽ جي نمائندا خاتون نمبروار ٽيڪسيءَ ۾ وهاريندي.

پاسي (Passay) روڊ جي وئيڪيشن هوٽل ۾ بوڪنگ هئي. وڏي مشڪل سان مهماندار خاتون کي ڳالهه سمجهه ۾ آئي. ڪمرا اڳ ئي ٻن ٻن لاءِ بوڪ ٿيل هئا. آئون اڪيلو آيو هوس. طوفان سبب ايندڙن جو پروگرام هيٺ مٿي ٿي ويو هو. مون کي ڪنهن سان گڏ ڪمرو ملڻو هو پر ان وقت آئون اڪيلو پهتل هوس. خير ڪمري جي چابي ملي. شايد آڌي رات ڪو اچي ڪڙڪي.

ڪائونٽر تي هوس جو بجليءَ موڪلايو. هوٽل ۾ لفٽ به ڪانه هئي چوٿين فلور تي چاڙهيون چڙهي پهتس ڪمرو ننڍو ۽ گرم، ايئرڪنڊيشن نالي ماتر سروس بيڪار.

بجلي جهٽ اچي وئي رات جي مانيءَ جو چئي ويٺي انتظار ڪيم شڪر آهي ته ڪمري ۾ ٽي وي آهي جيڪو اسٽار جا پروگرام ڏيکاري ٿو.

۵ نومبر ۱۹۹۵ع منيلا:

You can kill a man, but not an idea

اڄ صبح ستين وڳي جي CNN جي شاهه سرخي، اسرائيلي وزيراعظم رابن قتل ٿي ويو ۽ شمعون پيروز قائم مقام وزيراعظم بڻجي ويو. گذريل رات رابن هڪ امن ريليءَ ۾ امن جو گيت پئي ڳايو هزارين ماڻهو سٽي اسڪوائر ۾ ساٿس گيت ڳائڻ ۽ نچڻ ۾ مصروف هئا. تمام ويجهي کان ٽيل فائر ۾ رابن ڪري پيو ۽ لاڏاڻو ڪري ويو. صدر ڪلنٽن هن کي صديءَ جو عظيم انسان سڏيو آهي.

منجهند جي ۱۲ وڳي ڏاري ڪورس جي سربراهه پروفيسر هرنانڊو آئي ۽ انسٽيٽيوٽ جي ڪارڪنن اسان کي مختلف گاڏين ۾ ۱۲:۱۵ ڌاري باگيو لاءِ روانو ڪيو جتي اسان کي هڪ مهيني لاءِ شاگردي ڪرڻي هئي. منهنجي گاڏي ۾ ۳ ٻيا دوست نائيجريا، ٿائيلنڊ ۽ ملائيشيا جا هئا. اسان جو ڊرائيور وڪٽر هو جنهن جي خيال ۾ باگيو ۳:۳۰ ڪلاڪ ڪن جو سفر آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موسم ڏاڍي خوبصورت ۽ جهڙالي آهي. تڏ بلڪل بہ ڪانهي. ڪراچيءَ وانگر سامونڊي هوائون لڳن پيون. شهر ڪان ٻاهر نڪرڻ ڪانپوءِ هلڪي بوندا باندي ۽ ڪٿي ٿوري تيز برسات پوي پئي.

اڳتي هلي جڏهين مين هاءِ وي ڇڏي ٻاگيو جو رستو ورتو سين تہ پتو پيو تہ رستو اڳيان بند آهي. ڪالهوڪي طوفان ڪيئن وڻ ڪيرايا هئا ۽ رستا ٽوڙ يا هئا. ان طوفان کي فلپائين وارا Typhoon Rosing پيا چون. هتي سال ۾ ويها روڪن ننڍا وڏا طوفان ايندا آهن. گذريل ڏهن سالن ۾ هيءُ طوفان سڀني کان وڏو طوفان هو، جن ۾ بہ سئو کن انساني جانيون اجل جو شڪار ٿيون ۽ ڏيڍ ارب ڊالرن جي نقصان جو ڪاٿو آهي.

هاڻي اسان ٻئي رستي کان ٻاگيو طرف روانا ٿيا آهيون هي رستو سوڙهو ۽ بہ ٽڙفو آهي. تمام گهڻي ٽريفڪ آهي ۽ ڪيترن هنڌن تي بيهڻو پيو پوي. اڌ مني ڪلاڪ ۾ هڪ بہ ڪلوميٽر رستو طئي ٿئي ٿو. ”ڍڳو پير پيران“ وارو حال آهي.

وڪٽر جا سايا ٽي ڪلاڪ پورا ٿي ويا ۽ منهنجاگوڏا ڄمي ويا پر ٻاگيو جونالو نشان بہ ڪونهي. ڇئن ڪلاڪن کن ڪانپوءِ ٽريفڪ جي هن مونجهاري مان نڪتاسين هڪ رستي جي پرسان پيٽرول پمپ تي جنگهون سڌيون ڪرڻ جو موقعو مليو.

وري ساڳيو سسئي ۽ رڻ ويا پتيندا پاڻ ۾، هلندا رهياسين.

آخر شام جي ساڍي ستين وڳي ڌاري ڪٿي بيهي چانهہ پيئڻ جو موقعو مليو. هر هنڌ هر ڪو ٻڌائي پيو تہ ٢٥ منٽن جو پنڌ باقي آهي. پر اهو سچ نہ هو. ستين وڳي کان پوءِ اسان کي جبل جهڙي ڪا شيءِ نظر آئي ۽ ائين نانگڻ جهڙي رستي تي مٿي چڙهندا رهياسين. ساڍي اٺين ڌاري ٻاگيو شهر ۾ داخل ٿياسين. ڊرائيور منجهي پيو ۽ اڌ ڪلاڪ کن وري بہ شهر جي چوراهن جي چڪرن ۾ لڳي ويو. نوين وڳي ڌاري الله الله ڪري اچي ڪيمپ جان هي (Camp Johnhay) پهتاسين جيڪا هاڻي انسٽيٽيوٽ جي ڪيمپس آهي. هتي وارا همراهہ ڏاڍا پريشان هئا. اسان کان گهڻو پوءِ نڪتل بہ گاڏيون پڻ چند منٽن جي وقفي سان پهتيون.

ڊنر جي ميز تي ٽريل ڪاڏو رکيو هو. اسٽاف موڪل ڪري وڃي چڪو هو. هڪ تہ ٻئي بہ ۽ منيلا کان ۵۰۰۰ فوت مٿي هن پهاڙي جاءِ تي اها ماني بہ وڏي خوشنصيبي هئي.

ان ڪانپوءِ سياڻي جي ڪم لاءِ ڪاغذ مليا. اتڪل ٻن ڏينهن جي پڙهڻ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جوبمواد هو. اهو پڙهڻ کانسواءِ پهرئين ڏينهن جي ڪارروائي سمجهڻ ڏکيو ڪم هو.

٦ نومبر ١٩٩٥ع

اڄ سايي ائين وڳي افتتاحي اجلاس شروع ٿيو. جنهن کي فيڪلٽيءَ جي وائيس ڀين شروع ڪيو. نالا فلپيني ڏکيا ۽ وري ان جا اچار هو خود بہ عجب نموني اداڪن. اصل پتو نہ پيو. مثال طور وي ڪي پي، وڪٽر ڪي پڪٽر، هاٽي ڏيو مڻهن.

هيءَ ڪيمپس بيحد خوبصورت آهي. ١٩١٢ع ۾ ڪنهن "جان هي" (John Hay) صاحب پنهنجي ڪيمپ جو ڙي هئي ۽ ان سان گڏ هڪ خوبصورت گولف ڪورس پڻ ٺاهيو ويو هو.

صبح جو سج نڪري آيو آهي، تڏي شفاف. هوا گهلي پئي ۽ ڪراچيءَ جي زبان ۾ سخت سردي آهي.

باگيوسٽي (Bagio City) اتکل ٢٥٠ ڪلو ميٽر منيلا جي اتر ۾ آهي ۽ سمنڊ جي سطح کان پنج هزار فوٽ مٿي آهي. هيءَ جاءِ ١٩٠٣ع کان ٣٠ جون ١٩٩١ع تائين آمريڪي فوج جي قبضي هيٺ هئي جتي هتي جي ماڻهن کي اچڻ جي اجازت بہ ڪانہ هئي. ١٩٧٩ع ۾ هيءَ جاءِ عام ماڻهن لاءِ کولي ويئي. اڄ ڏينهن تائين هتي جي عام ٽيڪسيءَ کي اندر اچڻ جي اجازت ڪانهي، اندر اچڻ لاءِ خاص اجازت نامي جي ضرورت آهي.

هيءَ ڪيمپ ٢١٦ هيڪٽرن تي مشتمل آهي. هيءَ ڪيمپ هڪ جولاءِ ١٩٩١ع تي جڏهين فلپائيني حڪومت جي حوالي ٿي تہ انهن هن کي سياحت جي کاتي جي حوالي ڪيو. هُنَ هتي هڪ هوٽل اگوروٽ لاج (Igorot Lodge) ۽ ڪيٽريون ننڍيون ريسٽورنٽ قائم ڪيون. ان کانسواءِ هتي ڪيئن خوبصورت ڇهچ ساوا گولف ڪورس آهي. ترڻ جو تلاءُ ۽ ٻين راندين لاءِ سهوليتون آهن. هن ڪيمپ ۾ لائبرري، ميوزيم ۽ تحفن جو ننڍيو دوڪان آهي.

هر ڪمري ۾ ٻہ ڄڻا آهيون. مون سان گڏ مالديپ جو مسٽر ابراهيم رشاد آهي. ڏاڍو پلو ماڻهو نيڪ نمازي آهي ۽ ائين سمجهو تہ هڪ ننڍڙي بيٽ جو انتظامي سربراهہ آهي. بيحد شريف ۽ نهٺو ماڻهو پڪو نمازي ۽ سچو مسلمان.

هتي اچڻ کان وٺي وقت جو ڪاٿو ئي ڪونهي صبح جو سايي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ستين ڪان وٺي رات جو نو وڳي تائين مصروفيت رهي ٿي. هي انتظامڪاريءَ جا ڪورس ڊايا ڪٽائيندڙ ٿين ٿا. پر هنن يارن ان ۾ وڏي دلچسپي ورتي آهي.

جمعي جي ڏينهن نماز لاءِ خاص وقت ڏنو ويو هو. اسان پاڪستان، بنگلاديش، ملائيشيا، انڊونيشيا ۽ مالديپ جا مسلمان، پڇائيندا وڃّي هڪ ننڍڙي غريبن جي پاڙي ۾ پهتاسون جتي هيسيل گدلا بار نظر آيا پئي. ڪچيون سنهيون گهٽيون ٿين جي ڇتين وارين جهوپڙين سان ڳتيل هيون ۽ انهن جهوپڙين جي وچ ۾ هڪ جهوپڙي "مسجد دعوي" هئي.

جهوپڙيءَ جي ٻاهران هڪ پلاسٽڪ جو واٽرڪولر رکيل هو. ان جي سامهون پيل پٿرتي ويهي وضو ڪري مسجد ۾ قدم رکيوسين. خطيب تگالو ۾ خطبو پڙهيو ۽ نماز پڙهايائين. عربيءَ جا اچار چٽا ۽ صاف هئا.

نماز تي ڳچ پاڪستاني شاگرد مليا جيڪي مختلف شهرن مان هتي ميڊيڪل ۽ انجينرنگ ۾ پڙهن ٿا. سندن چواڻي تہ هتي جو تعليمي معيار پاڪستاني يونيورسٽين جي مقابلي ۾ تمام سٺو آهي.

پهرئين جمع جي شام ڪورس جي شريڪن ۽ استادن جي گڏجاڻي هئي. هن سوشل شام جو خاص مهمان فلپائين ملٽري اڪيڊميءَ جو سپرنٽنڊنٽ ميجر جنرل رُڊولفو ايسٽرالڊو هو. اسان جي هن ڪورس ۾ ١١ ملڪن جا ساٿي شريڪ آهن. اڄ جي شام جي خصوصيت اها آهي تہ هر هڪ پنهنجي ملڪ جي ثقافت جي حوالي سان راڳ يا ڊانس پيش ڪندو.

پروگرام دعا سان شروع ڪيو جيڪا فادر ايڊگر ڪئي.

ان ڪانپوءِ فلپائين جي گروپ هڪ مرحبائي گيت ڳايو. پوءِ بنگلاديش جي ساٿين ندين جو راڳ پش ڪيو. نيپال مان هڪ دوست اُتپ آهي جنهن ڏاڍي پياري انداز ۾ هڪ پردرد لوڪ گيت پيش ڪيو.

ملائيشيا جي دوستن هڪ مشهور ملي لوڪ گيت ڳايو ويٽنامي دوستن پلاسٽڪ جي جڳن کي وڄائي موسيقي جي ڏاڪ جمائي. هندوستاني دوست جيڪو بنگال جي سر زمين سان لاڳاپيل آهي، ان پنهنجوئي هڪ انگريزي نظم پيش ڪيو جنهن ۾ اڪيلائيءَ جو شديد احساس اوتيل هو.

ان ڪان پوءِ مالديپ جي ساٿين پنهنجي ٻوليءَ ۾ قومي ترانو پيش

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيو ۽ ان جو انگريزي ترجمو ٻڌايو. هن ڪانيوءِ منهنجووارو هو.

هن سڄي تقريب جي ميزباني جا فرائض پڻ مون هتي جي هڪ خاتون اولائيو (Olive) سان گڏجي سرانجام پئي ڏنا. ان ڪري موقعي جو فائدو وٺندي پنهنجيٰ پياري سنڌ جو ذڪر ڪيو ان جي ترن ۾ نچندڙ اداس مورن جو گيت پنهنجي بي سري آواز ۾ آلاپيو "مور تو تلي" عجيب ڪيفيت ۾ جذبا منهنجي من ۾ اتمن جو سيلاب مچائي ويا.

نائيجريا جي سليمان چرچا ٻڌايا پر ماٺهو ڪليائي ڪونہ. انڊونيشيا جي دوستن پنهنجي سازن سميت فن جو مظاهرو ڪيو. آخر ۾ ٿائيلنڊ جي دوستن چڱو چهچٽو مچايو. هن "ڦرڦر سونٽو ڊيلي تي ڇٽڪي" نموني جي راند پڻ ڪئي جنهن ۾ هڪ گيت ڳايو ويو.

فلپيني ملٽري اڪيڊميءَ جي آفيسرن پنهنجي سپرنٽينڊنٽ سان گڏ جي صبح جو سير (Morning Walk) ڊانس جي انداز ۾ پيش ڪيو. ڪل ۽ خوشيءَ جو هي ماحول ڪيتري دير تائين هلندو رهيو. اجنبي ديس ۾ اجنبي ماڻهن سان اوچتو هڪ مهيني جو گڏجي رهڻ جو تجربو خوشيءَ ڳاڍڙ حيرت وارو ٿئي ٿو.

١١ نومبر ١٩٩٥ع

ڇنڇر جو ڏينهن ڪورس جي پهرين هفتيوار موڪل جو ڏينهن هو. صبح جو سايي ائين وڳي فلپائين ملٽري اڪيڊميءَ جي بس آئي ۽ ڪرنل ڪارلوس ڪارڊينائو (جيڪو اسان جو ڪلاسي آهي ۽ ڪلاس جي ڪاروباري ۽ انتظامي ڪميٽيءَ جو صدر چونڊيو ويوآ هي. هيءُ ملٽري اڪيڊميءَ ۾ پروفيسر آهي) جي رهنمائيءَ ۾ اسان فلپين ملٽري اڪيڊمي روانا ٿياسين. ويهارو ڪن منٽن کان پوءِ اسان جنرل اسٽراڊو جي دفتر ۾ هئاسون. هن ملٽري اڪيڊميءَ ۾ ٽنهي فوجن (بري، بحري ۽ هوائي) جي ڪيڊٽن لاءِ بنيادي تربيت مهيا ڪئي وڃي ٿي. هيءَ اڪيڊمي ١٩٣٦ع ۾ شروع ٿي اڪيڊميءَ ۾ داخلا انٽر پاس ڪرڻ کان پوءِ سخت مقابلي جي امتحان ۾ ڪاميابيءَ جي بنياد تي اچي وڃي ٿي. چئن سالن جي ڪورس ۾ انجنيئرنگ، ڪمپيوٽر، مئنيجمنٽ، قانون، سياست، تاريخ، انصاف، انساني حق ۽ ٻيا ڪيئن ملٽري سائنس جا ڪورس پڙهايا وڃن ٿا. ڪورس دوران ئي ڪيڊٽ هوائي ، بحري يا بري فوج ۾ وڃڻ جو فيصلوڪري ٿو. اڪيڊميءَ جي صدر دفتر ۾ وڊيو فلم وسيلي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڪيڊميءَ متعلق ڄاڻ ڏني ويئي. ان کان پوءِ سوالن لاءِ وقت ڏنو ويو. دينا بندو اسان جي بنگالي ڪلاسيءَ اهڙو سوال ڪيو جو جنرل منجهي پيو. هن جو سوال هو ته ”ڇا اوهان جي اڪيڊميءَ ڪڏهين سوچيو آهي ته مختلف قومن جي وچ ۾ هي ڇا جو جهيڙو آهي، جنهن انسانن جي حياتي عذاب ۾ وجهي ڇڏي آهي. ڇا اوهان بين ملتري اڪيڊمين سان لاڳاپي ۾ آهيو ته ڪو اهڙو قدم کنيو وڃي ته جئين دنيا ۾ وتندڙ تڪراءُ ۽ غير يقيني حفاظتي خطرن کي گهٽائي سگهجي؟“ يقيناً ان جو جواب کنهن جنرل وٽ ته نٿو ٿي سگهي پر شايد کنهن اهل دل دانشور جي ذهن مان نڪري اچي. هن پنهنجي سوال جي وضاحت ۾ چيو ته اسين ترقي پذير قومون پنهنجي آمدنيءَ جو وڏو حصو فوجن جي پويان خرچ ڪريون ٿا. ان ريت پنهنجي پنتي پيل ماڻهن جي ترقيءَ لاءِ اسان وٽ ڪجهه بچي ئي نه ٿو.

جنرل صاحب بحث کي اتي ۾ ڇڏي اڪيڊميءَ جي مختلف حصن کي گهمڻ جي دعوت ڏني ۽ ٻڌايو ته مس ايشيا پيسفڪ ١٩٩٤ ٻاهر اسان جي منتظر آهي. ان جي اسان کيُ اڳوات خبر ڪانه هئي. مس ايشيا پيسفڪ ٩٤ع جي راڄ جو اڄ آخري ڏينهن آهي. اڄ شام جو هن ئي شهر جي ڪنوينشن هال ۾ مس ٩٥ جو انتخاب ٿي ويندو ۽ هيءَ حسن جي راڻي پنهنجو تاج نئين راڻيءَ جي سر تي سجائيندي.

هيءَ مس پيرو آهي. هڪ خوبصورت جوانڙي مختصر لباس ۾ مس ايشيا پيسفڪ جي سرخ پٽي سيني تي سجائي سامهون بيٺي آهي. اسان جو هن سان تعارف ڪرايو وڃي ٿو. هٽ ملائي نالو ۽ ملڪ جو نالو ٻڌايون ٿا ۽ هن سان گڏ اڪيڊميءَ جا مختلف شعبا ڏسڻ وڃون ٿا. ڪلاس روم ڪمپيوٽر ليب لائبرري سونيئر شاپ گهمڻ کان پوءِ مهمان خاني ۾ ٿوري دير ترسيا آهيون. هتي اسان حسن جي راڻيءَ سان تصويرون ڪڍايون. آٽو گراف ورتا ۽ ڪجهه دير پاڻ ۾ ڪچهريون ڪيون.

هن کان پوءِ پيريڊگرائونڊ جي بالڪنيءَ ۾ پنهنجي مخصوص نشستن تي ويهي هتي جي ڪيڊٽن جي پيريڊ ڏسون ٿا. هن اڪيڊميءَ ۾ هر دفعي پنج سيڪڙو سيئون عورتن کي آچيون ويندڙيون آهن.

پيريڊگرائونڊ ۾ ڪيڊٽن جا مختلف جٿا بينڊ جي خوبصورت ڌنن تي مارچ پاسٽ ڪندا هليا. عورتن جو دستوپڻ شامل هو پر هڪ جٿي جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳواٽي پڻ هڪ نوجوان خاتون جي حوالي هئي.

آخر ۾ جيڪي ڇهه ڪيڊٽ سلاميءَ جي چبوتري تي آيا انهن ۾ پڻ هڪ خاتون هئي. صرف وارن مانُ خبر پئجي سگهي پئي ته هوءَ نينگري آهي نه ته هن جو لباس، هٿيار ٽوپي سڀ مرداڻا هئا. هتي حسن جي راڻي کي سلامي ڏني وئي ۽ ڪيس اڪيڊميءَ پاران تحفا ڏنا ويا جن ۾ هڪ ڪپاهه جو گڏو هن جي دلچسپيءَ جو مرڪز بڻيو ۽ هن ان کي بيحد پيار مان پنهنجي گود آهي! تقريب جي پڄاڻيءَ تي جنرل صاحب کان موڪلائي اسان پنهنجي ڪيمپس روانا ٿياسين.

منجهند جي مانيءَ کانپوءِ باگيو گهمڻ جو پروگرام رٿيو ويو. باگيو فلپائين جو سڀ کان پراڻو شهر آهي جيڪو اسپيني ماڻهن جوڙيو هو. هي فلپائين ۾ سيني شهرن کان مٿي اٽڪل ۾ هزار ميٽرن جي بلندي تي آهي ان سبب مختلف حملي آورن هن کي اونهاري جي راڄڌانيءَ طور استعمال ڪيو آهي. شهر جي پر پيچ رستن تان لنگهي اسان ٻاهر اچون ٿا. سڀ کان پهرين صدر مارڪوس جو گرمين جو محل اچي ٿو ۽ اسان ٿوري دير لاءِ ان محل جي گيٽ وٽ ترسون ٿا. هيءُ محل مارڪوس تعمير ڪرايو. مارڪوس فلپائين جو ڊڪٽيٽر هو جنهن کي آخر ماڻهن زوريءَ تخت تان لاٿو. سندس راڻي اميلڊا فيشن جي راڻيءَ طور دنيا ۾ مشهور آهي. هن محل جي سامهون عاليشان باغ آهي. ٻاهرين گيٽ تي ٻه فوجي جوان پهري تي بيٺل آهن. هنن جي اجازت سان اسان اندر باغ جي سامهون بيهي تصوير ڪڍائي. ڏينهن جي سج تي ڪڪرن ڇانوءَ ڪرڻ شروع ڪئي ۽ هتان اڳتي وڌڻ سان ئي برسات اچي زور سان پيئي. اسان هاڻي باگيو جي ٻهراڙيءَ ۾ ايسٽر ويونگ اسڪول Easter Weaving School پهتا آهيون. هن اسڪول جي تهه خانن ۾ اڏاڻن تي عورتون ڪپڙو اڻڻ ۾ مصروف آهن. اسان جي سنڌ جي ڪيسن ۽ لونگين جهڙو ٿلهو ڪپڙو هتي روايتي طوراڻيو وڃي ٿو. اسان کي هن هٿ جي هنر جي ڪارخاني جي مختلف حصن جو دورو ڪرايو وڃي ٿو. هي سڀ ڪجهه ائين آهي جيئن هالا جي ڪورڪن ڪارخانن ۾ هوندو هو. جن جي لاءِ لطيف سائين چيو هو ته

هلو هلو ڪوريئين نازڪ جن جو نينهن،
ڳنڍين سارو ڏينهن ڇنڻ مور نه سکيا.

هن اسڪول جو تحفن وارو دوڪان خوبصورت آهي جنهن ۾ پتين

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي لڳائڻ لاءِ خوبصورت منظرن واريون اٿت جون تصويرون ننڍيا وڏا رانديڪا ۽ سجاوٽي شيون وڪڻ لاءِ سڏ ٿيو. هتان واپسيءَ تي اسان ايگريڪلچر يونيورسٽي وياسين هتي جام ۽ مارمليڊ ٺاهڻ جو يونٽ آهي. جيتوڻيڪ اڄ موڪل جو ڏينهن آهي پر ماسٽرس جا شاگرد ڪم ڪي لڳايا آهن. منهنجي لاءِ اها عجيب ڳالهه هئي تہ يونيورسٽيءَ جي ڀتين تي ڪوبہ نعرو يا پوسٽر يا مطالبو لکيل ڪونہ هو. هتي وٽ بہ يقيناً شاگرد جماعتون هونديون. هتي بہ جمهوريت لاءِ طويل جدوجهد ڪئي آهي. پر هتي جو تعليمي ماحول عام طور منظم ۽ پرسڪون آهي.

رستي تي هتي جي سبزي منڊي (ڀاڄي مارڪيٽ) مان گذر ٿيو. مارڪيٽ جون ننڍيون گهٽيون صاف هيون. مختلف ڀاڄيون پلاسٽڪ جي ٿيلهين ۾ بند هيون. سڙيل ڀاڄين جا ڍير نظر ڪونہ آيا.

مس ايشيا پئسفڪ مقابلو ١٩٩٥

١١ نومبر رات جو ٧ وڳي ڪنوينشن سينٽر باگيوسٽيءَ ۾ ايشيا پئسفڪ جي حسينائن جو مقابلو ٿيڻو هو. ٻگهي قطار ۾ شائقين مرد ۽ عورتون ڪنوينشن سينٽر جي دروازي اڳيان بيٺا آهن. سوائين ستين ڌاري دروازو کليو. مشتاقان ديد جو ديوانہ وار هجوم اڳتي وڌيو تہ سخت حفاظتي انتظامن جي ڪري ڏهن ڏهن ماڻهن کي اندر ڇڏيو وڃي ٿو. اسٽيڊيم وانگر ٽن طرفن کان سيٽون آهن ۽ چوٿين پاسي اسٽيج آهي جنهن تي هڪ عام سيٽ لڳل آهي. اسٽيج جي سامهون ڪئين ماڻهو ڪرسين تي ويٺل آهن. هي شام ڇهين وڳي کان هت آيل آهن ۽ ٻنر ۾ شريڪ آهن. هن ۾ شرڪت لاءِ ١٥ سو پيسو ٽڪيٽ هئي ۽ عام سيٽن تي ٣٠٠ پيسو ٽڪيٽ هئي. مقابلہ حسن جي شروع ۾ ٢٧ شرڪت ڪندڙ جو انڙين جو تعارف ٿيو. هر هڪ پنهنجي قومي لباس ۾ ملبوس الڳ الڳ اسٽيج تي آئي ۽ پنهنجو نالو پنهنجي ملڪ جو نالو ۽ مختصر پيغام دلبراني انداز ۾ ٻڌائي وئي. هن مقابلي ۾ آسٽريليا، هندوستان، ملائشيا، نيپال، ترڪي، ٿائلينڊ، فلپائين، پاپائي نيوگني، آمريڪا، سينگاپور، جاپان، پيرو، ڪولمبيا، تائيوان، هانگ ڪانگ ۽ ڪوريا جي حسينائن شرڪت ڪئي.

مقابلي جو ٻيو حصو لانگ گائون جو مقابلو هو. هر مقابلي ڪندڙ خوبصورت ڊزائين جا گائون پاتا ها ۽ هر ڪا الڳ الڳ پنهنجي گائون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊيڪارڻ لاءِ اسٽيج تي آئي تي. ان مقابلي ڪان پوءِ وڊيو تي اڳوات رڪارڊ ڪيل تي ڳالهيون ٿيون. ان مقابلي کان پوءِ وڊيو تي اڳوات پريل ترڻ جي ڪپڙن ۾ هر هڪ حسينا کي ڊيڪاريو ويو. هن کان پوءِ هنن ٢٧ مان ١٢ کي سيمي فائينل ۾ چونڊيو ويو. اهو فيصلو جج صاحبان مختلف قسمن جي مقرر ڪيل ماپن مطابق ڪيو.

وچ ۾ فلپائين جي هڪ مشهور راڳيءَ پنهنجي فن جو مظاهرو ڪيو سيمي فائينل ۾ هر هڪ مقابلي ڪندڙ کان مختلف سوال پڇيا ويا جن مان سندن ذهانت ۽ حاضر جوابيءَ جي خبر پئجي تي سگهي.

مثال طور اوهان ڇا بنجڻ گهرو تا؟ ان لاءِ اوهان وٽ ڪهڙا سبب آهن. هن مزيدار سوال جواب مقابلي کان پوءِ پنج حسينائون فائنل مقابلي لاءِ منتخب ٿيون جيڪي هندوستان، ملائيشيا، ڪوريا، جاپان ۽ پيرو جون نينگريون هيون.

آخري مقابلي ۾ هر مقابلي ڪندڙ کي پڪن وسيلي هڪ جج جو نالو ڪيڻو هو اهو جج ان مقابلي ڪندڙ کان ٣ سوال ڪندو پئي ويو.

سوال ڪجهہ هن ريت هئا. ”حسن متعلق اوهان جي ڪهڙي راءِ آهي؟“ ”دنيا ۾ طاقت دولت وسيلي يا حسن وسيلي حاصل ڪري سگهجي ٿي؟“

ان قسم جا ڪيئن مزيدار سوال هر هڪ کان پڇيا ويا. ڇوڪرين بيحد اعتماد سان جواب ڏنا. هن مقابلي ۾ هي ڇوڪريون ڪافي پرجوش تي لڳيون ۽ جذبات جي گهيري سبب ڪڏهين ڪن پل لاءِ منجهي پيون تي ۽ ان ريت هنن جي ياڳ جو فيصلو آسان بنجي ويو. مس ڪوريا جذبن ۽ جوش تي قبضي ۾ ڪامياب تي وئي ۽ ١٩٩٥ع لاءِ مس ايشيا پئسفڪ جو تاج ڪٽي ورتو. ٻئي نمبر تي هندوستاني ناري ۽ ٽيون نمبر ملائيشيا جي مائي صاحبہ کي مليو.

گذريل سال واري راٽي جيڪا اڄ صبح اسان سان گڏ ملٽري اڪيڊميءَ ۾ هئي. ان پنهنجو تاج نيئن راٽيءَ جي مٿي تي رکيو. مقابلو رات جو ١٢ وڳي ڌاري پورو ٿيو.

مقابلي جي وچ ۾ راڳ ۽ ناچ جا ڪيئن اسم ڏيکاريا ويا. هن هال ۾ اٽڪل ٣ هزار کن ماڻهو هئا پر بدنظمي ڪانہ تي. پروگرام براهہ راست دنيا جي ٽيليويزن وسيلي ڏيکاريو پئي ويو.

مقابلئہ حسن متعلق ڪيئن ڪهاڻيون اسان وٽ مشهور آهن. مون هن کان اڳ مس يونيورس جو مقابلو ١٩٨٧ع ۾ سنگاپور ۾ ٽيليويزن تان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

روان ڏنو هو ۽ ان وقت مون کي اهو پروگرام وندرائينڊڙ ۽ ڪافي سنجيده لڳو هو. پر وري به تجسس اهو هو ته اصل جاءِ تي ويهي پروگرام ڏسجي. ايئن سمجهو ته هي پروگرام هڪ خوبصورت فيشن شو آهي ۽ ان ڪان سواءِ ڪسرت جو مقابلو آهي. يعني Fitness Show آهي. ان ۾ اگهاڙپ جو وڏو عنصر ڪونهي، هاڻي ته اسان ٻش وسيلي اهي منظر گهر ۾ ڏسي سگهون ٿا.

ايشين انسٽيٽيوٽ آف مئنيجمنٽ، ايشيا جو مشهور بزنس اسڪول آهي. انتظام ڪاري هڪ وڏنڊ سائنس آهي ۽ اجڪجهه انجي سکيا تي هر هنڌ ڪافي ڌيان ڏنو پيو وڃي. پاڻ وٽ پاڪستان ۾ سڀ کان پهريون اسڪول انسٽيٽيوٽ آف بزنس ايڊمنسٽريشن ڪراچيءَ ۾ سٺ جي ڏهاڪي ۾ شروع ٿيو. چند سال اڳ لاهور جي واپاري مسٽر بابر علي (پيڪجيز لميٽيڊ) جي رهنمائيءَ ۾ لاهور يونيورسٽي آف مئنيجمنٽ سائنسز (LUMS) جو بنياد وڌو آهي. هي خالص خانگي ادارو آهي. حڪومت پاڪستان پڻ ڪراچيءَ ۾ پاڪستان انسٽيٽيوٽ آف مئنيجمنٽ (PIM) قائم ڪيو اهي. جيڪو سرڪاري، نيم سرڪاري ۽ غيرسرڪاري ادارن جي ڪارڪنن کي انتظام ڪاري جي مختلف پهلوئن تي جاڻ ۽ تربيت ڏئي ٿو.

ان کانسواءِ ملڪ جي سيني يونيورسٽين ۾ بزنس مئنيجمنٽ جا شعبا آهن. تازو ذوالفقار علي ڀٽو انسٽيٽيوٽ آف سائنس اينڊ ٽيڪنالاجي کي پڻ چارٽر مليو آهي ۽ هن اداري پاران لاڙڪاڻي ۾ پڻ بزنس ۽ فنانس انتظام ڪاريءَ جو تعليمي ادارو ZABIM قائم ڪيو آهي ۽ ڪراچيءَ ۾ ڪمپيوٽر سافٽ ويئر انجينرنگ ۾ ماسٽرس ۽ ايم.بي.اي جا ڪورس شروع ڪيا آهن.

ايشين انسٽيٽيوٽ جي خصوصيت اها آهي ته هي ادارو رٿابندي ۽ ترقيءَ جي علمن ۾ پڻ ماسٽرس ڪرائي ٿو. ان کانسواءِ مون جهڙن عمر رسيده مئنيجرن لاءِ هڪ پروگرام Programme for Development Managers سال ۾ ٻه دفعا ڪرائي ٿو. اسان وارو هي ڪورس ان سلسلي جو ايڪويهون ڪورس آهي. ان سبب اسان جي گروپ کي PDM-21 چون ٿا. جنهن ۾ ٥٥ شاگرد آهيون جن مان ٢٩ جو تعلق فلپائين سان آهي ۽ باقي ٢٦ ڏهن مختلف ملڪن جا آهن. هن ڪورس جو طريقو اهو آهي ته دنيا ۾ آزمايل مختلف ترقياتي رٿائن متعلق عملي رپورٽون اسان کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اگوات مهيا ڪيون ويون جيڪي آڻي رات تائين پڙهي، هيئنڻ سان هنڌائي، ٻئي ڏينهن ڪلاس ۾ انهن تي بحث ۽ ٽيڪا ٽپڻي ڪرڻي هوندي آهي. استاد مددگار طور بحث جي شروعات ڪري ٿو. هن سلسلي ۾ اسان ڪي مختلف جڳهہ مشهور سرڪاري توڙي غيرسرڪاري ڪيتر ۾ آزمايل ترقياتي منصوبن جي جاڻ ڏني ويئي آهي.

بنگلاديش جي پروشڪا، برئڪ ۽ گرامين بئنڪ، ملائيشيا جي امانہ اختيار، انڊونيشيا جي بندوگ شهر جي گَند ڪچري اڪلائڻ واري تنظيم PDK پاڪستان جي آغاخان رورل سپورٽ پروگرام، ڪوريا جي ساموئيل اُدانگ ۽ فلپائين جي PBSP ۽ CRTD پڻ بحث هيٺ آيا آهن. انهن ادارن ۽ تنظيمن جي اپياس جي بنياد تي اسان ڪي پنهنجي تنظيمن تي بحث لاءِ پڻ دعوت ڏني وئي. ايس پي او تي پڻ بحث ٿي چڪو آهي.

هن ڪورس وسيلي غربت کي هڪالڻ لاءِ ورتل گڏيل ڪوششن ۽ انهن جي پس منظر تي گهڻي جاڻ ملي آهي. انهن تنظيمن کي ڪهڙيون تڪليفون آهن ۽ ڪهڙا مسئلا هنن جي آڏو آهن. مستقبل ڪيئن آهي؟ آيا اهي سڀ ڪوششون اسان جي ايشيا مان غربت کي هڪالي سگهنديون؟

منهنجي دوست دينا بنڌو جو اهو خيال آهي تہ شايد هن حياتيءَ ۾ اهو ممڪن ڪونهي. هن جي وطن مغربي بنگال ۾ گذريل ١٥ سالن کان ڪميونسٽ پارٽيءَ جو راڄ آهي پر غربت اَڃان تائين موجود آهي ايترو ضرور ٿيو آهي تہ غريبن کي زبان ضرور ملي آهي، حقن جي جاڻ تي آهي پر هنن جي حالت ڪيئن بدلبي، ان لاءِ شايد اڃان وقت گهرجي.

اسان جا غريب ملڪ اڃان تائين ترقي يافتہ دنيا جا محتاج آهن جيڪو بہ ڏن ڏئي ٿو، اهو ان سان ڪجهہ شرط بہ رکي ٿو. جيئن تازو ڪوپن هيگن ۾ ٿيل اقوام متحدهہ جي سوشل سمٽ ۾ انٽرنيشنل مانيٽري فنڊ IMF ۽ ورلڊ بئنڪ ان تي زور ڏنو تہ ترقي پذير ملڪ معاشي بنيادي ڍانچي جي تبديلين Structural Adjustment واري پروگرام تي زور ڏئي رهيا هئا. ان جو مطلب آهي تہ هر قسم جي ڇوٽ ۽ رعايت ختم ڪئي وڃي. جيئن اسان جي ملڪ ۾ ٻج ۽ ڀاڻ تي ڇوٽ هئي، تعليم ۽ صحت مفت آهي. اهي سڀ رعايتون واپس وٺڻ لاءِ لاءِ عالمي ادارا زور لڳائين پيا ۽ ٻئي طرف زرعي ٽيڪس لاءِ پڻ زور پيا ڪن. انهن سيني قدمن جو سڄو بار غريب ۽ خاص طور غريب هاريءَ تي پوندو. ان حڪم نامي ۽ ”غربت ختم ڪريو“ واري عالمي پاشن مان ڪهڙي ڳالهہ سچي آهي؟

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عالمي بئنڪ جي هڪ تحقيقي مضمون ۾ پڙهيم ته اسان واري غريب دنيا ۾ انڪم ٽيڪس به گهٽ ڪري وڃيون طبقو ۽ غريب ٽوپري. امير ۽ طاقتور طبقو ان ڪان مُبرا آهي شين تي لڳايل سيل ٽيڪس ۽ محصول اڻ سڌي طرح غريب جي ڪلهن تي آهن. وڏا ماڻهو ته ٽيڪس ڪان ڪنهن نه ڪنهن نموني آجا ٿيو وڃن.

هن ڪورس ۾ رٿابندي جا طريقا پڙهايا وڃن ٿا. استاد فني معلومات مهيا ڪن ٿا. هن ڪورس ۾ ١٥ استاد حصو وٺي رهيا آهن: ترقياتي انتظام ڪاريءَ وارو هيءَ ڪورس هر سال اپريل ۽ نومبر ۾ منعقد ڪيو وڃي ٿو.

هن اداري جي نموني تي ڍاڪا جي پرسان غازي پور ۾ برئڪ پڻ ادارو جوڙيو آهي، جتي وري ڳوٺاڻي ترقيءَ کي موضوع بنايو ويو آهي. اسان جي ملڪ ۾ ڳوٺاڻي ترقيءَ جي اڪيڊمي پشاور ۾ گهٽو اڳ قائم ٿي هئي ان ڪانسواءِ ٽنڊي جام ۾ اهڙي اڪيڊمي آهي اسلام آباد ۾ وري نيشنل سينٽر فار رورل ڊيولپمنٽ آهي. پر انهن ادارن احان تائين ڪوعالمي ناماچار پيدا نه ڪيو آهي.

اسان واري ڪورس ۾ گهٽو ڪري سرڪاري شعبي جا ماڻهو شامل آهن ڇاڪاڻ جو حڪومت ئي ترقياتي عمل جي محرڪ هوندي آهي. اسان جي ايشيائي يا ڪٽي ائين چئجي ته ڏکڻ ايشيا واري پٽيءَ ۾ ملائيشيا سيني ڪان وڌيڪ متاثر ڪندڙ ترقي ڪئي آهي. غير سرڪاري ترقياتي تحريڪ ۾ هندوستان، سري لنڪا ۽ بنگلا ديش گهٽو اڳتي آهن. پاڪستان ۾ منهنجي خيال ۾ غيرسرڪاري ترقياتي تحريڪ ڪافي موثر طريقي سان اڳيان وڌي رهي آهي. پر ان جا اثر ظاهر ٿيڻ ۾ گهٽو وقت لڳندو ان جا ڪئين سبب آهن:

١) ترقياتي ڪيتر ۾ غيرسرڪاري تحريڪون الڳ الڳ پنهنجو منهن وٺي هلن پيون. هنن جو ڪو مشترڪ لائحہ عمل سامهون ڪونه آيو آهي.

٢) هر اداري جو طريقو مختلف آهي ۽ هرڪو پراڻن حڪيمن وانگر پنهنجي طريقن جا راز پاڻ وٽ قابو پيو رکي.

٣) هر علائقي ۾ مختلف قسم جا مسئلا آهن ۽ انهن کي منهن ڏيڻ لاءِ ڌار ڌار طريقا گهرجن ان ڪري پروگرامن جي ترتيب ۾ لچڪ ضروري آهي.

٤) اصل مسئلو غربت جو آهي ۽ غريب گهٽو ڪري ڳوٺاڻو هاري آهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ملڪ جي گهڻن حصن ۾ وڏيون زميندار يون آهن ۽ هاري گروي ٿيل ملڪيت وانگر سڄي حياتي ڳيي جي پورائي ۾ گهاٽي جي ڍڳي وانگر اکين تي کوپا چاڙهي پيٽ تي پٿر ٻڌيو حياتي گذاريو ڇڏي. ان صورت حال کي بدلائڻ لاءِ بنيادي تبديلين جي ضرورت آهي.

سنڌ جي گهوٽڪي ضلع جي هڪ ڳوٺ ۾ اسان هڪ ورڪشاپ منعقد ڪئي جنهن جو عنوان هو تہ "اسين غريب ڇو آهيون؟" ان ورڪشاپ ۾ گهڻو ڪري حصو وٺندڙ غريب هاري هئا. اتي اها عجيب ڳالهہ سامهون آئي تہ هي غريب هاري جيڪا ٻاجهي پوکين ٿا اها بہ سڄي ڪمدار شهر کڻي وڃي ٿو ۽ هنن کي پنهنجي ٻچن لاءِ ٻاجهي پيسن تي بازار مان وٺڻي پوي ٿي. ڪميونسٽ چين جي ڪميون ۾ بہ ائين ڪونہ ٿيندو هو. اتي بہ هاريءَ کي هڪ ٻارو پنهنجي ضرورت جي ٻاجهين پوکڻ لاءِ ڏنل آهي ۽ جانور پالڻ ۽ ڪڪڙين پالڻ جي اجازت هئي. جيڪي هن جي ملڪيت هئا. اسان وٽ تہ بدتر حالت آهي. عام طور هاريءَ کي پنهنجي پوکيءَ لاءِ سرمايو گهرجي، اهو ڪٿان اچي؟ جنهن کان قرض وٺي ٿو، اهو هن جي سڄي فصل جو مالڪ ٿيو وڃي ۽ ان فصل جو اگهہ بہ هو پنهنجي مرضيءَ سان لڳائي ٿو.

ان صورت حال کي منهن ڏيڻ لاءِ بنگلاديش جي معاشيات جي پروفيسر محمد يونس گرامين بئنڪ (ڳوٺاڻي بئنڪ) جو بنياد وڌو جنهن ۾ ننڍا قرض بنا ضمانت جي ڏنا وڃن ٿا. ان جي واپسي آسان قسطن ۾ ٿئي ٿي.

مون کي يقين آهي تہ سنڌ ۾ معاشيات جا ماهر موجود آهن جتي بہ چٽگانگ يونيورسٽيءَ جي هن پروفيسر معاشيات وانگر سنڌ يونيورسٽي يا شاهہ عبداللطيف يونيورسٽيءَ جو ڪو محب وطن استاد سنڌ جي ماڻهن جي غربت مان نڪرڻ لاءِ ڪو وسيلو ٻڌائيندو.

باگيو شهر Bagio City

باگيو هڪ ننڍو خوبصورت شهر آهي، شهر جو مرڪز سيشن روڊ آهي جنهن جي ٻنهي ڪنارن تي دوڪان آهن جن ۾ سون ڪان وٺي جتين تائين قسمين قسمين وکرن جا دوڪان آهن هٿ جي هنرن جا بہ ڪيئن دوڪان آهن جتي ڪاٺ ۽ ٽيلن مان ٺهيل شيون وڪري لاءِ موجود آهن. هٿ جي اڏاڻن تي اڻڻ جو رواج اڃا موجود آهي. ٽگالو زبان هتي جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عام زبان آهي اها اسپيني زبان مان نڪتل آهي. فلپائين تي ٣٧٧ سال اسپيني ماڻهن راڄ ڪيو آهي. انهن جا جاگيردار گهراڻا اڄ به موجود آهن.

ڪيمپ جان هي جي هڪ ڪنڊ ۾ باگيو عجائب گهر آهي ان ننڍڙي عجائب گهر ۾ باگيو جي جابلوماڻهن جي رسم و رواج کي محفوظ ڪيو ويو آهي. تصويرن وسيلي هنن جا رواج، شادين جون رسمون،تدفين جا نمونا ڏيکاريل آهن. هنن ۾ به لاشن کي محفوظ ڪرڻ جو رواج هو. لاش کي هڪ چادر ۾ اهڙي نموني ويڙهيو ويندو هو جيئن انسان جمڻ وقت هوندو آهي. گوڏا پيٽ ۾ ٻيٺا تيل ۽ ٻانهون سيني طرف مڙيل رکيون ويندي‌ون هيون چادر ۾ ان ريت ويڙهي مٿان رسيون ٻڌيون وينديون هيون. مٿي ۽ ڪنهن خاص وڻ جا پن پڻ لاش سان گڏ رکيا ويندا هئا.

ان قسم جي ڪفن ڏيڻ کانپوءِ لاش کي صندوق ۾ وڌو ويندو هو جنهن ۾ هن مرحوم لاءِ ڪجهه گوشت رکيو ويندو هو ته جيئن ڪيس ايندڙ دنيا ۾ ڪم اچي سگهي.

هن عجائب گهر ۾ ڪجهه سالم تابوت هڏاون پڃرن سميت رکيل آهن. جابلودور جا ساز برتن ۽ زيور پڻ هن عجائب گهر ۾ ڏسي سگهجن ٿا. فلپائين ١٢ جون ١٨٩٨ع تي هڪ آزاد ملڪ جي حيثيت ۾ قائم ٿيو ١٩٠١ع کان ١٩٣٤ع تائين آمريڪا جي قبضي ۾ رهيو. ان کان وٺي اڄ تائين هن ملڪ ۾ صدارتي نظام آهي. ٻي مهاياري لڙائي دوران هيءُ ملڪ ٢٧ ڊسمبر ١٩٤١ع تي جاپانين جي قبضي ۾ آيو.

– ٽيليويزن ٣ چينل اچن ٿا جن مان هڪ تي هر وقت باسڪٽ بال اچي ٿي. هيءُ راند هتي جي ماڻهن جي پسنديده راند آهي. شام جو ٦ وڳي انگريزي خبرون هونديون آهن جيڪي به مقامي صورت حال تي منحصر هونديون آهن.

باگيوسٽيءَ ۾ ريڊيو اسٽيشن پڻ آهي ۽ ان جا پروگرام فرمائشي موسيقي تي مشتمل هوندا آهن جن ۾ انگريزي ۽ ٽگالو گيت وڄايا وڃن ٿا.

هتي جا ماڻهو ڳائڻ ۽ نچڻ جا بيحد شوقين آهن.

– ڪيمپ جان هي جو هي حصو (اگوروٽ راڄ) پرسڪون ۽ خاموش آهي. سامهون گولف ڪورس ۾ صبح کان ئي شوقين نظر ايندا آهن هتي ميڙ روز جو معمول آهن پر موڪل وارن ڏينهن تي چڱو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مجمعو هوندو آهي پر ڏاڍي خاموشيءَ سان ڪيڏندا رهندا آهن. شايد عمر رسيدهه هئڻ سبب روايتي راند يگرن وارو گوڙ شور نه هوندو آهي.

– اڄ جي تدريسي ڪارروائيءَ مطابق هر گروپ کي هڪ رٽا جوڙڻي آهي منهنجي گروپ لوزان جي ٻنٽي پيل علائقي ائنتيقي ۾ چانورن جي بهتر قيمت حاصل ڪرڻ لاءِ هارين جي ڪوآپريٽو رٽا جوڙڻ جو سوچيو آهي. اڄ ڏيڍ وڳي سڄي ڪلاس آڏو رٽا جو خاڪو پيش ڪرڻو آهي. هر هڪ ساٿي بيحد مصروف آهي. وقت مقرر تي رٽائون پيش ٿين ٿيون. بحث مباحثي ۾ سڄ لهيو وڃّي.

– ساڍي ستين وڳي انسٽيٽيوٽ جي فيڪلٽيءَ پاران پروفيسر سيلاس ۽ پروگرام ڊئريڪٽر سوليداد هرنادو آخري تقريب شروع ڪرڻ جو اشارو مليو ٿو. ڀهريائين ڪيٿولڪ چرچ جو فادر ايڊگر پسيتي ڪورس جي شريڪ ٿيندڙن لاءِ دعائو گهري. ان ڪانپوءِ مون کي شرف حاصل ٿئي ٿو ته الحمد پڙهي الله سائينءَ کي ڪاميابيءَ لاءِ ٻاڏايان. مون ڪانپوءِ پروٽسٽنٽ چرچ جو سليمان جا ڪونڊا دعا لاءِ اچي ٿو. ان ڪان پوءِ فلپائين جو ترانو مس اولائيو جي رهنمائيءَ ۾ پيش ٿئي ٿو. سڀ فلپيني دوست جوش سان ترانو ڳائين ٿا. هن ڪانپوءِ ڪلاس جي صدر ڪرنل ڪالوس ڪارنيلائو خوش آمديد ڪرڻ اچي ٿو. ان ڪان پوءِ سرتفڪيٽ وراهيا وڃن ٿا. باگيو جي ڪاليج جي شاگردياڻي سوليداد ايسترادا تگالو ۾ به بيحد خوبصورت گيت پيش ڪري ٿي. جڏهن ٻولي سمجهه ۾ نه اچي ته پوءِ صرف موسيقي ۽ انداز ئي دلچسپيءَ جا مرڪز رهجيو وڃن. هن نوجوان شاگردياڻيءَ بيحد خوبصورت انداز ۾ محبت جا گيت پيش ڪيا جنهن ڪان پوءِ ٥٥ جي هن ڪلاس مان ڇهن سڀ کان سٺي ڪارڪردگي ڏيکارڻ وارن کي اعليٰ ڪارڪردگيءَ جا ايوارڊ ڏنا وڃن ٿا. هنن ڇهن خوش نصيبن ۾ ٤ دوست فلپينو آهن. پنجون هندوستان جو ۽ ڇهون ايوارڊ منهنجو مقدر بڻيو. يقيناً اهو بيحد خوشيءَ جو لمحو هو اسان جي گروپ مان ٣ ساٿين کي ايوارڊ مليا. ان ريت به اسان کي ممتاز حيثيت ماڻي.

هن تقريب جو مهمان خاص باگيوجو ميئر تقرير لاءِ آيو. هن بيحد مدلل ۽ دانشوراڻي تقرير ڪئي جنهن ۾ ٽين دنيا جي ماڻهن کي ترقي ۽ ٻاڻ پرائيءَ ڏانهن وٺي وڃڻ جا ڪيئن ڏس آهن. ميئر مزدورن جي جماعت جي ڪارڪن مان ترقي ڪري هتي پهتوآهي ۽ اڄ ئي هو نولولو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ميئر سان باڳيو شهر کي ” جاڙو شهر “ قرار ڏيڻ واري معاهدي تي صحيح ڪري چڪو آهي. سندس تقرير مان سندس قومي ترقيءَ لاءِ خلوص جهلڪي ٿو.

هن تقرير ڪانپوءِ سڀني ڪلاس جا ٥٥ ساٿي هڪ ٻئي جا هٿ جهلي هڪ گول دائري ۾ هڪ بيحد پُرجوش گيت ڳائين ٿا.

Let us hold on together – اچو تہ گڏجي بيهون

-1 هر ويندڙ ڏينهن سان پنهنجو رستو نہ پلجو،
تون ڪيترو پري آيو آهين، ان سفر کي ضايع نہ ڪر،
خواب صرف روئڻ لاءِ آهن،
عجب ۽ حيرت اڃا تہ شروع ٿي، پنهنجي ڪهاڻي،
يقين، اميد ۽ شان سان جيئو،
پنهنجي دل ۾ سچ کي اوچو رکو.

-2 جيڪڏهين اسان گڏ رهياسين،
مون کي يقين آهي اسان جا خواب ڪڏهين بہ نہ مرندا،
خواب اسان کي منزل تائين ڏسڻ گهرن ٿا،
جتي ڪکر تنهنجي ۽ منهنجي لاءِ گهمن پيا.

-3 هوائن ۾ روح، جاڻن ٿا تہ ڪيئن جهڪن،
هڪ ستاري کي حاصل ڪري، ازل تائين گذرهون،
جبلن ۽ واديءَ ۾ هڪ فوهارو آهي،
جيڪو اسان جي ڳوڙهن کي ميساريُ تو جڏي اکر اتڪي تا پون،
ڪو اسان لاءِ دعاڳو آهي. مهربان اڄ تہ گهر هلون گڏ رهڻ لاءِ.

-4 جڏهين اسان اونداهہ ۾ گهمڻ نڪتاسين،
اسان ستارن لاءِ خواب ڏنا هئا،
اوندهہ ۾ اسان روشني پرکي هئي،
پنهنجيون دليون جوش سان پريو.

-5 ايترو ئي جيترو روح اڏامي سگهي ،
جتي ڪکر تنهنجي ۽ منهنجي لاءِ گهمن تا،
اچو تہ گڏجي بيهون.

انگريزي گيت جي ڌن تمام گرمائيندڙ هئي. رات جي اونداهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماحول تي ڇانيل هئي ۽ جدائيءَ جو هڪ منظر هو.

رات اڳتي رڙهي پئي. مبارڪون موڪلاڻيون وري گڏجڻ جون پارتون، هڪ ٻئي سان رابطي جا وچن ورجايا پيا وڃن. الاجي ڇو مون کي موڪلائڻ جي گهڙي ڏاڍي اوکي لڳندي آهي. هي ساٿ جيڪو هڪ مهينو بيحد گهرو رهيو. اهو ٽٽڻ وارو آهي ۽ پڪ سان ڪير ڪنهن سان ملندو ڪاٿي خبر ڪانهي. هن ڪان اڳ به ڪيترن ئي تربيتي ڪورسن ۾ڪيترن دوستن سان ناتا جڙيا آهن پر چند مهينن ۾ اهو سڀ ڪجهه خواب وانگر ميسار جيو وڃي. پنهنجي دنيا جا ڪيئن مسئلا، للڪارون ماڻهوءَ کي سيني ڳالهين کي پري ڪريو ڇڏئي.

رات جي ١١ وڳي ڏاري وڪٽري لائين جي بس پهچي ٿي، هرڪو پنهنجو سامان گهلي سيٽ وٺڻ جي چڪر ۾ آهي ڪنهن کي ڪنهن جوهوش ناهي ائين ١١ لڳي پنجاهه منٽن تي ڪيمپ جان هي کي آخري سلام ڪري هيءَ سفر شروع ڪريون ٿا.

ڪجهه دوست ٻاگيو جا آهن، اهي اتي رهجي ويا. 3-4 ساٿي ڪنهن ويجهي شهر جا آهن اهي به پنتي رهيا. سليمان جا ڪوٻا پڻ پنهنجي چرچ جي ڪم سان هتي رهجي ٿو وڃي ۽ باقي ساٿي الوداع چوندا سفر شروع ڪن ٿا.

رات جو وڳڙو آهي ننڊ اکين ۾ آهي پر ننڊ نه ٿي اچي. ٿوري دير دينا بندوءَ سان ڪچهري هلي ٿي پوءِ الاجي ڪيڏيءَ ويل اک لڳي وئي.

صبح جو پنجين وڳي ڏاري بس منيلا شهر ۾ داخل ٿئي ٿي ۽ هڪدم ان جي رفتار ڍڳو پير پيران واري ٿيو وڃي. حيرت ڪان ٻاهر ڏٺم ته ان وقت به ٻاهر گاڏين جي بيهه هئي. اسان منيلا جي سبزي منڊيءَ وٽان لنگهي رهيا هئاسين. ڀاڄيون ۽ ميوا اسٽالن تي سجايل هئا ۽ سوين ماڻهو خريداريءَ ۾ لڳاپيا هئا. دوستن مطابق اهو هتان جو عام منظر آهي. ڪلاڪ کن جي جاکوڙ ڪانپوءِ بس اول AIM جي مڪاتي ڪيمپس پهتي جتي اسان سان آيل اسٽاف لٿو ۽ پوءِ اسان کي ان جي سامهون هوٽل "ال سنيتو" پهچائي ٿي. ڪمري ۾ خوش نصيبيءَ سان ابراهيم رشاد ئي منهنجو ساٿي آهي. ٻيو ساٿي اُتپ نيپالي آهي پر اهو منجهند جو ئي واپس هليو ٿو وڃي.

٢ ڊسمبر جي صبح راتوڪي ٿڪ ۽ اوجاڳي سبب سمهندي گذري منجهند ڏاري اٿي شهر ڏسڻ وڃون ٿا. هوٽل جي پرسان ڪشمير

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ريسٽورنٽ ۾ هندوستاني، ملئي ۽ عرب کاڌا ملن ٿا. اڄوڪي لنچ اتي ئي ڪرڻ جو پروگرام رٿيون ٿا. مالديپ جا ساٿي گڏ آهن. مينو ۾ دال مکڻي سنڌي لکيل آهي. عجيب ڇڪ آهي ان اکر ۾ پيو ڪجهہ کائون نہ کائون دال مکڻي ضرور کائبي. لنچ ڏاڍي مهانگي پئي پر ابراهيم رشاد ۽ فاطمہ شيرين جن جي هڪ واقف ڪار خاتون اهو بل پريو. ان کان پوءِ اسان کي شومارٽ شاپنگ مال ۾ وٺي ويئي. جيتوڻيڪ ڪرسمس ۾ ٣ هفتا آهن پر ائين پيو لڳي ڄڻ تہ سياٽي آهي. رستا، چونڪ ۽ دوڪانن تي وڏي رش آهي، شاپنگ مال جو گرائونڊ فلور (هيٺيون طبق) ڪرسمس جي سينگار ۽ تحفن سان جهنجهيل آهي.

هتان نڪري اسان منيلا جي چائنا ٽائون وڃون ٿا. چيني ماڻهو سڄي دنيا ۾ پکڙيل آهن پر اها هنن جي سٺي عادت آهي تہ هر شهر جي هڪ ڪنڊ کي پنهنجي ثقافت، رهڻي ڪهڻي ۽ مذهب مطابق رهڻ لاءِ چائنا ٽائون جو نالو ڏين ٿا. ان سبب شايد پنهنجي وطن کان گهڻو پري رهي بہ هنن "چين" پاڻ سان گڏ رکيو آهي! شاپنگ مال کان چائنا ٽائون هڪ ڪلاڪ جو رستو آهي. ان لاءِ منيلا جي پاسگ نديءَ جي مٿان گذرڻو پوي ٿو. هيءَ ندي هاڻي گندي پاڻيءَ جو هڪ وڏو وهندڙ گٽر آهي.

منيلا جي چائنا ٽائون جي اهم شئي گولڊ مارڪيٽ (صراف بازار) آهي. هتي ڪراچيءَ جي طارق سينٽر واري مارڪيٽ وانگر ننڍا ننڍا دوڪان ۽ انهن جي وچ ۾ سوڙهيون گهٽيون آهن. ١٤ ڪريٽ کان ٢٢ ڪريٽ تائين سون ۽ ان مان گهڙيل قسمين قسمين زيور ڪٻٽن ۾ سجايل آهن. منهنجا ساٿي سون وٺڻ ۾ لڳي ٿا وڃن ۽ آئون مٿي ريسٽورنٽ ۾ پنهنجي بڪ مٿائڻ وڃان ٿو. هتي اسان کي رات ٿي وئي. ٽيڪسي بہ ڪانہ پيئي ملي. نيٺ هڪ جيپني ڀاڙي تي ڪري مڪاني جومنهن ڪيوسين.

٣ ڊسمبر صبح جو واپسيءَ جي فلائيٽ هئي. هوائي اڏي تي ابراهيم ۽ فاطمہ جن کان موڪلائي پنهنجي سفر جو آغاز ڪريان ٿو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باب چوٿون

عالمي ڪانفرنسون

ا- ڏکڻ ايشيا جي غيرسرڪاري تنظيمن جو ساليانو ميڙ

نيپال جي راڄڌاني کٽمنڊو ۾ ڏکڻ ايشيا جي غير سرڪاري تنظيمن جي ٽين ساليانې گڏجاڻي ٢١ کان ٢٢ فيبروري ١٩٩٥ع تي ٿي گذري.

هماليه جي جهوليءَ ۾ هيءُ ننڍڙو شهر حيدرآباد جيڏو مس ٿيندو. غربت جا چٽا اهڃاڻ هوائي اڏي تي لهندي ئي نظر اچن ٿا. ننڍڙا گورکن جا ٻار هٿ ڦهلائي خيرات پيا گهرن. هي اهي ئي گورڪا آهن جن انگريزن جي راڄ جي استحڪام لاءِ پنهنجيون حياتيون ڏنيون. هينئر به انگلينڊ جي راڻيءَ جي حفاظتي دستي ۾ گورڪا شامل آهن. گورکن جي مشهوري سندن سنگدل بهادريءَ سبب آهي. مون کي اهو وهم گمان ۾ به ڪونه هو ته غربت هنن بهادرن جي ٻارن کي پنڻ تي مجبور ڪري ڇڏيندي!

هتي بادشاهي آهي پر حڪومت ڪميونسٽ پارٽيءَ جي آهي. جڏهن دنيا ۾ ڪميونسٽ بلاڪ مڪمل طور منظر تان هٽي ويو آهي ته نيپال وارن کي ڪميونسٽ پارٽيءَ جو راڄ پلئه پيو آهي. پر ان هوندي به هيءُ سڄي دنيا ۾ واحد هندو حڪومت آهي. اهي ٿي مختلف رويا سمجهه ۾ نه اچڻ جوڳا آهن.

هتي هندومت ڪانسواءِ ٻڌ قوم جا پوڄاري پڻ وڏي تعداد ۾ آهن.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تورا گهٽا مسلمان پڻ موجود آهن. پر بنيادي طرح هيءَ هڪ هندو مملڪت آهي. نيپالي بولي هندي رسم الخط ۾ لکي وڃي ٿي ۽ ان سان ڪافي هڪ جهڙائي رکي ٿي. هتي جو سڪو پڻ رپيو آهي پر هڪ ڊالر ۾ پنجاهہ کن رپيا ٿين. ان لحاظ کان اسان جي رُپئي کان ڪمزور آهي.

غير سرڪاري تنظيمن جي هيءَ ڏکڻ ايشيائي ڪانفرنس هڪ پاڪستاني اداري SDPI پاران اسلام آباد ۾ منعقد ڪرڻي هئي پر هندوستاني وفدن کي ويزا نہ ملڻ سبب ڪانفرنس جو اهتمام کٽمنڊوءَ ۾ ڪرايو ويو. SDPI پاران پاڪستان جي مختلف ادارن کي دعوت موڪلي وئي هئي. ڪوشش اها ڪئي وئي تہ سنڌ مان ڪابہ سنڌي تنظيم هن سٽ ۾ شامل ٿي نہ سگهي. اها بہ هڪ عجيب روش آهي. آئون جتي بہ ويندو آهيان تہ مون کان سِڪا متعلق سوال ڪيا ويندا آهن. سِڪا جي ساراهہ ڪئي ويندي آهي. اُسان جي هن پرت جي پورهئي جي ميتا ٿيندي آهي. پر سِڪا کي قومي ۽ بين الاقوامي ميڙن ۾ بلڪل نظرانداز ڪيو ويندو آهي. ان جا ڪهڙا بہ سبب هجن پر اها ڳالهہ بناڪنهن هبڪ جي چئي سگهي ٿي تہ سِڪا جو تجربو گهٽ ۾ گهٽ ڏکڻ ايشيا جي ملڪن ۾ بلڪل منفرد آهي.

هن ڪانفرس جو عنوان هو:

: Security

Environmental, Developmental and Economical Dimensions.

ڏکڻ ايشيا جي ملڪن ۾ غربت هڪ وڏو مسئلو آهي ان سبب ڪئين مسئلا ايريا آهن جن مجموعي طور هن علائقي جي امن ۽ سلامتيءَ لاءِ للڪارون پيدا ڪيون آهن.

١) هي سڀ ملڪ ٻاهرين قرضن جي دٻاءَ هيٺ آهن ۽ هاڻ ورلڊ بئنڪ ۽ بين الاقوامي مالياتي اداري جي شرطن ۾ جڪڙيل آهن.

٢) سيني ملڪن ۾ نوڪرشاهيءَ جي ناڪاميءَ جا اهڃاڻ واضح آهن.

٣) سيني ملڪن ۾ مذهبي، لساني ۽ قبائلي جهيڙا موجود آهي.

٤) سيني ملڪن ۾ نقل مڪاني ڪندڙن ۽ پناهگيرن جو مسئلو آهي.

٥) بيروزگاري ۽ ان سان لاڳاپيل، بيماريون جهڙوڪ نشو، هٿيار، ڏوهہ سيني لاءِ مٿي جو سور بنيل آهن.

٦) آدمشماريءَ جي واڌ ۽ جهالت (سواءِ سري لنڪا)جي اينڌڙ صديءَ لاءِ هڪ وڏو ڏڪوا هي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان سڄي پس منظر ۾ علائقي جا ٻه وڏا ملڪ ڀارت ۽ پاڪستان ايٽمي زور آزمائيءَ ۾ رڌل آهن، جتي انسانن کي ٻه وقت پيٽ ڀري ماني کائڻ لاءِ ڪانهي. لکين ٻار پورن تن جي ڪپڙن کانسواءِ گهٽين ۾ رلن پيا. ڪئين عورتون غلاميءَ واري زندگي گذارين ٿيون ۽ مرد قرض جي عيوض ٻانهن کي گروي رکي بيگار ڪئمپن ۾ ڪمائڻ تي مجبور آهن. ان وايو منڊل ۾ اسان فوجي ساز سامان جي تيارين ۾ هڪ ٻئي کي مات ڪرڻ لاءِ پنهنجي لکها معصوم ماڻهن جي حياتين جو ٻليدان ڏيڻ لاءِ تياريون پيا ڪريون.

اها صورتحال سياستدانن لاءِ تمام پرڪشش آهي، جو نفرت انگيز نعرن سان هنن جي ڪرسي سلامت رهي ٿي. پر عام ماڻهو جيڪو ان سڄي کيل ۾ الڳ الڳ آهي ان کان پڇڻ کانسواءِ ان کي نفرتن جي ٻئيءَ ۾ اڇليو پيو وڃي. انهن خيالن جي بنياد تي ڀارت پاڪستان ماڻهن جي ڳالهه ٻولهه India - Pakistan Peoples Dialogue جو پڻ اهتمام ڪيو ويو هو ته جيئن ٻنهي ملڪن جي غيرسرڪاري تنظيمن جا عيوضي پاڻ ۾ ويهي گڏيل مسئلن تي سوچين ۽ هڪ پڌرنامو جوڙين.

ساڳئي وقت نئين دهليءَ ۾ ٢٤ ۽ ٢٥ فيبروريءَ تي ان ڳالهه ٻولهه جو اهتمام انساني حقن جي تنظيمن پاران منعقد ڪيو ويو. ان ۾ ته شرڪت لاءِ دعوت ڪونه هئي نه وري هندستان لاءِ ويزا هو، پر ڪٺمنڊو واري ڪانفرنس ۾ ضرور شرڪت جو موقعو مليو.

هڪ ڳالهه جيڪا ٽيرس ۾ وجهندڙ هُئي سان هئي هندوستاني ۽ پاڪستاني وفدن وچ ۾ ڪشمير جي مسئلي تي جذباتي ڇڪتاڻ. جاويد جبار پنهنجي تقرير ۾ اها ڳالهه چٽيءَ طرح ڪئي ته ڪشمير جي مسئلي تي هندوستان کي کليءَ دل سان امن لاءِ اڳرائي ڪرڻ گهرجي ۽ ماڻهن کي حق خوداراديت جو موقعو ڏيڻ گهرجي ته جيئن اهي پنهنجي مستقبل جو صحيح فيصلو ڪري سگهن. هندوستان جي هڪ بنگالي ڊيليگيٽ هڪدم ان تي احتجاج ڪيو ۽ ان جو خيال هو ته اهڙو مظاهرو پاڪستان ڀلا ڇو نه ٿو ڪري؟

ٻيو موقعو ٺهرائن واري اجلاس ۾ آيو. هڪ هندوستاني دانشور مسٽر شرما هڪ ٺهراءُ آندو ته ڪشمير جي سلسلي ۾ ٻنهي ڌرين کي ڳالهين لاءِ راضيو ڪرڻ گهرجي ۽ انسانن جو قتل عام بند ڪيو وڃي. هيءَ ٺهراءُ بلڪل غيراهم ۽ تمام نرم هو ان هوندي به هندوستاني وفدن ان تي سخت ۽ هيجان پرور ردعمل ڏيکاريو جيڪو حيرت انگيز هو. عام طور سڄي ڪانفرنس ۾ ڌيرج، گنڀيرتا ۽ سهپ جو مظاهرو ڪيو ويو هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر هن سوال تي اها ڳالهه ختم ٿي ويئي. ڪانفرنس جي پڄاڻي ۾ هڪ ڳالهه جو ذڪر هو ته قدرتي وسيلن تي ضابطو اتان جي ماڻهن جو هجي جيڪي ان وسيلي فيضياب ٿين ٿا. اڻ سڌيءَ ريت ان شق ۾ دريائن مٿان وڏن ڊيمن ۽ بئراجن ٺاهڻ جي مخالفت ڪئي وئي آهي. اهو ان لاءِ جو هندوستان جي ڪجهه هنڌن تي ۽ نيپال ۾ اهڙا هائيڊرو اليڪٽرڪ ڊيم ٺاهڻ جي صلاح ڪئي پئي وڃي جنهن سان هزارين ماڻهو پنهنجا ماڳ ڇڏيندا ۽ پڇڙيءَ جي علائقن ۾ پڻ ماڻهن ۽ جهنگلي جيوت کي سوڪهڙي جو منهن ڏسڻو پوندو. ان تي مون اهو واڌارو ڪرڻ پئي گهريو ته پاڪستان ۾ بنجندڙ ڪالاباغ ڊيم جو به ساڳيو مسئلو آهي، ان ڪري اسان کي اها شق صاف طرح لکڻ گهرجي ته بجليءَ جي بهاني ميگا ڊيم ٺاهڻ جي رٿائن کي ختم ڪيو وڃي، پر ان تي پاڪستاني وفدن ئي مخالفت ڪئي، ان ڪري اها ترميم ٿي نه سگهي. ڪانفرنس جي هڪ اجلاس جو عنوان هو:

Let the rivers may flow.

افسوس جو ان اجلاس ۾ ڪالاباغ تي ڪو مضمون ڪونه هو پر علائقي ۾ ٻين ٺهندڙ ڊيمن تي مقالا هئا. حقيقت ۾ ڪالا باغ ڊيم کي اسان وٽ هڪ سياسي مسئلي طور ڪنيو ويو آهي، پر اهو مسئلو ماحوليات جي حوالي سان تمام اهم آهي. ان قسم جي ڊيم وسيلي ماحول تي هاڃيڪا اثر پوندا. سنڌ جو ڪچو ۽ ٻيلا بلڪل ختم ٿي ويندا ۽ ايندڙ صديءَ ۾ سنڌ هڪ بيابان نظر ايندو.

ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته هن مسئلي تي ماحولياتي اڀياس ڪيو وڃي. سنڌ جو ماحول سنڀالڻ وارو ڪاتو ان لاءِ ڪنهن بين الاقوامي ماهر جون خدمتون حاصل ڪري ته جيئن ان جي رپورٽ غيرجذباتي ۽ غيرسياسي هجي ۽ حقيقتن تي ٻڌل هجي ته جيئن عالمي بئنڪ ۽ ٻين مالياتي ادارن تي زور آڻي سگهجي ته هن ماحول دشمن رٿا کي هو مڃتا نه ڏين.

هن مسئلي تي سنڌ جي غيرسرڪاري تنظيمن جو اجلاس پڻ ڪرڻ گهرجي. ڪراچيءَ ۾ انٽرنيشنل يونين آف ڪنزرويشن آف نيچر (IUCN) موجود آهي پر ان اجا تائين هن ان اهم مسئلي تي هڪ رواجي بيان به نه ڪڍيو آهي.

مٿين ڪانفرنس ۾ منهنجو مقالو غيرقانوني لڏپلاڻ جي موضوع تي هو جنهن جو سنڌي ترجمو پڻ هن ڪتاب ۾ درج آهي.

(هلال پاڪستان ١٠ مارچ ١٩٩٥ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”پاڪستان ۾ غيرقانوني پناهگيرن جو مسئلو اندروني حفاظت لاءِ للڪار“

هي مقالو ٢٤ فيبروري ١٩٩٥ع تي ڪٺمنڊو ۾ ٿين اين جي او گڏجاڻي (سارڪ) جي موقعي تي پڙهيو ويو.

تعارف:

جيتوڻيڪ انساني تاريخ ۽ حاصلات ۾ بين الاقوامي لڏ پلاڻ هڪ بنيادي ۽ مستقل حقيقت رهي آهي، پر ان سان ٿوري عرصي ۾ سماجي سرشتي ۽ معاشي تبديلي ۾ خرابيون پيدا ڪرڻ سان منسوب سگهه تازو ئي عالمي ڳڻتيءَ جو وڏو مسئلو بڻي آهي.

١٩ هين صديءَ دوران آباديءَ جي لڏ پلاڻ پرمار طاقتن شروع ڪئي، جن اٽڪل ١٥ ملين غلامن کي ١٨٥٠ع کان اڳ آفريڪا مان آمريڪا ۾ ڪم لاءِ منتقل ڪيو ويو.

١٨٣٤ کان ١٩٣٧ (جڏهن غلامي سرڪاري طور ختم ٿي) دوران اٽڪل ٣٠ ملين ماڻهو هندستاني اپکنڊ مان ايشيا هندي سمنڊ ۽ ڪئريبن علائقن ڏانهن ۽ بين ڪالونين ڏانهن ڪم لاءِ منتقل ڪيا ويا. اوير ايشيا ۾ مزدورن جي لڏ پلاڻ جي تسلسل ۾ چيني آبادي هانگ ڪانگ، انڊونيشيا، ٿائيلينڊ ۽ ملائيشيا ڏانهن ٻي عالمي جنگ جي پڄاڻيءَ تائين ١٦ ملين کان وڌي وئي.

ٻي جنگ عظيم کي عالمي لڏ پلاڻ ۾ عام طور اهم موڙ جي حيثيت سان ڏٺو وڃي ٿو. ١٩٤٠ع ۽ ١٩٥٠ع جي ڏهاڪن ۾ ڪالونيل طاقتن جي پڄاڻي سان نين آزاد حڪومتن پنهنجن مقصدن جي تڪميل لاءِ معاشي ۽ آبادي (لڏ پلاڻ سميت) پاليسيون ناهڻ شروع ڪيون.

١٩٤٧ع ۾ هندستاني اپکنڊ ورهايو ويو. پاڪستان ۽ هندستان جي وچ ۾ ابتدائي مٽا سٽا ايڏي وڏي پيماني تي ٿي جو انساني تاريخ ۾ ان جو مثال نٿو ملي، جنهن ۾ ١٤ ملين ماڻهو ملوث ٿيا. (٢) ١٩٥١ع واري لياقت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نهرو ٺاهه رسمي طور سرحدون بند ڪيون، پر حقيت ۾ ايئن ڪڏهن به نه ٿيو.

۱۹۷۱ع وارو تڪراءُ ۽ بعد ۾ خوني جنگ بنگلاديش جي تخليقي ۽ ۳ء۰ ملين بهارين جي دربدريءَ تي پوري ٿي. ان کان پوءِ بنگالي وڏي تعداد ۾ غلط طريقا استعمال ڪري پاڪستان آيا.

افغان سياسي بحران ۽ روس سان جنگ اسان ڏانهن پاڪستان ۾ ۳ء۷ ملين ماڻهو مارچ ۱۹۹۲ع تائين اماڻيا. ان کان سواءِ علائقي ۾ تڪرائن سبب پارت، برما، ايران ۽ سري لنڪا مان پناهگيرن جو لاڳيتو دٻاءُ رهيو. فلپائن ۽ بنگلاديشن مان نوڪرين جي تلاش ۾ نڪتل غير قانوني طور پاڪستان آيا آهن. ورلڊ رفيوجيز سروي ۱۹۹٤ع موجب "سڄي دنيا ۾ ڪنهن هڪ ملڪ ۾ (ايران ۾ افغانين کان پوءِ) صرف پاڪستان ئي آهي، جتي افغان پناهگير ٻئي نمبر تي گهڻا آهن. انهن ۾ تمام ٿوري تعداد ۾ پر متاثر پناهگير ڪجهه ٻين قوميتن جهڙوڪ عراقي، ڪرد (۱۲۰۰) صومالي (۷۰۰) ۽ ايراني بهائي (۲۰۰) آهن."

تازو (جنوري ۲۷ – ۱۹۹۵ع) ڪراچيءَ ۾ غير قانوني غير ملڪين بابت انسپيڪٽر جنرل سنڌ پوليس جي هڪ رپورٽ موجب جيڪا پريس ۾ پڌ آئي آهي. "غير قانوني طور آيل ۲ ملين غير ملڪين جي ڪراچيءَ ۾ موجودگي جيڪا قوميَ سلامتيءَ لاءِ وڏو خطرو بڻجي وئي آهي، ان هوندي به حڪومت سياسي دٻاءُ سبب انهن جي خلاف ڪو عمل ڪرڻ کان بي وس آهي.

ڪراچيءَ ۾ انٽيليجنس بيورو، آءِ ايس آءِ ۽ پوليس جي اسپيشل برانچ پاران هڪ گڏيل سرسري سروي ٦ مارچ ۱۹۹۳ع کان ٦ اپريل ۱۹۹۳ع تائين ڪئي وئي هئي. سروي موجب غير قانوني غير ملڪين جو تعداد هن ريت آهي.

بنگالي – ۷٦٤۷۹۳
افغان – ٦٥٤٦۹۳
برمي – ۲۰٤٤٤۸
پارتي – ۳۲۰۳۸

انهن مان فقط ۳۱٥ ڄڻن تي ڪيس هلايو ويو. فقط ڪراچيءَ ۾ غير قانوني غير ملڪين جو تعداد سروي موجب ۱٦۲٦۳۲٤ آهي.

پاڪستان ڏانهن لڏ پلاڻ ڇو؟

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڪستان هڪ غريب ملڪ آهي، تنهن ڪري اهو پناهگيرن جو بار نٿو کڻي سگهي.

مسٽر جيمس اين پرسيل جونيئر، جيڪو لڏ پلاڻ بابت عالمي تنظيم جو ڊائريڪٽر جنرل آهي، هن ٥ کان ١٢ سيپٽمبر ١٩٩٤ع دوران قاهرا ۾ آبادي ۽ ترقيءَ بابت عالمي ڪانفرنس ICPD آڏو تقرير ڪندي، لڏ پلاڻ بابت ڪجهه بنيادي عنصر پيش ڪيا. هن چيو، ڪافي ماڻهو لڏ پلاڻ ان ڪري ڪن ٿا جو:

١) انهن جا سماج ۾ حڪومتون ناڪام ٿي وڃن ٿيون.

٢) مناسب تعليم، ڪم ۽ اجهو مهيا ٿيڻ ۾ ناڪامي.

٣) گهٽين حڪومتن وٽان سندن شهرين ڪي تحفظ، بچاءُ، حقن جي حمايت ۽ قانوني ضرورتن جي پورائيءَ ۾ ناڪامي. مختصر اکرن ۾ مستحڪم ترقي حاصل ڪرڻ ۾ ناڪامي.

ڇا پاڪستان وٽ اهي سڀ ضمانتون موجود آهن، جيڪي پاڙيسري ملڪ پنهنجن شهرين کي ڏيئي نه سگهيا آهن؟ ان سلسلي ۾ ييٽ جا بنيادي ماپا ۾ اشارا ايئن نٿا چون.

ڏسو: بنيادي انگ اکر

بنيادي انگ اکر

ملڪ	مجموعي قومي پيداوار في ماڻهو/ ڊالر	ڄمڻ وقت جيئڻ جو امڪان	تعليم جي شرح	ڪل آبادي ملين	هڪ سال اندر/ ٻارن جو موت		٥ سال جي ڄمار کان گهٽ/موت جي شرح	
	١٩٩٢	١٩٩٣	١٩٩٠	١٩٩٣	(١٩٦٠-١٩٩٣)		(١٩٦٠-١٩٩٣)	
سريلنڪا	٤٥٠	٧٢	٨٨	١٧,٩	١٥	٩٠	١٩	١٣٠
ڀارت	٣١٠	٦١	٤٨	٨٩٦,٦	٨١	١٤٤	١٢٢	٢٣٦
بنگلاديش	٢٢٠	٥٣	٣٥	١٢٢,٢	٩٤	١٥١	١٢٢	٢٤٧
نيپال	١٧٠	٥٤	٢٦	٢١	٩٠	١٨٦	١٢٨	٢٧٩
پاڪستان	٤٢٠	٥٩	٣٥	١٢٨,١	٩٥	١٣٧	١٣٧	٢٢١
ڀوٽان	١٨٠	٤٩	٣٨	١,٧	١٢٨	٢٠٣	١٩٧	٣٢٤

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڏي آيل آباديءَ پاڪستان ۾ سماجي، معاشي، ماحولياتي، سياسي حفاظتي ڏسائن ۾ اثر وڌو آهي.

بلوچستان ۾ افغان پناهگيرن جي آمد سبب هيٺيان سماجي ۽ معاشي مسئلا پيدا ٿيا آهن.

١) چراگاهن جي تباهي.
٢) روڍن جي تباهي.
٣) موجود آبپاشي ذريعن /پيئڻ جي پاڻيءَ تي وڌو دٻاءُ ۽ آلودگي.
٤) انسانن ۽ جانورن ۾ نيون بيماريون (افغان پناهگيرن جي مال جو تعداد اٽڪل ٦ء١ ملين آهي)
٥) ٻيلن جي واڍي ۽ ٻوٽن، ٻوڙن ۽ دوائن وارن ٻوٽن جو پٽجڻ.
٦) عام استعمال جي شين جي مارڪيٽ ۾ محدود رسد ۽ وڌيل طلب سبب مهانگائي.
٧) مقامي هنر مند ۽ غير هنر مند مزدورن سان پناهگيرن جي جوڙجڪ.
٨) هٿيارن ۽ نشي وارين شين وغيره جي سمگلنگ.
٩) بم ڦاٽڻ، چوريون، ڌاڙا ۽ خون.
١٠) ڪوئيٽا شهر ۽ ٻين ضلعي هيڊ ڪوارٽرن ۾ رهائشي مسئلا.

ان سلسلي ۾ قيمتن جي فرق جو اڀياس هن ريت سامهون آيو آهي.

ڏسو چارٽ

قيمتن ۾ تبديلي ١٩٣٧-٩٣ء ١٩٣٧

نمبر	شهر	في سيڪڙو ١٩٧٩-٨٣	قيمتن ۾ واڌ ١٩٧٣-٩٣	ڪل فرق
.١	ڪراچي	٥٣	٣٦	١٨
.٢	لاهور	٥٠	٣٩	١١
.٣	راولپنڊي	٥٣	٣٩	١٣
.٣	پشاور	٦٢	٥٢	١٢

صوبي سرحد ۾ افغان پناهگيرن جي معاشي اثر بابت پاڪستان اڪيڊمي فار رورل ڊيولپمينٽ پشاور پاران ١٩٨٨ع ۾ جائزو ورتو ويو هو. نتيجن مقامي معيشت تي دٻاءُ کي ظاهر ڪيو هو.

1- گهورڙيائي شهر جي سيني علائقن ۾ عام مقبول آهي. سروي مان ظاهر ٿيو ته ان جي وڏي حصي تي پناهگير قابض ٿي ويا آهن.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

-2 جيئن تہ حڪومت ۽ بين الاقوامي ايجنسين وٽان پناهگيرن لاءِ امداد مناسب نہ هئي، هو مزدور مارڪيٽ ۾ آيا. غير هنرمند مزدور جي اجرت پشاور مارڪيٽ ۾ گهٽجي ٢٥ رپيا في ڏينهن ٿي وئي، جيڪا ٻين شهرن جي ڀيٽ ۾ گهٽ آهي.

مختلف شهرن ۾ غير هنر مند مزدورن جي ڏهاڙي اجرت (١٩٨٤)

گجرانوالہ	35-00 –
حيدرآباد	40-00 –
اسلام آباد	32-00 –
ڪراچي	35-25 –
لاهور	36-66 –
فيصل آباد	27-50 –
ملتان	27-50 –
ڪوئيٽا	27-50 –
پشاور	25-00 –
راولپنڊي	33-75 –
سيالڪوٽ	73-50 –
سکر	30-00 –

١٩٧٩-٤٨٣ع دوران عام واهپي جي بنيادي شين جا اگهہ ٥٢ سيڪڙو وڌي ويا. هڪ سروي سان هيٺان نتيجا ظاهر ٿيا:

١) افغان مزدورن مقامي مزدورن جي جاءِ ورتي آهي ۽ هن شعبي ۾ ڪئين روزگار جي حوالي سان سوڙهو ڪري ڇڏيو آهي. ان سان سماج جي غريب پاڱي جي زندگيءَ جو معيار اجا ڪرندو.

٢) پناهگير آباديءَ مقامي معيشت ۾ پاڻ سان آندل رقم ۽ ذريعا سيڙايا آهن ۽ اهي ٽرانسپورٽ، ملڪيتن ۽ غاليچن جي ڪاروبار تي قبضو ڪري ويا آهن.

نشو : گڏيل قومن طرفان افغانستان تي هڪ رپورٽ موجب يورپ ۾ پڪڙيل ڪُل هيروئن جو سٺر سيڪڙو افغانستان ۽ پاڪستان مان هو. افغانستان ۾ هيروئن جا تمام گهڻا عادي آهن. پاڪستان ۾ ١٩٨٠ع تائين هيروئن اسان جي نوجوان ۾ تمام ٿوري استعمال ٿيندي هئي. ١٩٨٢ع ۾ پاڪستان ۾ نشي جا عادي ٢٥٠٠٠ هئا. انگ اکر ان ۾ واڌ هن ريت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيکارين ٿا:

١٩٨٤ع ۾ ٥٦٥٠٠٠

١٩٨٥ع ۾ ٦٦٥٠٠٠

١٩٨٦ع ۾ ٧٥٠٠٠٠

١٩٨٧ع ۾ ٩٢٠٠٠٠

- هن اندازي موجب هن وقت پاڪستان ۾ ٣٫٢ ملين نشي جا عادي موجود آهن، جن مان ١٫٥ ملين فقط هيروئن جا عادي آهن.

هن جرڪائيندڙ صورتحال ملڪ ۾ ڏوهن جي شرح وڌائي ڇڏي آهي. شهرن ۾ امن جي صورتحال قتل رهي ٿي. نشي جي پيداوار ۽ ان جي سمگلنگ کي روڪڻ لاءِ ورتل اپائن جي خلاف غير قانوني گروهن تمام سخت مزاحمت ڪئي آهي، هن وقت شهر ۾ بي رحميءَ سان خون ڪرڻ جا واقعا تمام عام آهن.

سرحد صوبي جي وڏي وزير تصديق ڪئي آهي تہ مالا ڪنڊ ايار ۾ افغان پناهگيرن جو هڪ حصو سرگرميءَ سان ملوث رهيو اهي، جنهن جي نتيجي ۾امن امان جي مڪمل ڦيٽاري سميت وڏي پئماني تي موت ۽ تباهي پکڙي.

ڪراچيءَ شهر ۾ سال ١٩٩٤ع ۾ ١١١٣ ماڻهو تشدد ۽ فرقيوار وڳوڙن ۾ مارجي ويا. وڳوڙن جي واقعن ۾ خودڪار هٿيارن جي موجودگي ڏٺي وئي آهي، جيڪي افغان پناهگيرن وٽان ڪراچيءَ ۾ سستن اگهن تي ملي وڃن ٿا، جن کي پنهنجا هٿيار پاڻ سان کڻڻ جي چوٽ آهي.

پاڪستان ۾ غير قانوني لڏ پلاڻ جي بنا چڪاس آمد هيٺيان پوائنٽا نتيجا ڏيکاريا آهن.

-1 سڪيورٽيءَ جو مسئلو :

(الف) ڪجهہ غير ملڪي ڏوهارين جي مدد سان دنيا ۾ ڪم ڪندڙ هٿيار بند گروهن ۾ ڀرتي ٿين ٿا.

(ب) ڪجهہ هڪبئي مخالف ڌرن جا لڏي آيل گروهہ پنهنجا تڪرار رستن تي تشدد ذريعي نبيرين ٿا. اهڙا واقعا بلوچستان ۾ ٿيا آهن.

(ج) لڏي آيل ماڻهن هٿان دهشتگردي، مسجدن، بسن ۽ اسڪولن تي حملن جي واقعن جون ثابتيون بہ آهن.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

2-معاشي مسئلا :

(الف) پناهگير مقامي ماڻهن سان نوڪرين ۽ سماجي خدمتن ۾ مقابلو ڪن ٿا. ناٽي ۾ واڌ جو سبب بڻجن ٿا ۽ جياپي جو خرچ وڌي ٿو. گاڏڙو هٽڻ، ڪاٺ مزدوري، روبن جي اڏاوت ۽ ماهي گيري مکيہ شعبا آهن، جن ۾ پناهگير داخل ٿيا آهن ۽ مقامي مزدورن کي ٻاهر ڪڍي ڇڏيو اٿن.

(ب) هو سماجي ۽ معاشي ترقي لاءِ موجود ذريعن تي بار آهن.

(ج) لڏي آيل ماڻهن جي موجودگيءَ سبب آدمشماريءَ جا رستا بند ٿي ويا آهن، جنهن سان حقيقي بنيادن تي ترقيءَ لاءِ رٿابندي ڪري سگهجي ٿي.

3-سياسي مسئلا :

ڪيئي تارڪين لوڪن ڪوڙا سڃاڻپ ڪارڊ ۽ پاسپورٽ هٿ ڪري ورتا آهن ۽ چونڊن ۾ حصو وٺي رهيا آهن، تنهن ڪري ان سان پاڪستان ۾ حڪومت جي شڪل سندن اوليتن مطابق ٿيو وڃي.

4-انساني مسئلا :

(الف) لڏي آيل ماڻهو شهري مزدور آبادين ۾ رهن ٿا، جتي بنيادي سهوليتون انسان جي رهڻ لائق نہ آهن.

(ب) عورتن جو ڪاروبار آمدنيءَ جو سڀ کان مکيہ ذريعو آهي.

(ج) نوجوانن کي شاهوڪار شهري علائقن ۾ گهرُيلو نوڪرن طور وڪيو وڃي ٿو. اهي ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون تعليم ۽ صحت جي سهوليتن کان محروم رهن ٿيون.

(د) لڏي آيل ڪافي ماڻهن کان ياڙيتو قاتل طور ڪم ورتو وڃي ٿو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

- اقوام متحده جي معاشرتي ترقيءَ لاءِ عالمي كانفرنس

WORLD SUMMIT FOR SOCIAL DEVELOPMENT

٦ کان ١٢ مارچ ١٩٩٥ع تي ڊينمارڪ جي شهر ڪوپن هيگن ۾ سماجي ترقيءَ جي عالمي ڪانفرنس منعقد ٿي رهي آهي، جنهن جو انتظام اقوام متحده پاران ڪيو پيو وڃي. هن ڪانفرنس ۾ پاڪستاني وفد جي سربراهي جناب فاروق احمد خان لغاري ڪندو. هن ڪانفرنس ۾ ٣ مکيه موضوع آهن.

-1 غربت جو خاتمو.

-2 بيروزگاريءَ کي ختم ڪرڻ لاءِ اُپاءَ.

-3 سماجي ڳانڍاپو.

ان ايجنڊا تي سڄي دنيا جا ملڪ پنهنجي پنهنجي ملڪ جي پاليسيءَ تي بيان ڏيندا ۽ آخر ۾ هڪ پڌرنامو جاري ڪيو ويندو، جنهن تي سڀ موجود رهنما صحيح ڪندا.

ان قسم جا ڪئين پڌرناما هن وقت تائين سربراهان مملڪت صحيح ڪري چُڪا آهن. انهن مان ڪيترن تي ڪوبه عمل درآمد نه ٿيو آهي. ان سڄي صورتحال جي قطع نظر اسان کي سنڌ ۾ وڌندڙ غربت، بيروزگاري ۽ سماجي انتشار تي غور ڪرڻ گهرجي.

هن وقت ڪيترائي سنجيده سوال اسان جي اڳيان آهن جن تي جيڪڏهن اسان هن وقت ڌيان نه ڏنو ته پوءِ تاريخ ۾ اسان جا نشان گهڻو وقت قائم رهي نه سگهندا.

آئون پاڻ کي عقل ڪل نٿو سمجهان ۽ سنڌ جي سڄڻ، دانشورن، سياسي، سماجي ڪارڪنن کي گذارش ٿو ڪريان ته هو ان سلسلي ۾ ڪجهه وقت ڪيئي سوچ ويچار ڪن. ڪن اهم پهلوئن تي ڪجهه منتشر خيال پڙهندڙن اڳيان آڻيان ٿو.

-1 غربت: اها ڳالهه ڪيئن سال اڳ پڌري هئي ته سنڌ ۾ ڪوبه ماڻهو بکيو ڪونه ٿو سمهي، پر مون کي هاڻي ان ڳالهه جي پڪ ڪانهي.

هڪ تحقيقي سروي مطابق غربت جا پنجاهه سبب ڄاڻايا ويا آهن، جيڪي سنڌ جي هڪ ننڍڙي ڳوٺ جي ڳوٺاڻن مون کي ٻڌايا هئا. قومي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سطح تي اسان جي ڪهڙي راءِ آهي، اسان انهن سڀني جي ڪهڙيءَ ريت ختم ڪري سگهون ٿا يا ڪٿي ائين چئجي ته اسان مان هر هڪ وٽ غربت کي ختم ڪرڻ جا ڪهڙا علاج ذهن ۾ آهن؟

تازو هڪ اهل دل دوست سنڌ جي ٻهراڙين جي دوري تي ويو هو ۽ غير سرڪاري تنظيمن جي ڪمن ڪارين متعلق ڄاڻ حاصل ڪري آيو آهي. همراهه ڏاڍو پريشان ۽ مايوس پئي لڳو. هن جو چوڻ آهي ته سنڌي پورهيت سست ۽ بي همت آهي، ان ڪري سنڌ ۾ ڪاٿين ۾ ڪم ڪندڙ مزدورن ۾ سنڌي ڪو ڪونهي. تيل جي کوهن جي کوٽائي ۾ انهن جو حصو ڪونهي ۽ هاٿي ڪنڊ جي ڪارخانن ۾ پڻ سنڌي مزدور گهٽبا وڃن.

جيڪو ڪم سنڌي مزدور هڪ ڏينهن ۾ ڪري ٿو، اهو ڪم پٺاڻ مزدور اڌ ڏينهن ۾ ڪري ٿو. هاٿي افغاني مزدور ته گهٽ اجرت تي ڪم ڪرڻ لاءِ تيار آهي.

چند ڏينهن اڳ ڪاٺوٺ جي ڪنهن دوشت جو خط سنڌي اخبارن ۾ ڇپيو آهي، جنهن ۾ هن انگ اکر ڏنا آهن ته لاڪڙا جي ڪاٿين ۾ ٨٠ سيڪڙو مزدور پٺاڻ، ١٥ سيڪڙو پنجابي ۽ پنج سيڪڙو بلوچ آهن. باقي سنڌي پٽيوالي يا چوڪيداري جا ڪم سنڀاليندا آهن.

ان صورتحال ۾ سنڌين جي غربت ڪيئن گهٽبي؟

هن وقت (آخري خبرن اچڻ تائين) ٿر ۾ ڪوئلي جي کوٽائي جو ڪم جاري آهي. خيرپور ضلعي ۾ تيل جي کوهڻ جي کوٽائي شروع ٿيڻ واري آهي، سونڊا (ٺٽي ضلعي) ۾ ڪوئلي جي کوٽائي شروع ٿي چڪي آهي.

ڪويت جي سهڪار سان بدين ۾ تيل صاف ڪرڻ جو ڪارخانو لڳڻ وارو آهي. آمريڪا، برطانيا ۽ هانگ ڪانگ جي واپارين پاران بجليءَ جا ٿرمل پلانٽ ايندڙ مهينن ۾ لڳڻ وارا آهن.

سوال اُهو آهي ته اهي سڀ سرڪاري ڪوششون سنڌين لاءِ روزگار جو ذريعو بڻبيون؟ وڏو انديشو اهو آهي ته ان سوال جو جواب ناڪاري آهي. ان سبب اهو ايندو ته اسان وٽ فني ماهر ڪونه آهن ۽ اسان جا پورهيت سست آهن.

ان خيال کي ميسارڻ لاءِ اسان ڪهڙا طريقا استعمال ڪرڻ گهرون ٿا؟

منهنجي خيال ۾ حڪومت وٽ ايترو وقت ڪونهي جو ڳوٺ ڳوٺ ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهن کي محنت جي رغبت ڏئي يا ڌارين ڪمپين کي اهو يقين ڏياري ته سنڌي ڪمائتا ماڻهو آهن.

آخر اهو ڪم ڪير ڪندو؟ اهو ڪم غربت کي ختم ڪرڻ لاءِ هڪ وڏو قدم ٿيندو.

آهي ڪو سائين؟ سنواريو جو هن ڪم ۾ هٿ وجهي.

اسان وٽ ماهر ارضيات، مائننگ، انجنيئرنگ، اليڪٽرڪ انجنيئر گهڻا بيروزگار موجود آهن، انهن جي پاران ڪير هنن ٻاهرين ڪمپنين سان ڳالهائيندو ۽ ڪين مرغوب ڪندو.

ملڪ جون مختلف يونيورسٽيون پنهنجي گريجوئيٽس جي مارڪيٽ پيدا ڪرڻ لاءِ خانگي ڪمپنين جي عيوضين کي پاڻ وٽ گهرائي پنهنجي اداري ۾ موجود تعليمي سهولتن کان آگاهه ڪنديون آهن. اسان جي سنڌ ۽ مهراڻ يونيورسٽين جا واسطيدار عملدار ڇا اهڙو ڪم ڪرڻ لاءِ تيار آهن؟

هڪ تجويز آهي ته حڪومت جو پورهيت کاتو يا وري ڪا غير سرڪاري تنظيم (NGO) سنڌ ۾ ايندڙ انهن رٿائن جي گهربل فني ماهرن جي لسٽ تيار ڪري ۽ ان جي مقابلي ۾ موجود بيروزگار فني ماهرن جا انگ اکر گڏ ڪري ۽ خانگي ادارن ۽ پورهيتن وچ ۾ پل بڻجي، ان ريت اسان جا بيروزگار روزگار ماڻي سگهندا ۽ سنڌ ۾ غربت ڪجهه گهٽجي سگهندي. حڪومت لاءِ پڻ اهو ڪم سندن نيڪ ناميءَ جو باعث بڻبو.

ٻي صورت ۾ هر ڪارخاني ۽ هر کاڻ جي علائقي ۾ مزدورن ۽ فني ماهرن جي هڪ نئين ڪالوني جڙندي ۽ ايندڙ پنجن سالن کان پوءِ هڪ ته سنڌي آبادي ٿورائي ۾ تبديل ٿي ويندي ۽ ٻيو ته اسان جا موجود مهربان موروثي رهنما پڻ منظر تان هٽي ويندا ۽ اسان جي سنڌ اسيمبلي هڪ مني پاڪستان اسيمبليءَ جو ڏيک ڏيندي.

مون کي خبر آهي ته منهنجو هيءُ ڪالم سڄي سنڌ ۾ ٥ يا ٦ ماڻهو پڙهن ٿا. انهن دوستن کي دردمنديءَ سان اپيل ٿو ڪريان ته هن موضوع تي ڪنهن ارباب اختيار سان ڳالهائين يا پنهنجي حلقہ اثر ۾ ڳالهه ٻولهه ڪن. شايد ان ريت هن اهم ۽ تڪڙي مسئلي طرف ڪنهن جو ڌيان ٿئي.

هيڏو سور سهي، ننڊ نہ ڪجي ناڪئا.

(جاڳو : ١٣ جنوري، ١٩٩٥ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اقوام متحده جي ڪانفرنس

هتي ڪوپن هيگن ۾ ٦ مارچ کان وڏو ميڙو متل آهي، اقوام متحده جي جهنڊي هيٺ سماجي ترقيءَ جي عالمي ڪانفرنس بيلا سينٽر ۾ منعقد آهي. هتي هر ملڪ پنهنجا سرڪاري نمائندا موڪليا آهن. ١١ مارچ تي دنيا جي اڪثر ملڪن جا سربراهہ هن ڪانفرنس ۾ شامل ٿيندا ۽ ١٢ مارچ تي هڪ عالمي پڌرنامي تي صحيح ڪندا. هن ڪانفرنس جي ايجنڊا هن ريت آهي:

١) غريبيءَ جو خاتمو.
٢) بيروزگاريءَ جو خاتمو.
٣) مختلف طبقن جو سماجي ميلاپ.

هن مختصر ايجنڊا ڪيترن ئي اهم سوالن کي اياريو آهي.

گذريل پنجن سالن ۾ عالمي سطح جي هيءَ پنجين ڪانفرنس آهي هن کان اڳ ٻارن جي حقن جي ڪانفرنس. ماحول کي سڌارڻ جي ڪانفرنس، انساني حقن جي ڪانفرنس ۽ ان کانپوءِ قاهره واري آبادي رٿابندي ڪانفرس تي چڪيون آهن. هن کان ستت پوءِ سيپٽمبر ١٩٩٥ع ۾ بيجنگ ۾ عورتن جي حقن جي ڪانفرنس ٿيڻ واري آهي.

هنن سيني ڪانفرنسن جو مقصد انسانيت لاءِ هڪ پرامن ترقي يافتہ سماج اڏڻ آهي.

اڄ جڏهن دنيا ۾ چيچنيا، بوسنيا، فلسطين، ڪشمير، صوماليہ ۾ جنگ جا شعلا ڀڙڪن پيا ۽ ڪيترن ملڪن ۾ اندروني ويڙهہ، دهشتگردي، مذهبي چڪتاڻ موجود آهي. سڄي دنيا جي جملي مالي وسيلن جو چوٿون حصو فوج ۽ هٿيارن تي خرچ پيو ٿئي. سڌريل قومون پنهنجي ملڪيت جو گهڻو حصو نيو ڪلائي هٿيارن تي خرچ پيون ڪن. ان صورتحال ۾ اسان غربت کي ختم ڪرڻ جي حيلن هلائڻ لاءِ هتي ڪٺا ٿيا آهيون.

بيلا سينٽر ۾ هزارين مرد ۽ عورتون مختلف رنگن نسلن مذهبن جا جمع ٿيا آهن، هتي ائين لڳي ٿو تہ دنيا ۾ ڪوبہ سنجيده مسئلو ڪونهي بلڪ هڪ دانشورانہ بحث آهي، پر حقيقت اها آهي تہ جيڪي غربت جي ذلت ۾ مبتلا آهن، انهن جو ڪوبہ نمائندو هتي موجود ڪونهي.

ان ئي ماحول ۾ ٩ مارچ کان ڪانفرنس جي خاتمي تائين ڪجهہ

sindhsalamat.com · books.sindhsalamat.com

عورتن بيلا سينٽر جي ورانڊي ۾ بک هڙتال شروع ڪئي آهي. هنن عورتن جو مقصد هن بک هڙتال وسيلي ڏيڊ ارب غريب ماڻهن سان (جيڪي روزبکيا رهن ٿا) پنهنجي يڪجهتيءَ جو اظهار ڪرڻ آهي.

ساڳئي وقت ٥ مارچ کان دنيا جي غير سرڪاري ترقياتي انجمن پاران هڪ الڳ ڪانفرنس اين جي او فورم جي نالي سان هالمن جي پراڻين نيوي بيئرڪن ۾ شروع ڪئي آهي. هن ڪانفرنس جو مقصد سرڪار ڪانفرنس تي اک رکڻ آهي ۽ عام ماڻهو جي نقطئہ نظر کان، سياستدانن ۽ سرڪاري عملدارن جي سوچ جي دائري کان جدا هڪ پڌرنامو جوڙڻ آهي.

پنهي ڪانفرنس ۾ جوش و خروش آهي ۽ گهما گهمي آهي. اين جي او فورم ۾ مختلف گروپ پنهنجي حقن لاءِ مظاهرا بہ ڪري رهيا آهن.

مثال طور بهائي، احمدي، ڪرد، ايراني تودهہ پارٽيءَ وارا پنهنجي صورتحال تي شريڪ وفدن کي پوريءَ طرح آگاه ڪري رهيا آهن.

ڏهين مارچ تي ڪميونسٽ پارٽي ڊينمارڪ پاران ورلڊ بئنڪ ۽ (آءِ ايم ايف) عالمي مالياتي فنڊ جي خلاف مظاهرا ڪيا ويا. هنن مظاهرن جو مطلب هنن ادارن جي مختلف ملڪن جي مالياتي نظام ۾ مداخلت جي خلاف ڪاوڙ جو اظهار ڪرڻ آهي.

ساڳئي وقت عالمي ادارا پڻ پنهنجي پاليسين متعلق مختلف وفدن کي اطلاع ڏئي رهيا آهن. هي ادارا مختلف استعمال جي شين تي ملندڙ ڇوٽ جي خلاف آهن. قرض جو صحيح استعمال ۽ وقت تي واپسيءَ لاءِ حڪومتن تي بهتر راڄ ڪرڻ جي طريقن (G00-Governance) تي زور ڏئي رهيا آهن. ان کان سواءِ (Free Market) لاءِ دٻاءُ وجهي رهيا آهن. هنن ادارن سماجي پورائيءَ جو پروگرام (Structural Adjustment Programm) پڻ ڏنو آهي، جنهن مطابق سيني استعمال جي ضروري سروسن تي وڌيڪ اگهہ رکڻ جو صلاحون ڏنيون آهن. هي ادارا هڪ طرف پاڻ ۾ جيوڙا مار دوائن تان ڇوٽ ختم ڪرڻ تي زور ڏئي رهيا آهن. بجليءَ جا اگهہ وڌائڻ جي صلاح ڏين پيا، ساڳئي وقت زراعت تي ٽيڪس هٽڻ لاءِ بہ شرط رکن ٿا. ان ريت دنيا جا ستر سيڪڙو غريب ماڻهو جيڪي زراعت سان منسلڪ آهن. انهن تي خرچ جو دٻاءُ وڌي ويندو ۽ غربت جا نقش وڌيڪ گهرا ٿيندا.

sindhsalamat.com · books.sindhsalamat.com

هي سڀ پاليسيون ڪارخانن ڪي زور وٺائڻ ۽ واپاري مارڪيٽن ڪي همٿائڻ لاءِ جوڙيون ويون آهن. هنن سڄي مالياتي دٻاءُ مان غريب ملڪ ڪيئن نڪري سگهن ٿا؟ ان لاءِ مالياتي ادارن جو زور خرچ گهٽائڻ تي آهي. پر اهي ترقياتي طور اڳتي آيل ملڪن خلاف ان قسم جون پابنديون لڳائڻ لاءِ تيار ڪونہ آهن، تہ اهي پنهنجي ڪمائيءَ جو ڪجهہ حصو دنيا مان غربت گهٽائڻ لاءِ استعمال ڪن. ان سلسلي ۾ هڪ فارمولاءِ ۲۰/۲۰ سيڪڙو) ايجنڊا تي هو پر ان تي اڃا تائين فيصلو ٿي نہ سگهيو آهي. اهو پڻ زور ڏنو پيو وڃي تہ غريب ملڪ ۽ ترقي پذير ملڪ پنهنجي بجيٽ جو ويهہ سيڪڙو سماجي واڌاري لاءِ خرچ ڪن تہ پوءِ ٻاهريان مددگار ويهہ سيڪڙي جيتري رقم مدد طور ڏيندا ان تي بہ اڃان تائين ڪو خاص پڪو فيصلو ڪونہ ٿيو آهي، ننڍا ملڪ پنهنجو سرمايو وڏين فوجن تي لڳائڻ هڪ ضرورت سمجهن ٿا. ان ڪانسواءِ هو پاڻ کي غير محفوظ تصور ڪن ٿا. دنيا مان فوجن جو خاتمو صرف تڏهن ٿي سگهندو جڏهن قومون پنهنجا اختلاف نبيرڻ لاءِ ميز تي ويهڻ جو حوصلو حاصل ڪنديون. هن وقت دنيا ۾ سڀ جو هڪ اهڙو ماحول آهي جتي مطالبن مڃائڻ يا حق وٺڻ لاءِ بہ هٿيارن جو استعمال عام رواجي ڳالهہ بڻجي پيو. ڪيوبا جي صدر فيڊل ڪاسترو پنهنجي تقرير هن ريت شروع ڪئي تہ:

”زندگي هڪ خواب آهي ۽ خواب، خواب ئي هوندا آهن. جڏهن دنيا ۾ انصاف قائم ٿيندو ۽ دولت جي هڪ جهڙي ورهاست ممڪن ٿيندي تڏهن دنيا ۾ انصاف قائم ٿيندو ۽ دولت جي هڪجهڙي ورهاست ممڪن ٿيندي تڏهن هي خواب حقيقتون بڻبا.“

دنيا جي ١٨٦ شريڪ ٿيندڙ ملڪن جي ١١٦ سربراهن مان ڪاسترو واحد رهنما هو، جنهن جي تقرر ختم ٿيڻ ڪانپوءِ ڪيتري دير تائين تاڙيون وڄنديون رهيون ۽ ڪيترن سربراهن هن کي سندس تاريخي تقرير تي مبارڪون ڏنيون.

ڪاسترو چيو تہ جيستائين انساني احساس نہ جاڳندو ترقي ممڪن ٿي نہ سگهندي، جتي لالچ جو راڄ هوندو اتي يڪجهتي اچي نہ سگهندي. ڪيڏو نہ سچ آهي، ايتري سادي ڳالهہ بہ اڃان انسان پنهنجي مڪتي لاءِ مڃڻ لاءِ تيار نہ آهي.

هتي مختلف گروپ پنهنجي نڪتہ نظر کي مڃائڻ لاءِ بحث مباحثا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪن ٿا. ٧٧ ملڪن جو گروپ، ڏکڻ ايشيائي قومن جو گروپ يورپين يونين، ڏکڻ آميريڪي ملڪن جو گروپ، آفريڪي ملڪن جو گروپ، عورتن جي حقن جو گروپ، ڏکڻ ايشيا جي ملڪن جو گروپ، ورلڊ فيڊريشن آف ٽريڊ يونين، انساني حقن جي تنظيمن جو گروپ ننڍن آبادگارن ۽ ڪاروبارن جو گروپ، ايشيا پيسيفڪ قومن جو گروپ، امن جي تنظيمن جو گروپ، اهي سڀ گروپ روزانه مختلف فورمن تي مختلف ڪمرن ۾ پنهنجا مسئلا بحث هيٺ آڻين ٿا.

پاڪستاني وفد ۾ ٤ سرڪاري نمائندا، ٤ غير سرڪاري تنظيمن جا نمائندا شامل آهن. ان ڪانسواءِ صدر صاحب جن سان گڏ آفتاب احمد خان شيرپائو، شهناز وزير علي سيڪريٽري تعليم ۽ سيڪريٽري عورتن ۽ نوجوانن جي ڊويزن پڻ شامل آهن. هتي ڪوپن هيگن ۾ انٽر پارليامينٽري يونين جو پڻ اجلاس هلي رهيو آهي جنهن لاءِ سيد ظفر علي شاهه صاحب ڊپٽي اسپيڪر جي سربراهي ۾ چئن پارليامينٽرين جو وفد پڻ آيل آهي، پطرس پطرس غالي پنهنجي افتتاحي خطبي ۾ چيو ته: ”اڄ جي عالمي معاشيات سيني تي اثرانداز ٿئي ٿي. اسان کي اها به خبر آهي ته ان جا اثر سيني لاءِ لاپائتا ڪونه آهن. انهن پاليسين سبب فرد جي باهمي يڪجهتيءَ ۾ ڏار پيا آهن ۽ ملڪ ۽ ڏتڙيل سماجي علائقا پٺتي ڌڪجي ويا آهن. امير ۽ غريب جي وچ ۾ ويڇو وڌندو وڃي. ان ڪري اڄ اسان آڏو اهو وڏو ڪم آهي ته اسان گڏيل سماجي جوابداريءَ جي خيال تي سوچيون.

منهنجي خيال ۾ هن ڪانفرنس جي جيڪڏهن ڪا ڪاميابي ٿي سگهي ٿي ته صرف غربت کي عالمي مسئلي جي حيثيت سان تسليم ڪرڻ آهي ۽ ان کي سيني قومن لاءِ هڪ گڏيل جوابداريءَ طور مڃڻ آهي.

هن ڪانفرنس جي پڄاڙيءَ ۾ ڏهن نڪتن وارو عالمي پڌرنامو صحيح ٿيندو، جيڪو پڻ ٻين ڪيترن پڌرنامن وانگر تاريخ جي ورقن ۾ محفوظ ٿي ويندو ۽ عمل جو انتظار ڪندو.

(جاڳو ٢٠ مارچ ١٩٩٥ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٣- سماجي ڀلائي ۽ پوليس جو ڪردار

(دهلي جي پوليس آفيسر ۽ سماجي ڪارڪن محترمه ڪرن بيدي سان ڊاڪٽر محمد سليمان شيخ ۽ صادق صلاح الدين جي ڳالهه ٻولهه)
جيڪا اقوام متحده جي معاشرتي ترقيءَ لاءِ عالمي ڪانفرنس دوران رڪارڊ ڪئي وئي.

(مسودو صادق صلاح الدين ترجمو سليمان شيخ)

سوال: ڪرن بيدي صاحبه! اسان توهان جو نالو گهڻو ٻُڌو آهي، پر پاڪستان ۾ رهندڙ توهان جي باري ۾ تفصيل نٿا ڄاڻن. پنهنجي باري ۾ ڪجهه ٻُڌايو؟

جواب: مون انڊين پوليس سروس ۾ ١٩٧٢ع ۾ شرڪت ڪئي. آئون هندستان جي پهرين خاتون پوليس آفيسر هئس. انٽرويوءَ وقت مون کان پڇيو ويو ته تو پوليس جي نوڪريءَ جو فيصلو ڪيو آهي، ڇا توکي اندازو آهي ته هن پيشي ۾ ڪهڙيون تڪليفون ۽ مسئلا اَڏو اچن ٿا. تون انهن ڳالهين کان واقف آهين يا توکان غلطي ٿي وئي آهي؟ مون چيو، نه، مون گهڻي سوچ ويچار کانپوءِ اهو فيصلو ڪيو آهي، ڇو ته آئون سمجهان ٿي ته پوليس آفيسر وٽ ايترا اختيار هوندا آهن، جو جيڪڏهن هو چاهين ته سماج جي ڀلائيءَ لاءِ گهڻا ڪم ڪري سگهن ٿا.

منهنجي نوڪريءَ کي ٢٣ سال ٿي چڪا آهن. ان دوران مون قسمين قسمين ڪم ڪيا آهن. ڊپٽي ڪمشنر پوليس رهي آهيان. دهليءَ جي ٻن ضلعن ۾ نارڪوٽڪس ڪنٽرول بيورو ۾ ڪم ڪيو آ هي، ڊپٽي انسپيڪٽر جنرل پوليس رهي آهيان. هڪ صوبي ۾ هڪ ٻي اهم ذميواري ڏني وئي. جڏهن دهليءَ ۾ ايشيائي رانديون ٿي رهيون هيون، مون اها ڪوشش ڪئي ته ٻنا جديد اوزارن ۽ انتظامن جي صرف انساني قوت کي استعمال ڪري، ٽريفڪ کيّ ڪهڙيءَ ريت بهتر ڪري سگهجي ٿو. هن وقت آئون آءِ جي جيل آهيان ۽ منهنجي ذمي چار جيل آهن. اهي چار ئي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيل هڪبئي سان ڳنڍيل آهن ۽ شايد ايشيا ۾ ڪنهن هڪ هنڌ ايڏو وڏو جيل ۽ ايڏا قيدي ڪنهن ٻئي هنڌ نہ آهن. دهليءَ جي هن جيل جو نالو تهار آهي. هتي ٩٧٠٠ قيدي رهن ٿا.

سوال: ڪرن بيدي صاحبہ! پوليس آفيسر هوندي بہ توهان ماڻهن جي ڀلائيءَ لاءِ گهڻا ڪم ڪيا آهن. انهن سيني ڪمن جي پويان توهان جي ڪهڙي سوچ هئي؟

جواب: منهنجي عادت هئي تہ آئون ڏوهہ جي پس منظر ۾ وڃڻ گهرندي هئس. آئون معلوم ڪرڻ چاهيندي هئس تہ ڪنهن ڏوهاريءَ جيڪڏهن ڏوهہ ڪيو آهي تہ ان جو سبب ڪهڙو آهي؟ ڪهڙيون حالتون ۽ سبب هئا، جنهن جي ڪري هو ايئن ڪرڻ تي مجبور ٿيو؟ ۽ شايد ان ۾ منهنجي عورت هئڻ جو بہ دخل آهي. عورت هئڻ جي ناتي مون ۾ ماڻهن کي بهتر ڪرڻ جو جذبو تہ هو، ان ڪري آئون انهن ڳالهين ۾ بہ لڳل رهيس تہ آئون ڪيئن انهن کي بهتر شهري بڻجڻ طرف راغب ڪريان.

مون ڪڏهن بہ نہ سوچيو تہ آفيسر جو ڪم گرفتاريءَ کان پوءِ ختم ٿي وڃي ٿو، پر مون کي هميشہ ايئن لڳو آهي تہ جوابدار جي گرفتاريءَ کان پوءِ منهنجو ڪم شروع ٿيو آهي ۽ مون کي اها ڪوشش ڪرڻي آهي ۽ ڪو اهڙو اصلاحي قدم کڻڻو آهي، جنهن سان هي ڏوهاري، جنهن هڪ ڀيرو ڏوهہ ڪيو آهي، ٻيهر اهڙو ڪم نہ ڪري. پوليس جي تربيتي ڪتابن ۾ لکيل آهي ۽ ٽريننگ دوران بہ اسان کي ٻڌايو ويو تہ پوليس جو ڪم ڏوهن کان روڪڻ ۽ انهن جي تفتيش ڪرڻ آهي. پر اسان عملي دنيا ۾ ڏٺو تہ پوليس جو زور فقط تفتيش ۽ گرفتاريون ڪرڻ تي رهي ٿو. ڏوهن کي روڪڻ تي ڌيان نہ آهي. اهو ڪوبہ نٿوسوچي تہ ماڻهن کي ڏوهن کان ڪيئن جهلجي.

هندستان ۾ پوليس آفيسرن کي تمام محدود جوڊيشل اختيار بہ آهن، ان ڪري انهن جي عدالت ۾ ڏوهاري بہ آندا وڃن ٿا. مون کي ياد آهي تہ جڏهن منهنجي عدالت ۾ ڏوهاري آندا ويندا هئا تہ آئون ڏسندي هئس تہ ڪڏهن ڪڏهن انهن ۾ نوجوان بہ آهن. آئون انهن نوجوانن جي خاندانن کي گهرائيندي هئس، انهن جي مائرن کي سڏائيندي هئس ۽ انهن سان صلاح مشورو ڪندي هئس. آئون هميشہ پبلڪ کي پاڻ سان گڏ هلندي آهيان ۽ مون هميشہ ڪوشش ڪئي آهي تہ پوليس جي ڪمن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ماڻهو حصو وٺي سگهن، جو نه پوليس ان وقت ڪاميابيءَ سان ڪم ڪري سگهي ٿي، جڏهن ماڻهو ان جي ڪمن ۾ دلچسپي وٺندا. جوابدارن جي ڪٽنبن کي گڏ ڪٺي هلڻ ۽ انهن سان صلاح ڪرڻ ۾ مون ڏٺو ته ان سان ڏاڍو سٺو اثر ٿئي ٿو ۽ ڏوهاريءَ جي چڱي اصلاح به ٿئي ٿي. ڪجهه ماڻهو اهڙا هوندا هئا، جن جي مائٽن تائين منهنجي رسائي ٿي نه سگهندي هئي يا انهن جو ڪٽنب شهر ۾ ڪونه هوندو هو، ان صورت ۾ هن جي ڀين مائٽن، پاڙيسرين يا جتي هو ڪم ڪندو هو، اهڙيءَ طرح انهن ماڻهن کي يا سندس دوستن کي سڏائيندي هئس. اهي ڳالهيون مون ڪنهن ڪتاب ۾ ڪونه پڙهيون هيون،پر منهنجي تجربي ٻڌايو ته جيڪڏهن ڏوهه گهٽائڻا آهن ۽ انهن کي روڪڻو آهي ته پوءِ اهڙن ماڻهن کي ساڻ ڪٺو پوندو. اهڙين شين جا ڪي تسليم ٿيل اصول ناهن. اها ڪامن سينس جي ڳالهه آهي ۽ اهو ڪامن سينس وقت ۽ تجربي سان گڏ وڌي ٿو. منهنجو اهو ئي شوق مون کي هوريان هوريان ڪميونٽي ورڪ ڏانهن وٺي ويو ۽ مون ڏٺو ته جيڪڏهن صحت مند معاشري کي ساڻ ملايون ته ان سان معاشري جي مڪمل صحت ۽ بهتري ٿيندي.

آئون توهان کي ٻڌايان ٿي ته ١٩٨٠ع ۾ ڇا ٿيو؟ ١٩٨٠ع ۾ آئون دهليءَ جي اولهه ضلعي ۾ ڊپٽي ڪمشنر هئس. ماڻهو ان کي Wet ضلعو چوندا هئا، جو ته اهو ڪچو شراب ٺاهڻ ۽ وڪڻڻ لاءِ تمام مشهور هو. ضلعي ۾ تمام گهڻيون عورتون ۽ مرد ڪچو شراب ٺاهيندا ۽ وڪڻندا هئا. ان ڪري پاڙي ۾ غنڊا گردي به گهڻي هئي. جوئا به ٿيندي هئي. ان علائقي ۾ هر قسم جون بڇڙايون ٿينديون هيون. شروع ۾ جڏهن اسان ماڻهن کي پڪڙڻ شروع ڪيو ته آئون سوچيندي هئس ته اسان ڪيترن ماڻهن کي پڪڙينداسين. گرفتارين سان گڏوگڏ اسان کي گهرجي ته اسان ڪچو شراب ٺهڻ بند ڪرائي ڇڏيون، جو ته جيڪڏهن اهو ڪچو شراب ٺهڻ بند نه ٿيو ته ماڻهو گرفتار ٿيندا رهندا، پر ڪم ايئن ئي هلندو رهندو. هڪ ڏينهن ۾ اسان ڇهن کي جهليندا سين يا پنجن کي، هڪ ڏينهن ۾ اسان پلا ڪيترن کي جهلي سگهنداسين.

مون هڪ ڀيرو اها ڪوشش ڪئي ته جيڪي ماڻهو ڪچو شراب ٺاهين ۽ وڪڻن ٿا، انهن کي سڏايان. شروع ۾ ماڻهو پوليس جي آفيس ايندي هٻڪي رهيا هئا، پر مون هنن کي چيو ته ڪنهن کي به ڪا سزا نه ڏني ويندي، آئون صرف ڳالهائڻ چاهيان ٿي ۽ توهان سان ملڻ چاهيان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي. تہ تيو ايئن تہ ھو ھڪ ڏينھن ۾ ١٢٠٠ کان ١٥٠٠ گڏجي مون وٽ آفيس آيا. مون ھنن کي چيو تہ ڇا اھو ممڪن آھي تہ توھان ھي ڪم ڇڏي ڏيو؟ ڇا توھان جي دل نٿي چوي تہ توھان جا ٻار بہ اسڪول وڃن ۽ توھان جي زندگيءَ جو طريقو يا معيار بہ صاف سٿرو ھجي؟ ھنن جواب ڏنو تہ ھنن وٽ روزگار جو ڪو بيو ذريعو ڪونھي. مون ھنن کي چيو تہ جيڪڏھن حڪومت مدد ڪري تہ توھان کي ڪو بيو روزگار ملي تہ ڇا توھان ھي ڪم ڇڏي ڏيندا؟ ھنن چيو تہ اسان ان باري ۾ ڪوشش ڪري سگھون ٿا.

مون چيو تہ ان سلسلي ۾ آئون توھان جي ڪھڙي مدد ڪري سگھان ٿي، جو تہ منھنجي ڪوشش اھا آھي تہ ماڻھن کي گرفتار ڪرڻ کانسواءِ معاشري کي سڌاري سگھجي. ھو ماڻھو حيران ٿي ويا. ان ڪري تہ اڄ تائين ھنن کي ڪنھن ايئن نہ چيو ھو تہ اسان توھان کي سڌارڻ گھرون ٿا. سڀ ماڻھو ھنن مان ڪڪ ھئا ۽ جيڪو بہ پوليس آفيسر آيو ٿي، ھنن کي گرفتار ٿي ڪيائين. ھو ويچارا وڪيلن کي بہ پئسا ڏيندا ھئا، رشوتون بہ ڏيندا ھئا ۽ اھڙيءَ طرح پنھنجي زندگي گذاري رھيا ھئا.

ھن ڪم جي شروعات ۾ اسان ھڪ ياد داشت تي ھنن ماڻھن کان صحيحون ڪرايون، پر مون ڏٺو تہ ان ياد داشت تي سيني ايمانداري سان دستخط نہ ڪيا ھئا، ڪجھہ ماڻھن دوکو ڏيڻ ٿي چاھيو. انھن ماڻھن سان سختي ڪئي وئي. منھنجي پوليس جون بسون وينديون ھيون، جن ۾عورتن جي پوليس بہ ھوندي ھئي ۽ جتان بہ شراب جي ٺورڙي بوءِ ٿي آئي، اُتي اھا گھرن تي ڇاپا ھڻندي ھئي ۽ ماڻھن کي گرفتار ڪري ويندي ھئي. سو، مون ماڻھن کي پڪڙيو بہ ۽ ماڻھن کي سڌاريو بہ ۽ مون ڪوشش ڪئي تہ آئون زيادتي نہ ڪريان ۽ بي ايماني نہ ڪريان. مون ڏٺو تہ قانون جي اندر رھي، ايمانداريءَ سان سڌاري بہ سگھجي ٿو. مون اھو بہ ڏٺو تہ ڪجھہ ماڻھو ھن عمل ۾ خوشيءَ سان شريڪ ٿيا ۽ ڪجھہ قانون کان بچي آيا.

مون ماڻھن کي ان ڳالھہ تي راضي ڪيو تہ ھو گورنر وٽ وفد وٺي وڃن ۽ ھن کي چون تہ سرڪار ڪين ڪو بيو ڪم ڏي. گورنر ھنن سان تعاون ڪيو. پوءِ مون اھو بہ ڪيو تہ بينڪ جي مينيجرن سان ميٽنگون ڪري ڪين ھن مسئلي کان آگاھہ ڪيو ۽ ھنن کي چيو تہ توھان ماڻھن کي نقد رقمون نہ ڏيو. ٿي سگھي ٿو تہ ھُو اھي پئسا ھيڏانھن ھوڏانھن خرچ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري ڇڏين. توهان هنن کي ڪجهه مشينري ڏيو، ڪجهه تربيت ڏيو، اهڙيون شيون ڏيو، جن جي مدد سان هو پنهنجو ڪم شروع ڪري سگهن. اهڙيءَ ريت هتي مثبت تبديليءَ جو عمل شروع ٿي ويو ۽ ويٽ ضلعو بيهر ويست ضلعو سڏجڻ لڳو ۽ ماڻهن جي حالت بهتر ٿي وئي.

ان پوري عمل ۾ مون ماڻهن کي پاڻ سان رکيو. مون ماڻهن کي چيو ته جيڪڏهن ڪوبه هڪ ڪچي شراب جو ڪم ڪري ته مون کي ٻڌائي. آئون وائرليس تي هر وقت هر هڪ لاءِ موجود آهيان، جنهن جي دل چاهي، مون کي اهو ٻڌائي ته ڪٿي ڪهڙو ڏوهه ٿي رهيو آهي ۽ ان کي ڪهڙيءَ طرح روڪي سگهجي ٿو؟ اخبار وارن به هن مهم ۾ دلچسپي ورتي. ان باري ۾ خبرون، فيچر، انٽرويو ۽ مضمون ڇپيا، جنهن سان انهن ڏوهن کي روڪڻ لاءِ معاشري ۾ شعور وڌيو.

ان زماني ۾ مون وٽ ته هڪ ضلعو هو، پر دهليءَ ۾ پنج ضلعا هئا. مون ڏٺو ته هر ضلعي جي پوليس آفيسرن جون رپورٽون هيڊ آفيس پهتيون، انهن مان هر رپورٽ ۾ اهو ئي لکيل هو ته ڪنهن ڪيترا ڪيس جهليا ۽ ڪيترو شراب پڪڙيو. منهنجا باقي ساٿي ته پنهنجي سڄي ساري ڪارڪردگي اهڙي طرح ظاهر ڪندا هئا، پر منهنجو ڪم ماڻهن کي جهلڻ هو ئي ڪونه. منهنجو مقصد روڪڻ هو ۽ اهڙو ڪوبه طريقو ڪونه هو ته مان رپورٽ ۾ اها ڳالهه ڏئي سگهان تنهن ڪري منهنجو اسڪور پنهنجن انهن سينيئر ساٿين کان گهٽ هو، ڇو ته مون نه ته شراب هٽ ڪيو ۽ نه ئي ماڻهو ٿي گرفتار ڪيا. اصل ۾ پوليس کاتو گرفتارين تي ڪريڊٽ وٺي ٿو. هتي تخليقي ڪم ماپڻ جو ماپو آهي ئي ڪونه.

١٩٨٦ع ۾ مون کي دهليءَ جو بيو ضلعو مليو. اُتي وڃي مون کي لڳو ته منهنجو سڄو علم ۽ تجربو مدي خارج ٿي چڪو آهي، ڇو ته ان ضلعي ۾ مسئلو ڪچي شراب جو نه هو، ان ضلعي ۾ سڀ کان سنگين مسئلو نشي جو هو ۽ ان سان گڏ هڪ پوري مافيا هئي.

آئون ڏسندي هئس ته آئون جيڪو چور جهليان ٿي، اهو ته سڌيءَ طرح ڳالهائي به نٿو. مون اها بيماري پهرين ڪونه ڏٺي هئي. ان زماني ۾ دهلي نشي جو ٽرانزٽ روٽ پڄي وئي هئي ۽ جڏهن مون هنن کي اسپتال موڪلڻ گهريو ته خبر پئي ته اهي نشي جا عادي آهن ۽ اسپتال مان پڄي وڃن ٿا.

مون هڪ پوليس ٿاڻي ۾ نشي کان ڇوٽڪاري جو هڪ مرڪز

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوليو. اها به ماڻهن لاءِ عجيب ڳالهه هئي ته تاڻن کي اسپتال ٻڌايو وڃي. اتي هڪ ڪئمپ به هئنين وئي، جتي ۱۱۰ مريض رکي سگهجن پيا. ٿورن ئي ڏينهن ۾ اها اسپتال ڇڏڻي پئي. اهڙا ڪجهه ٻيا مرڪز کوليا ويا ۽ انهن تاڻن مان ۷۰۰ ماڻهن جو علاج ٿيڻ لڳو. انهن مرڪزن تي اسان مختلف طرح جون شيون استعمال ڪيون. يوگا جي تعليم ڏني. هنن کان ڪسرتون ڪرايون ويون، هنن لاءِ ٽي وي هنيو ويو ته جيئن سندن دل لڳي رهي ۽ سکون سان رهن. ان سلسلي ۾ اسان کي سچي مدد رضاڪارانه بنيادن تي ملندي رهي، ڇو ته سرڪار جي بجيٽ ۾ اهڙين شين جي گنجائش هوندي ئي ناهي. مون معاشري کي ان ۾ حصيدار ڪيو ۽ عام ماڻهن جو وڏو تعداد رضاڪار طور ڪم ڪندو رهيو. ماڻهو انهن مرڪزن ۾ مريضن لاءِ بسترا، کائڻ لاءِ سامان ۽ ٻيون شيون کڻي ٿي آيا. ان ڳالهه جو خاص خيال رکيو ويو ته هتي نشو نه پهچي.

جڏهن ماڻهن اهو ڏٺو ته هيءَ هڪ اهڙي جاءِ آهي، جتي عزت سان مريضن جو علاج ٿئي ٿو، هتي مارڪٽ نه ٿي ٿئي، پر مسئلن جو حل ڪڍيو وڃي ٿو ته ماڻهن انهن تاڻن جي سهولت مان گهڻو فائدو ورتو.

سوال: ڪرن بيدي صاحبه! اهو ٻڌايو ته توهان پوليس آفيسر ۽ سرڪاري ملازم آهيو. توهان جي بدلي به تڪڙي تڪڙي ٿيندي هوندي ته اهڙا ڪم جڏهن توهان شروع ڪيا. سي توهان جي وڃڻ ڪانپوءِ ختم ٿي ويا هوندا. انهن کي جاري رکڻ لاءِ توهان ڇا ڪيو؟

جواب: ٻن سالن کان پوءِ جڏهن ان ضلعي مان منهنجي بدلي ٿيڻ لڳي، تڏهن مون اهو ئي سوچيو ته آئون هتان هلي ويس ته ان کان پوءِ ڇا ٿيندو؟ ان ڪري مون هڪ اين جي او ٺاهي ۽ اهو طئي ڪيو ته اهو ڪم اين جي او سنڀاليندي. ان اين جي او جو نالو "نوجوتي" آهي، يعني نئين روشني: نشي جي عادي ماڻهن جي علاج ۽ بحاليءَ جا سڀئي مرڪز "نوجوتي" جي حوالي ڪيا ويا. دهليءَ جي پوليس ڪمشنر کي اسان ان جو صدر بڻايو. دهلي پوليس فائونڊيشن نوجوتيءَ جي سار سنڀال ڪري ٿي. آئون نوجوتيءَ جي جنرل سيڪريٽري آهيان. بعد ۾ اسان کي حڪومت هند جي گرانٽ به ملڻ لڳي، جنهن کان پوءِ اسان پگهار تي ڪجهه اسٽاف رکيو، ڪجهه ريسرچ به ڪرڻ شروع ڪئي. هن وقت نوجوتي تحت ۹ هزار ماڻهن جو مفت علاج ٿئي ٿو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سوال : ڪرن بيدي صاحب! نشي جي عادي مريضن جو فالو اپ ته تمام گهٽو ڪرڻو پوي ٿو. اهي مرڪزن تي علاج ڪرائي ته نڪتا وڃي سگهن. توهان فالو اپ لاءِ ڇا ڪيو؟

جواب: اصل ۾ اسان سڄي هندستان ۾ نيٽ ورڪ ٺاهيو آهي ۽ اهو ايئن آهي، جو فرض ڪريو ته اسان وٽ مٿرا مان ڪو مريض اچي ٿو، جڏهن هو اسان جي مرڪز مان علاج ڪرائي وڃي ٿو ته اسان جي نيٽ ورڪ ۾ موجود مٿرا واري آرگنائيزيشن کي اسان اطلاع ڏئي ڇڏيون ٿا. اهڙيءَ طرح جتي جتي اسان جو نيٽ ورڪ آهي، اتي مقامي ماڻهو واسطيدار مريضن جي سار سنڀال لهن ٿا. هاڻي اسان جو هي نيٽ ورڪ ڏکڻ هندستان تائين وڌي ويو آهي. دهليءَ ۾ فالو اپ ڪرڻ سولو آهي، هتي رضاڪار گهرن تي وڃي ملن ٿا.

سوال: اهو ٻڌايو ته توهان جي هِنَ ڪمن سان پوليس جو هڪ نئون ڪردار اُڀري سامهون آيو آهي. توهان جا ساٿي، جيڪي پوليس آفيسر هوندا، جن کي هڪ خاص انداز سان زندگي گذارڻ جي عادت هوندي انهن لاءِ ته اها ڪا تمام سٺي ڳالهه نه ٿيندي، جو هڪ پوليس ڪماني ڪين هن قسم جي اصلاحي ڪمن ڏانهن وڌي وڃي. هنن جو ڇا ردعمل هو؟ هنن ڪا مزاحمت ته ڪونه ڪئي؟

جواب: مون کي ياد ناهي ته ڪڏهن ڪنهن تمام گهٽي مخالفت ڪئي هجي، پر ها! ايئن ضرور ٿيو ته ڪجهه ماڻهن ساراهه ڪئي، پر گهڻن ماڻهن کي سمجهه ۾ نٿي آيو ته جڏهن آئون پوليس جي ڪردار جي سماجي پهلوءَ جي ڳالهه تي ڪريان ته اهو ڪيئن ممڪن آهي؟ صرف پوليس وارا ئي نه، سوشل ويلفيئر ڊپارٽمينٽ جا ڪجهه ساٿي به ايئن سوچيندا هئا ته هي ڪو پوليس جو ڪم ته نه آهي، هي ته اسان جو ڪم آهي. توهان اسان جي ڪم ۾ دخل ڇو ڏئي رهيون آهيو. پر مون کي ماڻهن وٽان وڏي مدد ۽ حوصلو مليو. ماڻهن گهڻو دٻاءُ وڌو ۽ سندن مدد سبب هي ڪم هلندو رهيو. جيتوڻيڪ مون کي گهٽي جدوجهد ڪرڻي پئي، پر ان جو نتيجو اهو نڪتو ته هاڻي پوليس جي ڪم جو تصور بدلجڻ لڳو آهي. پوءِ ١٩٩٤ع ۾ مون کي جيڪو سِگا ساسي ايوارڊ مليو، ان به تمام اهم ڪردار ادا ڪيو. اهو هن ريت ته اسان جي معاشري ۾ ٿيندو ايئن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي ته جڏهن بين الاقوامي سطح تي ڪنهن ڪم کي تسليم ڪيو وڃي ته ملڪ ۾ به ماڻهن کي خبر پوي ٿي ته هي ڪو تمام چڱو ڪم آهي ۽ پوليس جي ماڻهن کي ان ريت ڪم ڪرڻ گهرجي.

اسان جو ته مستقل پرچار اهو ٿي آهي ته پوليس ۽ عوام ساٿي آهن ۽ هنن کي گڏجي ڪم ڪرڻ گهرجي. پهرين مون کي به ايئن لڳندو هو ته آئون شايد سمنڊ ۾ هڪ ڦڙو آهيان، هاڻي ايئن ناهي. هاڻي مون کي لڳي ٿو ته تمام گهڻا ڦڙا آهن ۽ هاڻي ماڻهن جي رويي ۾ تبديليءَ جو اثر نظر اچڻ لڳو آهي.

سوال: اهو ٻڌايو ته توهان جي سوچ، جيڪا ماڻهن کان مختلف آهي، ان جا سبب ڪهڙا آهن؟ ننڍپڻ ۾ توهان جي تربيت يا ڪو ٻيو خاص سبب آهي؟

جواب: جي ها، ڪجهه ته گهريلو تربيت جو اثر آهي ۽ ڪجهه مزاج جو. گهر ۾ اسان چار ڀينرون هيوسين. منهنجو والد ٽينس جو رانديگر هو ۽ آئون به ٽينس ۾ هندوستان ۾ نمبر هڪ رانديگر رهي آهيان. شاديءَ کان اڳ منهنجو نالو ڪرن پشاوريه هو ڇو ته منهنجو تعلق پشاور سان آهي. منهنجا وڏا پشاور کان آيا هئا ۽ مون کي ان تي ناز آهي.

والد صاحب جي تربيت ڪجهه اهڙي هئي، جو هر وقت اسان کي چيتو ويندو هو ته وقت ضايع نه ڪريو. گهر ۾ سواءِ ٻن ڪمن جي ٽيون ڪم ڪونه هو، يا ته اسان ڀينرون تعليم ۾ رڌل تي رهيوسين يا وري راند روند ۾.

اصل ۾ منهنجو تربيت يا راندين جي دنيا سان رابطو رهيو. ان به زندگيءَ بابت منهنجي رويي کي بدلايو. اهو ان ريت ته جدوجهد ذريعي ڪنهن ڪم کي ممڪن ڪرڻ جو شوق پيدا ٿي ويو ته "ها هي ممڪن آهي، آئون ڪري سگهان ٿي" پوءِ ان سان گڏ ائين ٿيو ته مون ۾ ڪٽڻ جي خواهش پيدا ٿي جيئن راندين ۾ ڪٽڻ جو شوق پيدا ٿيو تيئن زندگيءَ ۾ به جيت جي تمنا پيدا ٿي. اخلاقي قدر به اسان جي گهر ۾ اهڙا هئا جن ۾ ايمانداري جو، محبت جو ۽ اهڙين ٻين وٿن جو وڏو دخل هو. هڪ هندو گهراڻي ۾ پيدا ٿيس ۽ آئون هندو آهيان پر توهان ڏسي سگهو ٿا ته منهنجي ڳچيءَ ۾ صليب جو نشان لٽڪيل اهي. ان ڪري ته آئون حضرت عيسيٰ جي عزت ڪريان ٿي، ان لاءِ ته هو عدم تشدد جو پرچارڪ هو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪو به عدم تشدد جو پرچار ڪري، اهو اسان لاءِ احترام لائق آهي پوءِ ڪني اهو هندو هجي، عيسائي، مسلمان يا سک!

سوال: اوهان پنهنجي موجوده ڪم بابت ٻڌايو؟

جواب : آئون اوهان کي ٻڌائي رهي هيس ته اسان کي وقت ضايع نه ڪرڻ جي تربيت ملي. آئون جڏهين جيل جي آءِ جي ٿيس ته مون کي خيال آيو ته منهنجو پوليس جو تجربو چوي ٿو ته اهي ماڻهو جيڪي ڪيسن جي زماني ۾ به ٽي يا چار سال قيد ۾ گذاري آيا آهن، اهي جيل جي ماحول سبب وڏا ڏوهاري بڻجي وڃن ٿا. پر هاڻي ته اهي مون سان آهن ۽ منهنجي ذميواري آهن ۽ آئون انهن لاءِ ڪجهه ڪري سگهان ٿي.

هن جيل ۾ ٩ هزار ماڻهو آهن، اٽڪل هڪ هزار سزا يافته آهن. جن کي سزا ملي آهي، اهي ته ڪنهن ڪرت ۾ لڳاپيا آهن، باقي واندا آهن جن کي ڪرڻ لاءِ نه ڪوهنر آهي نه مشقت. مون پوليس آفيسر جي حيثيت ۾ سوچيو ته هاڻي آئون ڪنهن سان شڪايت ڪريان هاڻي ته آئون پاڻ ذميوار آهيان. مون کي ئي حالتون ٺيڪ ڪرڻ گهرجن. مون ڏٺو ته ڪچن قيدين ۾ ٨٠ سيڪڙو اڻ پڙهيل هئا. اهي غريب هئا ۽ پڙهڻ جي خواهش پڻ هين. مون تعليمي ڪلاسن جو پروگرام ترتيب ڏنو. هن وقت جيل ۾ ٩ وڳي کان هڪ وڳي منجهند تائين چار ڪلاس ٿين ٿا. زبانن سکڻ جا به ڪلاس هلن ٿا. توهان کا اهو ٻڌي خوشي ٿيندي ته اسان جي جيل ۾ عربي، فارسي، جرمن، اسپيني، اردو ۽ ٻين گهڻن ئي زبانن جي بنيادي تعليم جا ڪلاس هلن ٿا. پڙهيل قيدي اڻ پڙهيلن کي پڙهائين ٿا. اهڙا قيدي به آهن جيڪي ستون اٺون ڪلاس پاس آهن اهي ميٽرڪ پاس ڪري وٺن ٿا. جيڪي انٽر پاس آهن اها بي اي پاس ڪرڻ لاءِ محنت ڪن ٿا. اهڙيءَ ريت اندرا گانڌي اوپن يونيورسٽيءَ جا مرڪز پڻ اسان جي جيل ۾ کلي ويا آهن. ڪجهه پبلشرن ڪتاب عطيي ۾ ڏنا آهن. هن وقت جيل جي هر هڪ بارڪ ۾ هڪ ننڍي لائبرري نظر ايندي. اسان مسئلن جو حل ان ريت ڳوليو ته اعلان ڪندا آهيون ته جيل ۾ تعليم لاءِ ڪاپيون ۽ ڪتاب گهرجن توهان يقين ڪيو ته ڪاپين، سليٽن، پينسلن ۽ پراڻن ڪتابن جون ڪيترين ئي ٽرڪون پرجي اسان وٽ پهچن. ان ڪانسواءِ اسان ملاقاتين کي چوندا آهيون ته پنجن رپين جي ڪاپي خريدي اچن جيڪا اسين بي سهارا قيدين کي ڏيندا هئاسين.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان هڪ سٺو اسڪولن جي استادن ۽ منتظمن سان گڏجاڻيون ڪيون، اسڪولن اسان جي ڀرپور مدد ڪئي. سڄي معاشري کي ان ڳالهه ۾ دلچسپي آهي ته ڏوهاري سڌري وڃن ۽ هو باعزت روزگار لائق ٿين ته جيئن معاشري ۾ امن امان ٿي سگهي. توهان کي هن وقت جيل جي هر بلاڪ ۾ هڪ اسٽور نظر ايندو جنهن ۾ ڪاپيون ڪتاب اسٽيشنري وڪري لاءِ موجود آهن. ان ڪانسواءِ لائبرري به آهي جتي ويهي قيدي اخبارون ۽ ڪتاب پڙهن ٿا. مون کي خوشي آهي ته هاڻي قيدين واتان ٻڌان ٿي ته "وقت ضايع نه ڪريو". قيدي به اڪثر اهو جواب ڏين ٿا ته اسان وٽ فلاني ڪم لاءِ وقت ڪونهي.

جڏهن مون پوليس جي نوڪري شروع ڪئي ته مون کي به ڪئين ڏکيائون هيون. هڪ ته آئون هڪ عورت هيس ۽ ٻيو ته آئون پوليس ۾ آهيان پر انهن ٻنهي ڏکيائن کي وقت سان مون پنهنجي لاءِ فائديمند طور استعمال ڪيو.

سوال : هندوستان ۾ هن وقت پوليس ۾ ڪيتريون عورتون آهن توهان انهن لاءِ ته مثالي ڪردار هونديون؟

جواب : هاڻي هندوستان ۾ ٤٥ خواتين پوليس آفيسر آهن. جيڪي تمام سٺا ۽ اهم ڪردار ادا ڪري رهيون آهن ۽ شايد اهي مون کي هڪ مثالي ڪردار جي حيثيت ۾ ڏسنديون هجن. آئون تحقيق جي ڪم سان پڻ لڳل آهيان مون کي نهروفيلوشپ ملي آهي. ان وسيلي آئون مختلف جيلن جو مطالعو ڪرڻ گهران ٿي ۽ ڏسڻ گهران ٿي ته انهن جيلن ۾ ڪهڙيءَ ريت ڪم ٿئي ٿو. پاڪستان جي جيلن جو مطالعو ڪرڻ جو پڻ شوق اٿم. اميد اٿم ته ايندڙ سال پاڪستان جو دورو ڪري سگهنديس. مون کي پاڪستان سان ان ڪري به دلچسپي آهي جو منهنجون پاڙون پشاور ۾ آهن منهنجو والد گورنمنٽ ڪاليج لاهور مان پڙهيو آهي ۽ مون کي شوق آهي ته آئون پنهنجي پيءُ کي هڪ پيرو ان ڪاليج ۾ وٺي وڃي سگهان.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

4- اسين غريب ڇو آهيون؟

نراسائي ۽ ويڳاڻپ جا احساس جيڪي شهرن ۾ رهندڙ سنڌين ۾ نمايان آهن انهن کان گهڻا وڌيڪ گهرا گهاوَ اسان جي ٻهراڙين ۾ رهندڙ پيارن ماڻهن جي من تي لڳل آهن. تازو سنڌ جي هڪ ننڍڙي پياري ڳوٺ ۾ وڃڻ ٿيو. ڳوٺ جو نالو نشان وس ڪري نٿو لکان جو متان حد جا واسطيدار سپاهيون تي قهر ٻنجي ڪِرن. ڳوٺاڻن جو ميڙاڪو هو ۽ موضوع سخن هو:

اسين غريب ڇو آهيون؟

پنجن ٽولين ۾ ويهي هنن دوستن ٻڇٽ ڪيو ۽ پنهنجا نتيجا هر هڪ گروپ الڳ الڳ پيش ڪيا. مون انهن سيني سببن کي گڏيو آهي. هي سبب ڪجهه هن ريت آهن. (هن لسٽ ۾ ترتيب ڪانهي.)

احساس ڪمتري، مقدر تي ڀاڙڻ، ذهني جاڳرتا جو نه هجڻ، غلط رِيتون رسمون، جاگيرداري نظام، وسيلن جي غلط ورڇ ۽ غلط استعمال، منصوبه بندي نه هجڻ، آباديءَ ۾ اضافو، فضول خرچي، سم ۽ ڪلر، واهن جي ڪاتي نه هئڻ، پاڻيءَ جي کوٽ، مال ۾ مختلف بيماريون، مڇرن جي ڪري بيماريون، قدرتي آفتون، حڪومت جون غلط پاليسيون، تعليم جي گهٽتائي، صحت جون سهوليتون ميسر نه هئڻ، حڪومت جو هارين طرف ڪوبه ڌيان نه هئڻ، صفائيءَ جو بندوبست نه هجڻ، ڍل جي وڌيڪ وصولي، پوليس جو جبر، جبري مشقت، لياقت جو قدر نه ڪرڻ، مهانگائي، بيروزگاري، محنت جي گهٽتائي، لڳاتار غلامي، وقت جو قدر نه ڪرڻ، رشوت، نشي جي عادت، ڳرا قرض، وڏيرن جو ڏاڍ، سماجي برايون، پراڻن طريقن جو استعمال ۽ جديد طريقن جي ڄاڻ نه هئڻ، پير پرستي، ٻڌي نه هئڻ، عورتن کي برابر نه سمجهڻ، صحيح معاوضو نه ملڻ، ذاتي جهيڙا، هنر جي گهٽتائي، ذهني غربت، زمين نه هئڻ، رستن جي کوٽ، سستي ۽ ڪاهلي، حسد، ٻئي تي ڀاڙڻ جي عادت، وڏن جو چيو نه مڃڻ، امتحانن جي ڳري في.

بحث دوران شريڪ ساٿين ڪجهه اهم اعتراض پڻ اٿاريا:

١) زرعي ٽاسڪ فورس ۾ اهڙا ماڻهو آهن جن ڪڏهن زمين ڏٺي به

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪانهي.

٢) تعليم جو ڪوبہ فائدو ڪونهي، نوڪري ڪانهي. تعليم کي هر ڪوئي نُوڪريءَ جو ذريعو ئي سمجهي. ان ڪري مئٽرڪ پاس ڇوڪر زرعي ڪم نٿو ڪري. ان ريت تعليم نراسائيءَ جو سبب بڻي آهي.

٣) زمينون ۽ عنايتون صرف وڏن زميندارن لاءِ آهن. غريب هارين کي زمين نہ ٿي ملي. حڪومت جون پاليسيون پڻ اهي ساڳيا جاگيردار جوڙين ٿا.

٤) غريبن کي ووٽ ڏئي اسان مٿي ڪيو آهي. پر اهو غريب ميمبر جڏهن اسيمبليءَ ۾ پهچي ٿو تہ جاگيردارن ۽ وڏيرن جي صحبت ۾ اچي هو پڻ "ٽانءِ پريو سانبر" بڻجيو پوي. تازا مثال سنڌ اسيمبليءَ ۾ ڳولي سگهجن ٿا، جتي جا ميمبر پنهنجي غربت مٽائڻ لاءِ زوريءَ خانگي ۽ سرڪاري ملڪيتن تي قبضا پيا ڪن.

٥) اسان غريب هارين جا وڏا ڏاڍ ڪان ٻنل آهن هن قسم جي جاڳرتا ڪان ڏاڍو خوف ٿا کائين. هن سان وقت بہ وقت قانون جي نالي ۾ جٺيون ٿيون آهن.

هن بحث ڪانپوءِ غريبي مٽائڻ لاءِ عمل جي راهہ ڇونڊڻ جو ڪم ڪيو ويو ۽ هن سيني غريب سچن ماڻهن پاڻ لاءِ هيٺين راهہ جوڙي:

١) جاڳرتا: تنظيم ڪاريءَ وسيلي جاڳرتا آڻي سگهجي ٿي. تعليم کي عام ڪري ماڻهن کي بنيادي حقن ۽ عورتن جي حقن جي ڄاڻ ڏئي سگهجي ٿي. بنيادي تعليم سان گڏ هنري تعليم ۽ صحت سکيا جو ڪم بہ ڪري سگهجي ٿو. ان ڪانسواءِ ڳوٺ جي مسئلن کي پنهنجي مدد پاڻ جي اصول هيٺ موجود وسيلن جي استعمال وسيلي حل ڪري سگهجي.

٢) ٻڌي: ٻڌيءَ جي کوٽ اسان جي سماج کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيو آهي. ضرورت ان ڳالهہ جي آهي تہ غريب طبقا پاڻ ۾ ملي وڃن ۽ پنهنجا ذاتي ۽ قبائلي جهيڙا پاڻ ۾ ڳالهين وسيلي نبيري، امن جي نئين فضا قائم ڪن تہ جيئن پوليس جي ڏاڍ ۽ وڏيري جي بليڪ ميلنگ ڪان بچي سگهن.

٣) محنت: محنت ڪانسواءِ اڳتي وڌڻ ممڪن ڪونهي ۽ هيءَ اها وٽ آهي جنهن تي ڪنهن بہ ٻئي جو اختيار ڪونهي. هيءَ انسان جي پنهنجي طاقت آهي جنهن کي استعمال ڪري انسان عظمت حاصل ڪري سگهي ٿو.

هوٽلن تي ويهي وقت گذارڻ پيٽ پريلن جو شوق آهي. غريب ماڻهوءَ کي اهو نٿو سونهي تہ ائين وقت زيان ڪري غربت ۾ اضافو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري.

زراعت ڪانسواءِ ننڍا هُنر سکي پنهنجي ذاتي آمدنيءَ ۾ واڌارو آڻي سگهجي ٿو. بيروزگاري ختم ڪرڻ لاءِ به حڪومت ۽ وڏيرن تي پاڙڻ بدران پنهجي پيرن تي بيهي محنت ڪري ڪجهہ وسيلا بڻائڻ کپن.

مون ڪوشش ڪئي آهي تہ هن ورڪشاپ ۾ ٿيل مباحثي کي هڪ ايماندار رپورٽ جي شڪل ڏيان. ٿي سگهي ٿو تہ ڪي ڳالهيون رهجي ويون هجن، پر بنيادي ڳالهين جو ذڪر ڪيو اٿم.

هن محفل ۾ شرڪت منهنجي لاءِ وڏي اتساهہ جي باعث بڻي آهي. اسان جي ڳوٺن ۾ رهندڙ اسان جا پيارا ماڻهو ڇا ٿا سوچين، اهو اوهان جي آڏو رکيو اٿم.

جڏهن هيءَ ڪالم لکيم پئي تہ ان ڏينهن اسلام آباد ۾ ريپبليڪين پارٽيءَ پاران هڪ سيمينار منعقد ٿيو. ان ۾ قومي اسيمبليءَ جي ميمبر ۽ پراڻي مسلم ليگي رهنما ملڪ قاسم پنهنجي تقرير ۾ هڪ انڪشاف ڪيو، جنهن جو هت ذڪر ڪرڻ بي مهل نہ ٿيندو. ملڪ صاحب ٻڌايو تہ جڏهن ڳڊو بئراج جڙي راس ٿيو تہ ان وقت ون يونٽ حڪومت هئي. حڪومت بئراج سبب نڪتل نئين زمين جي آبادڪاريءَ جي پاليسي پئي جوڙي. ان پاليسيءَ ۾ ١٢ لک ايڪڙ زمين سنڌي هارين لاءِ رکڻ جي تجويز رکي وئي. ان تجويز جي سنڌي وڏيرن (ميمبرن) سخت مخالفت ڪئي ۽ حڪومت اها تجويز واپس وٺي زمين آفيسرن، فوجين ۽ درٻارين ۾ ورهائڻ جو فيصلو ڪيو.

اها خبر اسان لاءِ بيحد جهنجهوڙيندڙ آهي ۽ حقيقت تي مبني بہ آهي تہ سنڌي جاگيردار سياستدان يا موروثي سياستدان هميشہ غريب ماڻهن جي واڌاري جي راهہ ۾ وڏي رڪاوٽ رهيو آهي.

ڇا هاڻي سوچ بدلبي؟ سنڌي سياستدانن جي باهمي چپقلش ۽ لالچ سنڌي عوام کي غير محفوظ بڻايو آ هي ۽ معاشي بدحاليءَ ۾ ڌڪي ڇڏيو آهي. ان ٻئي ۽ ٻنل سماج جا رهنما ڪيترا طاقتور ٿي سگهن ٿا ۽ ڪهڙيءَ ريت پنهنجو آئيني اختيار استعمال ڪري سگهن ٿا؟ اهو هڪ اهڙو سوال آهي جنهن تي واسطيدار ئي سوچي سگهن ٿا.

اسان کي ائين لڳي ٿو تہ اسان سنڌ جا عام ماڻهو رڃ جا راهي آهيون. ٻنل عوام جا لالچي رهنما هميشہ مصلحتن جي جار ۾ قاتل رهندا. ان سڄي طلسمي چڪر ۾ اسان جون حياتيون ڳرنديون وينديون. ٿي سگهي ٿو، اهي ويچار غلط ثابت ٿين ۽ پاڳيا جاڳي پون. هيءَ اونداهہ جي آخري رات هجي ۽ صبح صادق شايد جلد اڀري اچي!

(هلال پاڪستان ١٦ ڊسمبر ١٩٩٤ع)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٥- ايجنڊا - ١٩٩٥

سال ١٩٩٤ع پنهنجو وارو وڄائي ويو. ڪئين زخم يادگيريون پويان ڇڏي ويو. سنڌ جي حوالي سان هن سال ۾ ڪئين اهم واقعا ٿيا. سنڌي علم و ادب فن جي دنيا ۾ ڪئين نقصان ٿيا. سنڌي اخبارن ١٩٩٤ع جي اهم واقعن جو ذڪر ڪيو آهي. پر افسوس جو انهن واقعن ۾ ڊاڪٽر الهه داد ٻوهيو، يوسف علي ۽ منصور بلوچ ڊراما آرٽسٽن جي وفات متعلق ذڪر نه ڪيو آهي. هلال پاڪستان به ائين نه ڪيو آهي الائي ڇو؟

ان ڪانسواءِ ادبي دنيا ۾ سنڌي ادبي بورڊ اندروني ڇڪ ڇاهه ۾ رهيو ۽ ان کي نئون چيئرمين جناب حسين شاهه راشدي مليو. خدا ڪري شال نئون سال ادبي بورڊ لاءِ سڀاڳو ثابت ٿئي. هن اهم علمي اداري جو ڪم وري زور وٺي.

سال جي پڇاڙي واري دور ۾ سنڌ جي ٻن اهم ادبي شخصيتن جي اختلافن جون خبرون آيون آهن. سنڌي علم و ادب جي دنيا ان تي بيحد رنجيده آهي. ان ڏک سان اسان سال جي شروعات ڪئي آهي. ٻئي طرف مهاجرن ڀاران سنڌين تي حڪومت ڪرڻ جي حق وٺڻ لاءِ عدالت عاليه وٽ ڪليم پڻ سال جي پڇاڙيءَ ۾ داخل ٿيو آهي.

سنڌ جي تعليمي ماحول ۾ گهڻي تبديلي نه آئي آهي. ١٩٩٤ع جي ساليانن امتحانن ۾ ڪاپيءَ کي ختم ڪرڻ لاءِ حڪومت سنڌ سرجوشي ڏيکاري. ان جا ڪجهه نتيجا نڪتا آهن. پر اڃا منزل پري آهي. سفارش جو راڄ قائم آهي. سفارش ڪندڙن ۾ سياسي رهنما، ڪارڪن ۽ تعليم کاتي جا عملدار ۽ استاد سيني ڪان اڳرا آهن. ان ڪري ڪنهن غريب حقدار شاگرد لاءِ تعليمي ڏاڪڻ وسيلي اڳيرو ٿيڻ جو خواب اڃا نا تمام آهي. يونيورسٽيون سڀ گهڻو ڪري مصيبتن ۾ گهيريل آهن. استادن ۽ وائيس چانسلرن جون لڙايون هاٿي روايت بڻجي ويون آهن. شاگردن ۾ به ڇڪتاڻ وارو ماحول رهيو ۽ هڪ منزل اهڙي به آئي جو لڳو پئي ته وري هٿيارن جو نماءُ ٿيندو ۽ ڪئين ڪونڌر ڪسندا، پر ڪو ڏنو ڪم آيو ۽ ماحول ۾ ڪافي ٺاپر اچي وئي آهي.

جيتوڻيڪ اها صورتحال ڪراچيءَ جي ادارن ۾ پڻ بتدريج رهي، پر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان هوندي بہ نوڪرين ڏيارڻ وارا غير سرڪاري ادارا سنڌ يونيورسٽي ۽ مهراڻ يونيورسٽيءَ وارن کي نوڪرين لاءِ نااهل قرار ڏيندا رهيا آهن. ان جو هڪ سال دينا داستي اعلان مسلم ڪمرشل بينڪ ڪيو. مون سمجهيو هو تہ ان اعلان سان سنڌي ڀهراڙين ۾ هيءَ بينڪ بند ٿي ويندي ۽ ماڻهو پنهنجا اڪائونٽ هن مان ڪڍي ويندا، پر ائين نہ ٿيو. چاڪاڻ جو اسان پاڻ سمجهون ٿا تہ سنڌ يونيورسٽيءَ جا گريجوئيٽ لائق ڪونہ آهن!

هيءَ بہ هڪڙو بيحد ڏکوئيندڙ احساس آهي، پر استاد محترم جن هڙتال پنهنجي حقن لاءِ ڪئي ۽ تاريخ ۾ پهريون ڀيرو لاڪپ جو منهن ڏٺو. تعليم کي وڌائڻ ۽ ان جو معيار اڳتي ڪرڻ لاءِ ڪوبہ جامع ڪم نہ ٿيو ۽ نہ وري ڪا تحريڪ هلي.

شاگردن پاران يونين بحال ڪرڻ لاءِ آواز اُٿيا آهن، پر سياسي ڪشمڪش جي هن ماحول ۾ چا يونين هٿيارن ڪانسواءِ هڪ تعليمي غيرنصابي سرگرمي رهي سگهندي؟ اهو سوال ڪيترن مون جهڙن کي چريو ڪندو رهندو!

سياسي سطح تي يو اين اي جڙي پر سال جي پڄاڻي وارن ڏينهن ۾ جيئي سنڌ تحريڪ ان ڪان الڳ ٿي وئي. نواز شريف جي اسي سالہ پيءُ جي بہ ڏينهن گرفتاري پاڪستان کي لوڏي وڌو، پر سنڌ جي ٩١ سالہ سياسي خدمتگار ۽ ضمير جي قيدي جي ايم سيد جي بي درپافتي ڪنهن کي بہ ڪونہ جهنجهوڙيو.

سنڌي ماڻهن جي ٻڌي ايڪويهين صديءَ جي ايجنڊا تي سگهي ٿي. اسان جي مخالفت براءِ مخالفت واري ريت ۽ هڪٻئي کي ناپسند ڪرڻ واري عادت سنڌي قوم لاءِ وڏا مسئلا ڪڙا ڪيا آهن.

هن وقت پاڪستان جي مختلف علائقن ۾ دانشور طبقي ۾ سنڌي ماڻهن جي سياسي ويچارائي تي چٽا نظريا موجود آهن، پر اسان سياسي سطح تي مختلف علائقن ۾ پنهنجو ڪيس پوري ريت پيش ئي نہ ڪيو آهي. ڊاڪٽر فيروز احمد جي اسلام آباد ۽ لاهور ياترا ڪافي سٺا اثر ڇڏيا آهن.

حڪومتي پارٽي هميشہ وانگر پنهنجي "پکيئڙن" جي پرن جي ڇانءَ ۾ آهي ۽ "فدوي" هميشہ وانگر سنڌين کي غير مسلم ۽ پاڪستان دشمن ثابت ڪرڻ ۾ مصروف آهن اسان جا اهي دوست جيڪي اڳ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مخالف ڌر ۾ ويهي جن ڪان ڌنيجندا هئا، هن وقت انهن ئي نانگن کي کير پيارڻ ۾ مصروف آهن.

پ پ پاڪستان ۾ اقتدار قائم رکڻ لاءِ ائين سمجهي ٿي ته سنڌين کي بدنام ڪرڻ سان هو مستحڪم ٿيندا، پر اها خام خيالي آهي. افسوس اهو آهي جو ٢٢ سالن جي تجربي مان به پ پ جا دوست، اجا تائين دوست دشمن ۾ سنڌو ڪري نہ سگهيا آهن. معاشي طور سنڌ ۾ ٩٤ع وڏي تباهي آندي. برساتن سبب ڏکڻ سنڌ دادو ضلعو تباهہ ٿيا.

سنڌي معاشي ذريعن جهڙوڪ زراعت، معدنيات، گهريلو صنعت ۽ وڏي صنعت ۾ مجموعي طور سنڌي ماڻهوءَ جو ڪو وڏو عمل دخل ڪونهي حڪومت انهن اهم ڪيترن ۾ ڪا بہ خاص رٿابندي ڪري نہ سگهي آهي. زراعت جي قوت گهٽجڻ لڳي آهي. صنعتي ادارن جي متعصب پاليسيءَ سنڌي غريب کي روزگار کان پري هڪاليو آهي.

ٻاهرين ماڻهن جي لوڏ سنڌي روزگارن تي مسلط ٿي چُڪي آهي. مڇي مارڻ، ڪوئلن جي کاڻن ۾ ڪم ڪرڻ ۽ رستا پليون جوڙيندڙ مزدوري سڀ ۾ ڌاريان (غير قانوني طور آيل) مسلط ٿيا آهن ۽ ان لاءِ بہ گهڻو ڏوهہ اسان سنڌي ڳالهائيندڙ صاحب اختيار عملدارن ۽ سياست ڪارن جو آهي. اها بہ عجيب ڳالهہ آهي تہ اسان جنهن شاخ تي ويٺا آهيون. ان کي ڪيتري وقت کان ڪٽڻ ۾ مصروف آهيون. پر اجا الله سائين شايد اسان کي وڏيڪ ڏکيا ڏينهن ڏيکارڻ گهري ٿو.

هيءَ پس منظر ان لاءِ چٽيو ويو آهي تہ جيئن هن ١٩٩٥ع سال جي پهرين هفتي ۾ اسان پرکيون تہ هن نئين سال لاءِ اسان جي ايجنڊا ڇا هئڻ گهرجي؟

اسان کي نئين سال لاءِ ڪهڙا هدف جوڙڻ کپن؟

اسان سنڌ کي ايڪويهين صديءَ ۾ ڪيئن ڏسڻ ٿا گهرون؟

اُسي کان وڏي ڳالهہ تہ اسان سنڌين کي تاريخ ۾ باقي گهٽا سال ڏيڻ ٿا گهرون؟

قومن جو عروج ۽ زوال قومن جي اجتماعي روين سبب ٿيو آهي. اسان سنڌي اجتماعي طور ڪڏهين بہ سوچي نہ سگهيا آهيون. ان ڪري اڄ بہ اسان ڌاڌا اڪيلا ۽ نويڪلا ٿي پيا آهيون.

اسان وٽ سڀ ڪجهہ هوندي بہ هڏيءَ جي هوڏ سبب اسان غريب ڀاءُ کي ٽيڪ ڏئي اڳتي ڪرڻ لاءِ تيار نہ آهيون.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان بنيادي طرح هڪبئي جا ترا ڪيندڙ حاسد لالچي ۽ خود پسند بنجي پيا آهيون. اهي بيماريون غلاميءَ جي جيوڙي سبب پيدا ٿينديون آهن ۽ غلام معاشري ۾ زور وٺنديون آهن. اسان به ذهني طور غلام آهيون ؟

اسان کي غلام بنائيندڙ ڪير آهي؟ سماجي نظام، سياسي حڪمت عملي، ذهني لاڙا يا معاشي نابرابري؟ اهو فيصلو ڪرڻو آهي.

غريبي اسان جو مقدر ڪونهي نه وري غلامي اسان جي ميراث آهي. ته پوءِ سنڌ جي سچي سباجهڙي ڳوناٽي ماٺهو کي ترقيءَ جي تحريڪ ۾ ڪيئن سلهاڙجي ؟

اچو ته گڏجي ” ايجنڊا “ ٩٥ جوڙيون.
سدا شال سکيا ستابا هجو
نئون سال مبارڪ

(جاڳو ٦ جنوري، ١٩٩٥)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باب پنجون

متفرق ليک

1- هن شهر جي کهڙي ڳالهه ڪجي

سال ١٩٩٦

١٢ آڪٽوبر شام مانٽريال پهتو آهيان. موسم ٿڌي آهي. ڪڏهين سچ نڪري ٿو ته ان سان ٿڌي هوا پڻ گهلڻ لڳي ٿي جيڪا ٿپ ٿي ٺاريو ڇڏي. شهر جي وچم هاليبي ان سليڪٽ (چائينز) ۾ اچي لڏو لاٿو اٿئون.

مانٽريال، ڪينيڊا جي ڪيوبڪ صوبي جو وڏي ۾ وڏو شهر آهي. هي فرينچ ڳالهائيندڙن جو صوبو آهي ۽ گذريل سال جي راءِ شماريءَ ۾ الڳ بنجڻ وارو هن جو خواب پورو ٿي نہ سگهيو. تمام ٿورن ووٽن تان فرينچ ڳالهائيندڙ هارائي ويا. ان جمهوري عمل کي هن دل سان قبوليو آهي. هتي ظاهري طور ڪا به گڙٻڙ نظر ڪانہ ٿي اچي.

مائونٽ رايل Mount Royal جبل جي دامن ۾ هيءُ هڪ خوبصورت شهر آهي جنهن م صرف ڏهہ لک ماڻهو رهن ٿا. جن مان سٺ سيڪڙو فرينچ ڳالهائيندڙ آهن ۽ سورهن سيڪڙو ماڻهو انگريزي ٻولي ڳالهائين ٿا باقي چيني، اسپيني، اطالوي ۽ ٻين نسلن جا ماڻهو آهن.

تاريخي جائزو :

١٥٣٥ع ۾ جيڪس ڪارٽيئر (Jacques Cartier) نالي هڪ سڪاني سينٽ لارينس نديءَ وسيلي هن ٻيٽ تي پهتو ان وقت هتي Ameri Indians

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(ايمري انڊين) نسل جا ماڻهو رهندا هئا. جيڪي هن ڌرتيءَ جا ضدين ڪان وارث هئا. سڪاني هن جبل تي چڙهيو ۽ ان جو عيسائي نالو Mont Royal رکيائين. ١٦٤٢ع ۾ هڪ فرينيچ پال ڊي شومي درجن ڪن فرينچ قبضہ گيرن جي وسيلي "ميري" (Ville Marie) ڳوٺ جو بنياد وڌو جيڪو اڄ جو مانٽريال آهي. هي ننڍڙي ڪالوني سينٽ لارينس نديءَ جي ڪناري تي جوڙي ويئي. جيڪا اڄ بہ پراڻي مانٽريال جي نالي سان سڏجي ٿي.

١٧٦٠ع جي جنگ ۾ مانٽر يال برطانوي فوجن جي قبضي هيٺ آيو ۽ هڪ برطانوي بيئڪ (Colony) بنجي ويو. ان وقت جو حاڪم Nouvelle France پنهنجي سٺ هزار ماڻهن سميت پيش پيو ۽ اهڙي ريت ١٧٦٣ع ۾ هيءَ ملڪ برطانوي راڄ هيٺ اچي ويو؛ ١٧٧٥-٧٦ع دوران چند مهينن لاءِ آمريڪي فوجن هن شهر تي قبضو ڪيو پر سٽت ئي برطانوي فوجن پيهر قبضو قائم ڪري ورتو ١٨٠١ع ۾ برطانوي بادشاهہ هن شهر جون پتيون ڊاهڻ جو حڪم صادر ڪيو. ١٩٠٠ع ۾ هي آمريڪي کنڊ جو بيحد طاقتوارو شهر بنجي ويو ۽ هن جي تڪڙي واڌ ۽ ترقي ٿي. ١٩٦٧ع ۾ هن ئي شهر ۾ عالمي واپاري ميلو منعقد ٿيو. ١٩٧٦ع ۾ اولمپڪ رانديون هن شهر ۾ ٿيون ١٩٩٢ع ۾ هن شهر پنهنجي ٣٥٠ هين سالگرهہ ملهائي ۽ هنيئر ١٩٩٦ع ۾ دنيا جي پهرين عالمي ماحول جي تحفظ جي ڪانفرنس First World Conservation Conference هتي منعقد ٿي رهي آهي. جنهن ۾ شرڪت لاءِ آئون هتي آيل آهيان. هن شهر جي تعارف ۾ اهو چيو ويندو آهي تہ "مانٽريال اهو شهر آهي جتي نديون ۽ ثقافتون گڏ ٿيون آهن".

"A Unique Metropolis Where rivers and cultures come together"

هن وقت مانٽريال ڪئناڊا جو وڏو صنعتي مرڪز آهي ۽ هڪ جديد ڪاسمو پوليٽن شهر آهي. هي شهر اڏاوت جي لحاظ کان قديم ۽ جديد جو سنگم آهي. هڪ طرف پراڻي شهر ۾ وڏيون پٿر جون عمارتون ڳاٽ اوچو ڪريو بيٺيون آهن جن جي وچم ننڍڙا پارڪ فوهارا، وڏيون ديوليون وڪٽورين طرز عمارت سازيءَ جي ياد ٽيون ڏين تہ ٻئي طرف جديد طرزِ عمارت سازيءَ جا نمونا فائبر گلاس جي چٽين سان شهر جي سونهن جو سبب بنيا آهن. ٢٩ ڪلو ميٽرن ۾ ڦهليل زير زمين شهر ڏسڻ سان تعلق ٿو رکي. گهڻو ڪري هي فلڪ بوس عمارتون زير زمين رستن، شاپنگ سينٽرن ۽ طعام گاهن وسيلي هڪ ٻئي سان ڳنڍيل آهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جن جي فاصلي کي وري زير زمين ريل (ميترو) گهٽائي ڇڏيو آهي.
شهر دونهين ۽ مٽيءَ کان بلڪل پاڪ آهي.

هن شهر ۾ اعليٰ تعليم جا ٤ اهم ادارا آهن جن ۾ مانتريال يونيورسٽي مڪِ گِل يونيورسٽي، ڪيوبيڪ يونيورسٽي ۽ ڪنڪارڊيا يونيورسٽي اچي وڃن ٿيون. انڪانسواءِ هي دنيا جو سڀ کان وڏو فرينيچ ٻولي ڳالهائيندڙ شهر آهي.

ڪئناڊا جي نائب وزير اعظم ۽ قومي ورثي جي حفاظت جي وزير شيلا ڪاپس Shella Caps جي چواڻي :– ”اسان وٽ تازي پاڻيءَ جو سڄي دنيا ۾ وڏي ۾ وڏو ذخيرو آهي. اسان وٽ وقت جا ڇهہ علائقا (Time Zones) ۱۱ مندون (Climates) آهن. اسان وٽ دنيا جو وڏي ۾ وڏو غير فوجي سرحدي علائقو آهي. اسان وٽ دنيا جو وڏي ۾ وڏو سامونڊي ڪنارو آهي. اسان پئسفڪ، آرڪيٽڪ (Arcatic) ۽ ايٽلانٽڪ (Atlantic) قوم آهيون.

اسان کي فخر آهي تہ اسين اهڙي ملڪ ۾ رهون ٿا جيڪو ايڏو وسيع آهي ۽ جنهن کي قدرت خوبصورت قدرتي ورثي سان نوازيو آهي ۽ اسان کي خبر آهي تہ اهو اسان جو فرض آهي تہ هن عظيم ورثي جي اسان حفاظت ڪريون نہ صرف ڪيناڊا جي ماڻهن لاءِ پر سڄي دنيا جي ماڻهن لاءِ“.

هن شهر ۾ دنيا جي سيني وڏن شهرن وانگر هڪڙو چيني ڳوٺ (China Town) آهي. دراصل اسان واري هوٽل پڻ ان جو حصو آهي. هوٽل جي پر واري گهٽيءَ ۾ مختلف چيني کاڌي جا طعام گاهہ چيني دوڪان جن ۾ چن سنگ کان وٺي اکو پنڪچر تائين هر چيني ٽول ۽ پنسار موجود آهي.

–قدرت جي بچاءَ جي عالمي يونين :

International Union of Conservation of Nature (IUCN)

اتڪل اٺ سئو ميمبرن تي مشتمل هڪ عالمي ادارو آهي جنهن جا ۱۳۳ ملڪ ميمبر آهن. هن ۾ سرڪاري ادار ۽ غيرسرڪاري تنظيمون شامل آهن. هن اداري جو بنيادي مقصد (Mission) هنريت آهي.

–سڄي دنيا جي سماج جي، قدرتي وسيلن جي بچاءَ ۽ جيوت تضادن کي قائم رکڻ لاءِ همٿ وڌائڻ ۽ انهن تي اثرانداز ٿيڻ تہ جيئن اهو يقين ڪري سگهجي تہ قدرتي وسيلن جو استعمال برابري ۽ ماحول

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي پائيدار ترقي مطابق ٿئي ٿو.

هر ٽئين سال هن يونين جي جنرل اسيمبلي ڪوٺائي ويندي آهي. ١٩٩٣ع ۾ اها گڏجاڻي ريو ڊي جنيرو ۾ ” ڌرتي ڪانفرنس Earth Summit جي نالي سان منعقد ٿي هئي. هن دفعي اها ڪانفرنس عالمي قدرتي تحفظ ڪانگريس (World Conservation Congress) جي سري هيٺ هتي مانٽريال ۾ ٿي رهي آهي.

جنرل اسيمبليءَ ۾ چونڊون پڻ ٿينديون آهن. هن يونين جو هڪ صدر ۽ هڪ خزانچي هوندا آهن. ان ڪانسواءِ ٢٤ ڪائونسلر (جيڪي دنيا جي ائن مختلف علائقن مان هر علائقي مان ٣) ۽ ڇهن خاص ڪميشن جا اڳواڻ چونڊيا ويندا آهن.

ان ريت يونين جي ڪائونسل تي ٣٢ ميمبر ٿين ٿا. هنن سڀني عهدن لاءِ سڀ ميمبر ووٽ ڏين ٿا.

سڄي دنيا کي ائن علائقن ۾ ورهايو ويوآ هي. هيٺ ڏنل نقشي ۾ علائقي ۽ ان ۾ موجود ميمبرن جو وچور ڏنل آهي.

علائقو	ميمبر	علائقو	ميمبر
آسٽريليا – اوشنيا	٦٢	نارٿ آمريڪا – ڪيريبين	٩٨
اولهه ايشيا	٣٧	اولهه يوروپ	٢٥٩
اوڀر ايشيا	٨٦	اوڀر يوروپ	٤٤
آفريڪا	١٢٢	ڏکڻ آمريڪا	١٧٢

ڪل ميمبر ٨٠٠

هن يونين جا خاص ڪم هن ريت آهن:

١) خطري ۾ آيل جانورن ۽ ٻوٽن جو تحفظ ڪرڻ.

٢) قومي پارڪ ۽ تحفظ وارا علائقا قائم ڪرڻ.

٣) مختلف جيوت جي صورتحال جوجائزو وٺڻ ۽ جهنگلن جو تحفظ.

ان ڪان سواءِ هي ادارو قدرتي وسيلن (زميني ۽ پاڻيءَ جي جيوت) جي واجبي ۽ پائيدار استعمال لاءِ جاکوڙي ٿو.

پاڪستان ۾ هن اداري جا دفتر ڪراچي، اسلام آباد ۽ پشاور ۾ آهن. هاڻي ڪوئيٽا ۾ پڻ دفتر قائم ڪيو ويو آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن اداري جو پروگرام هن ريت آهي.

– ماڻهن جي مدد ڪرڻ تہ جيئن هو قدرتي جيوت تضاد (Bio-Diversity) کي قائم رکڻ لاءِ ڪوششون وٺي سگهن.

– زراعت، ٻيلن ۽ ماهي گيريءَ ۾ جيوت تضاد جو خيال رکڻ.

– جيوت تضاد جي سمجهڻ ۽ ان متعلق اطلاعن جي سمجهہ وڌائڻ.

– مٿين مقصدن لاءِ معاشي ۽ مالياتي مدد جو انتظام ڪرڻ.

يونين ١٩٤٨ع ۾ قائم ٿي. هاڻي پنجاهہ سالن جي عمر کي پهچڻ واري آهي ان عرصي ۾ هن اداري پنهنجي ڪم سان دنيا جي وڏي حصي ۾ قدرتي وسيلن جي بچاءُ ۽ ماحول کي خوبصورت رکڻ لاءِ وڏي جاکوڙ ڪئي آهي. هن اداري ۾ سوين سائنسدان، زراعت، تحفظ جيوانات، پاڻيءَ جي صحيح استعمال، گدلاڻ کي روڪڻ، صنعتي خطرناڪ گيسن جي خاتمي ۽ ان قسم جي ڪيئن مسئلن تي ڪم ڪن پيا.

١٣ آڪٽوبر ١٩٩٦ع تي صبح جونوين وڳي ڪانگريس جو افتتاحي اجلاس منعقد ٿيو. پيلس بي ڪانگريس هڪ خوبصورت ڪانفرنس سينٽر آهي. پهرين منزل تي رجسٽريشن ۽ ڪانگريس جي سيڪريٽريٽ قائم آهي. هڪ وڏي علائقي ۾ نمائش لڳائي وئي آهي جنهن ۾ مختلف ادارن پاران پنهنجي ملڪن جي ماحول تي مواد رکيل آهي. هن ئي طبق تي ڪافي شاپ ۽ سوڪرين جو ننڍڙو دوڪان آهي. بجليءَ جي ڏاڪڻيءَ وسيلي ماڻهو چوٿين منزل تي پهچيو وڃي. جتي ڪانفرنس جو هڪ وڏو هال آهي جنهن ۾ ڇهہ هزار ماڻهن جي ويهڻ جو سٺو انتظام آهي. هي هال سڏو سنئون آهي. (آڊيٽوريم وانگر ڪونهي) جنهن جي سامهون اسٽيج آهي. ٽيبل ڪرسيون اهڙيءَ ريت رکيل آهن جو هر هڪ وفد اڳو لکڻ لاءِ ٽيبل آهي ۽ مائيڪ نصب ٿيل آهي جيئن سوال ڪندڙ جو آواز پهچي سگهي. سڄو هال وڊيو وسيلي پڻ ڳنڍيل آهي. پاسن تي ٤ وڏا وڊيو اسڪرين نصب ٿيل آهن جن تي ڳالهائيندڙ جا ڪلوز اپ نظر اچن ٿا ۽ سندس وفد ۽ تنظيم جو نالو الڳ اسڪرين تي اچي ٿو. صدر جي سامهون تي وي مانيٽر پيل آهن جن تي ڏسي هو حاضرين سان ڳالهائي سگهي ٿو.

هر هڪ ماڻهوءَ کي مختلف رنگن جا بيج لڳل آهن، بيج ڪان سواءِ ڪوبہ ماڻهو ڪانفرنس هال ۾ داخل ٿي نہ ٿو سگهي ميمبرن لاءِ سائو، عهديدارن لاءِ آسماني، مبصرن لاءِ اڇو تنظيم ڪاري اسٽاف لاءِ ڳاڙهو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ پريس لاءِ ڏُردو بيج آهي. چوٿين منزل واري هن مکيه هال جي ڀاهران ورانڊي ۾ ترجمان اوزارن (Interpreters) جو اسٽال، فيڪس، فوٽو ڪاپي، اليڪٽرانڪ پوسٽ (E-Mail) پوسٽ ۽ پئسن مٽائڻ جو مرڪز آهي. ان ڪان سواءِ هڪ بيو ڪمپيوٽر سيڪشن آهي جتان ڪانفرنس ۾ موجود ميبر هڪ ٻئي کي پيغام موڪلي سگهن ٿا. هن مکيه هال جي پاسن ڪان وري ننڍا هال آهن جن ۾ورڪشاپ ۽ سيمينار منعقد ٿيندا آهن. ڪجهه ڪمرا مقررن جي تياريءَ لاءِ پڻ موجود آهن. جيئن هو پنهنجا سلائيڊ ترتيب ڏئي سگهن.

چوٿين منزل تان وري هڪ ٻئي بجليءَ جي چاڙهي ڇهين منزل تي ڪٽيووجي. جتي هڪ طرف طعام گاهه آهي ۽ ٻئي طرف وري ساڳيا ننڍا هال آهن. هن فلور تي ڪيئن فون لڳل آهن. جيڪي فون ڪارڊن يا روڪ پئسن سان هلن ٿا ۽ سڄي دنيا ۾ ڪٿي به ڳالهائي سگهجي ٿو.

ڪانگريس متعلق:

۱۳ آڪٽوبر تي صبح جو يونين جي صدر جي صدارت ۾ اجلاس شروع ٿيو. هن اجلاس ۾ اردن جي راڻي نُور پنهنجي ڪليدي تقرير ڪئي. جنهن ۾ هن انسان ذات جي ايندڙ صديءَ ۾ پيدا ٿيندڙ ماحولياتي مونجهاري تي ڳالهايو ان ڪان پوءِ باقاعدي ڪاروباري ڪارروائي شروع ٿي جنهن ۾ يونين جي ڊئريڪٽر جنرل گذريل ٽن سالن جي ڪارروائيءَ جي رپورٽ ڏني ان ڪانسواءِ ڇهن مختلف ڪميشن جي سربراهن پنهنجي ڪم جي جاڻ ڏني. ان ڪانسواءِ حساب ڪتاب ۽ آڊٽ رپورٽون پڻ ميمبرن جي آگاهيءَ لاءِ پيش ڪيون ويون. اليڪشن جا قانون ۽ ٺهرائن پيش ڪرڻ جو طريقو ۽ مختلف پيش ٿيل ٺهرائن ۾ ترميم ڪرڻ جا قانون پڻ ٻڌايا ويا.

۱۳ تاريخ ڪان روزانو شام جو پاڪستاني وفد جي پاڻ ۾ ملاقات جو سلسلو شروع ٿيو. هنن ملاقاتن ۾يونين جي صدارت لاءِ پاڪستاني اميدوار ۽ ٻين عهدن لاءِ بيٺل پاڪستاني اميدوارن کي کٽائڻ لاءِ طريقا سوچيا ويندا هئا. هن ڀيري پاڪستان جو ڊاڪٽر پرويز حسن (لاهور جو وڪيل ۽ عمران خان جي سياسي جماعت تحريڪ انصاف جو سيڪريٽري جنرل) صدارت لاءِ اميد وار آهي، هن جي مخالفت ۾ ايڪو ڊور جي خاتون يلينڊا اميدوار آهي ان ڪانسواءِ ماحولياتي رٿابندي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪميشن جي سربراهيءَ لاءِ اسلام آباد جي تنظيم SDPI جو سربراهه ڊاڪٽر طارق بنوري پاڪستان پاران اميدوار آهي. پاڪستان يونين جي اولهه ايشيا واري زون ۾ آهي ان جي لاءِ ريجنل ڪائونسلر لاءِ لاهور جي تنظيم شرڪت گاهه جي سربراهه محترمه خاور ممتاز اميدوار آهي. هيءَ پنهنجو پهريون ٣ سالن جو ٽرم پورو ڪري ٻيو پيرو چونڊ ۾ بيٺي آهي.

ڊاڪٽر پرويز حسين هن وقت ماحولياتي قانون واري ڪميشن جو سربراهه آهي ۽ هن ڪانگريس ۾ هن جو مدو پورو ٿيندو.

١٤ تاريخ منجهند جو ريجنل ڪائونسل ۽ مختلف ڪميشن جي سربراهيءَ لاءِ اميدوارن پنهنجو تعارف ۽ اليڪشني پروگرام پيش ڪيو.

ساڳئي ڏينهن شام جو ساڍي ستين وڳي ڪانگريس جو باقاعده افتتاح ڪئناڊا جي وزيراعظم پليس ڊي آرٽس ۾ ڪيو. هيءُ هڪ وڏو آڊيٽوريم آهي، جنهن ۾ اٽڪل پنج هزار ماڻهن جي ويهڻ جي گنجائش آهي. هي آڊيٽوريم ڪانگريس هال سان هڪ زير زمين راهداري وسيلي ڳنڍيل آهي. هن راهداري جي ٻئي پاسي تجارتي مرڪز طعام گاهه سرڪاري دفتر آهن. Guy Feveur نالي هڪ مشهور تجارتي مرڪز آهي. اٽڪل ٻه ڪلو ميٽر ڪن پنڌ ڪان پوءِ آڊيٽوريم اچي ٿو. افتتاحي تقريب ۾ وزيراعظم ڪانسواءِ ڪيو بيڪ جو وزيراعليٰ (جنهن کي Premier چون ٿا)، مانتريال جو ميئر، ڪئناڊا جي نائب وزيراعظم (جنهن وٽ ماحول جي نگهبانيءَ جو قلمدان پڻ آهي) محترمه شيلا ڪرپس پڻ شريڪ ٿيا.

رسمي تقريرن ۽ آدرياءَ جي جذبن جي اظهار کان پوءِ مانتريال سمفنيءَ پاران موسيقي جي محفل جو انتظام هو جنهن ۾ ٤ اسم پيش ڪيا ويا جيڪي بيحد موهيندڙ هئا. ان کانپوءِ عشايو هو جنهن ۾ مشروبات ۽ چاندو پاڻي هو.

١٥ تاريخ ڪانگريس ۾ ٺهرائن جي پهرين پڙهڻي هئي جنهن ۾ ١٢١ ٺهراءَ پيش ڪيا ويا. هر وفد کي اختيار هوته انهن تي پنهنجا اعتراض رڪارڊ ڪرائي تمام گهڻن ٺهرائن تي اعتراض ٿيا جن لاءِ وري رابطا گروپ جوڙيا ويا جن کي اهو ڪم ڏنو ويو ته هو اعتراض ڀڃي ٺهرائن جي متن ۾ مناسب تبديليون ڪري نوان متن جوڙين. ٺهرائن واري اجلاس دوران منجهند جو ٻنهي صدارتي اميدوارن پنهنجو تعارف ۽ پروگرام پيش ڪيو ١٦ تاريخ کان مختلف موضوعن تي ورڪشاپ شروع

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تيا جيڪي ساڳئي وقت مختلف هالن ۾ هلندار هيا.

١٨ تاريخ جمع تي رات جو ٧ وڳي ثقافتي سانجهه جو انتظام ڪيل هيو. Bell- Amphi - Theatre برف تي راندين کيڏڻ جو ٿيٽر آهي جيڪو بيل، ٽيليفون ڪمپني اولمپڪ راندين لاءِ خاص طور ٺهرايو هو. هن ٿيٽر جي داخلا واري راهداري (Lobby) ۾ ڪئناڊا جا اصلي رهاڪو پنهنجي مخصوص لباس ۾ موسيقي ۽ رقص جي شغل ۾ مصروف هئا. آمري ايڊين ۽ ايسڪيمو نسلن جي ماڻهن پنهنجي روايتي گهرن جا ماڊل پڻ جوڙيا هئا جن جي وچم ننڍڙا دوڪان ۽ هوٽلون اهڙي ريت هيون جڻ تہ سنڌ جي ڪنهن ننڍڙي ڳوٺ ۾ پيا گهمون. هن ننيڙي ڳوٺ مان لنگهي ٿيٽر جي علائقي ۾ پهچي وياسين ٿيٽر جي وچم هڪ وسيع ميدان آهي جيڪو برف سان ڍڪيل آهي. هي برفاني ميدان برف تي گسڪڻ وارين راندين لاءِ جوڙيو ويو آهي. هن ميدان جي چوگرد ٽن طبقن ۾ گيلريون ٺهيل آهن جن ۾ هزارين ماڻهو ويهي رانديون ڏسي سگهن ٿا.

ان رات انهن گيلرين ۾ قسمين قسمين کاڌي ۽ مشروبات کي سجايو ويو هو. ڪئناڊا ۾ سانبر Moose هڪ خاص جانور طور مشهور آهي. هن جو گوشت هتي هڪ دلپزير کاڌي Delicacy طور کاڌو ويندو آهي. هن محفل ۾ سانبر جو پڪل گوشت پيش ڪيو يو هو. ان کان سوا مڇي جا ڪجهہ نمونا ياچيون ۽ ٻيا کاڌا پيش ڪيل هئا.

هر هڪ وفد جي ميمبر کي هڪ ڪارڊ ڏنو پئي ويو جنهن تي پروگرام درج ٿيل هو ۽ ان جي هيٺين ڪناري تي ٣ ڪوپن هئا جن وسيلي ٣ مشروب حاصل ڪري سگهياسين ٿي. کاڌي پيتي جي ڪارروائي دوران ڪئناڊا جي لوڪ موسيقيءَ جون ڌنون وڄنديون رهيون. ڪافي ماڻهو اچي گڏ ٿيا هئا. ان ڪري ميلي جو ماحول ٿي لڳو. پروگرام مطابق چهن مشهور فنڪارن کي سڏيو ويو ۽ انهن برف تي گسڪي رقص جا نادر نمونا پيش ڪيا. ائين پئي لڳو جڻ تہ چابيءَ وارا رانديڪا هجن جيڪي موسيقيءَ جي لئہ تي تيزيءَ سان نچن ڪڏن پيا ۽ ڦيريون پيا پائين.

هن جي مظاهري کان پوءِ ميزبان سيني ماڻهن کي رنگ ۾ اچڻ لاءِ چيو ۽ خوبصورت موسيقي جي پس منظر ۾ اجتماعي ناچ شروع ٿيو. اٽڪل هڪ سئو کن ماڻهو رضاڪارانہ طور هن ناچ لاءِ پهتا. انهن مان گهٽا اهڙا هئا جن کي ان جو ڪوبہ تجربو ڪونہ هو. ان ڪري هن لاءِ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجو پاڻ کي ضاطبي ۾ رکڻ بہ مسئلو آهي. برف تي گسڪڻ لاءِ خاص قسم جو چاڪڙيون (Skates) پائي همراهہ ۽ جوانڙيون جيئن ئي رنگ ۾ داخل ٿي ٿيون تہ پهرئين ڦيريءَ ۾ ئي ڦهڪو ٿي ٿيو. سڄي مجموعي جي تاڙين ۽ تماشي هوندي بہ ماڻهو اهڙا منهن جا پڪا هئا جو لڳا رهيا. هي هڪ عجيب منظر هو ۽ ايترو دلچسپ هو جو آدي رات تائين اصل هوش ئي نہ رهيو. پاڻ تہ ٿڪجي پياسين ۽ موقعو وٺي هوٽل واپس ورڻ جي ڪيم پر پيا ڪئين همراهہ الاجي ڪيستائين هي خوشين پري رات جو مزو ماڻيندا رهيا.

ٻئي ڏينهن يعني ١٩ آڪٽوبر تي ڪانگريس جو هڪ ڏينهن جو وقفو هو تہ جيئن وفد ڪجهہ آرام ڪري سگهن يا وري ڪئناڊا جي قدرتي حسن مان لطف اندوز ٿي سگهن. آئون ۽ ابرار مرزا صاحب مارسيغي نيشنل پارڪ گهمڻ لاءِ وياسين جيڪو مانٽريال کان ڏيڍ سئو ڪلو ميٽر پري سينٽ لارنيس نديءَ جي ڪناري تي آهي. هيءَ پارڪ ڪيو بيڪ صوبي جي گاديءَ جي هنڌ ڪيوبڪ شهر ۽ مانٽريال جي وچ تي آهي ۽ اٽڪل ٥٥٤ ڪلو ميٽرن ۾ پکڙيل آهي. اٽڪل ٢٥ کن سال اڳ هن باغ کي ٻيهر ترتيب ڏنو ويو ۽ هن ۾ نوان وڻ لڳايا ويا.

صدين کان هيءَ هڪ قدرتي ٻيلو هو جيڪو مينهن جي پاڻيءَ تي پيدا ٿيو هو. هن خوبصورت ٻيلي جي شاہ بلوط ۽ ديال جي وڻن کي ١٩ صديءَ ۾ مڪمل طور وڏي شهرن جي اڏاوت ۽ سجاوٽ لاءِ استعمال ڪيو ويو. ٢٥ سال کن اڳ هن ٻيلي کي قومي پارڪ جي حيثيت ڏئي قومي ورثي ۾ شامل ڪيو ويو. هن پارڪ ۾ ڪيئن ٻنديون آهن ۽ قسمين قسمين پکي اونهاري ۾ نظر ايندا آهن. هن وقت سرءُ جي موسم آهي ۽ هن پارڪ جا خوبصورت وڻ پنهنجا ڳاڙها پن ڪيرائي رهيا آهن پکي نہ هئڻ جي برابر آهن. هن پارڪ ۾ ڪيئن اهڙيون جايون جوڙيل آهن جتي ڪيمپ لڳائي سگهجي ياوري هڪ ڏهاڙي لاءِ پڪنڪ ڪري سگهجي. پيادل گهمڻ لاءِ ٻيلي ۾ اندر پڪيون فوٽ پاريون (چارا) ٺهيل آهن جن تان آرام سان ٻيلي جوسير ڪري سگهجي ٿو. هن وقت هن باغ گهمڻ ۾ گهٽو لطف ڪونہ ٿو اچي پر اونهاري ۾ هي جا هوندو؟ ان جو تصور ديو مالائي لڳي ٿو.

٢١ آڪٽوبر منجهند تائين سڀ ورڪشاپ مڪمل ٿيا ۽ شام جو مختلف ورڪشاپن ۾ آيل تجويزن کي يڪجا ڪرڻ جو ڪم هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٢٢ تاريخ کان وري يونين جي قانون جي ٻي پڙهڻي شروع ٿي. منجهند ٽائين نئون قانون بحال ٿي ويو. ان کان پوءِ هن ڪانگريس جي ٺهرائن جي آخري پڙهڻي شروع ٿي. هڪ ڳالهہ جيڪا عام طور محسوس ڪئي وئي تہ مختلف سرڪاري وفدن، غير سرڪاري تنظيمن پاران پيش ڪيل ٺهرائن جي مخالفت پئي ڪئي. يونين جي موجوده پاليسي مطابق سرڪارين جي نقطئہ نظر کي وڌيڪ اهميت ڏني پئي وئي ۽ ڪجهہ ٺهراءَ اهڙا بہ هئا جيڪي حڪومتن جي زور بار تي رد ڪيا ويا. مثال طور هڪ ٺهراءَ ۾ نائيجر يا جي حڪومت جي مذمت ڪيل هئي. جتي بيلائي ماٿهن سندن ٻيلن ۾ اينڊڙ شڪارين ۽ ڪاٺ وڍيندڙن کي روڪڻ لاءِ تشدد جو رستو اختيار ڪيو هو. نائيجريا جي فوجي حڪومت بيلائي ماٿهن جي قبيلي جي مهندار کي ڦاهي ڏني هئي. ٺهراءَ ۾ان جي سخت مذمت ڪندي گهر ڪئي وئي تہ بيلا ئي ماٿهن کي سندن ٻڌن ۽ جيوت جي سنڀال جو اختيار ڏنو وڃي ۽ هنن جي اهڙي حق جي حڪومتي بنياد تي پٺڀرائي ڪئي وڃي. ان ٺهراءَ خلاف سڀ کان پهرين آمريڪي حڪومت جي نمائندي آواز اٿاريو. هن جي چواڻي تہ اها نائيجريا جي اندروني معاملن ۾ هٿ چراند ٿيندي. آمريڪا جيڪو دنيا ۾ انساني بنيادي حقن جو سڀ کان وڏو چيمپين سڏ جي ٿو ان جي سرڪاري پاليسيءَ جو ٻڌي مون کي بيحد حيرت ٿي. آمريڪا بهادر سبب جڏهن ان ٺهراءَ تي ووٽ ڏيڻ جو مسئلو آيو تہ سڀني سرڪاري وفدن ٺهراءَ جي مخالفت ۾ ووٽ ڏنو ان سبب ٺهراءُ رد ٿي ويو. ساڳئي نموني اطلاع جي حق واري ٺهراءَ جي مخالفت سڀ کان اول پاڪستان سرڪار جي نمائندي ڪئي. هن صورت حال سبب ذاتي بددلي پيدا ٿي پئي. مون کي ائين لڳو جيئن اسان غريبن جي جوش ۽ جذبي جو مذاق اڏائڻ لاءِ هي ميلو مَتو آهي.

يونين جون چونڊون ١٦ آڪٽوبر تي ٿيڻيون هيون ۽ نتيجا ١٨ آڪٽوبر تي ظاهر ٿيا. يونين جي صدارت پاڪستان هارائي ويو. ڊاڪٽر پرويز حسن ان لاءِ اميدوار هو. باقي بہ ٻيا پاڪستاني اميدوار پنهنجو نشستون ڪٽي ويا.

٢٣ تاريخ جو صبح تمام سٺي موسم ڪٺي آيو. سچ جا ڪرتا نڪتا هئا پر هوا البت ايتري ڪانہ هئي جيتري هڙن چتن ڏينهن ۾ هوندي آهي. ڪانگريس جو ميلو بہ ٽٽي ويو هو. ماٺهو هرڪو موڪلائڻ ۾ لڳو پيو هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مرزا صاحب ڪالھہ واپس ھليو ويو ھو. ان ڪري ٻہ ڪجھہ اوپرو پئي لڳو. مرزا صاحب سان گڏ گھمڻ جي اھڙي عادت پئي جو اڃوڪو ڏينهن ٻسو پئي لڳو. ڪانفرنس ھال جو چڪر ڏنم ۽ مختلف جاين جون تصويرون ڪڍيم زير زمين ڪاڏي جي مارڪيٽ ۾ اڄ اڪيلو ويھي ماني ڪاڌم ھوٽل وارن کي ڪمرو واپس ڏئي ھڪ وڳي ڌاري ٽرين اسٽيشن پھتس. (ھتي ريلوي اسٽيشن کي چون) ٽيشڻ ڏھن منٽن جي پنڌ تي ھئي. مون کي اڄ مانٽريال کان آٽوا (OTTAWA) ڪئناڊا جي راڄڌاني وڃڻو ھو. گاڏي ١٧ نمبر پليٽ فارم تان وڃڻي ھئي. پليٽ فارم زير زمين ھئا ۽ زميني طبق (Ground - Floor) تي انتظار گاھہ، طعام گاھہ، عام استعمال جي شين جا دوڪان، بوٽ پالش جو دوڪان آھن. ھتي ڪئناڊا ۽ آمريڪا ۾ بوٽ پالش جي دوڪان تي اوھان ڪرسي تي ويھي پيرن ۾ پاتل بوٽ تي پالش ڪرائڻ جي عياشي ڪري سگھو ٿا. جيڪا ھڪ وڏي نوابي آھي. مون وٽ ڪو گھڻو سامان ڪونہ ھو ھڪ وڏي ڪپڙن جي بئگ ۽ ھڪ بريف ڪيس. سوچيم تہ وڏي بئگ کي اڳوات چيڪ ان ڪرايان تہ پوءِ واندو ٿي گھمان. سٽسماءَ جي ڊڪي طرف پئي ويس تہ ھڪ جوان اڳتي وڌي آيو. ٻڌايائين تہ ھو پاڻ سامان ڪٽندڙ (Porter) آھي.

" اوھان کي ڪيڏانھن وڃڻو آھي؟ مون ڪيس ٽڪيٽ ڏيکاري. ھن پڇيو " جي اوھان چاھيو تہ آئون اوھان جو سامان اوھان جي گاڏيءَ ۾ پھچايان، پر ياد رکو آئون ڪجھہ مھانگو پورٽر آھيان ". مون چيومانس تہ " ٺيڪ آھي پر پھرين ٻولي ڪر " ھو کليو چيائين تہ " ھي مانٽريال آھي نيويارڪ ناھي، تون فڪر نہ ڪر تنھنجو سامان ٤ نمبر گاڏي ۾ ھوندو تنھنجي ريل جو نمبر ٣٥ آھي ".

خير سائين ٻہ لڳي ٢٥ منٽن تي ١٧ نمبر پليٽ فارم جو دروازو کليو ۽ چند ڏاڪا لھي ھيٺ پھتس جتي ڪنھن بہ ٽڪيٽ ڪانہ ڏٺي صرف ٻڌايو تہ ھي پھريون گاڏو فرسٽ ڪلاس آھي ان ڪانپوءِ ٻہ گاڏا (Economy) ڪلاس جا آھن. آئون جڏھين نمبر ٤ گاڏي ۾ پھتس تہ منھنجو سامان رکيل ھو پورٽر ڪونہ مليو. پوءِ خيال آيم تہ ھن قيمت جي جيڪا ڳالھہ ڪئي ھئي اھا صرف خوش طبعي ھئي. گاڏو ھوائي جھاز جي ڪيبن جھڙو صاف، آرامده ۽ خوبصورت ھو سيٽ دري واري تي وڃي قبضو ڪيم. گاڏيءَ ۾ چند ماڻھو ھئا ڪابہ رش ڪانہ ھئي. مقرر وقت تي سيٽي وڄي ۽ گاڏي ڀڄي آٽوا ٻن ڪلاڪن جو پنڌ آھي. رستي تي ٻن اسٽيشن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي گاڏي بيٺي. گاڏي هلندي جهاز جي ريت وانگر ميزبان خاتون ڪاڏي جي ٽرالي آندي جنهن ۾ ڪافي ۽ مٺي سوڊا مفت ۽ کاڌي جون شيون پئسن سان هيون. ٿڌي موسم ۾ بک البت لڳي ٿي. ان ڪري سئنڊوچ ورتم ڏايو لذيذ ۽ صاف سٿرو هو. سفر بيحد آرامده هو. دريءَ مان گذرندڙ منظر اداس هئا جو سرءُ جي زرد ۽ ڳاڙهن پنن ساون پنن ۽ گلن جي جاءِ ورتي هئي.

پوڻين پنجين ڏاري منزل تي پهتس. سامان ڏکيندو اسٽيشن جي چيري ۾ داخل ٿيس ته ايلن (Allen) مليو . (متر ايلن اٿرنگٽن Allen Ethrington اسان جي تنظيم جي فني مددگار ايجنسي ڪوواٽر Cowater جو نمائندو آهي) فيصلو اهو ٿيو ته اول آٽوا جي نيشنل پارڪ جي رنگيني ڏسجي ۽ پوءِ (Hull) هل ۾ هوٽل پهچجي.

ميلن ۾ پکڙيل آٽوا جو قومي پارڪ سرءُ جي رنگن سان سينگاريل آهي. هتي اچي محسوس ٿئي ٿو ته سرءُ جي مند به ايڏي سهڻي ۽ ليائيندڙ ٿي سگهي ٿي. هن وقت هتي چئن رنگن جا پن نظر اچن ٿا Fern Pine - پائين جا وڻ اجا ساوا آهن. شاهه بلوط (Maple - Leaf) جا پن ڳاڙها ٿي ويا آهن ۽ بهڻ (Aspen) جا پن زردا آهن. باقي وڻ سڪي ويا آهن ۽ سندن پن ناسي رنگ جا ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ڪجهه وقت کان پوءِ هي سڀ پن ڇڻي ويندا ۽ برف جي نرم ڀوري سان اڇا ٿي ويندا. هن وقت چئن قسمن جي رنگن جو ميلاپ انڊلٺ وارو منظر ٿو ڏيکائي ڏئي، آٽوا ندي جي ڪناري تي هي قدرتي ٻيلا قومي ورثي طور سنڀاليا وڃن ٿا. اسان هن وسيع ٻيلي جي وچ مان هڪ سهڻي شاهراهه تان موٽر ۾ ٽوڪي پئي وياسين. هڪ هنڌ تي چبوترو جڙيل هو ايلن جو خيال ٿيو ته اتي ٻيهي اوچائيءَ تان نديءَ جو نظارو ڪجي. اسان جي پهچڻ سان هڪ جوان جوڙو ٿهي ويو. ڏک ٿيم. مغرب ۾ به ايترو شرم سياويڪ لڳم. اتي هوا ڪليل هئي. سچ جي لهڻ جو منظر هو درياءَ جو ڪنارو ۽ ٻيلي جي رنگين وڻن جي اوٽ. شاعريءَ جو منظر هو. واپس ورندي هرڻ ٻوڙندي ڏٺم ۽ رستي جي پڪَ سان نوجوان ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون گسڪندڙ چاڪڙين سان گسڪندا نظر آيا.

رات جي مانيءَ لاءِ ايلن دعوت ڏني هئي ۽ آٽوا جي هڪ هندوستاني طعام گاهه "حويلي" ۾ وٺي ويو. سڪ عورت اسان جي ٽيبل تي اچي اسان کان اسان جي پسند پڇي. گهڻن ڏينهن کان پوءِ دال ۽ نان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نصيب ٿيا چکن تڪا ۽ پاڇيءَ جا ڪوفتا سڀ مزيدار هئا ۽ حسب ذائقہ هئا. ان ريت هي سفر وارو ڏينهن ختم ٿيو ۽ آئون هاليڊي ان ڪرائون پلازا هل جي پارهين منزل جي پارهين نمبر ڪمري ۾ ٿانيڪو ٿيس.

آٽوا ندي، آٽوا ۽ هل شهرن کي الڳ ڪري ٿي. هيءَ ندي گهڻي ويڪري ڪانهي. جمڙا ٺوڪينال جيڏي ويڪري ٿيندي. لڳي ته ائين ٿو ته هي ٻہ شهر هڪڙي ئي شهر جا ٻہ حصا آهن. پر اصل ۾ هنن جڙيل شهرن ۾ سياسي ۽ سماجي فرق نمايان آهن. هل Hull، ڪيو بيڪ (Qubec) ۾ آهي جيڪو فرينچ ڳالهائيندڙن جو علائقو آهي جڏهين تہ آٽوا (Ottawa) اُنٽاريو (Ontario) صوبي جو شهر آهي جيڪو انگريزي ڳالهائيندڙن جو علائقو آهي.

ڪيوبيڪ غريب ٿو لڳي. طعام گاهن ۽ دوڪانن ۾ سينگار (Decor) اهڙو ڪونهي. گهر ٻہ هتي ننڍا آهن. حڪومت جي چند عمارتن کان سواءِ هت ٻيو ڪجهہ خاص ڪونهي. جڏهين تہ هڪ ننڍي پل سان ڳنڍيل صرف پنجڻ منٽن جي مسافري تي قائم آٽوا ڪئنادا جو دارالحڪومت آهي. هن جي آدم شماري ٣ لک کن آهن. هن شهر ۾ پارليامينٽ هائوس جي يوروپين قلعي جهڙي روايتي عمارت خاص دلچسپيءَ لائق آهي. ان کانسواءِ " تهذيب جو عجائب گهر " (Museum of Civilization) هڪ تمام وڏي عمات جو جوڙيو اٿن. آرٽ گيلري پڻ جديد اڏاوت جو هڪ سٺو نمونو آهي. پراڻي پيليس هوٽل جي عمارت اٽڪل ڏيڍ سئو سال پراڻي طرز تعمير جو نمونو آهي، جيڪا تازو ئي مرمت ڪري ٻيهر کولي وئي آهي، هوٽل جي زميني طبق ۾ شاپنگ سينٽر ريسٽوران ۽ آئيس ڪريم پارلر آهن. ذيابيطس وارن لاءِ خاص آئيس ڪريم جي ڳولا ۾ هتي وڃي نڪتاسين پر اها تمنا پوري ٿي نہ سگهي.

"Chapters" چيپٽرس " ڪتابن جو دوڪان : يادگيريءَ موجب هيڏو وڏو ڪتابن جو بيار ٿمنتل اسٽور نہ سنيران، هن دوڪان جي اشتهار مطابق هن ۾ اٽڪل هڪ لک موضوعن تي ڪتاب وڪري لاءِ موجود آهن. ان کانسواءِ ڪمپيوٽر لاءِ هزارين پروگرام (Soft Wares) پڻ موجود آهن. عام طور ڪتابن جي دوڪانن جي ٻاهران لکيل هوندو آهي تہ هتي کاڻڻ پيئڻ ۽ ڪتاب پڙهڻ جي اجازت ڪانهي، هيءَ عجيب دوڪان آهي. جنهن ۾ ڪافي شاپ آهي، ٻئي طبق تي هڪ طرف ڪرسيون ٽيبلون مطالع گاهہ وانگر سجايل آهن جتي اوهان ڪوبہ ڪتاب کڻي ويهي پڙهو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ چاهيو تہ ان مان پنهنجي مطلب جي موضوع جا مضمون ويهي لکي سگهو ٿا. پنهنجو مقصد پورو ڪري اوهان ڪتاب ساڳئي جاءِ تي رکي هليا وڃو. ڪوبہ ڏوڪڙ اوهان کان نہ گهرندو. ان ريت هي دوڪان لائبرريءَ جون ضرورتون بہ پوريون ڪري ٿو تہ مهانگن ڪتابن کي خريدڻ بدران انهن مان مفت ۾ لاڀ حاصل ڪرڻ جو موقعو پڻ مهيا ڪري ٿو. دوڪان جي هڪ ڪنڊ ۾ هڪ موسيقي ڪارنر ترتيب ڏنو ويو آهي جتي ويهارو کن ڪرسيون پيون هيون ۽ ٣ نوجوان گٽار وڄائي ڳائي رهيا هئا. ٿورن اکرن ۾ هن دوڪان کي تفريح گاهہ بہ چئي سگهجي ٿو.

آٽوا ۾ بہ ڏينهن ۽ ٣ راتيون گذريون پر ان ننڍڙي وقت ۾ ڪيترن قسمن جا ڪاڏا چکڻ جو موقعو مليو. هن ننڍي شهر ۾ سوين طعام گاهہ آهن ۽ انگن اکرن مطابق هر هڪ ماڻهو روزانو جي ٽن ويلن مان گهٽ ۾ گهٽ هڪ ويلو گهر کان ٻاهر کائي ٿو. هن وقت ڪئنادا ۾ نوجوانن ۾ بيروزگاريءَ جو تناسب ١٥ سيڪڙو آهي.

آٽوا ۾ پهرئين ڏينهن ميزبان تنظيم ڪوواٽر انٽرنيشنل Cowater International جي صدر دفتر ۾ گڏجاڻي رکيل هئي. هتي ڪم ڪندڙ ١٨ ڪارڪنن سان ملاقات ٿي. هي ادارو پاڪستان ۾ ڪينيڊين انٽرنيشنل ايجنسيءَ جي رٿائن جي نگهباني ڪندو آهي. منجهند ١٢ وڳي مون کي سيڊا (CIDA) جي مرڪز ۾ پنهنجي تنظيم ايس پي او (SPO) جي ڪم ڪار متعلق جاڻ ڏيڻي هئي. هن گڏجاڻيءَ ۾ سيڊا جي ڏهاڪو کن واسطيدار عملدارن شرڪت ڪئي. پاڪستان مان عمر اصغر خان پڻ هن ۾ موجود هو. ايس پي او جو خاص ڪم ڳوٺاڻين تنظيمن جي سهائتا ۽ تربيت آهي. هن وقت پاڪستان جي چئني صوبن ۾ ايس پي او جا دفتر آهن ۽ انهن وسيلي اسان ملڪ جي مردان، ڪوهاٽ، صوابي، ڊيرا اسماعيل خان، ائبٽ آباد، نوشهره، سيالڪوٽ، منڊي بهاودين، وزير آباد، ڊيرا غازي خان، مظفر ڳڙهہ، گهوٽڪي، ڳڙهي ياسين، لاڙڪاڻو، ميهڙ، ڪراچيءَ جي ڳوٺاڻن ۽ سامونڊي علائقن، زوب، لورالائي، پشين، قلات، لس ٻيلو ۽ تربت جي علائقن ۾ موجود ڳوٺاڻين تنظيمن جي ساٿين جي تنظيم ڪاري، انتظام، رٿابندي ۽ ترقيءَ جي موضوعن تي تربيت جو انتظام ڪيو آهي. ايس پي او هڪ سهڪاري ترقياتي انجمن آهي جيڪا فنڊ مهيا ڪرڻ بدران انتظام ڪاري جي تربيت ڪري ڳوٺاڻين

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تنظيمن کي سماجي ڀلائي ۽ خيراتي ادارن مان ترقياتي ادارن ۾ تبديل ڪرڻ جو اُدم پئي ڪري. اسان جو اهو يقين آهي ته جيستائين ڳوٺاڻا ماڻهو ۽ پنهنجي پيل ماڻهو پنهنجي ڳوٺن جو انتظام پنهنجي هٿن ۾ نه ڪندا ايستائين هنن جي ترقي ۽ واڌاري جو ڪو ٻلو تي نه سگهندو. هڪ خيال ڪان هيءَ هڪ منفرد تجربو آهي ۽ هن تجربي جو بنياد سِگا جي ساڄاهه تي رکيل آهي. سِگا جو بنيادي اصول پنهنجي پرائمري اسڪولن کي پنهنجي هٿ ۾ ڪڻ هو (پنهنجي اسڪول جي مالڪي ڪريو). ايس پي او ۾ اسين چئون ٿا ته " پنهنجي ڳوٺ جي مالڪي ڪريو ".

هن وقت پاڪستان ۾ ماڻهن جي گڏيل ڀلائيءَ لاءِ ڪم ڪرڻ جا ڪيئن ماڊل عمل هيٺ آهن. ڪجهه ماڊل هتي واضح ڪرڻ ضروري آهن.

(الف) عام ڀلائيءَ جون انجمنون Welfare Organizations

سٺ جي ڏهاڪي ۾ سوشل ويلفيئر کاتي جي رهنمائيءَ ۾ هڪڙي نئي آئين وسيلي انجمن جو قيام عمل ۾ آيو. هي محلي يا ڳوٺ جي بنياد تي ننڍا سماجي ڪم ڪن ٿيون. جيئن ته غريب ٻارن ۾ ڪتاب ورهائڻ، بيواهه عورتن کي سلائي مشينون وٺي ڏيڻ، سلائي ۽ ڀرت جا مرڪز هلائڻ، غريب مريضن جي دوادرمل ۾ مدد ڪرڻ.

(ب) خيراتي ٽرسٽ : هي ادارا انگريزن جي زماني کان برصغير ۾ قائم آهن. شروعات ۾ هي ادارا شاهوڪار شخص /ڪٽنبن پنهنجي خاندان جي نالي کي قائم رکڻ لاءِ قائم ڪيا ۽ انهن وسيلي خيراتي اسپتالون، اسڪول، يتيم خانا، عبادت گاهه وغيره قائم ڪيا ويا. هنن ادارن ۾ عبدالله هارون ٽرسٽ، دائود فائونڊيشن، آدم جي فائونڊيشن وغيره اچي وڃن ٿا. تازو اسي واري ڏهاڪي ۾ عبدالستار ايڌيءَ ان تتبع تي عام ماڻهن جي زڪوات ۽ خيرات وسيلي ايڌي ٽرسٽ قائم ڪيو.

(پ) سهڪاري ادارا ميمبرن ۽ عام ماڻهن جي سهڪار سان عوامي ادارا قائم ڪن ٿا. سنڌ ۾ سنڌ محمدن ائسوسيئيشن ڪيترائي هندن جا قائم ڪيل ادارا جهڙوڪ اين جي وي هاءِ اسڪول، اين اي ڊي ڪاليج سنڌ مدرسة الاسلام، نور محمد هاءِ اسڪول، مدرسة البنات، پارسي اسڪول، مشنري اسڪول، راءِ بهادر اوڌوداس اسپتال، مخدوم غلام حيدر هاءِ اسڪول ۽ سروري ڪاليج نوشهري ۽ ٽنڊي باگي وارا مدرسه سي ان سهڪاري جذبي جا مثال آهن.

سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن پڻ انهن روشن مثالن جي پس

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منظر ۾ قائم ٿي پنهنجو سفر شروع ڪيو.

هن وقت دنيا ۾ پاڪستان جي حوالي سان جيڪو مثال سڀ کان وڌيڪ مشهور ٿيو آهي. اهو اورنگي پائلٽ پراجيڪٽ آهي جيڪو ١٩٨٠ع ۾ ڊاڪٽر اختر حميد خان جي اڳواڻيءَ ۾ شروع ٿيو. ان لاءِ شروعاتي امداد آغا حسن عابدي ڏني هن رٿا مَطابق اورنگيءَ ۾ بنگلاديش مان لڏي ايندڙن جي بستين ۾ پيئڻ جي پاڻي، گندي پاڻيءَ جي نيڪال، تعليم، صحت ۽ روزگار جو بندوبست سهڪاري بنيادن تي ڪرڻو هو جنهن جو مطلب اهو ٿو ٿئي ته هرڪو خاندان پنهنجي لاءِ سهوليتن جي قيمت ۾ سهڪاري بڻبو. هيءُ تجربو هڪ ننڍڙي بستيءَ کان شروع ٿي اورنگيءَ جي چئني پاسي ڦهلجي ويو. ايتري تائين جو هن بستيءَ کي هاڻي ايشيا جي سڀ کان وڏي ۾ وڏي" ڪچي " بستي سڏ جي ٿو.

(ب) رورل سپورٽ پروگرام : ڳوٺاڻا مددگار ادارا. آغا خان رورل سپورٽ پروگرام AKRSP جي نموني تي هن وقت ملڪ جي سيني صوبن ۾ قائم ٿي.چڪا آهن.

هز هائينس پرنس ڪريم آغا خان پنهنجي غريب ۽ دوردراز رهندڙ پوئلڳن لاءِ ترقياتي ماهرن جي مدد سان هڪ پروگرام جوڙيو جيڪو پڻ اسي جي ڏهاڪي کان اترين علائقن ۽ هماليہ جبل جي دامن ۾ رهندڙ آغاخانين جي ڀلائي لاءِ شروع ٿيو. هي پروگرام ڳوٺاڻين تنظيمن جي جوڙ جڪ ڪري ٿو ۽ انهن کي ماڻهن جي ضرورتن پٽاندر رٿائون جوڙي ڏئي ٿو. هن پروگرام هيٺ پيئڻ جي پاڻي، پوک لاءِ پاڻي، رستا، پليون، تعليمي ادارا، صحت جا ادارا ۽ روزگار ي ذريعن تي ڪم ٿئي ٿو. هاڻي اهو پروگرام آغا خانين کان وڌي اترين علائقن جي سيني رهندڙن لاءِ ٿي ويو آهي، پاڪستان جي خوبصورت ترين ۽ دشوار گذار علائقن ۾ هي پروگرام پڻ دنيا ۾ ڳوٺاڻي ترقيءَ جي ماهرن جي توجهہ جو مرڪز بڻيو آهي.

هن پروگرام جي ڪاميابيءَ کي ڏسندي پاڪستان حڪومت نيشنل رورل سپورٽ پروگرام نوي جي ڏهاڪيءَ ۾ شروع ڪيو. جيڪو ملڪ جي مختلف ضلعن ۾ پنهنجو پروگرام هلائي ٿو.

هن پروگرام جا بنياد ساڳيا AKRSP وارا آهن پر گهڻو توجهہ هاڻي بچت ۽ ننڍن قرضن طرف آهي. بنگلاديش جي گرامين بئنڪ (ڳوٺاڻي بئنڪ) واري تجربي اهو ثابت ڪيو تہ تمام ننڍا قرض غريب بي زمين ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويڳاڻن ماڻهن کي باروزگار ڪري مستحڪم ڪري سگهن ٿا. ان کان سواءِ غريب قرض موٽائڻ ۾ وڌيڪ جوابدار آهن ان ڪري اهي قابل اعتماد آهن. ان تجربي جي روشنيءَ ۾ هاڻي گھڻا ترقياتي ادارا ان محور تي وڌيڪ توجهہ ڏين ٿا.

هن وقت هن ئي ماڊل هيٺ سرحد رورل سپورٽ ڪارپوريشن ۽ بلوچستان رورل سپورٽ پروگرام ڪم ڪري رهيا آهن. سنڌ رورل سپورٽ پروگرام پڻ هڪ غيرسرڪاري خانگي ٽرسٽ طور رجسٽر ٿي چڪو آهي.

(ب) مددگار ترقياتي ادارا : هي ترقياتي ادارا ماڻهن جي پاڻ پرائي خود اعتمادي ۽ خود انحصاري جاڳائڻ ۽ احساس وڌائڻ لاءِ تربيت ۽ ترغيب جي فروغ لاءِ ڪم ڪن ٿا. پاڪستان جي ڳوٺن ۽ شهرن ۾ اٽڪل ويهارو هزار رضاڪار سماجي تنظيمون ڪم ڪن ٿيون. انهن جو تعلق سماجي ڀلائي ۽ خيراتي ڪمن ڪارين سان آهي. ساڳئي وقت انهن ادارن وٽ هڪ وڏو تعداد پاڻ ارپي رضاڪار بنيادن تي پنهنجي معاشري جي اوسر لاءِ ڪم ڪندڙ ڪارڪنن جو آهي. هنن کي سماجي ڀلائي ۽ ترقيءَ جو تفاوت سمجهائڻو آهي. هنن کي مستحڪم ۽ پائيدار ترقياتي عمل ۾ متحرڪ ڪرڻو آهي. هنن ادارن کي ترقياتي ادارن ۾ تبديل ڪرڻ جي عمل کي اڳيرو ڪرڻ لاءِ مددگار ترقياتي ادارا اسي جي آخري سالن ۾ قائم ٿيا جيڪي گهڻو ڪري غيرملڪي امداد ٿي هلن ٿا ۽ پنهنجي تربيت ٿيل انجمن جون رابطا ڪائونسلون پڻ جوڙين ٿا. ان قسم جي ادارن ۾ سائوٿ ايشيا پارٽنرشپ پاڪستان اين جي او آر سي، ايس پي او ۽ اي ڊي ايچ آر جهڙا ادارا اچي وڃن ٿا.

آتوا جي خوبصورت منظرن جو ذڪرڪندي سماجي اوسر ۽ ترقيءَ جي ڪيتر ۾ لڙي پياسين. سچ تہ سجاڳ قومن پنهنجي سماج کي ايترو تہ صاف، مربوط ۽ خوبصورت بڻايو آهي جو پنهنجو پاڻ کي ڏسي شرم اچيو وڃي. اسان هسيتائين ڇا پئي ڪيو. ڇا اهو اسان جي قيادت جو ڏوهہ آهي؟ يا ان جو ڏوهہ اسان سمجهدار پڙهيل لکيل باروزگار عملدار طبقي کي ڏيون جيڪي مختلف وقتن تي بااختيار رهيا آهن؟ يا وري ڏوهہ ٻہ سئو سالن جي غلامي ۽ ان جي نتيجي ۾ پيدا ٿيل درباري، جي حضوري طبقن جي موقعي پرستيءَ کي ڏيون؟

ان سوال جو جواب جڏهين اسان ڏيڻ جي همت ڪري ورتي تہ پوءِ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سماجي ترقيءَ جي منزل پري ڪانهي.

٢٤ آڪٽوبر ١٩٩٦ع ڪينيڊين انٽرنيشنل ڊيولپمنٽ ايسوسيئيشن CIDA جي صدر دفتر ۾ پنهنجي ڪم جو تعارف ڪرائڻ ڪان پوءِ ان ئي بلڊنگ جي ٻُهري (Basement) ۾ هڪ اطالوي ريسٽورنٽ ۾ پاڇين جي هڪ طعام سان پيٽ جي دوزخ پري سيڊا جي پاڪستان، افغانستان، بنگلاديش جي جنرل پروگرام مئنيجر مسٽر ايوبُلانشي سان ملاقات لاءِ ويس. هن ٤٥ منٽ ڏنا جن ۾ مون کي ايس پي او لاءِ اينڊڙ صديءَ ۾ مدد جي گذارش ڪرڻي هئي ۽ پاڪستان ۾ غيرسرڪاري تنظيمن ۽ سرڪار جي تعلق تي ڳالهائڻو هو.

مسٽر بلانشي فرينچ ڳالهائيندڙ ڏاڍو پرجوش جذباتي ماڻهو هو. اهڙن ماڻهن سان کلي دل سان ڳالهائي سگهجي ٿو. جيتوڻيڪ اسان پهريون پيرو مليا هئاسين پر ٿوري دير ۾ ائين ٿي لڳو ته اسان سالن کان واقف هئاسين. هن ڪانيوءِ ڪئناڊا جي هڪ ٻئي وڏي اين جي او سائوٿ ايشيا پارٽنرشپ انٽرنيشنل جي صدر دفتر ۾ ان جي سربراهه رچرڊ سان ملڻ ويس.

سائوٿ ايشيا پارٽنرشپ انٽرنيشنل ڪئناڊا ڪان سواءِ ٥ ملڪن ۾ ڪم ڪري ٿي جن ۾ پاڪستان، هندوستان، سري لنڪا، نيپال ۽ بنگلاديش اچي وڃن ٿا. هيءَ ادارو سماجي ۽ راجوڻي جماعتن (Community Based Organization) جي مدد ڪري ٿو انهن جي ڪارڪنن جي تربيت ڪري ٿو ۽ انهن ادارن کي بنيادي سهوليتون پيدا ڪرڻ لاءِ معاونت ڪري ٿو. هن اداري جو بين الاقوامي رابطو مختلف ملڪن ۾ ترقياتي سرگرمين کي ڳانڍاپي جو ڪم ڪري ٿو. هن وقت هن اداري جي بين الاقوامي سيڪريٽريٽ ڪئناڊا ۾ آهي پر هاڻي اينڊڙ سال کان سيڪريٽريٽ سري لنڪا ۾ قائم ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪئي پئي وڃي جيئن برصغير سان لاڳاپو ويجهو رهي سگهي.

سائوٿ ايشيا پارٽنرشپ جو پاڪستان ۾ دفتر لاهور ۾ آهي. هن اداري جا مقصد هنريت آهن.

– ڏکڻ ايشيا جي محروم عوام جي بهبوديءَ لاءِ خود انحصاريءَ تي مشتمل ترقياتي سرگرمين جو آغاز ڪرڻ.

– ڏکڻ ايشيا جي انهن رضاڪار ترقياتي انجمن جي حمايت ڪرڻ ۽ انهن کي تقويت بخشڻ جيڪي پنهنجي راڄن ۾ شرڪت جي بنياد تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ترقيءَ جي عمل ۾ مصروف آهن.

– ڏکڻ ايشيا ۽ ڪئنادا جي رضاڪار ادارن ۽ سماجي گروهن وچ ۾ هڪجهڙائيءَ جي بنياد تي رابطہ قائم ڪرڻ.

– ترقياتي مسئلن ۽ غربت جي سببن ۽ مرحلن جي باري ۾ ڪينادا ۽ ڏکڻ ايشيا جي رضاڪار ادارن جي وچ ۾ لاڳاپن ڪي وذائڻ جيئن هر هڪ تي اها حقيقت آشڪار ٿي وڃي تہ ترقيءَ جو عمل شرڪت جي تصور سان ئي اڳتي وڌي سگهندو.

شام جو منهنجي ميزبان مون ڪي آٽوا جي سينما ۾ وٺي ويو جتي هڪ انگريزي فلم "The Margret's Museum" ڏٺوسون. هيءَ فلم هڪ ڪوئلي جي کاڻ جي مزدور جي ڪهاڻي آهي. هن دور ۾ بہ کاڻين جي مزدورن جي صورت حال ڪا چڱي ڪانهي پر هن فلم ۾ پنجاهہ سال اڳ جي تاريخ ورجايل هئي جڏهين کاڻين جا حادثا عام ٿيندا هئا ۽ ڪيئن مزدور دبجي ويندا هئا.

هن فلم ۾ مزدور جي زال جيڪا هن جي محبت جي شادي آهي ۽ بي اولاد آهي حادثي کان پوءِ اڪيلي رهجي وڃي ٿي ۽ هن سماج کان بدلو وٺڻ جو ۽ مزدورن جي حقن لاءِ احتجاج جو هڪ انوکو طريقو اختيار ڪيو. هن پنهنجي مڙس جا سڀ عضوا ڪڍي شيشي جي برنين ۾ محفوظ ڪيا ۽ انهن جو هڪ عجائب گهر ٺاهيو ۽ ان جو نالو "مارگريٽ جو عجائب گهر" رکيو.

دنيا جي هڪ سٽريل ۽ شاهوڪار ملڪ ۾ تصوير جو هيءُ ٻيو رخ ڏسي بيحد پريشاني ٿيم. سچ تہ هتي جي حسين نظارن جو سچو نشو ڪافور ٿي ويو.

٢٥ آڪٽوبر تي منجهند جو آٽوا جي ريڊيسن هوٽل ۾ عورتن جي ترقياتي ڪردار تي ڪانفرنس جو اهتمام هو. سائوٿ ايشيا پارٽنرشپ وارن پاران ڪئنيڊين ايسوسيئيشن آف جرنلسٽس جي تعاون سان "ابلاغ جي کيتر ۾ عورتن جو ڪردار" تي هڪ مباحثو هو. هن مباحثي جون بہ مقرر خواتين هيون.

-1 مس ڪلپنا شرما ايسوسيئيٽ ايڊيٽر "هندو" انڊيا.

-2 مس لز ڊوسٽ بي بي سي ورلڊ سروس.

پينل تي مس لوئيز بهان (انٽرنيشنل ڊيولپمينٽ ريسرچ سينٽر) ۽ مس جولي اوئيل (سڌرن نيوز) هيون.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن مباحثي جي تڪيت ڏهه ڊالر هئي پر مون کي دعوت مليل هئي. مس ڪلپنا هندوستان ۾ عورت جي صورت حال تي ڳالهايو ۽ ان جي غربت ۽ پس ماندگيءَ جو ذڪر ڪيو. ٻئي طرف مس لز ٻوسٽ پاڪستان، ايران ۽ افغانستان ۾ عورت جي مجموعي صورت حال تي ڳالهايو. ايران ۽ افغانستان ۾ انقلابن جي روشنيءَ ۾ عورت تي لڳل پابندين ۽ اسلامي تهذيب جي اثرن تي پنهنجي نقطئه نظر تي ڳالهايو.

مغرب ۾ مختلف مذاهب موجود آهن پر اسلام تي خصوصي تنقيد اتي جي فيشن ۾ شامل آهي. ان قسم جي ليڪچرن ۾ اهڙو تاثر ڏنو ويندو آهي جڻڪ اسلام ۾ عورت هڪ جانور واري حيثيت رکي ٿي. روشن خيال دنيا ۾ اسلام متعلق فرسوده عقيدا ۽ گهٽ ڄاڻ ڏسي عجيب احساس ٿئي ٿو. بهرحال هن خاتون پاڪستان جي عورت تي ڳالهائڻ وقت صرف سنڌ جي عورت جي مسئلي تي ڳالهايو ۽ ”ڪاروڪاري“ کي بنياد بنائي اهو تاثر ڏنو ته سنڌ ۾ حيواني معاشرو قائم آهي. مون کان رهيو ڪونه ٿيو ۽ سوالن واري وقفي ۾ مون پنهنجو حق استعمال ڪندي معزز خاتون جي ليڪچر تي تنقيد ڪئي، مون کي افسوس ان ڳالهه جو ٿيو هو ته مغربي معاشري ۾ جتي عورت وڏي سماجي ۽ اخلاقي دٻاءَ هيٺ آهي ۽ جتي هن دور ۾ به عورتن تي مارڪٽ ۽ قتل ڪرڻ جا واقعا روز اخبارن جي زينت بنيل آهن. انهن جو تقابلي جائزو نٿو ورتو وڃي پر اسان جهڙي پٺتي پيل غلام قوم جي غلطين کي وڏي آب تاب سان بين الاقوامي پليٽ فارمن تي اڇلايو وڃي ٿو. ڪاروڪاري نه اسلامي روايت آهي ۽ نه وري سنڌي تهذيب ۽ روايتن جو حصو آهي: پر اهو جاگيردارنه روايتن جو هڪ دهشتگرد مثال آهي. اهڙا مثال سڀجي دنيا جي اڻ سڌريل دور جي سماجي تاريخ جو حصو آهن. هن تنقيد مان منهنجي مراد هرگز اها ڪونه هئي ته آئون هن وحشت انگيز رسم جي پٺڀرائي ڪريان پر صرف اهو ظاهر ڪرڻ هو ته سڄي دنيا ۾ صرف سنڌين کي نشانو بنائي انهن کي وحشي سڏڻ انصاف ڪونهي.

هن تقرير جي پس منظر ۾ اها ڳالهه ٻڌ هئي ته نوي جي ڏهاڪي ۾ سنڌ ۾ ٽيل لساني ڇڪتاڻ ۾ ٻاهرين دنيا ۾ سنڌي ماڻهن کي قاتل ۽ وحشي ڪري پيش ڪيو ويو آهي. ڪيترا مددگار ادارا سنڌ جي ٻهراڙين ۾ ان سبب ڪري وڃڻ لاءِ تيار ڪونه آهن. هڪ رٿابندي هيٺ سنڌ ۾ ٻاهرين سياحن ۽ ڪاريگرن کي اغوا ڪرايو ويو. ان کان پوءِ جاپان ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آمريڪا تہ پنهنجي ماڻهن کي سِنڌ جي ٻهراڙين ۾ ڪم ڪرڻ کان روڪي ڇڏيو آهي.

افسوس جو سياسي جماعتن خصوصاً اقتداري ترين ڪڏهين بہ هن قسم جي عالمي چرپر تي سنجيدگيءَ سان نہ سوچيو آهي ۽ نہ ئي وري ڪو قدم کنيو آهي.

مون پنهنجي تنقيدي راءِ ۾ چيو تہ اسان جي علائقن تي بيئڪي راڄن جا اثر بہ ڏٺا وڃن. اسان بہ سئو سال انگريزن جا غلام رهيا آهيون جنهن غلاميءَ اسان جي سماج کي پاڻ هرتو ڪري ڇڏيو ۽ ماڻهن کي مختلف وهمن ۽ وسوسن ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو. ان کان سواءِ جڏهن عورت جي حقن جي ڳالهہ تي ٿئي تہ پوءِ اها ڳالهہ بہ ڏيڻ گهرجي تہ مغرب ۾ عورت جو ڇا حال آهي؟ مغرب وارن عورت کي هڪ "عياشيءَ جو اسم " Luxury Item" بنائي ڇڏيو آهي. ٻئي ڳالهہ پريس جي حوالي سان آهي. اخبارون اهڙين خبرن کي همٿائينديون آهن جن ۾ دهشت گردي، ويڙهاڙند، جنسي ڏاڍ جا واقعا هجن. ان ڪري عام ماڻهو انهن عملن کي بهادري ۽ مڙسيءَ جا ڪارناما سمجهي ڪرڻ لڳو آهي ۽ جڏهين کان ڪارو ڪاريءَ تي اخبارن ۽ ٽيليويزن خبرون ڏيڻ سروع ڪيو آهن تہ اهي واقعا بہ وڌيا آهن.

بهرحال سيمينار کان پوءِ لز سان ٻگهي ملاقات ٿي جنهن ۾ خصوصاً سنڌ ۾ ٿيندڙ عورتن جي سڄاڳيءَ جي حوالي سان ڪم ڪار تي ڪيس ٻڌايم. هن پاڪستان ۾ ملڻ جو وعدو ڪيو تہ جيئن ان مسئلي کي پروپيگنڊا جو وسيلو بنائڻ جي بدران ڪوئوبس سماجي ڪم ڪري سگهجي.

هوٽل کان نڪرڻ وقت شام جا پنج کن ٿيا هئا. ٻاهر ٽيڪسين جي قطار هئي. نمبرواري ٽيڪسيءَ سان ڳالهايم. ڏٺم تہ همراهہ کي ڳالهہ ڪانہ وڻي هڪدم چهري جا تاثرات بدلجي ويس. چيائين تہ "آئوا ۾ ٻن ڊالرن جو ڀاڙو ملي ها تہ بہ خوش ٿيان ها. هل وڃڻ هن وقت مشڪل آهي ۽ تون بهتر آهي تہ پنڌ هليو وڃي. بس پل جي هن طرف تنهنجي مطلوبہ هوٽل آهي. ٽيڪسيءَ کان اڳ پهچندين."

چيو مانس "ڪلهہ هن شهر ۾ آيو آهيان. ايترو واقف نہ آهيان. هاڻ سردي شروع ٿي وئي آهي. برسات پوڻ جو بہ امڪان آهي. انهن حالتن ۾ پيادل وڃڻ منهنجي لاءِ شايد ڏکيو ٿي پوي. باقي توکي هلڻو ناهي تہ ٺيڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي، آئون لهان تو ۽ ڪابئي ٽيڪسي تاڙيان ٿو." بيحد ڪاوڙ ۾ اتاولي ۾ هلڻ لاءِ هاڪار ڪيائين.

آتوا تن لک ماڻهن جو شهر آهي رستا وڏا ۽ ويڪرا آهن. آفيسن مان موڪل جو وقت هو ان ڪري ٽريفڪ ڪجهہ وڌيڪ هئي پر اها هر حالت ۾ ڪراچيءَ جي عام ٽريفڪ کان ٻہ وڌيڪ ڪانہ هئي. هر ٽريفڪ سگنل تي همراه ڪاوڙيو پئي. اصل وٽ ئي نہ پيو ڏئي.

نيٺ پڇيومانس تہ "لبناني آهين ڇا؟ "هاڪار ۾ وراڻي هڪدم مون کان پڇيائين تہ مون کي خبر ڪيئن پئي؟ مون کيس ٻڌايو تہ سندس لهجي ۽ انداز مان. مون کان ٻہ سچاٽپ ورتائين ۽ همراهہ ٿڌو ٿيو. ان کان پوءِ فلسطين ۽ لبنان جي مسلمانن جي صورت حال تي ڳالهائڻ لڳو افغانستان ۾ مسلمانن جي پاڻ ۾ لڙائيءَ تي ملال ڪيائين. پاڪستان جي حالتن تي بہ ڳالهائي سگهيو پئي.

ائين ڪاوڙيل همراهہ دوست بنجي پيو ۽ وڌيڪ خدمت لاءِ پنهنجو فون نمبر ۽ ڪارڊ ڏنائين.

هي منهنجو آتوا ۾ آخري ڏينهن هو. ٻئي ڏينهن ٽورنٽو وسيلي آمريڪا جي شهر سينٽ لوئيس هليو ويس.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ جا مکيه ماحولياتي مسئلا

تعارف:

عالمي بقاجي پٽرنامي (١٩٨٠) The world conservation strategy ۾ واضح ڪيو ويو آهي ته انسان ذات جيڪا فطرت جي هڪ مکيه ڀاڱي طور موجود آهي، تنهن جو آئيندو تيستائين محفوظ ڪونهي، جيستائين فطرت ۽ ان جي ٻين اهڃاڻن ۽ مظهرن جي بچاءَ لاءِ ڪي اپاءَ نه ٿا ورتا وڃن. ان ۾ اهو به واضح ڪيو ويو آهي ته اها بقا (Conservation) تيستائين ممڪن نه ٿيندي، جيستائين دنيا مان غربت ختم ڪري ڪروڙين ماڻهن جي رحم جوڳي حالت کي سڌاريو نه ويندو. بقا ۽ ترقيءَ جي هڪ ٻئي تي ڀاڙڻ جي عمل کي جٽاءَ دار ترقي (Sustainable Development) جو نالو ڏنو ويو آهي. اها ترقي ڌرتيءَ جي سنڀال تي مدار رکي ٿي. جيستائين دنيا جي اُپت ۽ پيدائش جي سلامتيءَ جي پڪ نه ٿي ڏني وڃي، تيستائين انسان ذات جو آئيندو به خطري ۾ رهندو.

عالمي بقا جو پٽرنامو، ان ڏس ۾ ٽي ضرورتون پيش ڪري ٿو.

1- انسان جي فطرت سان ڳانڍاپي ۽ حياتيءَ جي سرشتي کي مضبوط بڻائڻ گهرجي.

2- مختلف جنسن جي اصليت محفوظ رهڻ گهرجي.

3- ماحولياتي / جاگرافيائي سرشتي يا طبقي (Species) جو استعمال لازمي طرح جٽاءَ دار هجڻ گهرجي.

اهو پٽرنامون ٽن اسمن تي مدار رکي ٿو:

1- دنيا جا ماڻهو جيئڻ ۽ ترقي ڪرڻ چاهين ٿا. اسان (انسانذات) پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي پونئرن لاءِ تسلي بخش زندگي چاهيون ٿا.

2- اسان پنهنجي بنيادي ۽ فطري ضرورتن لاءِ ڌرتيءَ جي وسيلن تي ڀاڙيون ٿا، جيڪڏهن وسيلا تباهه ٿي ويا يا انهن کي نقصان پهتو ته اسان جي ۽ اسان جي پونئرن جي زندگي نابود ٿي ويندي.

3- اسان "وڃائڻ" نه ٿا گهرون. اسان ترقيءَ ۽ واڌ ويجهه جي فائدن ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ورهاست جي برابريءَ. ڌرتيءَ جي سار سنڀال ڪرڻ ۾ هڪ ٻئي تي ڀاڙيندڙ زندگي گذارڻ ذريعي ان خطري کي منهن ڏئي سگهون ٿا.

ڌرتيءَ ٻاران ماڻهن ۾ ٻي جيوت کي جيئرو رکڻ جي سگهه تيزيءَ سان ختم ٿيندي پئي وڃي. ان جو اندازو ان مان لڳايو ته ٻن صدين کان گهٽ عرصي ۾ دنيا مان ڇا ڇا نابود ٿي چڪو آهي:

– ڇهه ملين چورس ڪلوميٽر جهنگلَ

– وڏن درياهن ۾ لَٽَ جا ٿي ٿهه ۽ ننڍن درياهن ۾ لَٽَ جا اڻ ٿهه ڄمي ويا آهن.

– ارڙهين صدي عيسوريءَ جي وچ کان هينئر تائين پاڻيءَ جو زيان ١٠٠ کان ٣٦٠٠ ڪلوميٽر / في سال ٿي چڪو آهي.

– انسانن جي مختلف سرگرمين جي ڪري ماحول ۾ ميٿين (Methane) ٻيڻي ٿي چڪي آهي.

– ڪاربن ڊاءِ آڪسائيڊ جي گهرائيءَ Concentration ۾ ٢٧ سيڪڙو واڌ اچي چڪي آهي.

– اوزون جي تهه کي هيڪاندن هنڌن تي نقصان پهتو آهي.

– ڌرتيءَ جي گولي تي موجود ٣ عم ٥ بلين ماڻهو سج ذريعي حاصل ٿيندڙ توانائي (خاص طور زمين تي ڦٽندڙ ساون ٻوٽن/اناج) جو ٤٠ سيڪڙو اڳواٽ ئي ڪتب آڻين ٿا. ان هوندي به جيتوڻيڪ فطرت جا وسيلا ايتري بيدرديءَ سان ڪتب آڻجن پيا، تنهن هوندي به ڪروڙين انسان غربت مان نڪرڻ لاءِ جاکوڙي رهيا آهن جو ڪين گذاري لائق زندگي به ميُسر ڪانهي.

– هر پنجن مان هڪ جڻي کي ايتري به ماني تڪي ڪانه ٿي ملي جو هو زندگيءَ جي وهنوار کي منهن ڏئي سگهجي.

– دنيا جي مڙني ماڻهن مان ١/٤ حصي کي پيئڻ لاءِ صاف پاڻي به نه ٿو ملي.

– هر سال ڪيئي لک ٻار گهٽ خوراڪ ۽ عام بيمارين جي ڪري ئي موت جو شڪار ٿي وڃن ٿا.

پاڪستان جيڪو دنيا جي گُنيل آباديءَ وارن ملڪن ۾ ڏهين نمبر تي آهي سو هڪ ملين کان وڌيڪ آباديءَ وارن ملڪن ۾ وريُ چوڏهين نمبر تي آهي، جن جي آبادي تيزيءَ سان وڌي رهي آهي. هوڏانهن اهو دنيا جي ڪل زمين جي رڳو ٦٧عم سيڪڙو تي مشتمل آهي، جڏهن ته

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منجهس دنيا جي ڪل آباديءَ جو ٢ سيڪڙو ماڻهو رهن ٿا، پر ايندڙ ڏهن سالن ۾ ان جي آبادي دنيا جي آباديءَ جو ٤ سيڪڙو ٿي ويندي. پاڪستان جي آزاد اميگريشن پاليسيءَ جي نتيجي ۾ پڻ ڏهن سالن اندر سٺ لک پرڏيهي پناهگير اچي سهڙيا آهن ۽ ايندڙ سالن ۾ اها لوڏ پنهنجي رفتار اچا وڌائيندي. هينئر تائين پاڪستان جا فطري وسيلا ۽ ماحول گهٽتيءَ جوڳي حالت ۾ آهن ۽ انهن جو آئيندو پڻ گهڻو روشن ڪونه ٿو ڏسجي. انهن اهم ماهرن ڪي منهن ڏيڻ لاءِ قومي بقا جي پٽرنامي ۾ هيٺيان ١٤ ترجيحي پروگرام رٿيا ويا آهن.

1- فصلن واري زمين ۾ ضروري جزا مهيا ڪرڻ.
2- آبپاشيءَ جي سرشتي کي بهتر بنائڻ.
3- پاڻيءَ جو زيان گهٽائڻ.
4- ٻيلا بچائڻ ۽ وڻ وڌائڻ.
5- بني باري لاءِ زمين سنوارڻ ۽ چوپايو مال وڌائڻ.
6- پاڻيءَ جا ذريعا بچائڻ ۽ ماهيگيري (Fisheries) تي جوڳو ڌيان ڏيڻ.
7- مختلف جيوت جي حفاظت.
8- توانائي جي ڪارڪردگي بهتر ڪرڻ.
9- مرمت طلب وسيلن کي ناهي، واڌ ويجهه ڏيڻ ۽ ڪتب آڻڻ.
10- ماحولياتي گدلاڻ کان بچاءُ ۽ ان جي خاتمي لاءِ جوڳا اپاءَ وٺڻ.
11- شهري گند ڪچرو ٺڪاڻي لڳائڻ.
12- عام وسيلن کي بهتر بنائڻ لاءِ ادارن کي مدد ڪرڻ.
13- آباديءَ ۽ ماحول بابت پروگرام ٺاهڻ.
14- تهذيبي ورثي کي محفوظ ڪرڻ.

قومي ايجنڊا جي روشنيءَ ۾ سنڌ جا ماحولياتي مسئلا گهڻي قدر علائقائي آهن ۽ پنهنجي موجوده حالت ۾ مستقبل لاءِ موتمار ٿي سگهن ٿا.

سم ۽ ڪلر:

ڊاڪٽر اقبال پنهور چواڻي ڪينال واري زمين جي ١٣ء٦ ملين هيڪٽرن مان ٢٥ سيڪڙو ڪلراٺي آهي. ٥, سيڪڙو سڙوي ٿيل ۽ آبپاشيءَ هيٺ زمين مان ٻه ٥٠ سيڪڙو سم کان متاثر ٿيل آهي ۽ اُتي زمين جي سطح کان ڏهو هڪ ميٽر هيٺ تي پاڻي نڪري ٿو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسڪارپ پاران ٢,٣٢٢ ٽيوب ويل لڳايا ويا آهن، جن ١٩٨٩ع تائين پاڻيءَ جي سطح کي ضابطي ۾ رکڻ لاءِ بهتر نموني ڪم ڪيو. ٿنهن کان پوءِ ايس ٽي ڊبليو ايس(STWS) هيٺ ڏيڻ شروع ڪيو. ڇاڪاڻ تہ ٽيوب ويلن جي عام مدت/عمر پوري ٿيڻ لڳي ۽ ١٨ سيڪڙو وري ٽرانسفارمرن جي خرابيءَ سبب بند ٿي ويا.

اسڪارپ پاران ڳوٺاڻين تنظيمن ۽ هارين جي تنظيمن طرفان گڏيل ٽيوب ويل لڳائڻ جي رٿابندي ڪئي وئي، پر اها پڻ ڪامياب ٿي نہ سگهي.

آبپاشيءَ جو بيڪار نظام :

سنڌ صوبي ۾ ٤٠ هزار آبپاشيءَ جا چينل آهن. پر ان سڄي سرشتي جي ڪارڪردگيءَ تي لٽ پرجڻ ڪري خراب پيا آهن. ان سان هر سال هڪ لک ايڪڙ زمين هاريي لاءِ بيڪار ٿيندي رهي ٿي. محترم نور احمد نظاماڻيءَ جي بقول سنڌ ۾ موجود ٽن بيراجن ذريعي اٽڪل ١٤ ملين ايڪڙ زمين تي آبپاشي ٿئي ٿي.آبپاشيءَ جي ان شاندار نظام ڪان الڳ ٿي ڏسجي تہ اسان وٽ ان مان ٿيندڙ معاشي اُپت، دنيا جي ڀيٽ ۾ سڀ کان گهٽ ٿئي پئي.

سنڌ ۾ ريگستان ۾ موجود آهي جيڪو ٤٥٠٠٠ هزار چورس ڪلوميٽرن ۾ ڦهليل آهي ۽ سنڌ جي اوپرندي پاڳي جو اٽڪل ٽيون حصو آهي. سمجهيو وڃي ٿو تہ اهو ريگستان سمنڊ کان وايا رڻ ڪڇ ايندڙ ڏکڻ، اوڀر وارين هوائن جي ڪري ٺهيو هوندو، جيڪي پاڻ سان واري، لوڻ، لٽ، لوٽيانا ڪوڙ آڻينديون آهن.

ريگستان ٺهڻ جا مکيہ سبب هيٺيان آهن:

١) چوپائي مال جو گاهہ ۽ ساوڪ ختم ٿيڻ.
٢) هوائن رستي لٽ ۽ واري جو اڏي اچڻ.
٣) ڪلر يا لوڻيات وڌڻ.

ريگستان جي ٺهڻ کان هٽي ڪري بہ ڏٺو وڃي تہ ٻيلا وڍڻ هڪ رواج ٿي پيو آهي. هوندئن بہ سنڌ ۾ ڪافي ٻيلا قانون جي رکوالن امن امان جي صورتحال بهتر بنائڻ جي چڪر ۾ نابود ڪري ڇڏيا آهن. واهن ۽ ڪينالن جي ڪنارن ۽ ٽاپن تي ٽيل وٽڪاري بہ هاڻي غائب ٿيندي ٿي وڃي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي دور جي مشهور باغن، ملير باغ (ڪراچي)، مکي باغ (حيدرآباد)، ڀولڻ داس باغ (ميرپور خاص) ۽ گيان باغ (لاڙڪاڻو) پڻ ختم ڪري انهن باغن جي جاءِ تي رهائشي بنگلا ۽ گهڻ ماڙ عمارتون اڏيون ويون آهن.

ڪراچيءَ، حيدرآباد ۽ سنڌ جي وڏن شهرن تي ٻين صوبن مان توڙي ڪمزور سرحدي انتظامن سبب پرڏيهه مان غير قانوني پناهگيرن جي لوڏ جو دٻاءُ وڌيل آهي. اهو به صوبي جي ماحوليات خراب ٿين جو هڪ سبب آهي. ڪالاباغ ڊيم جي اڏڻ تي بحث ته هلي ٿو پر سنڌ جي سڪل ۽ ٽوٽ ٿيندڙ ڏرتيءَ تي ڪجهه به اخبارن ۽ ميڊيا ۾ نٿو ظاهر ڪيو وڃي. اهو امڪان چٽو نظر اچي ٿوَ ته ان ڊيم جي تعمير ڪان پوءِ سنڌ جي پٽتي پيل علائقن خاص ڪري ڪچي ۾ ايترو پاڻي به نه مهيا ٿيندو، جو اتي ٻني ٻارو ٿي سگهي، چوپايو مال ۽ انساني جيوت اُحّ اجهائي سگهي.

سمنڊ سبب بيابان ٿيڻ:

اهو اندازو لڳايو ويو آهي ته ريگستان ٿيڻ جي عمل کي ۽ سمنڊ جي وير جي چڙهي اچڻ کي روڪڻو آهي ته گهٽ ۾ گهٽ سنڌو نديءَ مان ڏهه ملين ايڪڙفوٽ پاڻيءَ جي ضرورت پوندي. ڪالاباغ ڊيم ٿيڻ ڪانپوءِ اهو ناممڪن آهي جو ايترو پاڻي ملي سگهي ته جيئن ٺٽي، بدين ضلعن جي زمين کي ٿي سمنڊ جي کاري پاڻيءَ ڪان بچائي سگهجي. سمنڊ جي ڪناري تان خاص قسم جا سامونڊي ٻوٽا ۽ وڻ پڻ نابود ٿي ويا آهن. ان ڏس ۾ ڪجهه عرصو اڳ آئي سي يو اين پاران ڪا سرگرمي شروع ڪيل آهي.

ماهيگيري کي درپيش مسئلن جا سبب گڏيل قومن جي نظر ۾:

ماهيگيري (Fishing) هيٺين ڳالهين جي ڪري خطري ۾ پيل آهي:

– آنن لاهڻ جي موسم ۾ مڇي مارڻ ۽ ان جي بندش لاءِ اپائڻ تي عمل نه ٿيڻ.

– ننڍڙين مڇين ڦاسائڻ لاءِ سنها جار استعمال ڪرڻ.

– سامونڊي علائقن ۾ ماحولياتي گدلاڻ.

صنعتي ماحولياتي گدلاڻ:

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ ۾ تمام ٿورڙن صنعتي يونٽن جي ڪري زرعي معاشرو عروج تي رهيو آهي. پر هاڻي وري صنعتي ترقيءَ جو عروج شروع ٿيو آهي ۽ صنعتي علائقا وڌي رهيا آهن.

شگرملن ۽ سيمنٽ جي صنعتن جو قيام ماحولياتي گدلاڻ وڌڻ جا وڏو سبب بڻجي رهيو آهي.

١) شگر ملون هيڪاندو شيرو ڇاهي، ڪليل ميدانن ۾ ڍنڍن تلاون ۾ جمع ڪن ٿيون.

٢) صنعتن جو ڪنو ڪيل پاڻي بنا ڪنهن صفائي Treatment جي سنڌونديءَ ۾ وهايو وڃي ٿو.

٣) شگرملن ۽ سيمنٽ فيڪٽرين جي چمنين مان تمام خراب دز وارو دونهون ڪليل فضا ۾ وکري ٿو جنهن سان انساني ۽ حيواني جيوت کي ڪيئي ناقابل علاج بيماريون وڻن ٿيون.

انهن معاملن جي صحيح طور چنڊڇاڻ ۽ اکيڙ لاءِ باقاعدي انگ اکر گڏ ڪرڻ جي ضرورت آهي.

شهري گند ڪچري کي ميڙڻ ۽ ضايع ڪرڻ جو غلط ۽ بيڪار انتظام :

شهري گند ڪچري کي صحيح طور تي ميڙي ۽ ٺڪاڻي لڳائڻ جي تصور کي هاڻي وڃي اسان جي معاشري ۾ ڪي قدر اهميت ملڻ لڳي آهي. اخبارن موجب ڪراچي شهر جو گند بهاري وڃي جنگشاهي جي ويجهو اُڇلائبو پر ان انتظام جي ڪا رٿابندي ۽ ڏيک واضح ڪانهي ڪئي وئي. عام طور سمجهيو اهو پيو وڃي ته اهو گند ڏاڍيجيءَ ويجهو ڪليل علائقي ۾ ائين ئي وڃي اڇلايو ويندو. اسان سمجهي نه ٿا سگهون ته ڇا اهو ٺوس ڪچري کي اڇلائڻ سائنسي طريقو ٿي سگهي ٿو؟ ان ڪانسواءِ ائين ڪرڻ سان ويجهين وسندين ۽ ڳوٺن کي ڪيترا خطرا لاحق ٿيندا؟ ڪي ايم سيءَ وٽ انهي سوالن جا ڪي جواب آهن؟

گهرن جو ڪنو پاڻي سڌو وڃي ٿو سنڌونديءَ ۾ يا واهن ۾ پوي ٿو بنا ڪنهن صفائي Treatment ڪرڻ جي. ان سان ملڪ ۾ پاڻيءَ مان ٿيندڙ ڪيترين ئي بيماريون پکڙجڻ لڳيون آهن. جهڙوڪ: وڏو تپ (ٽائيفائيڊ)، رتاوان دست ۽ جگر جو وڌي وڃڻ وغيره. گذريل ڪجهه سالن ۾ جگر جي وڌڻ جي بيماريءَ سبب ڪيترائي موت ٿي چڪا آهن.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تهذيبي ورثي جو تحفظ :

قومي بقا جي پڌرنامي ۾ پنهنجو تهذيبي ورثو محفوظ ڪرڻ ڪي آخري اسم طور رکيو ويو آهي. ان جو اهو بہ سبب ٿي سگهي ٿو تہ ماحوليات ۽ ان جي بقا جي ماهرن ان تي گهٽو ڌيان خاص طور تي نہ ڏنوهجي. جڏهن تہ عالمي بقا جون انجمنون گهٽو زور ٿي تهذيب ۽ اُصلوڪن رهاڪن جي رهڻي ڪهڻيءَ کي بچائڻ تي ڏين ٿيون.

جڏهن تہ :

– اسان جو سرڪاري ميڊيا آثار قديمہ جي ورثي، پنج هزار سال قديم ۽ دنيا ۾ مشهور موهن جي دڙي کي ڪابہ ترجيحي اهميت ڏين لاءِ تيار ناهي.
– اصلوڪن رهواسين جا هنر ۽ فن گهٽي قدر نابود ٿي چڪا آهن.
– طاقتور سيٽلائيٽ ميڊيا منظر کي تڪڙو متائيندو ٿو وڃي ۽ "الوميان! "ڪان هتي هاٿي" مست مست" ڏانهن نيو پيو وڃي.
– اجا بہ اسان پنهنجي صدين جي ورثي جي ماحولياتي بقا جو خواب ڏسي سگهون ٿا؟
– مان سمجهان ٿو تہ جواب نهڪر ۾ ايندو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اندر جنين اڌ

اڄ ايڪويهن مئي جو ڏهاڙو آهي. جيڪو اسان کي ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جي يادگيري ڏياري ٿو. حيدر بخش جتوئي روينيو کاتي جي ملازمت ڪندي غريب هارين جي ڏکڙن سان روشناس ٿيو. نوڪري کي ٻن ڏيئي اڇي گنجي ۽ گوڏ وارن سان شريڪ ٿيو. هاري حقدار جي تحريڪ کان ويندي ون يونٽ ٽوڙيو تحريڪ تائين هي سرگرم قومي ڪارڪن تني تتي ڪاهيندو رهيو. آخر ۾ ون يونٽ جو ڪوٽ ڪرڻ جي خبر ٻڌي ٢١ مئي ١٩٧٠ع تي اسان کان موڪلائي ويو. سندس عشق سچو هو. هن سڪن واري سڌ ڇڏي اندر اڌ ڪيو ۽ پنهنجي حياتي سنڌ تان قربان ڪري ڇڏي. سنڌ جا هزارين گمنام عاشق پنهنجي جيون دان ڪري چڪا آهن. اڄ جڏهن ايڪويهين صديءَ جو غوغاءُ ملڪ ۾ ماڻهن کي منجهائي پيو ۽ نيو ورلڊ آرڊر زنده رهڻ جو واحد وسيلو بڻجي ويو آهي تڏهن ٻه سنڌي ۾ ڪتاب ڇپجن پيا ۽ انهن جي مهورت لاءِ اهتمام ٿئي پيو اها ڳالهه ڏاڍي تعجب خيز آهي.

مون کي عجب ان ڪري ٿو ٿئي جو ابلاغ جا موثر ادارا سنڌي ٻوليءَ کي نيڪالي ڏيئي چڪا آهن. اشتهار بازي جيڪا اڄ جي دور جي صحافت، ثقافت لاءِ آب حيات آهي اها پڻ سنڌي کي سود مند سودو ڪونه ٿي سمجهي تہ پوءِ هي روزانيون اخبارون، رسالا ۽ ڪتاب ڪيئن ٿا هلن.

اهو عشق تہ آهي جنهن سنڌي ماڻهو کي جياپي جو اتساهہ بخشيو آهي. ان اتساهہ وسيلي سنڌي ٻولي پنهنجي پنجاهہ سالن جي حياتي جي ويڙهہ کٽي ورتي آهي.

عاشق عزازيل ٻيا مڙوئي سڌڙيا،
منجهان سڪ سبيل لعنتي لال ٿيو.

لطيف سائين ائين چيو هو اها مون کي خبر ڪانهي پر مون کي اڄ اهو بيت چهو دل تي تري آيو آهي؟ ان کهاڻيءَ جو اپٽار ڪرڻ جي ضرورت ڪانهي. اهل دل محبت جي مامرن کي ڄاڻن ٿا.

سو ڳالهہ هئي علي گوهر کهاوڙ جي ڪتاب "اندر جنين اڌ" جي ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آئون گمراهہ مسافر وڃي عشق جي ڪاڪ محل ۾ پهتس. عشق ۽ عقل جو جهيڙو تہ پراڻو قصو ٿي ويو آهي، پر اسان سنڌ واسي اڃا گذريل صديءَ واري عشق جي بارگاهہ ۾ آهيون. دنيا عقل جي تارازيءَ ڪي خودڪار هٿيارن جو روپ ڏيئي عشق جا بڻ بنياد ناس ڪريو ويئي آهي. اسان تہ عاشق زهر پياڪ آهيون پر هي عقل جي لڳايل باهہ جو اوڙاهہ اسان جي ڪاڪ محل جي ويجهو پيو اچي. ڇا اسان جو عشق ان مٿان برهہ جي برسات وانگر ڪڙڪي ان باهہ کي وسائي ڇڏيندو يا اسان جو عشق ابراهيم عہ جي عشق جيڏو مضبوط آهي جيڪو ان باهہ کي گلستان ۾ بدلائي ڇڏيندو؟

ادي علي گوهر جو زير نظر ڪتاب ٣٨ ڪالمن تي مشتمل آهي جيڪي هن هلال پاڪستان لاءِ لکيا هئا. اخباري دنيا ۾ ڪالم جي حياتي هڪ ڏينهن هوندي آهي ۽ منهنجي خيال مطابق ڪالم جا ڪارج هن ريت هوندا آهن.

١) موجود سياسي ، سماجي، معاشي، حالتن تي عام پڙهندڙ کي باخبر ڪرڻ.

٢) مختلف موضوعن کي هڪ شراڪتي بحث جي شڪل ڏيڻ، جيئن پرهندڙ مختلف اختلافي مسئلن تي گهڻ پاسي سوچ ڪن ۽ ڪو منطقي نتيجو ڪڍي سگهن.

٣) ڪن معلوماتي ۽ عام مشاهدي کي پڙهندڙن جي احساس جو حصو بنائڻ.

هن ڪتاب ۾ قابل نوجوان مصنف انهن سڀني ڳالهين کي نظر ۾ رکي بيحد حساس ڪالم لکيا آهن. سياسي سماجي ۽ معاشي مسئلن تي ڪالم نگار تبصرر ضرور ڪيو آهي پر اهو متاثرو پيو لڳي ۽ انهن موضوعن تي وڌيڪ اپياس جي ضرورت جو احساس ٿئي ٿو.

اڄڪلهہ ڪالم لکڻ وارا موضوع پڻ چونڊي ڇڏيندا آهن ۽ گهڻو ڪري ان ئي موضوع تي مهارت رکندا هن..جيئن اقتصادي مسئلن تي لکندڙ، مزدورن جي مسئلن جا ماهر، بين الاقوامي تعلقات جا ماهر ۽ وري ان کيتر ۾ مختلف ملڪن جي مسئلن تي ڄاڻ رکندڙ ڪالم نگار هوندا آهن. سنڌي صحافي سرمائي جي کوٽ ۽ وسيلن جي اڻ هوند سبب اڃا اهڙي عياشي ڪرڻ جهڙا نہ ٿيا آهيون پر ائين ضرور چئبو تہ برسات اخبار اهڙي شروعات ڪئي آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان جي بيباڪ نوجوان صحافي سيني صنفن جي ڪالمن لکڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي آهي. ان ڪانسواءِ هن سماجي براين، عملدارن جي ظلمن، بيروزگاري، دهشتگردي جو ذڪر بيحد دلپزير پيرائي ۾ ڪيو آهي. پر انهن سيني مسئلن جي سببن ۽ ممڪن اپائن جو ذڪر نہ ڪيو آهي. گاجي ڪهاوڙ جي دوست شوڪت چني جو ذڪر هجي يا وري گونگا ڳوڙها ۾ گونگي پيءُ جي نوجوان اڪيلي پٽ جو ظالماڻو موت هجي، مصنف انهن سچن واقعن کي سٺي ريت نڀايو آهي. هن ڪالمن ۾ هڪ فنٽنسي پڻ مصنف تخليق ڪئي آهي. ڪتاب پڙهڻ ڪانپوءِ نوجوان صحافيءَ جي گهڻ پاسائين تخليقي شخصيت ابري ٿي. ڏک ان ڳالهہ جو آهي جو سال کن کان علي گوهر لکڻ بند ڪري ڇڏيو آهي. ائين الاجي ڇو آهي.!

اسان جيڪي سڀ هڪ اونداهي سوڙهي گهٽيءَ مان ان اميد ۾ لنگهون پيا تہ ان جي ٻئي ڇيڙي تي روشني هوندي ۽ باغ وبهارِ هوندا، انهن کي پذيرائي ۽ داد جو انتظار ڪرڻو ناهي پر مسلسل هلڻو آهي. اسان کي عشق آهي روشنيءَ سان، اسان کي محبت آهي امن سان ۽ اسان کي اوسيئڙو آهي سک ۽ سلامتي جو. اسان وٽ صرف هڪ وٽ آهي ۽ اها وٽ اسان جي ايمان مطابق ڏاڍي مضبوط آهي. اها وٽ آهي عشق.

تنهن عشق کي شاباس جنهن
محبتي ميڙيا. عشق زنده باد.

(٢١ مئي ١٩٩٦ع تي ڪراچي پريس ڪلب ۾ نوجوان صحافي علي گوهر ڪهاوڙ جي ڪالمن جي مجموعي "اندر جنين اڌ" جي مهورت واري تقريب ۾ مهمان خاص جي حيثيت ۾ پڙهيل مضمون – هلال پاڪستان ٢٤ مئي ١٩٩٦ع ۾ بہ شايع ٿيو.)

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ ايپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book